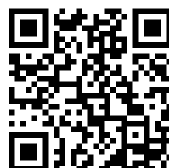

Bibliotheca Sanctorum Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum Theologiae et christianarum Litterarum cultoribus accommodata.

SERIES VII

SCRIPTORES MEDII AEVI

VOLUMINIS I PARS I.

ROMAE

Apud Directionem Bibliothecae Ss. Patrum

Via dei Crescenzi, 13-15

M CM VII

Sancti Gregorii Magni

Epistolae Selectae

CURANTE

Sac. Nicolao Turchi

Litterarum atque Historiae in Gymnasio Urbaniano

de Propaganda Fide professore.

PARS I

ROMAE

Ex Officina typographica Forzani et Socii

Via Dogana Vecchia, 26

MCMVII

IMPRIMATUR
Fr. Albertus Lepidi, O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR
Iosephus Ceppetelli, Patriarcha Constantin. Vicesgerens.

SANCTI GREGORII MAGNI

EPISTOLAE SELECTAE

PROLEGOMENA

I.

De rerum in orbe Romano statu Gregorii aetate.

Cum Gregorius natus est, Iustinianus Caesar imperium Romanum regebat, qui omni studio conatus est ipsius unitatem religione, territorio, iure restituere,[1] quique, dum quod mente persequebatur efficit, perniciosissimas Italiae intulit calamitates. Iam ab exitiali illo an. 476 Eruli Italiam invaserant, duce Odoacre, qui Ravennae resedit et a Zenone imperatore titulo *Patricii* est ornatus.[2] At cum eodem tempore Theodoricus, Gothorum rex, consul patriciusque Romanus, Constantinopoli obses degeret « in gremio civilitatis » Graecia « praesaga venturi »[3] educatus, Zenon τὰ παρόντα εὖ τίθεσθαι ἐπιστάμενος,[4] ut a se haud pacificum virum removeret, eum, Odoacris oppugnandi causa, in

(1) Cfr. DIEHL, *Justinien*, Paris, 1901, p. 22.

(2) Cfr. PROCOPII *De bello Gothico* (ed. COMPARETTI in *Fonti per la Storia d'Italia*), I, 1, p. 4 seq.

(3) ENNODII *Panegiricus Theod.*, III, in *M. G. H.* (*Auct. Antiquiss.*), t. VII, p. 204.

(4) PROCOPII op. cit. I, 1, p. 5.

Italiam direxit, cum omni sua gente « sideribus « aut arenae comparanda ».[1] Odoacer, apud Sontium flumen, Veronam urbem Athesimque, victus est a Theodorico qui Ravennam obsessam proditione expugnavit, eamdemque regni sedem, vicibus imperatoris in Italia fungens, elegit.[2] Hic postquam summa rerum est potitus eo omne sui imperii studium convertit, ut Romanos Barbarosque mutuo pacis vinculo consociaret, munera reipublicae civilia Romanis servando, militiae autem officia suis Gothis, utpote rei bellicae peritioribus, adsignando. Itaque res Romana - ipso imperitante - cum suis legibus, tributis, moribus, clarissimorum virorum senatu, disciplinarum liberalium studiis denuo ad vitam est revocata,[3] donec Barbaris acriter adversus praepotentes Romanos saevientibus praesertim extremis Theodorici regis diebus, iterum declinavit, cum frustra rex moriens (526) foedus inter Romanos Gothosque arctius iungendum commendasset.[4]

Eius obitu res in praeceps ruunt: Atalaricus a Gothis Amalasuntae matris, Theodorici filiae nimis Romanorum cultui indulgentis, tutelae ereptus, patriisque moribus educatus,[5] pubescens

(1) ENNODII op. cit., p. 206.

(2) PROCOPII op. cit., I, 1, p. 9.

(3) Hoc tempore Festus, Symmacus, Boetius, Faustus, Avienus, Ennodius floruerunt, dum aula Theodoriciana Byzantinae speciem prae se fert. Cfr. ENNODII *Concinnatio didascalica*, loc. cit. p. 310.

(4) PROCOPII op. cit., I, 1, p. 12.

(5) PROCOPII op. cit., I, 2, p. 13 seq.

adhuc mortuus est (an. 534). Cui successit Theodatus Amalasuntae reginae vir, qui, uxore statim suffocata, Iustiniano opportunitatem praebuit ut, necis ulciscendae specie, Italiam provinciam iterum suo imperio adderet.(1)

Itaque an. 535 Belisarius in Italiam profectus, mense decembri an. 536 Romam ingreditur, statimque a Vitige, qui an. 536 Theodato deiecto successerat, memoratu digna obsidione oppugnatur (a febr. 537 ad mart. 538), donec victor Vitigem fugientem obsedit, eoque Ravennae capto, denuo Italiam Orientis imperio restituit.(2)

At simul ac Belisarius Constantinopolim rediit, Totila (an. 541) a Gothis rex est creatus,(3) qui urbes iam a duce Byzantino expugnatas iterum omnes praeter Ravennam vi cepit, Romam victor ingressus est (an. 546), Sicilia, Sardinia et Corsica est potitus, oras Epiri et Graeciae vastavit, frustra Belisario obsistente, donec Narses eunuchus contra eum missus est.(4) Qui primum ad Taginam Totila interfecto (iul. 552), postea ad Vesuvii montis radices hostes profligavit, Tejae regis vitae et Gothorum simul in Italia dominationi finem ponens. (5)

Itaque si initia Theodorici regis excipere ve-

(1) Procopii op. cit., I, 5, p. 35.
(2) Procopii op. cit., II, 29 seq.
(3) Procopii op. cit., III, 2, p. 224.
(4) Procopii op. cit., IV, 21, p. 161.
(5) Procopii op. cit., IV, 29, 35, pp. 220, 261.

lis, Italiae sortes miseri cruentique belli condicioni sunt comparandae quae, procul dubio, cum pacis studia subvertit, tum etiam animos hominum, civium praesertim Romanorum, terribili depressione prostravit.(1) Neque Byzantini, qui Gothis successerunt, ita se in Italis administrandis gessere ut hi a tristissima condicione sua vere sublevarentur. Narses enim, qui titulo *Patricii* et *Praefecti praetorii* 16 annos Italiam rexit, rationem regiminis a Iustiniano confirmatam minime immutans, ita – more Byzantino – in subditos fiscalibus saeviit tri-

(1) « Exercitus Romani duces ac milites subditorum fortunas diri« piunt, seque incontinentiae et libidini penitus dedunt. Ac duces qui« dem in munitionibus habebant apud se scorta et comessabantur: mi« lites vero, corroborata adversus ipsos contumacia in omne insolentiae « genus prolabebantur. Itali universi acerbissime ab utroque vexabantur « exercitu: hinc agris a Gotthis, inde cuncta supellectili a Caesarianis « exuti. Praeterea nulla de causa vapulabant, et inedia necabantur. « Cumque ab illis iniurias hostium prohibere non possent milites, adeo « non praesentem rerum statum erubescebant, ut sceleribus suis deside« rium Barbarorum in eorum animis excitarent »; PROCOPII op. cit., III, 9, Bonn, p. 312.

Et alio in opere « (Belisarius) afflictas Italiae res non restituit, « quin Romam etiam et si quae alia reliqua erant, de manibus insuper « amisit. Nihil ex aerario Caesaris ad hoc bellum illi fuit: proinde « hoc tempore profunda laboravit avaritia, omneque studium ad turpe « compendium (κέρδος) convertit. Sic Italos fere omnes, Ravennates « Siculosque indigenos expilavit et si quos alios fortuna in eius pote« statem concessit: a quibus nescio quo iure anteactae vitae cogitatio« num poenas exegit »; PROCOPII *Historia arcana*, III, 5, Bonn, p. 37.

Cfr. id. ibid., III, 18, p. 108; AGNELLI *Lib. Pont. Rav.*, 90, 95 in *M. G. H.* (*Script. rer. Lang. et Ital. saec. VI–IX*), pp. 336, 338 et IUST. *Pragm. Sanct.* in *Corp. Iur. Civ.* (ed. SCHOELL-KROLL), Berolini, 1895, III, p. 799 seq. quae ex remediorum gravitate, gravitatem mali nos conicere sinit. Vide etiam DIEHL, *Justinien*, Paris, 1901, pp. 615-627.

butis, ut Iustinus II eum munere destituerit et Constantinopolim redire iusserit.[1]

Tunc Langobardorum gens, quae ab oris Suevicis olim profecta, primum Pannoniam, Iustiniano indicante, occupaverat et Narsete duce contra Gothos pugnaverat, huius absentis tempore oblato utens, in Italiam venit, Alboinum secuta (an. 568 apr.). Qui Iuliis Alpibus superatis, Mediolanum cepit, Umbriam Etruriamque occupavit, Papiam obsidione cinxit, quam expugnatam regni sedem elegit, annos bis centum circiter apud Italos permansuri.[2]

Langobardorum in Italia dominatus nunquam se ad universam regionem dilatavit, sed longe lateque, Graecis infestus, cursitavit, totiens lacrimabiles clades incolis inferendo, quarum velut vocis plorans imago in epistolis Gregorianis ingemit, et a Paulo Diacono in opere historico de Langobardorum gestis quod inscripsit, simplici stylo confirmatur.

(1) Circa administrationem Byzantinam in Italia, praesertim sub avarissimo Narsete, v. AGNELLI *Lib. Pont. Rav.*, 90, 95, loc. cit. pp. 336, 338; *Lib. Pont.* (ed. DUCHESNE) in *Vita Iohannis III* (110), I, p. 305; PAUL. DIAC. *Hist. Lang.* III, 12, in *M. G. H.* (*Script. rer. Lang. et Ital. saec. VI–IX*), p. 98. Qui Narses tanta fuit avaritia ut medii aevi homines de eo fabularentur, aurum in puteo recondente. Cfr. DIEHL, *Justinien*, Paris, 1901, p. 170.

Cfr. etiam: DIEHL, *Études sur l'administration byzantine dans l'exarchat de Ravenne*, Paris, 1888; et HARTMANN, *Untersuchungen zur Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien*, Leipzig, 1889.

(2) PAUL. DIAC. *Hist. Lang.*, I, 22; II, 7, 9, 25, 26, pp. 60, 76, 77, 86.

Obitu Clephii, Alboini filii, interregnum decem annorum secutum: quo Italorum condicio eo est adducta miseriae, ut hi auxilia imperatorem flagitarent eique persuaderent ut a Childeberto Austrasiae rege copias Francorum in Langobardos, oblata pecunia, impetraret: quibus imminentibus, Autharis a ducibus rex est electus, qui rem Langobardam strenue firmavit, ter minas Francorum elusit, imperioque suo Beneventanum ducatum addidit.[1] Interea pestilentia incolas attingere, amnes Athesis Tiberisque tumescere et campis urbibusque redundare:[2] omnium denique rerum exitus incumbere. His casibus Urbe Italiaque universa ingemiscente, Gregorius cathedram episcopalem trepido magnanima humilitate corde et reluctanti pede conscendit.

II.

De Gregorii vita.

In *Libro Pontificali* vetustissimam certissimamque de Gregorii vita notitiam comperimus, a qua postea ceteri sancti pontificis biographi hauserunt, quamque operae pretium est integram hic tradere.[3]

(1) Paul. Diac. op. cit. III, 16, 17, 22, 29, 31, 32, pp. 100, 101, 104, 108, 110, 112.

(2) Ioh. Diac. *Vita Greg.*, I, 34-37 in Migne, *P. L.*, LXXV, col. 77-78.

(3) « Gregorius, natione Romanus, ex patre Gordiano, sedit an- « nos XIII, menses VI, dies X. Hic exposuit homelias evangeliorum

Gregorius Romae an. circ. 540, nobili genere, fortasse Aniciorum,[1] natus est, qui maioribus et viris consularibus et summis pontificibus (Felice III) gloriabantur; et a puero, Romanae rei cultu - per res maiorum gestas et imperii adhuc extantia monumenta loquentis - imbutus est: cui Gordiani etiam parentis, Silviae matris piissimae atque Tarsillae, Aemilianae et Gordianae amitarum christiana omnium virtutum exempla profuerunt.[2] Litterarum humaniorum atque iuris

« numero XL, Iob, Ezechielem, Pastoralem et Dialogorum, et multa alia « quae enumerare non possumus. Eodem tempore venit Romanus pa- « tricius et exarchus Romae; et dum reverteretur Ravenna, retinuit « civitates quas a Langobardis tenebantur, Sutrio, Polimartio, Hortas, « Ameria, Perusia, Luciolis et alia multa. Eodem tempore beatissimus « Gregorius misit servos Dei Mellitum, Augustinum et Iohannem, et « alios plures cum eis monachos tementes Deum, in praedicationem ad « gentem Angulorum, ut eos converteret ad dominum Iesum Christum. « Hic augmentavit in praedicationem canonis, *diesque nostros in tua « pace dispone*, et cetera. Hic fecit beato Petro apostolo cibyrium cum « columnis IIII ex argento puro. Fecit autem vestem super corpus « eius blattinio et exornavit auro purissimo, pens. lib. C. Hic fecit ut « super corpus beati Petri missas celebrarentur; item et in ecclesiam « beati Pauli apostoli eadem fecit. Eodem tempore dedicavit ecclesiam « Gotthorum quae fuit in Subora, in nomine beatae Agathae martyris. Hic domum suam constituit monasterium. Qui mortuus est « et sepultus in basilica beati Petri apostoli, ante secretarium [die XII « mensis martii]. Hic fecit ordinationes II, una in Quadragesima et « alia in mense septimo, presbyteros XXXVIIII, diaconos V, episcopos « per diversa loca LXII. Et cessavit episcopatus menses V, dies XVIII »: *Lib. Pont.* (ed. DUCHESNE) (113), I, p. 312.

(1) De Gregorii genere cfr. SCHUSTER, *Les ancêtres de saint Grégoire* in *Revue Bénédictine*, avr. 1904.

(2) Cfr. IOH. DIAC. *Vita Greg.*, I, 1, loc. cit. p. 63. Gordiana postea - ut Gregorius in *Hom. Ev.*, II, 38 in MIGNE, *P. L.*, LXXVI, col. 1292 ait - « oblita communis timoris, oblita pudoris et reverentiae, oblita « consecrationis, conductorem agrorum postmodum duxit ».

disciplinis absolutis, publici officii munera « sub « Praetoris urbani habitu »[1] aggressus est, semper animi aegritudine, quam rerum status afflictus et sua ipsius fortasse natura inducebant, laborans et Romana ambitione in dies vehementius incitatus ad fatiscentem rempublicam moribus christianis atque civilibus studiis instaurandam, ut undique, adorantibus gentibus, Ecclesiae superna lux fulgeret.

Repente, animi illa mutatione improvisa, quam persaepe, temporibus in novas vitae formas transeuntibus, potentissimum quodque ingenium sentit,[2] Gregorius, claustralis vitae voluptate raptus, rudem monachorum tunicam pro patricia auro gemmisque contexta paenula induit, avitam domum, in Clivi Scauri vertice, claustrum fecit, ubi ipse *servus* imo *servus servorum Dei* factus, Benedicti Nursini, Anicio genere orti, regulam amplexus est: in quo tam despecto vitae statu mirabilibus,

(1) IOH. DIAC. *Vita Greg.*, I, 4, loc. cit. p. 63; et *Registrum*, IV, 2. At, iuxta EWALD, cod. ep. *Cas.* habet *praefecturam* non *praeturam*.

(2) Optime Gregorius in ep. ad Leandrum *Moralium libris* praemissa, hanc animi sui dubitationem quam salutare firmumque propositum secutum est, describit: « ... diu longeque conversationis gratiam « distuli et postquam caelesti sum desiderio afflatus, saeculari habitu « contegi melius putavi. Aperiebatur enim mihi de aeternitatis amore « quid quaererem, sed inolita me consuetudo devinxerat ne exteriorem « cultum mutarem. Cumque adhuc me cogeret animus praesenti mundo « quasi specie tenus deservire, coeperunt multa contra me ex eiusdem « mundi cura succrescere, ut in eo iam non specie, sed, quod est gra« vius, mente retinerer. Quae tandem cuncta sollicite fugiens portum « monasterii petii et relictis quae mundi sunt, ut frustra tunc credidi, « ex huius vitae naufragio nudus evasi »; *Registrum*, V, 53ª, I, p. 354.

ante simplices atque rudes vulgi oculos, facinoribus coruscavit.[1]

Gregorii apprime clara iam ex genere aestimatio, quae monastico habitu et insigni perspecta virtute creverat, Pelagio II pontifici Rom. persuasit ut eum Constantinopolim, ad Tiberium II imp., apocrisiarium mitteret (an. 579). Is ut aulam Byzantinam auro speciosisque officiis micantem intravit, nudam cellae austeritatem haud est oblitus, sed virtutem et boni constantiam alere perseveravit, librum Iob sociis quos secum Roma duxerat explanando, dum, papae atque Italiae legatus, auxilia in Langobardos poscere, causas dogmaticas et disciplinares quae opem pontificii legati postularent, persolvere non destitit.[2]

Italiam inde reversus (an. 586) abbas monasterii sui in Caelio monte fuit, donec, Pelagio II pestilentia adempto, ad episcopalem cathedram populo unanimiter acclamante est elatus.[3]

Pontificatus eius anni quasi *Regulae Pastoralis* praeceptorum vivens effectio refulgent, adeo ut actuosae eius voluntatis gesta singillatim exponi non possint. Operae tamen pretium erit ea in aliquot capita colligere, quo clarius, quasi picta in tabula pateant manifesta.[4]

(1) Cfr. Ioh. Diac. op. cit., I, 6 et seq., col. 65.
(2) Cfr. Ioh. Diac. op. cit., I, 26-31, col. 72-75.
(3) Cfr. Ioh. Diac. op. cit., I, 34, col. 77.
(4) Cfr. Ioh. Diac. op. cit., II, 5, col. 90.

Praeter pontificium cubiculum instauratum, una ex praecipuis eius ministerii curis fuit:

Sedium episcopalium in Italia instauratio. — Langobardi, ad grassandum ubique avide cursitantes, plurimas civitates episcopales pastoribus orbaverant, quae, iuxta clar. DUCHESNE, in duc. Romano ad 4, in Spoletino et in Pentapoli orientali ad 34, in Beneventano ad 47 computantur. Quarum eversio haud perinde Arianae Langobardorum fidei est adscribenda, quam innatae Barbarorum animis vi, cladiumque cupidini. Gregorius ipse in Registro aliisque operibus, deletas urbes, arces dirutas, templa monasteriaque eversa, incolas in vincula coniectos vel dissipatos memorat: ad quae reparanda damna pontifex studiose providet vel episcopos dissipatis Ecclesiis finitimos iubendo ut illis ad tempus consulant vel, si destructio nullam praebeat remedii facultatem, sedem unam alii copulando. [1]

Disciplinae canonicae obsequium subditis imperatum. — Gregorii episcopalis sollicitudo, etiam ad ecclesiastica statuta ab episcopis, clericis, monachisque, sibi occidentali patriarchae subiectis, servanda, mirabilis prorsus fuit, et usque ad minima « fortiter et suaviter », capta occasione, se exten-

(1) Circa hoc caput cfr. DUCHESNE, *Les évêchés d'Italie et l'invasion lombarde* in *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 1903, pp. 83-116; et HARTMANN, *Römer und Langobarden bis zur Theilung Italiens*, Leipzig, 1900.

dens. Cuius epistolae canonicae quas colligendas curavimus amplissimum extant documentum, cum universae tum praesertim quae ad Maximum Salonitanum, ad Ianuarium Caralitanum, ad episcopos Galliarum, ad Iohannem Constantinopolitanum missae sunt.[1]

De eius sollicitudine pro disciplinae ecclesiasticae obsequio monumentum extat etiam concilium an. 595 Romae coadunatum, in quo decreta sex de diaconorum in liturgia cantu, de pontificio cubiculo, de Ecclesiae patrimoniorum in quibusdam norma, de corpore defuncti pontificis nullo dalmaticae tegmine velando, de mercede pro ordinatione non accipienda, demum de servis monachis fieri cupientibus promulgata sunt.[2]

Ecclesiastici patrimonii administratio. — Gregorius, ut bonus *paterfamilias Christi*, fundos quos omnium ingentissimos Ecclesia in Italia possidebat sedula ac sagaci cura administravit.[3]

Pastoralis in convertendis populis sollicitudo, maxima in Gregorio fuit, qui vere *consul Dei* in sui tumuli elogio appellari potuit. Nemo enim fuit illo fidei christianae in gentibus propagandae studiosior, qui et adhuc monachus ad Anglos navigare cupierat, et pontifex in Britanniam Augu-

(1) Quas videre est infra in epistolarum *canonicarum*, quam induximus, partitione.

(2) Cfr. Mansi, *Coll. Conc.*, IX, col. 1226–1227.

(3) De qua monumentum extant epistolae eius *oeconomicae* qua infra invenies.

stinum misit; Reccaredo, Visigothorum Hispaniae regi, de eius populo ad catholicam unitatem converso gratulatus est; Francorum Galliae fidem, contentionibus Merovingiorum defervescentem, iterum excitavit; Barbaricinorum Sardiniae ferum idolorum cultum et Donatistas adhuc Africae infensos, persecutus est; Iudaeorum iura defendit: denique, Ioh. Diacono laudante, « velut Argus qui-« dam luminosissimus, per totius mundi latitudi-« nem suae pastoralis sollicitudinis oculos circum-« tulit ».[1]

Vitam quam sanctus pontifex extremis annis degit et podagrae doloribus et Langobardorum vi afflicta est. Romanus enim exarcha indutias usque ad mart. 601 ab Agilulfo datas, violavit et Parma potitus est, Goteschalco Agilulfi genero in

(1) Ioh. Diac. op. cit., II, 51, loc. cit., col. 109. Epistolas Gregorii sollicitudinem *pastoralem* perhibentes in altero nostrae editionis volumine invenies.

Ita clar. Kurth in opere, quod inscripsit *Les origines de la civilisation moderne*, Paris, 1903, Gregoriani pontificatus momentum ornato suo stylo depingit: « Bref, la papauté est partout: sur les sommets « les plus élevés de la vie politique et dans les profondeurs les plus « mystérieuses de la conscience humaine, parlant partout le même lan-« gage et dictant partout les mêmes lois. Elle remplit et domine la « société barbare, dont elle est le seul gage d'unité. Elle s'adresse à « tous, et tous s'adressent à elle, et des extrémités du monde civilisé, « les peuples accourent au tombeau de saint Pierre comme au centre « de la chrétienté. Au milieu des indicibles souffrances d'une époque « encore pleine d'orages, ce grand travail de concentration préparait « l'unité morale et intellectuelle de l'Europe, et c'est avec un fier « pressentiment de ses destinées que la papauté parle déjà au nom de « la *république chrétienne* [*Reg.*, IX, 43], dont elle va bientôt devenir « la tête »; vol. II, p. 41.

captivitatem ducto. Tunc Langobardorum rex ut vim vi repelleret, Patavium expugnavit, cum a duce Spoletino Ravenna levibus proeliis lacesseretur, a Slavis Avarisque Dalmatia, Pannonia, Thracia invaderentur atque Langobardi Beneventani bellum Siciliae minitarentur.(1) Inter quae Phocas, Mauricio militum seditione necato, imperium cruente usurpavit senatu populoque acclamante, atque Cyriaco patriarcha diadema capiti illius imponente.(2) Cuius imagines pictas Romam missas Gregorius in sacello Lateranensi collocavit, simul ad imperatorem epistolam dans, ut condicionibus oeconomicis politicisque Italiae afflictis consuleret, a Mauricio, qui et schismati episcoporum Istriae et ambitiosis petitionibus patriarchae Constantinopolitani faverat, neglectis.(3)

Interim Cremona et Mantua expugnatae depopulantur et Smaragdus exarcha, vi factorum coactus, indutias, ad apr. 605 permansuras, init quas Gregorius sublatas non vidit, cum die 12 mart. 604 in suorum dolorum lectulo obiisset, de imminenti rerum interitu cogitans, qui tamen omnium decessorum strenuissimus, ut Ecclesiae spiritualem potestatem atque politicam vim in orbe firmaret, adlaborarat.(4)

(1) PAUL. DIAC. op. cit., IV, 23, 24, loc. cit., pp. 124, 125.
(2) THEOPHANES, ad an. 6094, Bonn, p. 447.
(3) Cfr. ep. XIII, 33.
(4) Ita IOH. DIACONUS Gregorii speciem ex imagine « in absidicula « post fratrum cellarium » in monasterio ad Cliv. Scauri picta, de-

Eius corpus extremo basilicae sancti Petri porticu depositum est, quod postea Gregorius IV in sacello, sancto pontifici dicato, prope alam a latere aedis dextro collocavit. Postquam autem templum quod splendidissimum extat, virorum renatarum litterarum atque artium aetatis magnificentia ad caelos erexit, Paulus V, loco ubi etiam hodie adservatur, eum condidit (an. 1606).[1]

Veteri tumulo carmen, optime vitam pontificis brevi versuum cyclo complectens, impositum est.[2]

scribit: « statura iusta et bene formata, facie de paternae faciei lon-« gitudine et maternae rotunditate ita medie temperata, ut cum ro-« tunditate quadam decentissime videatur esse deducta, barba paterno « more subfulva et modica; ita calvaster ut in medio frontis gemellos « cincinnos rarusculos habeat et dextrorsum reflexos; corona rotunda « et spatiosa, capillo subnigro et decenter intorto sub auriculae me-« dium propendente, fronte speciosa, elatis et longis superciliis; oculis « pupilla furvis non quidem magnis sed patulis; subocularibus plenis; « naso a radice vergentium superciliorum subtiliter directo circa me-« dium latiore, deinde paululum recurvo et in extremo patulis naribus « prominente; ore rubeo; crassis et subdividuis labiis, genis composi-« tis; mento a confinio maxillarum decibiliter prominente; colore « aquilino et livido nondum, sicut ei postea contigit, cardiaco; vultu « mitis; manibus pulchris, teretibus digitis et habilibus ad scribendum »; *Vita Greg.*, IV, 84, loc. cit., col. 230.

De Gregoriana iconographia cfr. WUESCHER BECCHI, *Delle più antiche immagini di san Gregorio Magno* in *Rassegna Gregoriana*, an. II (1903), pp. 255, 259; Id., *Il cosidetto dittico di Monza*, ibid. p. 347; Id., *Santa Silvia madre di Gregorio e le sue memorie*, ibid. an. III, p. 59; GRISAR, *La colomba di san Gregorio Magno*, ibid., an. II, p. 145.

(1) Cfr. DUFRESNE, *Les cryptes vaticanes*, Rome, 1902, pp. 66, 70, 117.

(2) Suscipe terra tuo corpus de corpore sumptum
Reddere quod valeas vivificante Deo.
Spiritus astra petit, leti nil iura nocebunt,
Cui vitae alterius mors magis ipsa via est.

Gregorii opinio non tumuli lapide conclusa est, sed quotidie increbrescens, non solum, teste Ioh. Diacono, ad corporis reliquias venerandas ieiuniumque earum honore, die ante diem eius festum proximo servandum, populi multitudinem adduxit, sed etiam effecit ut medii aevi homines eius figuram, veluti tenui fabularum nube circumfusam, conspicerent. Atque ideo Petrum diaconum fingunt, divinae scriptorum Gregorianorum inspirationis affirmandae causa, repentina morte correptum;(1) Tagionem episcopum librum *Moralium*, in Hiberia amissum, Gregorio in somnis revelante, invenientem;(2) Odonem, tradito sibi a Gregorio aureo calamo, *Moralium* libros explanantem;(3) Traianum imperatorem Gregorii precibus ad fidem christianam receptum;(4) quin imo Gre-

Pontificis summi hoc clauduntur membra sepulchro,
Qui innumeris semper vivit ubique bonis.
Esuriem dapibus superavit, frigora veste
Atque animas monitis texit ab hoste sacris.
Implebatque actu, quicquid sermone docebat,
Esset ut exemplum, mystica verba loquens.
Ad Christum Anglos convertit pietate magistra
Adquirens fidei agmina gente nova.
Hic labor, hoc studium, haec tibi cura, hoc pastor agebas,
Ut Domino offerres plurima lucra gregis.
Hisque Dei consul factus laetare triumphis,
Nam mercedem operum iam sine fine tenes.
Hic requiescit Gregorius papa qui sedit annos XIII menses VI dies X.
Depositus IIII idus Martias.

Registrum in *M. G. H.*, II, p. 470.

(1) Cfr. Ioh. Diac. IV, 69, loc. cit., col. 221-222.

(2) Cfr. *De inv. lib. Mor. s. Greg.* in Migne, *P. L.*, LXXV, col. 507-510.

(3) Cfr. Pingaud, *La politique de s. Grégoire*, p. 300.

(4) Cfr. Graf, *Roma nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo*, Torino, 1883, II, p. 34-41.

gorium ipsum, ut vulgi saepe cogitatio ortum sibi clariorum prae ceteris virorum depingit, ex fratris cum sorore incestu natum et matri coniugii vinculo ligatum comminiscuntur.[1]

III.

De Gregorianis scriptis.

Cum Gregorii praestantia atque laus in Ecclesiae moderatione sint positae, Registrum epistolarum inter eius scripta praecipuum est habendum: de quo infra erit sermo.

Omnia tamen eius scripta, morale atque pastorale institutum apprime usui vitae inserviens, ut christianum episcopum et Romanum civem decebat, demonstrant: quae divisa temporibus et serie rerum digesta, ita componuntur.

1° Regulae Pastoralis liber (an. 591) Iohanni Ravennae episcopo dicatus, in quo – ut ipsius pontificis verbis utamur - exponitur: *a*) « ad « culmen quisque regiminis qualiter veniat »; *b*) « ad hoc rite perveniens qualiter vivat »; *c*) « bene « vivens qualiter doceat »; *d*) « recte doctus in« firmitatem suam quanta consideratione cogno« scat ».[2]

(1) Graf, op. cit., II, p. 176.
(2) V. *Regula Pastoralis* in Migne, *P. L.*, LXXVII, col. 13.

Parvus hic libellus, per mediam aetatem magna ubique veneratione perlectum est, cum codex episcoporum atque clericorum (aeque ac sancti Benedicti Regula codex monachorum) extiterit.

2° Dialogorum libri IV « de vita et mira« culis patrum Italicorum et de aeternitate ani« marum », ut in codicibus quibusdam scriptum legimus, in quibus Gregorius Petro diacono vitam sanctorum virorum narrat (sancti Benedicti vitae liber II totus est dicatus) qui in solitudine viventes, christianae perfectionis culmen attigerunt.

Ita hic liber sensu illo qui naturae modum singulari et prope divina ratione excedit, qualem ferebant tempora perfunditur, ut argumentum potissimum vulgi animum effingens, habendus sit, praesertim cum in ipso notitiae circa illius temporis mores persaepe inveniantur.

Tota supernaturali hoc sensu pervasa materia tripartito, iuxta clar. Dudden, distribui potest: *a*) mirabilium specierum narrationes: quas Gregorius non omnes Superis, sed vel morbo vel diabolo tribuit; *b*) praedictorum expositiones a morientibus vel sanctis viris enuntiatorum: inter quae memoratu digna sunt illa de mundi interitu et de Urbis eversione; *c*) miraculorum historiae omnia ea mirabilia fere complectentes quae in monachorum Vitis scripta legimus: ut saxa precum virtute ne praecipitarentur repressa, venena crucis signo debilitata, lucernas absque oleo ardentes, mortuos

ad vitam revocatos,[1] etc. Haud est mirum - ait Grisar - si hi (qui Gregorio tam mirabilia facinora scriptis vel voce narrarunt) aliquando haec omnia ut mente cogitaverant, retulerunt, eo magis quia temporibus illis ardore fidei et singulari commotione publicarum calamitatum causa insignibus, pia ingenii voluntas ad mirabilia in omnibus visenda vulgatissima esset, nec prorsus ullus criticae illius rationis qua hodie utimur, tunc usus esse poterat, utpote quae nemini in animo esset.

Quo uberiores igitur ex Gregorianis *Dialogis* fructus percipiantur et melius eorum pretium agnoscatur, eadem animi sunt simplicitate legendi qua scripti fuerunt.[2]

3° Expositio in librum Iob sive Moralium libri XXXV, Leandro Hispalensi dicati.[3] De quibus v. ampliorem notitiam in nota ad epistolam Leandro datam (p. 15, not. 4).

4° Homiliarum in Evangelia libri II (an. 592 vel 593), Saturnino Tauromenii episcopo dicati,[4] qui orationes 40 complectuntur, quarum 20 Gregorius ipse conscripsit atque notario tradidit coram

(1) F. Homes Dudden, *Gregory the Great. His place in history and thought*, London, 1905, vol. I, p. 325 et seq.

(2) Grisar, *San Gregorio Magno* (trad. A. De Santi), Roma, 1904, p. 71.

(3) Operae pretium duximus huius nuncupationis epistolae partem infra (p. xxxiii, not. 1) referre, utpote quae ad mentem Gregorii de humanioribus litteris investigandam, apprime sit utilis.

(4) Cfr. *Registrum*, IV, 17ª.

ipso recitandas: 20 autem a tachygraphis, cum pontifex eas populo frequenti diceret, excepta. Homiliae haec Stationum ritui ab eo instituto accomodatae sunt.

5° HOMILIARUM IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBRI II, Mariniano Ravennae episcopo dicati,(1) quorum primus (Hom. 1-12) quatuor priora Ezechielis capita, alter vero (Hom. 13–22) caput quadragesimum explanant; cuius explicatio capitis minaci Agilulfi Romam adventu interrupta (an. 593), nunquam postea perfecta est.

Sermones hi nec ad Stationes nec ad liturgiam referuntur: Gregorius subtiliter typicum verborum prophetae sensum inquirit exponitque, exemplum omnibus qui sacrarum Scripturarum studiis, media aetate incubuerunt, ita praebens.

Ceterum, in omnibus suis orationibus non tam altiora divinae sapientiae cacumina attingere Gregorius studet, quam usui vitae aptam accomodationem mavult, notione manifestam verbisque perspicuam.

SACRAMENTARII GREGORIANI confectio rei liturgicae correctioni atque emendationi praesertim Stationum ritui, a sancto pontifice instituto, connexa est. At opus, quo nunc extat modo, seriori aetate (saec. VIII) est ascribendum: quin imo clar. DUCHESNE *Sacramentarium Hadriani* illud appel-

(1) Cfr. *Registrum*, XII, 16*.

landum censet, cum ab Hadriano papa sit Carolo Magno regi petenti oblatum.(1)

Re quidem vera, mirum omnibus criticae artis peritis videtur, a nullo ex probatissimis pontificis vitae scriptoribus de hac Gregorii veteris *Sacramentarii Gelasiani* emendatione mentionem fieri. Ceterum, *Sacramentarii* emendatio Gregorio tributa nemini admirationem movere debet, cum communi medii aevi hominum fama, ipse velut pater omnium ex quibus vita Ecclesiae tunc temporis coaluerit habitus sit, praesertim propter immutationes quas rei liturgicae vere intulit.

De ANTIPHONARII GREGORIANI auctore quaestio ab illa de *Sacramentario* pendet, cum tamen certissime constet sanctum pontificem cantui Ecclesiae operam impendisse *Kyrie*, et *Alleluiae* modos, ut ipse fatetur, emendando. (2)

Huic vero quaestioni utcumque erit satisfactum, emendationes liturgicae, haud dubie Gregorio ascribendae, ad *canonem* Missae, qui primam *Sacramentarii* Gregoriani partem constituit, referuntur, atque ita enumerantur: 1° verba, *diesque nostros... numerari*, supplicationi *Hanc igitur* adiecta; 2° oratio *Pater noster* statim ante fractionem panis recitata; 3° *Alleluiae* cantus, post Gra-

(1) Cfr. DUCHESNE, *Les origines du culte chrétien*, Paris, 1903, p. 120 et seq.

(2) Cfr. MORIN, *Les véritables origines du chant grégorien*. Rome-Tournai, 1904.

dualem (tempore tamen Quadragesimali exempto) modulatus.

Insuper, et subdiaconis quominus tunicam induerent et diaconis ne quid aliud praeter Evangelium in missarum solemnibus canerent, prohibuit.[1]

De Hymnis Gregorio adscriptis nec verbum facimus cum omnibus compertum iam sit, ipsos Gregorium auctorem non habuisse.

Ex quibus omnibus patet, industriam a Gregorio in re liturgica explicatam potius in emendando atque corrigendo quam in efficiendo fuisse, ideoque ille « Patris caeremoniarum » titulus, quo studioso posteritatis consensu ornatus est, non sine aliquo est modo accipiendus.

IV.

De Epistolarum collectione.

I. De Codicibus.[2] — Collectionem illam principem scrinio Lateranensi asservatam, qua Ioh. Diaconus usus est ad Vitam pontificis conscribendam, male amisimus: quod ideo nunc extat

(1) Cfr. *Registrum*, IX, 26: quam ep. altero in volumine invenies.

(2) Circa universam de Gregorianis codicibus quaestionem vide Ewald, *Studien zur Ausgabe des Registers Gregors I* in *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, III Band, Hannover, 1878, pp. 429-625; et brevius in Hartmann, *Prol. ad Registrum*, II, pp. VII-XXXII.

Registrum tribus iunctis collectionibus coalescit quae sunt: 1° *Excerptum Hadriani* epistolas 686 complectens, a papa huius nominis primo lectum et ad Carolum Francorum regem missum. 2° *Collectio epistolarum ducentarum*. 3° *Collectio Pauli*, a diacono Langobardo prorsus diversi, epistolas 53 vel 54 complectens.

Ceterae collectiones, si epistolas aliquot excipias, eas tantum quas numeravimus iterant, quarum nisi fundamento EWALD et post eius obitum HARTMANN optimam suam Registri editionem vulgarunt.

II. De Ewald-Hartmanniana editione. — Vir sollertissimus EWALD multum in codicibus suae editioni aptis colligendis atque conferendis desudavit: qui cum, MAURINOS atque JAFFÉ in epistolis digerendis codificationem illam saec. XV Mediolani confectam,(1) erroribus scatentem, secutos comperisset; epistolas universas denuo et ex integro edendas, plus quam centum diversarum regionum codicibus – quorum viginti suis ipsius oculis - ad saec. IX et VIII usque collatis, atque temporum ordine in epistolis disponendis servato, diligentissime curavit.

(1) « In hac codificatione – ait HARTMANN – tres collectiones epi« stolarum Gregorii non purae inveniuntur, sed inter se commixtae « sunt: nam ep. C quas R non habet, inter omnes indictiones secun« dae partis diffunduntur dum maxima pars earum epistolarum coll. P « quas R non habet, in ultimum librum recipitur »; HARTMANN, *Prol. ad Reg.* in *M. G. H.*, II, p. XXIII.

Ipse collectiones, quibus est usus, ita indicavit:

R, Registrum Hadriani ex cod. *Casinensi* (saec. XI).

r, Registri Hadriani prima pars (Indict. IX-XV) ex cod. *Parisino* (saec. IX).

ρ, Registri Hadriani secunda pars (Indict. I-VII) ex cod. *Mediolanensi* (saec. X).

C, Collectio ducentarum epistolarum (in omnibus codicibus collectioni Pauli iuncta, neque secundum Indictiones vel libros divisa) ex cod. *Coloniensi* (saec. VIII).

P, Collectio Pauli ex cod. *Parisino* (saec. VIII).

III. De Registri Gregoriani momento. — Gregorii Registrum, *a*) ad eius vitam interius cognoscendam, *b*) ad ipsius munera atque ministeria plenius investiganda, demum *c*) ad eventuum historicorum rationem subtilius perpendendam, perutile hodierno rerum scriptori est.

a) Optime MAURINI b. Gregorii epistolis praefantes, sic de earum praestantia iudicant: « Sanctorum Patrum Epistulas reliquis eorum scriptis « anteponendas norunt eruditi omnes, quod in « ipsis Auctoris ingenium, animi dotes, et mores « magis eluceant ».[1] Re quidem vera nil epistolarum collectione luculentius scriptorum animum monstrat, cum hi in ipsis exarandis non consilium

(1) *Praef. in ep. S. Greg.* in MIGNE, *P. L.*, LXXVII, col. 432.

institutum teneant sed necessitate urgente et velut « ex abundantia cordis » loquantur.

Gregorii figura animi, Romanam maiestatem christiana temperans dulcedine, quasi lapide ficta in eius epistolis describitur: invicte imperiosus, si de hominibus agatur a suo officio discedentibus, suavissima contra familiaritate, iucunda interdum comitate plenus, quum amicos, praesertim episcopos vel monachos, verbis quasi materna blanditie pectore expressis, alloquatur.[1]

b) Opus, quod Gregorius toto pontificatus sui tempore confecit, duplici est specie considerandum, in Ecclesiae scilicet regimine et in christianae instaurationis conatu: quod utrumque ex epistolarum collectione manifesto apparet.

Non solum enim administrando recte patrimonio etiam in minimis consulit, Iudaeorum aequa iura tuetur, paganis convertendis favet, sed etiam disciplinae canonicae est rigidus assertor,[2] et prae omnibus decessoribus in Ecclesiae Romanae primatu confirmando ita invictus, ut potestatis papalis politicae per mediam aetatem primus sit auctor habendus.

(1) Cum omnes ceteris notatu digniores epistolas in nostra editione attulerimus, superfluum visum nobis est hic eas singillatim indicare.

(2) Quanti momenti epistolae Gregorianae ad iuris ecclesiastici formationem fuerint, colligi potest ex *Corpore Iuris Canonici*, in quo plurimi canones et decreta ex Greg. epistolis hausta sunt: quorum elenchus, ex editione *Corporis Iuris Canonici* FRIEDBERGHIANA sumptus, in altero ns. epist. Greg. editionis volumine invenies.

Praeterea eius in subditos imperium atque recta consilia semper intimo christianae mentis sensu diriguntur atque adeo instanter probitas in factis et aequitas in consiliis ab ipso postulantur, ut eum sub oculis supremi Iudicis, cuius adventum imminere putabat, loquentem existimes. Ex quo fit etiam, ut minima quoque illius obiurgationes provocent, qui divinae legis codicem « in « tabulis cordis » insculptum volebat, vehementi ac trepido animi desiderio illo viris medii aevi contemplativis proprio, vitam suam ob singularem christianae perfectionis imaginem mente conceptam torquentibus, dum perterritis auribus " diei irae " tuba assiduo sonitu canit.

c) Epistolarum virorum illustrium collectiones perutiles sunt ad historiam temporum quibus referuntur conficiendam. Fere semper enim evenit ut notitiae quae in historiarum libris conscribendis facile quasi nullius momenti vel haud animadversae omitterentur, in epistola fuse (utpote maximi scribenti ponderis) narrentur: quod, absque dubio, veriorem plenioremque rerum notitiam cognitioni affert.

Idem de Gregoriano Registro dicendum, cuius epistolae *a*) ad omnem personarum coetum diriguntur: ad imperatorem Byzantinum, ad clarissimos eius aulae viros, ad reges barbaricos Francorum, Visigothorum, Langobardorum, ad exarchas, ad duces Barbarorum, patricios, patrimoniorum recto-

res, Ecclesiae defensores, monachos, et servos: universa illius aetatis societas civilis in epistolis, loquens et agens, saeviens et plorans, reviviscit et velut in tabula picta conspicitur; *b*) integre rerum tunc temporis statum nobis proponunt. Re quidem vera verba rite concinnata in epistolis Byzantium missis, imperatores rerum Italicarum avidos at parum illis consulentes, exarchas munere suo ut latrocinio fungentes, aulicorum levem atque externis maxime intentam pietatem, Barbarorum reges fidenti animo Ecclesiae obsequentes, Langobardos dure dominantes novimus; neque a novis apostolis exterarum regionum lustratae viae, mores Ecclesiarum diversis in provinciis sitarum, divisiones occidentis ecclesiasticae, quaestiones dogmaticae vel disciplinares, ut schisma Istrianum atque Mediolanense de *tribus capitulis*, Donatismus per Africam adhuc grassans, patriarchatus Byzantini arrogantia, causarum canonicarum ratio, et instituti monastici incrementa nos latent.

Itaque Registrum Gregorianum pernecessarium est ad historiam saec. VI delabentis conficiendam; quin imo inter documenta numeratur, quibus historiae aetatis illius scriptor saepissime uti debeat.

V.

De sancti Gregorii Latinitate.

Absque dubio de sancto Gregorio notitia quam huc usque tradidimus imperfecta foret, nisi quaedam de Latino quo est usus sermone diceremus. (1)

Gregorius erga Latinas litteras et linguam non ut Ambrosius qui omnino eis favit, sed ut Augustinus Hieronymusque se habuit, qui eatenus profanarum litterarum studia in Christianis tolerabant, quatenus bonarum artium in Romano imperio di-

(1) Praeter ep. XI, 34 ad Desiderium, quam v. infra p. 34, princeps locus ille vulgatissimus, Gregorii mentem de litterarum studiis declarans ex ep. ad Leandrum Hisp. *Moralium libris* praemissa depromptus, hic est: « Quaeso autem, ut huius operis dicta percurrens « in his verborum folia non requiras, quia per sacra eloquia ab eorum « tractatoribus infructuosae loquacitatis levitas studiose compescitur, « dum in templo Dei nemus plantari prohibetur. Et cuncti procul dubio « scimus, quia, quotiens in foliis male laetae segetis culmi proficiunt, « minori plenitudine spicarum grana turgescunt. Unde et ipsam lo« quendi artem quam magisteria disciplinae exterioris insinuant, ser« vare despexi. Nam sicut huius quoque epistolae tenor enuntiat, non « metacismi collisionem fugio, non barbarismi confusionem devito, « ritus modosque et praepositionum casus servare contemno, quia indi« gnum vehementer existimo ut verba caelestis oraculi restringam sub « regulis Donati. Neque enim haec ab ullis interpretibus in scripturae « sacrae auctoritate servata sunt. Ex qua nimirum quia nostra expo« sitio oritur, dignum profecto est, ut quasi edita suboles speciem suae « matris imitetur. Novam vero translationem dissero: sed cum pro« bationis causa exigit, nunc novam nunc veterem per testimonia ad« sumo, ut, quia sedes apostolica cui Deo auctore praesideo utraque « utitur, mei quoque labor studii ex utraque fulciatur »; cfr. *Registrum*, V, 53ᵃ.

sciplinae causa, praetermitti non poterant; litterarum vero studiosos non ex ethnicis sed ex christianis auctoribus praeceptorum exempla haurire volebant, atque semper profanis scriptoribus, quidquid haud plane christianum in sententiis vel moribus offenderet, eripere, ita ipsos veluti civitate christiana donantes: « Legerat (orator christianus) « in Deuteronomio (cap. 21) Domini voce prae« ceptum, mulieris captivae radendum caput, su« percilia, omnes pilos, et ungues corporis ampu« tandos, et sic eam habendam in coniugio. Quid « ergo mirum, si et ego sapientiam saecularem « propter eloquii venustatem et membrorum pul« chritudinem, de ancilla atque captiva Israelitidem « facere cupio? et si quidquid in ea mortuum est, « idololatriae, voluptatis, erroris, libidinum vel « praecidio, vel rado; et mixtus purissimo corpori « vernaculos ex ea genero Domino Sabaoth? » [1]

Gregorius, etsi animi quodam iudicio profanarum litterarum studiis non offecerit, tamen huic ethnicorum litteris haud faventi sententiae deserviit et duo vitia illa, sc. nova verba in Latinum sermonem illata atque dictionum constructionem permutatam, iam inde ab ineunte imperii Romani aetate orta, exemplo suo auxit. [2]

Quibus, et Ecclesia necessario incrementum attulerat verba ex Hebraica et Graeca lingua at-

(1) *Ep. 70 ad Magnum* in MIGNE, *P. L.*, XXII, col. 665-666.
(2) Cfr. BOISSIER, *La fin du paganisme*, Paris, 1903, II, p. 375 seq.

que cotidiano sermone mutuando novis exprimendis sententiis apta, et verborum ambitum, vulgari eloquio opportune indulgens, corrumpendo.

Gregorius autem qui ea aetate vixit, cum propter reipublicae ruinam et Barbarorum incursus, secum morbos et clades ferentes, christiana instituta animos omnium incendissent, duo haec litterarum iudicia natura dissidentia, longiore intervallo separavit, nec affirmare eum puduit: « omnis humana « sapientia, quantolibet acumine polleat, divinae « sapientiae comparata, insipientia est ».[1] Atque tantum christiana fragrantia redoluit, ut Guibertus S. Mariae de Novigento abbas scripserit: se ab illecebris Ovidianis et Bucolicorum dictis distractum, per « Gregoriana dicta » commentis Scripturarum intendisse.[2]

Ita sentiens Gregorius, qui nunquam verba profanorum auctorum quibus etiam Gregorius Turonensis indulsit, in suis scriptis profert, magis sibi constantem quam ceteri ecclesiastici scriptores, se ostendit.

Usus praeterea communi Christianorum fama semper vulgatus atque manifeste ab Augustino confirmatus, maximi Latinum eloquium vulgare faciebat,[3] quod in sacrarum Scripturarum versioni-

(1) *Mor.*, XXXV, 2 in MIGNE, *P. L.*, LXXVI, col. 751.

(2) *De vita sua*, I, 17 in MIGNE, *P. L.*, CLVI, col. 873, 874.

(3) « Qui enim scripturas ex Hebraea lingua in Graecam verte- « runt numerari possunt, Latini autem interpretes nullo modo. Ut « enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Graecus

bus adhibitum, tanta pollebat auctoritate, ut non Latino sermone conscripta omnia alia opera viderentur quae Sacrorum eloquium non saperent. Gregorius ideo, qui in omnibus scriptis ea « quasi « edita suboles » secutus est, iure fieri aestimavit, ut ipsa « speciem suae matris » imitarentur.(1)

Latinus ergo sermo quo Gregorius est usus - ait A. SEPULCRI(2) quem potissimum in hac quaestione ducem sequimur - fundamento librorum sacrorum versionibus niti debet, Itala, Vulgataque praesertim a Hieronymo emendata, quas ipse consulere fatetur.(3)

Latinitatis Gregorianae studium nonnisi scriptorum eius codicibus vetustissimis probatissimisque accurate inquisitis aggredi licet, idque A. SEPULCRI in ephem. *Studi medievali* effecit,(4) qui doctissimae pervestigationis suae rationem ita declarat:

Noi intendiamo di far centro delle nostre ricerche uno scrittore sul quale in ogni tempo, ed anche recentemente,

« et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur « ausus est interpretari »; AUG., *De doctr. christ.*, II, 11 in MIGNE, *P. L.*, XXXIV, col. 43.

(1) Ep. ad Leandrum Hisp. *Moralium libris* praemissa, quam vides supra p. XXXIII, nota 1.

(2) A. SEPULCRI, *Gregorio Magno e la scienza profana* in *Atti della R. Acc. delle scienze di Torino*, to. XXXIX (1903-04), p. 972.

(3) « Novam vero translationem dissero: sed cum probationis « causa exigit nunc novam nunc veterem per testimonia adsumo »; ep. ad Leandrum cit.

(4) A. SEPULCRI, *Le alterazioni fonetiche e morfologiche nel latino di Gregorio Magno e del suo tempo* in *Studi medievali*, an. 1904, vol. 1, fasc. 2, pp. 172-234; quem ipsum necesse est omnes consulant, qui huius rei pleniorem desiderent notitiam.

si è molto discusso: Gregorio Magno. Dopo d'aver procurato di porre le basi di una critica razionale dei manoscritti medievali, di stabilire cioè con quali criteri devono esser trattati i codici del più antico medio evo, noi procederemo a un largo raffronto dei manoscritti gregoriani più autorevoli, per risalire alla forma esatta dell'archetipo; quindi illustreremo le nostre conclusioni con copia di materiali, tratti da codici di scrittori contemporanei, da altri documenti del tempo, dalle iscrizioni, dai grammatici. Dimostreremo così come un grande numero di alterazioni siasi infiltrato, per l'influsso volgare, nel latino letterario; analizzeremo la natura di quest' influsso, e, dove ci è concesso, risaliremo all'origine dei fenomeni chiariti. (1)

SEPULCRI - examine, ut diximus, codicum probatissimorum innixus - statuit non omnes Gregoriani Latini sermonis mutationes librariis esse adscribendas, quae, contra, constantem legem sequuntur. Hoc plane declarato, mutationum phoneticarum studium triplici partitione distribuit, cum phonetica a se tradita tripartitione congruente: nempe *Orthographia* (graphica sonuum descriptio); *Orthoepia* (sonuum vis); *Compositio* (mutatio compositarum vocum phonetica, unione ipsa provocata); haec autem mutatio bipartito dividitur: *a*) assimilatio, v. g. *attendo* pro *ad tendo*; *b*) compositio proprie dicta, v. g. *cólligo* pro *cum ligo.*

Ita mutationum phoneticarum synopsin ex SEPULCRI expositione conficimus.

(1) Id. ibid. p. 173.

PARS I.

DE ORTHOGRAPHIA

Cap. I. 1) *e* pro *ae*: a) in syllaba *pre*; b) in syll. *que*; c) vocis initio, v. g. *heresis* pro haeresis; d) in adverbiis atque adiectivis (in Gregorio rara atque librariis tribuenda mutatio).

2) *ae* pro *e*: *praehendere* pro prehendere etc.

Cap. II. *e* pro *oe*: *federe* pro foedere (saepius tamen forma regularis adhibetur).

Cap. III. *i* pro *y*: *misterium* pro mysterium.

Cap. IV. *h* post consonantem omissa: *spatarius* pro spatharius;
ph littera *f* expressum: *elefantinus* pro elephantinus;
h ante vocalem omissa: *ortus* pro hortus;
h superabundans: *habundantia* pro abundantia.

PARS II.

DE ORTHOEPIA

Cap. I. De vocalibus.

1) *a* immutata manet.

2) *ē* in *i*: a) in praefixo *de*: *discendere* pro descendere; b) in suffixis: *clarisco* pro claresco; *dulcido* pro dulcedo; *mansuitudo* pro mansuetudo; *crudilis* pro crudelis; *crudiliter* pro crudeliter; *contumilia* pro contumelia; *scabillum* pro scabellum; *monastirium* pro monasterium (prob. Gregorio non tribuenda); *minsa* pro mensa

(prob. Gregorio non tribuenda); c) in *e* tonica post *c* in radicibus nominum et verborum: *trecisimus* pro tricesimus; *racimis* pro racemis (librariis saepius tribuenda); *vindedit* pro vendidit; d) in *ĕ* atona: *vericundia* pro verecundia; e) in η: *cymilia* pro κειμήλια.

3) *ĕ* in *i*: a) in praefixis adverbialibus *bene* –, *male* –: *benivolentia* pro benevolentia; b) *ĕ* atona post *c* ante vocalem: *calciamentum* pro calceamentum (solum hoc exemplum certe notatur); c) *ĕ* atona in radicalibus: *elimentum* pro elementum; d) in suffixo *em*: *decim* pro decem (solum fere hoc exemplum notatur).

4) *ī* (rarissime immutata) interdum in *e*: a) in praefixo *di*: *demittere* pro dimittere; b) in vocabuli corpore: *antestis* pro antistes (solum hoc exemplum dissimilationi tribuitur, cetera librariis).

5) *ĭ* in *e*: a) ante vocalem: *dolea* pro dolia; b) in reduplicatione unius Perfecti: *dedici* pro didici; c) aliis in casibus citra normam.

6) *ō* in *u*: a) in substantivis in *-os -otis* vel *-odis*: *nepus* et *custus* pro nepos et custos; b) in suffixo *-os* acc. plur.: *murus* pro muros (in suffixo *o* abl. sing., exempla certa non notantur); c) in suffixis *-or* et *-orius*: *inhabitatur* pro inhabitator (hoc solum exemplum notatur, quod adsonantiae debetur); *oraturium* pro oratorium; d) in radicibus nominum et verborum: *agnusco* pro agnosco (hoc solum exemplum archetypo tribuitur, cetera librariis).

7) *ŏ* atona in *u*: in proparoxitonis: *diabulus* pro diabolus et *apostulus* pro apostolus, quae certe archetypo tribuenda non sunt.

8) *ū* in *o*: *follonem* pro fullonem.

9) *ŭ* atona in proparoxitonis: *cellola* pro cellula (plerumque librariis tribuenda).

10) *ŭ* tonica in *o*: *luxoria* pro luxuria.

Cap. II. De Diphthongis.

1) *au* in *a*: *clodus* pro claudus (hoc solum exemplum notatur);
2) *eo* in *eu*: *Theudericus* pro Theodoricus;
3) οι in *oe*: *coenubia* ex κοινόβια; vel in *o*: *diocesis* ex διοίκησις.

Cap. III. De Semivocalibus.

1) *j* in *g*: *agebat* pro ajebat;
2) *v* (*u*) (post *q* iam longo tempore non scripta) omissa: *cottidie* pro quotidie.

Cap. IV. De Phoenomenis vocalicis.

a) litterae elisae: *domnus* pro dominus; b) litterae redundantes: *augumentum* pro augmentum; c) litterae vel syllabae initio vocabuli adiectae: *exenium* pro xenium.

Cap. V. De Consonantibus.

1) finales: *d* pro *t*: *velud*; *m* omissum: *contra igne*;
2) mediae: *m* ante guttur. et *n* ante dent.: *numquid*, *eundem*;
3) simplices pro duplicibus et vice versa: *cottidie*, *tollero*;
4) gradus immutatio: *b* pro *v* et vice versa: *iubari* pro iuvari, *vulgarica* pro bulgarica.

PARS III.

DE COMPOSITIONE.

Cap. I. De dissimilatione.

a) In praep. *ad*: *adloqui* pro alloqui;
b) in praep. *con* ante *l*, *p*, *sp*, non ante *m* et *r*: *conpatior* pro compatior;
c) in praep. *in*: *inlatus* pro illatus;
d) in part. priv. *in*: *inlicitus* pro illicitus;
e) in praep. *ob*: *obpono* pro oppono;
f) in praep. *sub*: *subpono* pro suppono.

Cap. II. De recompositione.

In omni compositorum genere adhibetur, v. g. *consparsio, inclausio, obteneo, collego, addedi, sanctaemoniales*, etc.

PARS IV.

APPENDIX MORPHOLOGICA.

Cap. I. De genere, numero et casibus.

Respectu *generis* rarae immutationes certae, quae tamen crebriores esse debuerunt, notantur.

De *numero* animadvertendum quaedam pluralia in singulari collocari, v. g. *angustia* pro angustiae; et contra plura singularia plurali numero donari, v. g. *aquae*, nomina regionum, ut *Dalmatias, Gallias, Francias, Spanias,* etc.

Ad *casus* quod attinet, praecipue est animadvertendum praepositionum usum (iam inde ab aetate aurea atque archaica inceptum) se in locum declinationis suffixorum substituentium, ut postea in omnibus neo-latinis idiomatibus factum est.

1) *de* pro gen. partitivo: *aliquid de imitatione*;
2) *de* pro gen. simpl.: *defensorem de patrimonio*;
3) *per* pro abl. instrum.: *per tormenta discuterent*;
4) *per* pro abl. simpl.: *defunctum per nomen vocavit*;
5) *ex* pro abl. instrum.: *ex revelatione didicerunt*;
6) *in* pro abl. instrum.: *in quo* [*codice*] *plurima continebantur*;
7) *a, ab* pro rei abl. ag.: *ab Ariulfi astutia deceptus*;
8) *de, ex, pro* pro abl. caus.: *contristari de...*; *ex infirmitate fatigata; pro abstinentiae amore*;
9) *in* pro abl. mod.: *in celeritate*;
10) *in* superabundans in abl. temp.: *ipso in tempore*;
11) *ad* raro pro dat.: *ad quem dixit.*

Cap. II. De Flexione.

§ 1. De Nomine. 1) In declinatione Latina notandum: a) voces vocali *-a* terminatae scriptorum optimorum usui obsequi; voc. *-e* ad terminationem *a* reduci, v. g. *duritia*; voc. *-o*, in genitivo contrahi, v. g. *Venanti*; voc. *-u*: *domi*, *domu* pro domus, domo; b) voces vocali *-i* vel consonanti terminatae saepe *is* pro *es* ponere, v. g. *comis*, *milis*.(1)

2) In declinatione Graeca notandum, nomina interdum suffixa prima conservare, v. g. *Jordanen*.

§ 2. De Adiectivo. Adiectiva quaedam *i* pro *e* in ablativo sing.: *veteri* pro vetere; et *um* pro *ium* in gen. plur. utuntur: *obsequentum* pro obsequentium.

§ 3. De Pronomine. Nec multae nec notatu dignae mutationes hoc in paragr. inveniuntur.

§ 4. De Verbo. Mutationes in verborum flexione, praeter suffixorum omissionem, praecipuae (quae postea in neolatinis idiomatibus sunt receptae) haec numerantur: 1) amissio vocis passivae et deponentis; 2) aliquot temporum, scil. Fut. ind., Imperf. con., atque ex Perfecto in eorum nativa forma derivatorum, omissio. Quae omnia et in scriptis Gregorianis inveniuntur.

I. De Vocibus.

1) Vox activa pro passiva: *Iohannes nostra se petit epistola commendare*;

2) vox activa pro reflexiva: *Lavit itaque et cum voluisset egredi*;

3) vox passiva pro reflexiva: *cum ipse erigi de terra non auderet*;

4) verba depon. quae forma act. vel pass. utuntur: *amplectere* pro amplecti, *imaginatus*, *largitus*;

5) verba act. deponentia facta: *in monasterio alio... audio fuisse migratum*.

(1) Notanda sunt etiam substantiva *diaconus* et *arbiter*, quae et secundam et tertiam sequuntur in Gregorio declinationem.

II. De Modis atque Temporibus.

1) Modus Supinus vel perperam utitur: *quod dictum nefas est*; vel Inf. pass. substituitur: *quod dici nefas est.*

2) Tempora: a) Praes. et Perf. pro Fut. utuntur: *si hodierna die non egredimur, iam crastina non eximus*; *Heu mortuus est* (pro morietur) *miser iste* (hoc exemplum tantum invenitur); b) Plus quam Perf. con. pro Imperf. con., praesertim in verbis servilibus: *de qua scripsistis nobis ut requiri qualiter orta sit debuisset*; c) Fut. Ind. pro Imper.: *Nobis modis omnibus renuntiare curabis*; d) circumlocutio cum *habeo,* pro Perf.: *quam semper cognitam habui*; e) *fui, fueram, fuero,* etc., pro sum, eram, ero, in flexione passiva verborum.

III. De thematum atque suffixorum verbalium mutationibus.

1) Interdum Praesentis Perfecti et Supini themata confunduntur: *contingerit* pro contigerit;

2) vox Perf., falsae analogiae causa, errata est: *paruit* pro peperit;

3) coniugationum themata interdum confunduntur: *fugiret* pro fugeret;

4) suffixum *-it* pro *-et*: *valit* pro valet, *acciperit* pro acciperet;

5) litterae in Perf. [ut iam in optimis fere omnibus Latinis scriptoribus] eliduntur et contrahuntur: *audisset, tardasti*;

6) verbum *tollo, tuli, tultum, tollere,* forma et significatione Italica sumitur: *tolle caballum tuum*; *ex altari sindonem tulisti*; *quae ab illo iniuste tulta sunt, sine excusatione reddantur.*

Cap. III. De adiectivorum comparationis gradibus.

Gregorius saepe adiectivorum gradus valorem non distinguit: *Quanto modo diutius et clementer expectat*; *qui ad faciendum pacem studiosius et benigne impenderit.*

In adverbiis interdum comparationis gradus pro positivo et superlativo adhibetur: *citius recedite*; *ille qui novius advenerat.*

Gradus superlativus interdum positivo substituitur, *valde* aut *vehementer* additis, v. g. *valde durum*; vel roboratur, v. g. *multo dulcissima.*

In compar. gradibus, irregulare suffixum *-ior* in voce *proximior* tantum, in scriptis Gregorianis offendimus.

Ex quibus omnibus concluditur: a) Gregorii Latinitatem magnas mutationes phoneticas et morphologicas tulisse; b) quae vulgaris eloquii influxui vel directo vel indirecto sunt adscribendae.

VI.

De nostrae editionis ratione.

Ut multiplicem variamque Gregorii industriam plane ostenderemus, omnes sane eius epistolae erant vulgandae; cum vero certos huius *Bibliothecae* fines excedere minime liceret, sobria nos selectione contentos esse oportuit.

Harum distribuendarum ordo temporis ratione servata, nobis exiguam tantum universarum epistolarum partem praebentibus, cum parum opportunus esse videretur, eas primum iuxta materiem, deinde in singulis argumentis, temporis ordine dum licuit,(1) distribuere maluimus.

Haec autem dispositionis ratio non rigide est con-

(1) Non immerito *dum licuit* diximus: saepe enim evenit ut propter argumenti in eadem partitione affinitatem, epistolas diverso tempore missas simul disponeremus.

sideranda; saepe enim cum eadem epistola ad plura referri posset loca, nos in eam operis partem induximus quo potissimum argumenti summa requirere.

Itaque opus septem in partes distribuimus, quae sunt:

1. Epistolae *familiares*, videlicet litterae eae ad amicos missae, ex quibus maxime Gregorii animi figura elucet.

2. Epistolae *oeconomicae*, spectantes patrimoniorum sancti Petri administrationem.

3. Epistolae *canonicae*, quae ad Gregorium, Ecclesiae gubernatorem gravissimumque ecclesiastici iuris interpretem, referuntur.

4. Epistolae *pastorales*, quae summam Gregorii curam de paganis ad fidem convertendis et qualem se erga Iudaeos habuerit, ostendunt.

5. Epistolae *liturgicae*, de re liturgica in quibusdam emendanda.

6. Epistolae *politicae*, quibus civilis societatis condicio, Italiae praesertim a Langobardis oppressa, illustratur.

7. Epistolae *dogmaticae*, quae Gregorii studium in primatu Romanae ecclesiae, praesertim contra *trium capitulorum* schisma, Donatistas, Agnoitas etc. vindicando, declarant.

Textum [1] atque didascalias ex Ewald-Hart-

(1) Animadvertendum est epistolarum allegationes quae in notis inveniuntur, ad *Registri* editionem Ew.-Hartm. utpote quae integra sit, non ad nostram referri.

MANNIANA editione (Ewald - E; Hartmann - H)[1] hausimus,[2] locis additis ubi in hac, MAURINORUM (M) atque JAFFÉ editionibus inveniuntur. Indictiones, in tabula altero epistolarum volumini adiungenda inserturi, omisimus.

Romae, kalendis ianuariis 1907.

NICOLAUS TURCHI.

(1) Ex qua « expulsa sunt vitia quae ab orthographia auctoris, « quae per Trecensem et similes codices cognita est, abhorreant, atque « nonnisi per errorem librariorum inferioris aetatis in codices irrepse- « rint ». Ita HARTMANN, in *Prol.* ad *Reg.*, II, p. XXXIII.

(2) Suave nobis iustitiae est munus hic gratias laudesque maximas Eduardo Bianco equiti agere, foliorum typis edendorum correctori, summae sollertiae humanitatisque viro, qui nec curis nec studio pepercit ut editio nostra, quantum poterat, nitida atque emendata vulgaretur.

BIBLIOGRAPHIA

A) **Fontes.**

Praeter ipsius pontificis scripta quae vides pp. XXII–XXVII haec notantur:

1. *Vita s. Gregorii* in *Libro Pontificali* (ed. DUCHESNE).
2. GREGORII TURONENSIS *Historia Francorum*, liber X (editio ARNDT et KRUSCH in *M. G. H.*).
3. PAULI DIACONI *Vita Gregorii Magni* (ed. GRISAR in *Zeitschrift für kathol. Theologie*, XI, 1887).
4. IOHANNIS DIACONI *Vita Gregorii* in MIGNE, *P. L.*, LXXV.

B) **Editiones.**

Ad codices quod attinet, v. PROL. pp. XXVII–XXVIII.

Editio princeps GUNTERII ZEINER, c. an. 1472.

PETRI CASSIANENSIS *Gregorii opera omnia*, Romae, 1588-93.

P. GOUSSANVILLEI *Gregorii opera omnia*, Parisiis, 1705.

MAURINORUM *Gregorii opera omnia*, Parisiis, 1705 et Venetiis 1744. Quam emendatam denuo vulgarunt J. B. GALLICCIOLLI, Venetiis, 1768-75 et MIGNE, *P. L.*, LXXV-LXXIX.

P. EWALD et L. HARTMANN, *Gregorii I papae Registrum epistolarum*, voll. 2 in *M. G. H.*, Berolini, 1891-99. — EWALD regesta Gregorii curavit in

JAFFÉ, *Regesta Pontificum Romanorum*, 1885.

C) **De Gregorio scripta.**

Praeter scripta in PROL. et decursu operis citata, haec notanda sunt:

1. G. J. T. LAU, *Gregor I der Grosse nach seinem Leben und seiner Lehre geschildert*, 1845.

2. L. PINGAUD, *La politique de saint Grégoire le Grand*, 1872.
3. FR. et P. BOEHRINGER, *Die Väter des Papsttums: Leo und Gregor I*, 1879.
4. W. WISBAUM, *Die wichtigsten Richtungen und Ziele der Thätigkeit des Papstes Gregors des Grossen*, 1884.
5. ED. CLAUSIER, *St. Grégoire le Grand, pape et docteur de l'Eglise*, 1886.
6. TH. BONSMANN, *Gregor I der Grosse, ein Lebensbild*, 1890.
7. TH. HODGKIN, *Italy and her Invaders* (vol. V, cc. 7-10), 1895.
8. H. GRISAR, *San Gregorio Magno*, 1904. Cfr. etiam *Civiltà Cattolica*, ser. 14, vol. V-IX (1890-91) et *Roma alla fine del mondo antico*, vol. III, 1899.
9. K. MANN, *The Lives of the Papes in the early Middle Ages*, I, pp. 1-250, 1902.
10. F. HOMES DUDDEN, *Gregory the Great. His place in history and thought*, vol. II, 1905.

I.

EPISTOLAE SANCTI GREGORII FAMILIARES

IN NOMINE DOMINI

EPISTOLAE EX REGISTRO B. GREGORII PAPAE

I.

Gregorius I papa Iohannem Constantinopolitanum (episcopum) suae electioni non restitisse dolet. Synodicam, quam Bacauda episcopus (Formiensis) iam non deferre possit, brevi promittit.

590, oct.

Ed. E: lib. I, ep. 4 (I, p. 4). Ed. M: lib. I, ep. 4. Jaffé, Reg. 1070 (707).

GREGORIUS IOHANNI CONSTANTINOPOLITANO

Si caritatis virtus in proximi dilectione consistit, si sic diligere proximos sicut nos iubemur, quid est, quod me beatitudo vestra non ita ut se diligit? Quo enim ardore, quo studio episcopatus pondera fugere voluerit, scio, et tamen haec eadem episcopatus pondera ne mihi deberent imponi, non restitit. Constat ergo quia non me sicut vos diligitis, qui illa me voluistis onera suscipere, quae vobis imponi noluistis. Sed quia vetustam navem, vehementerque con-

9. Iohannes natione Cappadox, a Graecis ὁ νηστευτής, *ieiunator* appellatus, ad regimen Constantinopolitanae ecclesiae an. 586 provectus, et post obitum (an. 595) inter sanctos a Byzantinis relatus. Huic celeberrima controversia fuit cum Pelagio II et Gregorio M. ob titulum quem assumpsit *universalis*, οἰκουμενικοῦ, quam v. infra. De scriptis quae merito vel immerito ei attribuuntur v. BARDENHEWER, *Patrologia* (Trad. A. Mercati, Roma, 1903, vol. III, p. 55-56).

fractam, indignus ego infirmusque suscepi, - undique enim fluctus intrant et cotidiana ac valida tempestate quassatae putridae naufragium tabulae sonant - per omnipotentem Dominum rogo, ut in hoc mihi periculo orationis tuae manum porrigas, quia et tanto enixius potestis exorare, quanto et a confusione tribulationum, quas in hac terra patimur, longius statis.

Synodicam vero epistolam de subsequenti sub festinatione transmitto, quia latorem praesentium, Bacaudam, fratrem et coepiscopum nostrum, in ipso meae ordinationis initio, multis et gravibus pressus occupationibus relaxavi.

II.

Gregorius I papa Theoctistae, sorori imperatoris (Mauricii), queritur de pontificatus negotiis, quae reluctanti animo et iussu solummodo imperatoris susceperit.

590, oct.

Ed. E: lib. I, ep. 5 (I, p. 5). Ed. M: lib. I, ep. 5. Jaffé, Reg. 1071 (708).

GREGORIUS TEOCTISTI SORORI IMPERATORIS

Mens mea vestrae venerationi quanta devotione substernitur, explere verbis nequeo, nec tamen me prodere laboro, quia et me tacente in vestro corde legitis, quid de mea devotione sentiatis. Miror autem, quod in me conlatas dudum continentias vestras ex hac moderna pastoralis officii continentia distraxistis, in qua sub colore episcopatus ad

8. Quam v. infra. Mos fuit veteribus patriarchis suae fidei summam ad alios mittere, eiusdem fidei et communionis pignus. Cfr. CYPRIANI ep. 42 *ad Cornelium*; GELASII ep. 1 *ad Euphemium* et ep. 2 *ad Laurentium*.

9. Bacauda episcopus Formiensis ad quem v. ep. I, 8; II, 6.

18. Ad eandem v. ep. VII, 23; XI, 27.

saeculum sum reductus, in qua tantis terrae curis inservio, quantis me in vita laica nequaquam deservisse reminiscor. Alta enim quietis meae gaudia perdidi et intus corruens ascendisse exterius videor. Unde me a conditoris mei facie longe expulsum deploro. Conabar namque cotidie extra mundum, extra carnem fieri, cuncta fantasmata corporis ab oculis mentis abigere et superna gaudia incorporaliter videre, et non solis vocibus, sed medullis cordis ad Dei speciem anhelans, dicebam: « Tibi dixit cor meum, quaesivi « vultum tuum, vultum tuum Domine requiram ». Nil autem in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum crederem, quod pollicente Domino ex propheta didicissem: « Sustollam te super altitudines terrae ». Super altitudines enim terrae sustollitur, qui et ipsa, quae alta ac gloriosa praesentis videntur saeculi, per mentis despectum calcat. Sed repente a rerum vertice temptationis huius turbine impulsus ad timores pavoresque corrui, quia etsi mihi nil timeo, eis tamen, qui mihi commissi sunt, multum formido. Undique causarum fluctibus quatior ac tempestatibus deprimor, ita ut recte dicam: « Veni in altitudinem maris « et tempestas demersit me ». Redire post causas ad cor desidero, sed variis ab eo cogitationum tumultibus exclusus redire non possum. Ex hoc ergo mihi longe factum est, quod intra me est, ita ut oboedire nequeam prophetiae voci, qua dicitur: « Redite praevaricatores ad cor ». Sed stultis pressus cogitationibus, solummodo exclamare compellor: « Et cor meum dereliquit me ». Contemplativae vitae pulchritudinem velut Rachelem dilexi sterilem, sed videntem ac pulchram, quae etsi per quietem suam minus generat, lucem tamen subtilius videt. Sed, quo iudicio nescio,

10. *Psal.*, XXVI, 28.
14. Isai., LVIII, 14.
22. *Psal.*, LXVIII, 3.
26. Isai., XLVI, 8.
28. *Psal.*, XXXVIII, 13.

Lia mihi in nocte coniuncta est, activa videlicet vita, fecunda sed lippa, minus videns quamvis amplius pariens. Sedere ad pedes Domini cum Maria festinavi, verba oris eius percipere, et ecce cum Martha compellor in exterioribus ministrare, erga multa satagere. Expulsa a me ut credidi legione daemonum, volui oblivisci quos novi et ad Salvatoris pedes quiescere, et ecce mihi nolenti atque compulso dicitur: « Revertere in domum tuam et adnuntia, « quanta tibi fecerit Dominus ». Sed quis inter tot terrenas curas valeat Dei miracula praedicare, cum iam mihi difficile sit saltim recolere? Pressum namque in hoc honore tumultu saecularium negotiorum ex eis me video, de quibus scriptum est: « Deiecisti eos, dum allevarentur ». Neque dixit: Deiecisti eos postquam levati sunt, sed dum allevarentur, quia pravi quique, dum temporali honore suffulti foras videntur surgere, intus cadunt. Allevatio ergo ipsa ruina est, quia dum gloria falsa subnixi sunt a gloria vera evacuantur. Hinc iterum dicit: « Deficientes ut fumus « deficient ». Fumus quippe ascendendo deficit et sese dilatando evanescit. Sic videlicet fit cum peccatoris vitam praesens felicitas comitatur, quia unde ostenditur, ut altus sit, inde agitur, ut non sit. Hinc rursus scriptum est: « Deus meus pone illos ut rotam ». Rota quippe ex posteriori parte attollitur, in anterioribus cadit. Posteriora autem nobis sunt bona praesentis mundi, quae relinquimus, anteriora vero sunt aeterna et permanentia, ad quae vocamur, Paulo attestante, qui ait: « Quae retro oblitus, in ea « quae sunt in priora extendens me ». Peccator ergo cum in praesenti vita profecerit, ut rota ponitur, quia in anterioribus corruens ex posterioribus elevatur. Nam cum in hac vita gloriam percipit, quam relinquit, ab illa cadit,

9. MAR., V, 19.
13. *Psal.*, LXX, 19.
19. *Psal.*, XXXVI, 20.
23. *Psal.*, LXXXII, 14.
28. *Philipp.*, III, 13.

quae post hanc venit. Et quidem multi sunt, qui sic exteriores provectus regere sciunt, ut per eos nequaquam interius corruant. Unde scriptum est: « Deus potentes non « abicit, cum et ipse sit potens ». Et per Salomonem dicitur: « Et intelligens gubernacula possidebit ». Sed mihi haec difficilia sunt, quia et valde onerosa, et quod mens non recipit, congrue non disponit. Ecce serenissimus dominus Imperator fieri simiam leonem iussit. Et quidem pro iussione illius vocari leo potest, fieri autem leo non potest. Unde necesse est, ut omnes culpas ac neglegentias meas non mihi sed suae pietati deputet, qui virtutis ministerium infirmo commisit.

III.

Gregorius I papa Narsi (Constantinopolitano) de susceptis pontificatus curis queritur. Pro fratribus suis imperatori per Honoratum diaconum (responsalem suum) suggessisse se addit. Varias personas salutat.

590, oct.

Ed. E: lib. I, ep. 6 (I, p. 7). Ed. M: lib. I, ep. 6. Jaffé, Reg. 1073 (709).

GREGORIUS NARSI

Dum contemplationis alta describitis, ruinae meae mihi gemitum renovastis, qui audivi, quid intus perdidi, dum

4. Iob, XXXVI, 5.

5. *Prov.*, I, 5.

19. Hic certe non est cum Narsete illo celeberrimo eunucho confundendus, qui bellum Gothicum secundum in Italia gessit. Cfr. Procopii *De bello Gothico*, ed. Comparetti in *Fonti per la storia d'Italia*, II, 86 et seq.; III, 161 et seq.; ed. Bonn, I, 79; II, 570. Maurini Narsen nostrum illum esse contendunt qui bellica virtute enituit in Persas (cfr. Theophanes, I, 387) et *primi stipatoris* (ὑπερασπιστής) titulo ornatus est sub Mauricio imp.; tandemque, Phoca imperitante, igni damnatus. At Ewald contra hanc opinionem arguit ex eo quod tituli adhibiti (*frater karissimus, bonus vir*,

foras ad culmen regiminis immeritus ascendi. Tanto autem me percussum merore cognoscite, ut vix loqui sufficiam. Oculos enim mentis meae doloris tenebrae obsident. Triste est quicquid aspicitur, quicquid delectabile creditur cordi meo lamentabile apparet. Penso enim ab alto quietis meae culmine corruens, ad quam deiectum exterioris provectus culmen ascendi. Et pro culpis meis in occupationis exilium a facie Dominantis missus quasi destructae Iudeae vocibus cum propheta dico: « Qui consolabatur me « longe recessit a me ». Quod vero causae et nominis similitudinem faciendo per scripta vestra clausulas declamationesque formatis, certe, frater karissime, simiam leonem vocas, quod eo modo vos agere conspicimus, quo scabiosos saepe catulos, pardos vel tigres vocamus. Ego enim, bone vir, quasi filios perdidi, quia per terrenas curas recta opera amisi. « Nolite ergo me vocari Noëmi, id est pul« chram, sed vocate me Mara, quia amaritudine plena sum ». Quod autem me dicitis scribere non debuisse, ut in agro Dominico cum bubalis arares, quia in ostenso beato Petro linteo et bubali et omnes ferae oblatae sunt, scis ipse quia subiunctum est: « Macta et manduca ». Tu ergo qui easdem bestias necdum mactaveras, manducare iam per oboedientiam quur volebas? Aut nescis, quia ea, de qua scripsisti bestia, oris tui gladio occidi recusavit? Quas ergo per conpunctionem occidere potueris, de illis necesse est, ut in tui desiderii fame satieris.

De causa autem fratrum nostrorum, ut scripsisti, ita

dulcissima caritas; cfr. ep. III, 63; VI, 14; VII, 27) minime duci atque patricio conveniant, qui nusquam alio nomine nisi *gloriae* atque *excellentiae* donetur; et ex eo quod Narses Persa an. 605 a Phoca est trucidatus, cum noster videatur an. 597 obiisse, neque enim ulla postea epistola ad eum missa in Registro inveniatur.

Vide ad eumdem ep. I, 6; III, 63; VI, 14.

10. *Thren.*, I, 16.

17. *Ruth*, I, 20.

21. *Act.*, X, 13.

futuram, si Deus adiuvet, aestimo, de qua modo serenissimis rerum dominis scribere omnino non debui, quia in ipso initio non est a questibus inchoandum. Sed dilectissimo filio meo Honorato diacono scripsi, ut oportuno tempore eis congrue suggerat et mihi responsum sub celeritate indicet.

Domnum Alexandrum, domnum Theodorum, filium meum Marinum, domnam Esyciam, domnam Eudochiam et domnam Dominicam mea peto vice salutari.

IV.

Gregorius I papa Anastasio episcopo (expatriarchae Antiocheno) de pontificatus occupationibus queritur. Significat ab imperatore (Mauricio) se petivisse, ut eum honore restituto Romam venire concedat.

590, oct.

Ed. E: lib. I, ep. 7 (I, p. 9). Ed. M: lib. I, ep. 7. Jaffé, Reg. 1074 (710).

GREGORIUS ANASTASIO EPISCOPO

Epistolas beatitudinis vestrae ut fessus requiem, salutem eger, fontem sitiens, umbram aestuans accepi. Neque enim

4. Epistola haec desideratur. Hic verisimile est de Anastasio Antiocheno agi, a Iustino II imp. sede expulso.

16. Episcopus Antiochenus perperam a Baronio cum Sinaita confusus. Qui optime post Domnium ecclesiam suam rexit ab an. 559 ad an. 570, quo a Iustino II imp. sede deiectus est, ob Iohannem Constantinopolitanum libera voce reprehensum. In eius locum suffectus est Gregorius monachus, ad cuius obitum (an. 593) rursus Anastasius successit, a Mauricio imp. restitutus, et cathedram episcopalem tenuit usque ad an. 598 quo e vita migravit. Cfr. Evagrii *Hist. eccl.*, V, 56 et Ioh. Diaconi *Vita s. Gregorii*, IV, 25. Hic magna familiaritate cum Gregorio est usus. Cfr. Grisar, *San Gregorio Magno* (trad. A. De Santi, Roma, 1904, p. 205).

Vide ad eumdem ep. I, 24, 25; V, 41, 42; VII, 24; VIII, 2; IX, 135.

illa verba per linguam carnis videbantur expressa, sed sic spiritalem amorem suum, quem gestabat, aperuit, ac si mens per se ipsam loqueretur. Sed durum valde fuit, quod secutum est, quia amor vester terrena me portare onera praecepit et quem prius spiritaliter diligebatis, post, ut aestimo, temporaliter amantes, usque ad terram me superposito onere depressistis, ita ut mentis rectitudinem funditus perdens contemplationisque aciem amittens, non per prophetiae spiritum, sed per experimentum dicam: « Incurvatus sum et « humiliatus sum usque quaque ». Multis enim causarum fluctibus quatior et tumultuosae vitae tempestatibus affligor, ita ut recte dicam: « Veni in altitudinem maris et tempe- « stas demersit me ». Periclitanti igitur mihi orationis vestrae manum tendite, vos qui in virtutum litore statis. Quod vero me os Domini, quod lucernam dicitis, quod multis prodesse perhibetis, hoc quoque mihi ad iniquitatum mearum cumulum accidit, ut cum vindicari in me iniquitas debuit, laudes pro vindicta recipiam. Quibus autem hoc in loco terrenarum rerum tumultibus premor, explere verbis nequeo, quod tamen colligere ex brevitate epistolae potestis, in qua ei minus loquor, quem plus omnibus diligo.

Praeterea indico, quia a serenissimis dominis, quantis valui precibus postulavi, ut vos honore restituto ad sancti Petri, apostolorum principis, limina venire et, quousque ita Deo placuerit, hic mecum vivere concedat, quatenus dum vos videre meruero, peregrinationis nostrae tedium de aeterna patria invicem loquendo relevemus.

10. *Psal.*, CXVIII, 107.
13. *Psal.*, LXVIII, 3.
23. Id est restituto usu pallii; cfr. ep. I, 27.

V.

Gregorius I papa Sebastiano episcopo Resiniensi scribit malitiam amici eius domni Romani gladios Langobardorum vincere. Sebastianum, qui ecclesiam ab Anastasio, patriarcha Antiocheno, oblatam abnuerit, laudat eique unam ex vacuis ecclesiis Siciliae offert.

595, iun. (1).

Ed. H: lib. V, ep. 40 (I, p. 329). Ed. M: lib. V, ep. 42. Jaffé, Reg. 1353 (992).

GREGORIUS SEBASTIANO EPISCOPO RESINIENSI

Dulcissima atque suavissima fraternitatis tuae scripta suscepi, quae mihi, quamvis numquam desit a corde, sanctitatem tamen vestram quasi corporaliter praesentem fecerunt. Sed omnipotentem Dominum rogo, ut sua vos dextera protegat vobisque et hic tranquillam vitam et, quando ei placuerit, praemia aeterna concedat. Sed peto, si illo me amore diligitis, quo praesentem semper amastis, ut pro me enixius exoretis, quatenus omnipotens Deus a peccatorum meorum nexibus me citius solvat et corruptionis huius pondere exutum suo conspectui liberum existere faciat. Quamvis enim inaestimabilis sit caelestis patriae dulcedo, quae trahat, multi tamen in hac vita dolores sunt, qui ad amorem caelestium cotidie impellant. Qui mihi in hoc solum vehementer placent, quia placere in hoc mundo aliquid non permittunt.

Quae enim, frater sanctissime, de amici vestri domni Romani persona in hac terra patimur, loqui minime vale-

8. Vide ad eumdem ep. I, 27. Resinum, civitas episcopalis Illyriae, nunc *Risano* prope Cattaro.

24. Romanus Ravennas exarcha, Smaragdi successor, cum quo magna controversia Gregorio erat ob hostilitatem exarchae in Langobardos, quibuscum Pontifex pacis consilia inierat. Cfr. PAULI DIAC. *Historia Langobardorum* in *M. G. H., Script. rer. Lang. et Ital. saec. VI–IX*, p. 107, 118, 121.

Vide de eo ep. I, 32; II, 45; III, 31; V, 11, 40.

mus. Breviter tamen dico, quia eius in nos malitia gladios Langobardorum vicit, ita ut benigni videantur hostes, qui nos interimunt, quam reipublicae iudices, qui nos malitia sua, rapinis atque fallaciis in cogitatione consumunt. Et uno tempore curam episcoporum atque clericorum, monasteriorum quoque et populi gerere, contra hostium insidias sollicitum vigilare, contra ducum fallacias atque malitias suspectum semper existere, cuius laboris, cuius doloris sint, vestra fraternitas tanto verius pensat, quanto me, qui haec patior, purius amat.

Praeterea debitum salutationis alloquium solvens indico, quod ad me Bonifatio defensore referente pervenerit, quia vir sanctissimus frater noster domnus Anastasius patriarcha in una suarum civitatum regendam vobis ecclesiam committere voluit et consentire noluistis. Quem sensum atque sapientiam vestram valde ego libenter amplexus sum, laudavi vehementer et vos felices, me infelicem esse deputavi, qui tali hoc tempore regimen ecclesiae suscipere consensi. Si tamen animus vester fortasse fratribus condescendendo et misericordiae operibus intentus ad hoc umquam consentire decreverit, peto, ut amori meo alium minime praeponatis. Sunt enim in Sicilia insula ecclesiae vacantes episcopis, et si vobis placet auctore Deo ecclesiam regere, iuxta beati Petri apostoli limina cum eius adiutorio melius potestis. Sin vero non placet, feliciter state, et pro nobis infelicibus exorate. Omnipotens autem Deus, in quocumque loco vos esse voluerit, sua protectione custodiat et ad caelestia vos dona perducat.

13. De eo v. supra not. 16, p. 9.

23. Sedes Siculae episcopis vacantes tunc temporis erant Syracusana (v. ep. V, 20, 54) et fortasse Lilybitana (ep. V, 43) et Agrigentina (ep. V, 12).

VI.

Gregorius I papa Domitiano, episcopo metropolitano (Melitinensi), respondet se adversis rebus afflictum ex litteris eius solacium percepisse. Sabinianum diaconum « curanda vulnera sua aperturum » nuntiat.

595, iun. 1.

Ed. H: lib. V, ep. 43 (I, p. 337). Ed. M: lib. V, ep. 16. Jaffé, Reg. 1356 (969).

GREGORIUS DOMITIANO EPISCOPO METROPOLITANO

Scripta dulcissimae et cordis ulnis omnibus amplectendae vestrae beatitudinis tristis accepi, laetus relegi. Quis enim in hac terra non lugeat, quae barbarorum gladiis tradita paene iam non habet qui in ea vivant et tamen habet cotidie qui moriantur? Sed in quantalibet tristitia quem non vestrae epistolae in gaudium exultationis excuterent? in quibus cum oris efficacia, cum praepollentis sapientiae ingenio mihi medullitus loquebantur non carnis lingua, sed caritatis. Quia vero ego de fonte vestrae securitatis hauriens ex aliquanto laetificatus sum, vos quoque rogo, nostrae tristitiae lutum tangite et afflictionem nostram in vobismetipsis magistra caritate pertrahite. Neque enim nostri maeroris sordes mundabitis, nisi ipsi quoque per compassionem manum vestri cordis inquinetis. Nam sordida vascula, ut inquinatione terrae careant, cum terra mundari solent: et vos si parumper ad curam nostram animum ducitis, ut nobis opitulari valeatis, quasi cum luto mundatis lutum. Sed quia hoc operando simul et orando agitis, si quid pro nobis in vobis terrena actio inquinat, statim aqua orationis lavat. Quia enim si quid patitur unum membrum,

7. Hic fuit Mauricii imp. cognatus, magna vir prudentia. Cfr. Evagrii *Hist. eccl.*, VI, 17. Vide ad eumdem ep. III, 62; X, 50.

compatiuntur omnia membra, compatiendo laboribus nostris ostendite, quia unum sumus. Narrare etenim mala quae extrinsecus et intrinsecus patior, epistolari brevitate prohibeor. Sed communis filius Sabinianus diaconus vestrae dulcissimae sanctitati curanda nostra vulnera aperiet; sed ex ope supernae gratiae subsequente salute cognoscat, quia medicus est, qui vulnus videt. Pueros vero episcopo similes non transmitto, nisi prius cum omnipotentis Dei et beatitudinis vestrae solacio a terrenis implicationibus exutus ipse episcopus fuero. Quando enim me apud me ipsum invenero, tunc foris mei similes videlicet deformes quaero.

Data die kalendarum iuniarum, indictione XIII.

VII.

Gregorius I papa Leandro episcopo (Hispalensi) per Probinum presbyterum librum de regula pastorali mittit. Mittit et expositionem in beatum Hiob, cuius tertiae et quartae partis codices non adicit, quia hos codices monasteriis dederit. De causarum tumultibus queritur.

595, iul.

Ed. H: lib. V, ep. 53 (I, p. 352). Ed. M: lib. V, ep. 49. Jaffè, Reg. 1369 (1000).

GREGORIUS LEANDRO EPISCOPO SPANIARUM

Quanto ardore videre te sitiam, quia valde me diligis, in tuis tabulis cordis legis. Sed quia longo terrarum spatio

4. Hic tunc Constantinopoli degebat fungens, post Honoratum, *apocrisiarii*, id est nuntii pontificii munere, quod Gregorius ipse ante pontificatum (ut in PROL. diximus) exercuerat. De apocrisiariorum praerogativis, cfr. *Nov. Iust.* CXXIII, 25.

Vide ad eumdem ep. V, 6, 45.

20. Clarus episcopus Hispalensis ab an. circ. 584 ad an. 600 vel 601. Exilio multatus est a Leovigildo rege ariano Visigothorum Hispaniae, ob filium S. Hermenegildum ad fidem catholicam conversum. Magna pars fuit concilii Toletani III an. 585, in quo tota Gothorum gens ad fidem catholicam se recepit.

Extant de eius scriptis *Libel-*

disiunctum te videre nequeo, unum quod mihi de te dictavit caritas, feci, ut librum regulae pastoralis, quem in episcopatus mei exordio scripsi, et libros quos in expositione beati Iob iamdudum me fecisse cognovisti, sanctitati tuae communi filio Probino presbytero veniente transmitterem. Et quidem in eo opere tertiae et quartae partis codices non transmisi, quia eos solummodo ex eisdem partibus codices habui quos iam monasteriis dedi. Hos itaque sanctitas tua studiose percurrat et peccata mea studiosius defleat, ne mihi culpae gravioris sit, quod quasi scire videor quod agere praetermitto. In hac vero ecclesia quantis causarum tumultibus premor, ipsa caritati tuae epistolae meae brevitas innotescit, quando ei parum loquor, quem magis omnibus diligo.

VIII.

Gregorius I papa Eulogii, episcopi Alexandrini, litteras sibi gratas fuisse scribit. Calamitates eius luget. Quanta a Langobardorum gladiis in cotidiana civium depraedatione atque interitu patiatur, strictim attingit. Ad epistolam per Sabinianum diaconum, responsalem suum Constantino-

lus ad Florentinam sororem, de vita monastica et *Homilia de triumpho Ecclesiae ob conversionem Gothorum* in MIGNE, *P. L.*, LXXII, 873 ad 898.

Fratrem habuit Isidorum celeberrimum episcopum scriptoremque ecclesiasticum qui ei successit in sede Hispalensi et de eo loquitur in opere *De viris illustribus*, c. 41.

Leander, Constantinopoli, quo perrexerat, dicto parens Hermenegildi, legatus ad Tiberium imp., tam suavi amicitiae vinculo cum Gregorio tunc ibidem apocrisiario iunctus est, ut hic suos libros *Moralium in Iob* illi dicaverit. Cfr. LECLERCQ, *L'Espagne chrétienne*, Paris, 1906, p. 276.

Vide ad eumdem ep. I, 41; IX, 227.

4. Libri XXXV quos apocrisiarius inchoavit et pontifex perfecit. Tripartito commentario Gregorius librum Iob illustrat, nempe historico, typico, et morali, ex quibus longe praestantissimus extat moralis. Cfr. BARDENHEWER, *Patrologia*, Roma, 1903, III, p. 160.

politanum, missam non rescripsisse eum miratur. Isidorum diaconum, latorem praesentium, qui benedictionem S. Marci evangelistae detulerit, cum lignis aptis construendis navibus transmittit.

596, iul.

Ed. H: lib. VI, ep. 58 (I, p. 432). Ed. M: lib. VI, ep. 60. Jaffè, Reg. 1442 (1074).

GREGORIUS EULOGIO EPISCOPO ALEXANDRINO

Mater et custos bonorum omnium caritas, quae multorum corda uniendo constringit, absentem non aestimat eum quem mentis oculis habet praesentem. In huius ergo radice cum, frater carissime, teneamur, nihil sibi in nobis corporalis absentia, nil poterit regionum vindicare longinquitas, quippe quia scilicet longe a nobis non sumus qui unum sumus. Hanc autem esse nobis cum ceteris fratribus communem semper optemus. Est tamen aliquid quod nos erga Alexandrinam ecclesiam quadam peculiaritate constringit et in eius amore proniores existere speciali quodam modo lege compellit. Nam sicut omnibus liquet, quod beatus evangelista Marcus a sancto Petro apostolo magistro suo Alexandriam sit transmissus, huius nos magistri et discipuli unitate constringimur, ut et ego sedi discipuli praesidere videar propter magistrum et vos sedi magistri propter discipulum. Ad hanc autem unitatem cordium etiam vestrae sanctitatis meritis ligamur, quos auctoris sui salubriter sequi instituta cognoscimus et semper ad magistri sui gremium, unde illic praedicatio salutis

6. Ad patriarcatum Alexandrinum elatus an. 580, obiit an. 607. Cum Gregorio suavi usus est familiaritate cuius monumentum extant ipsius Pontificis epistolae. Cfr. THEOPHANES, ad an. 6072, Bonn, I, 385; EVAGRII *Hist. eccl.*, V, 16; VI, 24. De operibus ipsi a Photio attributis v. BARDENHEWER, *Patrologia*, III, 60: « oggi invece « di Eulogio possediamo unica« mente una orazione sui rami « delle palme e sull'asinello (MI« GNE, *P. G.*, LXXXVI, 2, 2913« 2938) e vari frammenti (2937« 2964) », id. ibid.

Vide ad eumdem ep. I, 24; V, 41; VII, 31, 37; VIII, 28, 29; IX, 175; X, 14, 21; XII, 16; XIII, 6.

exorta est, tota se conferre devotione sentimus. Atque ideo sanctitatis vestrae susceptis apicibus, quantum cor nostrum de fraterna visitatione gavisum est, tantum de indictis quae significastis oneribus tristitia premimur et fraterna compassione vobiscum gemimus quod doletis. Sed quia diversa se tendit ubique concussio, in communi necessitate minus est dolendum de propria, sed studendum magis est, ut patienter tolerando vincamus quod omnino devitare non possumus.

Quanta autem nos a Langobardorum gladiis in cotidiana nostrorum civium depraedatione vel detruncatione atque interitu patimur, narrare recusamus, ne, dum nostros dolores loquimur, ex compassione quam nobis impenditis vestros augeamus.

Praeterea ante aliquantum temporis communi filio Sabiniano diacono responsa ecclesiae in urbe regia facienti scripta nostra direximus, quae vestrae debuisset fraternitati transmittere. Quae si suscepistis, miramur, cur nobis ad ea minime respondistis. Et ideo quia cavendum est, ne cuiuslibet superbia scandalum in ecclesia introducat, necesse est, ut eadem scripta suptiliter relegentes omni studio et tota intentione quae ad honorem vestrum et pacem ecclesiae pertinent conservetis.

Omnipotens autem Deus, qui pietatis suae gratia sacerdotalem vobis animum et caritatem contulit, in suo vos servitio protegat atque ab omni adversitate interius exteriusque custodiat et converti ad se errantium animas vestra propitius praedicatione concedat.

Latorem autem praesentium Isidorum diaconem communem filium cum ea qua oportuit caritate suscepimus be-

10. De Langobardorum in Gregorium pressura, v. quae in PROL. exaravimus. Cfr. etiam DUDDEN, *Gregory the Great*, London, Longmans, 1905, vol. 2us, c. VI, *Gregory and the Lombards*, p. 3-42.

16. De Sabiniano v. not. 4, p. 14.

nedictionem nobis sancti Marci evangelistae deferentem. Et vos quidem bonae vitae merito resplendentes ea quae paradiso vicina sunt bene olentia nobis ligna transmisistis. Nos vero quia videlicet peccatores sumus, ab occidente vobis ligna transmisimus, quae construendis apta navibus tumultum mentis nostrae signantia in marinis semper fluctibus agitentur; et quidem transmittere maiora voluimus, sed haec navis angustia non recepit.

IX.

Gregorius I papa Gregoriae, cubiculariae Augustae, de peccatorum venia scribit; revelationes sibi fieri negat.

597, iun.

Ed. H: lib. VII, ep. 22 (I, p. 464). Ed. M: lib. VII, ep. 25. Jaffé, Reg. 1468 (1103).

GREGORIUS GREGORIAE CUBICULARIAE AUGUSTAE

Desiderata dulcedinis vestrae scripta suscepi, in quibus vos omnino de peccatorum multitudine studuistis accusare. Sed scio, quia omnipotentem Deum ferventer diligitis atque in eius misericordia confido, quia illa de vobis sententia ex ore veritatis procedit quae de quadam sancta muliere dicta est: «Dimissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum». Quomodo autem fuerint dimissa, in hoc etiam monstratum est quod postmodum est secutum; quia ad pedes Domini sedebat, verbum ex ore illius audiebat. In contemplativa enim vita suspensa iam activam transcenderat, quam adhuc Martha soror illius tenebat. Sepultum quoque Dominum studiose requisivit, ad monumentum incli-

14. Cubicularius in aula Byzantina omnium curam habebat quae ad sacram Augustorum personam pertinerent. Masculi eunuchi, imperatori serviebant, feminae *basilissae*. De κουβικουλαραίαις cfr. CONST. PORPH., *De caerem.*, Bonn, p. 622; *De Adm. imp.*, p. 53; THEOPHANES, ad an. 6287, Bonn, p. 470.

20. LUC., VII, 47.

nata corpus illius non invenit; sed etiam discipulis recedentibus ipsa ante ianuam monumenti plorans perstitit et quem mortuum flebat, viventem videre meruit et, quia resurrexisset, discipulis nuntiavit. Et hoc mira dispensatione pietatis Dei fuit, ut ex ore mulieris nuntiaretur vita, quia ex ore mulieris mors fuerat in paradiso propinata. Quae alio quoque tempore cum Maria altera post resurrectionem Dominum vidit et accedens pedes eius tenuit. Duc, rogo, ante oculos, quae manus cuius tenuerunt pedes. Illa mulier quae fuerat in civitate peccatrix, illae manus quae fuerant iniquitate pollutae, illius tetigerunt pedes qui ad patris dexteram super angelorum verticem sedet. Pensemus, si possumus, quae sunt ista viscera supernae pietatis, ut mulier quae in profundo voraginis fuerat demersa per culpam, ex amoris penna sic in altum levaretur per gratiam. Impletum est, dulcis filia, impletum quod de hoc sanctae ecclesiae tempore prophetica nobis voce promissum est: « Et in die illo erit domus David fons patens « in ablutionem peccatoris et menstruatae ». Domus enim David nobis peccatoribus fons patens in ablutionem est, quia iniquitatum nostrarum sordibus per David filium Salvatorem nostrum aperta iam misericordia lavamur.

Quod vero dulcedo tua in suis epistolis subiunxit importunam se mihi existere, quoadusque scribam mihi esse revelatum, quia peccata tua dimissa sint, rem et difficilem etiam et inutilem postulasti: difficilem quidem, quia ego indignus sum, cui revelatio fieri debeat, inutilem vero, quia secura de peccatis tuis fieri non debes, nisi cum iam in die vitae tuae ultimo plangere eadem peccata minime valebis. Quae dies quousque veniat, semper suspecta, semper trepida metuere culpas debes atque eas cotidianis fletibus lavare. Certe Paulus apostolus iam ad tertium

19. Zac., XIII, 1.

caelum ascenderat, in paradiso quoque ductus fuerat, arcana verba audierat, quae loqui homini non liceret, et tamen adhuc trepidans dicebat: « Castigo corpus meum et servituti « subicio, ne forte aliis praedicans ipse reprobus efficiar ». Adhuc timet qui iam ad caelum ducitur, et iam timere non vult qui adhuc in terra conversatur? Perpende, dulcissima filia, quia mater neglegentiae solet esse securitas. Habere ergo in hac vita non debes spem per quam neglegens reddaris. Scriptum est: « Beatus vir qui semper est « pavidus ». Et rursum scriptum est: « Servite Domino in « timore et exultate ei cum tremore ». In pauco ergo vitae huius tempore mentem vestram necesse est ut tremor teneat, quatenus per securitatis gaudium sine fine postmodum exultet. Omnipotens Deus sancti spiritus sui gratia mentem vestram repleat et post fletus quos cotidie in oratione funditis ad gaudia vos aeterna perducat.

X.

Gregorius I papa Theoctistam patriciam et Andream, quemadmodum et Augustae et « parvulorum dominorum » animos excolant, docet; de triginta auri libris per Sabinianum diaconum missis gratias agit, quarum dimidiam partem ad redimendos Crotonienses, qui anno superiore capta civitate in captivitatem Langobardorum ceciderint, dimidiam ad « lectisternia » monialibus Romae emenda se contulisse scribit. Clavem S. Petri mittit, quam, cum praesente Autarith, Langobardorum rege, miraculum edidisset, ab eodem rege decessori suo missam esse narrat.

597, iun.

Ed. H: lib. VII, ep. 23 (I, p. 466). Ed. M: lib. VII, ep. 26. Jaffé, Reg. 1469 (1104).

GREGORIUS THEOCTISTAE PATRICIAE ET ANDREAE

Quod in tanto tumultu causarum vestra excellentia posita sacri verbi ubertate plena est atque incessanter ad ae-

4. *Cor.*, IX, 27.
10. *Prov.*, XXVIII, 12.
11. *Prov.*, II, 11.
28. Ad Theoctistam v. ep. I, 5.

terna gaudia suspirat, magnas omnipotenti Deo gratias ago, quia hoc in vobis impletum video quod de electis patribus scriptum est: « Filii autem Israhel ambulaverunt per sic- « cum per medium mare ». At contra: « Ego veni in alti- « tudinem maris, et tempestas demersit me ». Vos vero ad repromissionis patriam inter undas causarum saecularium siccis, ut video, gressibus ambulatis. Agamus ergo gratias ei spiritui qui corda quae implet levat, qui inter tumultus hominum solitudinem in mente facit, in cuius praesentia nullus locus compunctae animae non est secretus. Aeternae enim suavitatis odorem trahitis atque ideo sponsum animae ardenter amatis, ita ut cum caelesti sponsa ei dicere possitis: « Trahe me: post te in odore unguentorum tuorum « currimus ». In epistolis autem vestrae excellentiae hoc minus repperi, quia mihi de serenissima domina indicare noluit, quam studiose legat vel in lectione qualiter compungatur. Prodesse quippe ei multum debet vestra praesentia, ut inter causarum fluctus, quos adsidue patitur, ex quibus, velit nolit, foras trahitur, semper ad amorem caelestis patriae interius revocetur, et hoc quoque investigare debetis, quotiens ei pro sua anima lacrimae dantur, utrum adhuc ex timore an iam ex amore compungitur.

Duo quippe sunt compunctionis genera, sicut scitis. Unum quod aeternas poenas metuit, aliud quod caelestibus praemiis suspirat, quia Deum sitiens anima prius timore compungitur, post amore. Ante enim semetipsam in lacrimis afficit, quia, dum malorum suorum recolit, pro his perpeti supplicia aeterna pertimescit; at vero cum longa maeroris anxietudine fuerit formido consumpta, quaedam iam de praesumptione veniae securitas nascitur et in amore caelestium gaudiorum animus inflammatur; et qui prius

4. *Exod.*, XV, 19.
5. *Psal.*, LXVIII, 3.
14. *Cant.*, I, 3.
15. Id est de Constantina *basilissa*, uxore Mauricii Augusti.

flebat, ne duceretur ad supplicium, postmodum flere amarissime incipit, quia differtur a regno. Contemplatur etenim mens, qui sunt angelorum chori, quae ipsa societas beatorum spirituum, quae visio internae claritatis Dei, et amplius plangit quae a bonis perennibus deest, quam flebat prius, cum mala aeterna metuebat, sicque fit, ut perfecta compunctio formidinis trahat animum compunctioni dilectionis. Quod bene in sacra veracique historia figurata narratione describitur, quae ait: « Axa filia Chaleb sedens super asinam suspiravit. Cui dixit pater suus: Quid habes? Atque illa respondit: Da mihi benedictionem; terram australem et arentem dedisti mihi, iunge et inriguam. Et dedit ei pater suus inriguum superius et inriguum inferius ». Axa quippe super asinam sedet, cum inrationabilibus carnis suae motibus anima praesidet. Quae suspirans a patre terram inriguam petit, quia a creatore nostro cum magno desiderio quaerenda est lacrimarum gratia. Sunt namque nonnulli, qui iam in dono percipiunt libere pro iustitia eloqui, oppressos tueri, indigentibus propria tribuere, ardorem fidei habere, sed adhuc gratiam lacrimarum non habent. Hi nimirum terram australem et arentem habent, sed adhuc inrigua indigent, quia in bonis operibus positi, in quibus magni atque ferventes sunt, oportet valde, ut aut timore supplicii, aut amore regni caelestis peccata, sine quibus vivere non possunt, cotidie plorent. Sed quia, ut dixi, duo sunt compunctionis genera, dedit ei pater suus inriguum superius et inriguum inferius. Inriguum quippe superius accipit anima, cum se in lacrimis regni caelestis desiderio affligit; inriguum vero inferius accipit, cum inferni supplicia flendo pertimescit. Et quidem prius inferius et post inriguum superius datur. Sed quia compunctio amoris magna dignitate praeeminet, necesse fuit, ut prius inriguum

14. Ios., I, 18-19. Cfr. *Dial.*, lib. III, c. 34.

superius et post inriguum inferius diceretur. Vos ergo, quae operante omnipotente Deo utraque compunctionis genera experimento nostis, quantum per verba vestra serenissimae dominae vestrae prodestis, cotidie sollicite perscrutari debetis.

Peto autem, ut parvulos dominos quos nutritis praecipuis moribus instituere curetis et gloriosos eunuchos qui eis deputati sunt ammonere, ut ea illis loqui debeant, quae eorum mentes in caritate circa se invicem et erga subiectos in mansuetudine compungant, ne, si quid odii inter se modo conceperint, in aperto postea erumpat. Verba quidem nutrientium aut lac erunt, si bona sunt, aut venenum, si mala. Taliter ergo nunc eis suggerant quae postmodum ostendant, quam bona fuerint quae a nutritorum suorum ore suxerunt.

Praeterea triginta auri libras dilectissimus filius meus Sabinianus diaconus ab excellentia vestra transmissas in redemptionem captivorum dandas atque pauperibus erogandas detulit, de quibus vobis gaudeo, sed mihi pertimesco, quia apud tremendum iudicem non solum de sancti Petri apostolorum principis substantia sed etiam de vestris rebus rationes redditurus vado. Vobis autem omnipotens Deus pro terrenis caelestia, pro temporalibus aeterna restituat. Indico vero, quia ex Crotonensi civitate, quae super Adriaticum mare in terra Italiae posita transacto anno a Langobardis capta est, multi viri ac multae mulieres nobiles in praeda ductae sunt et filii a parentibus, parentes a filiis et coniuges a coniugibus divisi, ex quibus aliqui iam redempti sunt; sed quia gravibus eos pretiis dicunt, multi apud nefandissimos

6. Mauricio quinque filii et tres filiae fuerunt.

15. Circiter 34200 libellas Italicas.

16. De Sabiniano v. not. 4, p. 14.

23. Crotona in ora Bruttii occidentali in mare Ionio (v. ep. II, 39, 40), a Langobardis capta an. 596, ope Arichii ducis Beneventani qui incolas captivos duxerat. Cfr. ep. VI, 32, 80.

Langobardos hactenus remanserunt. Mox autem medietatem pecuniae quam transmisistis in eorum redemptionem transmisi, de medietate vero ancillis Dei, quas vos graeca lingua monastrias dicitis, lectisternia emere disposui, quia in lectis suis gravi nuditate in huius urbis vehementissimo frigore laborant. Quae in hac urbe multae sunt. Nam iuxta notitiam qua dispensantur tria milia repperiuntur. Et quidem de sancti Petri apostolorum principis rebus octoginta annuas libras accipiunt. Sed ad tantam multitudinem ista quid sunt, maxime in hac urbe, ubi omnia gravi pretio emuntur? Harum vero talis vita est, atque in tantum lacrimis et abstinentia stricta, ut credamus, quia, si ipsae non essent, nullus nostrum iam per tot annos in loco hoc subsistere inter Langobardorum gladios potuisset.

Praeterea benedictionem sancti Petri apostoli clavem a sacratissimo eius corpore transmisi, de qua videlicet clavi hoc est gestum quod narro miraculum. Dum eam quidam Langobardus civitatem ingressus in Transpadanis partibus invenisset, quia sancti Petri clavis esset, despiciens, sed pro eo, quod eam auream vidit, facere sibi ex illa aliquid aliud volens eduxit cultellum, ut illam incideret. Qui mox cultellum, cum quo eam per partes mittere voluit, arreptus per spiritum sibi in gutture defixit eademque hora extinctus cecidit. Et dum illic rex Langobardorum Autarith atque alii multi eius homines adessent et is qui se percusserat seorsum mortuus, clavis vero haec seorsum iaceret in terra, factus est omnibus vehementissimus timor, ut eandem clavem de terra levare nullus praesumeret. Tunc quidam Langobardus catholicus, qui sciebatur orationi et elemosinis deditus, Mimiulf nomine, vocatus est atque ipse hanc levavit de terra. Autarith vero pro eodem miraculo aliam

9. Circiter 87500 libellas Italicas.

24. Clephii filius qui post 10 annorum interregnum rex a Langobardis est acclamatus ab an. 584 ad an. 590.

clavem auream fecit atque cum ea pariter ad sanctae memoriae decessorem meum transmisit indicans, quale per eam miraculum contigisset. Ipsam ergo vestrae excellentiae transmittere studui, per quam omnipotens Deus superbientem et perfidum hominem peremit, ut per eam vos, quae eum timetis et diligitis, et praesentem salutem et aeternam habere valeatis.

XI.

Gregorius I papa Anastasium, episcopum Antiochenum, incommoda fortiter ferre iubet. Addit de novis haereticorum turbis. Quae ipse barbarorum gladiis ac iudicum perversitate patiatur, breviter percurrit.

597, sept.

Ed. H: lib. VIII, ep. 2 (II, p. 2). Ed. M: lib. VIII, ep. 2. Jaffé, Reg. 1489 (1124).

GREGORIUS ANASTASIO EPISCOPO ANTIOCHIAE

Suscepi epistolas suavissimae beatitudinis vestrae, quae pro verbis lacrimas pluebant. Vidi namque in eis nubem more suo in altum volantem, sed quandam caliginem tristitiae ferentem nec penetrare in ipso exordio facile valui, unde et quo iret, quia pro ipsa quam dixi caligine ad plenum causas non intellexi. Hoc tamen sanctissimos vos semper, sicut et facitis, reducere ad mentem decet, quod praedicator gentium dicit: « In novissimis temporibus instabunt tempora periculosa et erunt homines seipsos amantes, « cupidi, elati » et cetera, quae mihi labor est dicere et vobis non est necessarium audire. Ecce in sancta senectute beatitudo vestra multis tribulationibus laborat. Sed perpendat, cuius sedem sedeat. Numquid non illius, cui voce veritatis dictum est: « Cum senueris alius te cinget et ducet quo

2. Scilicet Pelagium II (579-590).

14. De Anastasio v. not. 16, p. 9.

24. II *Tim.*, III, 1.

« non vis »? Sed haec dicens recolo, quod sanctitas vestra in multis adversitatibus etiam a iuventute desudavit. Cum bono ergo rege dicat: « Recogitabo omnes annos meos in « amaritudine animae meae ». Sunt autem multi, qui delectationem suam, sicut scribitis, de nostris sibi vulneribus faciunt. Sed scimus, qui dixit: « Plorabitis et flebitis vos, « mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini ». Ubi et protinus adiunxit: « Sed tristitia vestra vertetur in gau- « dium ». Quia vero iam patimur praedicta, restat, ut etiam promissa sperare debeamus. Hi enim de quibus dicitis, quia ipsi addunt onera, qui sublevare debuerunt, scio, quia illi sunt, qui veniunt in vestitu ovium et intus sunt lupi rapaces. Sed tanto magis tolerandi sunt quanto nos non solum per malitiosam mentem, sed etiam per religiosum habitum persequuntur. In hoc autem, quod soli prae aliis habere appetunt, quod dignum non fuerat, ut vel cum fratribus haberent, nullo modo turbamur, quia in omnipotenti Deo confidimus, quod hi qui aliena appetunt etiam suis citius privantur. Scimus enim qui dixit: « Quia omnis, « qui se exaltat, humiliabitur ». Et rursum scriptum est: « Ante ruinam exaltatur cor ».

His autem diebus, sicut invenio, nova hereticorum bella consurgunt, de quibus vestrae beatitudini iam antea scripsi, ita ut prophetas, evangelia et dicta patrum omnia evacuare moliantur. Sed permanente vita vestrae sanctitatis in protectoris nostri gratia speramus, quod eorum ora citius obmutescant, quae contra soliditatem veritatis aperta sunt; quia et quamlibet acuti gladii immittantur, cum saxum feriunt, fracti resiliunt. Hoc autem magna Dei omnipotentis est gratia, quod in ipsis, qui a sanctae ecclesiae doctrina divisi sunt, unitas non est, quia omne regnum in se divisum

1. Iohann., XXI, 28.
4. Isai., XXXVIII, 25.
9. Iohann., XVI, 20.
20. Luc., XIV, 11.
21. *Prov.*, XVI, 18.

non stabit. Et sancta ecclesia suptilius in sua semper eruditione instruitur, dum hereticorum quaestionibus impugnatur, ita ut aperte impleatur, quod per psalmistam contra hereticos de Deo dictum est: « Divisi sunt ab ira vultus « eius et adpropiavit cor illius ». Nam dum ipsi in pravo errore suo dividuntur, cor nobis Dei adpropiat, quia eruditi adversitatibus intellectum eius suptilius invenimus.

Quae autem mala a barbarorum gladiis, quae a perversitate iudicum patimur, beatitudini vestrae narrare fugio, ne eius gemitum augeam, quem minuere consolando debueram. Sed in his omnibus auctoris nostri me praecepta consolantur dicentis: « Haec locutus sum vobis, ut in me pacem ha« beatis. In mundo pressuram habebitis ». Penso enim, quibus dictum est: « Haec est hora vestra et potestas te« nebrarum ». Si ergo potestas lucis post erit, quia electis dictum est: « Vos estis lux mundi », et sicut scriptum est: « Optinebunt eos iusti in matutino », omne, quod in hora et potestate tenebrarum patimur, lugendum non est.

Indicat autem suavissima mihi sanctitas vestra, quod mecum, si potuisset fieri, sine carta et calamo loqui voluisset, et dolet, quod nobis orientis paene et occidentis spatium interiacet. Sed hoc quod sentio verum, dico: et in carta mihi mens vestra sine carta loquitur, quia in verba vestrae sanctitatis sola caritas sonat, et divisi locis non sumus, quia ex dono omnipotentis Domini dilectionis vinculo unum sumus. Cur igitur accipere pennas columbae deargentatae quaeritis, quas iam habetis? Pennae quippe eius sunt caritas Dei et proximi. Per ipsas enim sancta ecclesia evolat, per ipsas terrena omnia transcendit, quas si vestra sanctitas non haberet, ad me cum tanta caritate per epistolas non venisset.

1. Cfr. Marc., III, 24.
5. *Psal.*, LIV, 22.
13. Iohann., XVI, 33.
15. Luc., XXII, 53.
16. Mat., V, 14.
17. *Psal.*, XLIII, 14.

Rogo autem, ut pro mei cordis infirmitate enixius oretis, quatenus omnipotens Deus mentem meam a malis omnibus pro vestra intercessione tueatur et citius me de tot procellis huius tempestatis eripiat atque in aeternae quietis litore perducat.

Benedictiones vero locupletissimas omnes, quae directae sunt, suscepi; quae mihi vir Dei pauper spiritu transmisisti, de quibus dicitis: Quid enim det pauper, nisi ea, quae paupera sunt? Sed nisi vos per humilitatis spiritum pauperes essetis, benedictiones vestrae locupletes non fuissent.

Omnipotens Deus sua vos a malis omnibus protectione custodiat et, quoniam vita vestra bonis omnibus valde est necessaria, post longa adhuc tempora vos ad caelestis patriae gaudia perducat.

XII.

Gregorius I papa Eulogio, patriarchae Alexandrino, significat de expedito huius epistolae latoris negotio; de causa quadam, de qua ei iam Constantinopolim venienti scripserit, et de lignis addit; queritur se « podagrae doloribus et barbarorum gladiis et curarum afflictionibus incessanter » premi.

599, iul.

Ed. H: lib. IX, ep. 175 (II, p. 170). Ed. M: lib. IX, ep. 78. Jaffé, Reg. 1702 (1234).

GREGORIUS EULOGIO PATRIARCHAE ALEXANDRINO

Scripta dulcissimae vestrae sanctitatis latore praesentium deferente suscepi, quae mihi de eius causa citius terminanda locuta sunt. Sed mox ut venit, qualiter possessio quam quaerebat ab ecclesia nostra tenebatur, agnovit sibique ipsi citius rationem reddidit. Ea autem quae cum aliis habuit sine strepitu decidit.

23. De Eulogio v. not. 6, p. 16.

De causa vero de qua mihi omnino scribendum fuerat nihil vestra sanctitas scripsit, in qua me et tardum esse iudicavit; quae ne fortasse in scandalo divisionis erumperet, eiusdem divisionis nolui auctor existere. Elegi enim, ut ea quae secutura sunt per alios exirent. Sed subsequenti tempore Deo auctore probabitis, quia in causa in qua Deo placere conspicio homines non formido. De qua vobis iam etiam in Constantinopolitana urbe venientibus scribere curavi.

Ligna vero, sicut vestra beatitudo scripserat, maiora paraveram; sed ita parva navis huc transmissa est, ut, nisi recisa essent, ferre non posset. Quae recidi nolui, sed vestro iudicio, quid de his fieri debeat, reservavi. Si autem non sunt necessaria, hic ea in aliis usibus aptamus. Peto autem, ut pro me enixius vestra sanctitas orare debeat, quia et podagrae doloribus et barbarorum gladiis et curarum afflictionibus incessanter premor. Sed si mihi orationis vestrae opem impenditis, credo, quod me contra adversa omnia fortiter iuvetis.

XIII.

Gregorius I papa Eulogio, patriarchae Alexandrino, litterarum intermissionem excusat. De podagrae doloribus, qui eum iam per duos fere annos teneant, queritur. Monachos Hierosolymitanos ad se de Agnoitarum errore interrogatum venisse negat. Quos vero ante biennium Constantinopolim adiisse scribit seque, ab Anatolio diacono de illa haeresi (de qua Graeci patres cum Latinis consentiant) consultum, per litteras respondisse.

600, iul.

Ed. H: lib. X, cp. 14 (II, p. 248). Ed. M: lib. X, cp. 35. Jaffé, Reg. 1783 (1319).

GREGORIUS EULOGIO PATRIARCHAE ALEXANDRINO

Transacto anno suavissima sanctitatis vestrae scripta suscepi, quibus pro aegritudinis meae nimietate respondere

8. Referuntur forsan haec verba ad controversiam de titulo *universalis* cum Iohanne *nesteute*, quam vides infra.

28. De Eulogio v. not. 6, p. 16,

29. Anno sc. 599.

nunc usque non valui. Ecce enim iam biennium paene expletur, quod lectulo teneor tantisque podagrae doloribus affligor, ut vix in diebus festis usque ad horarum trium spatium surgere valeam missarum sollemnia celebrare. Mox autem cum gravi depellor dolore decumbere, ut cruciatum meum possim gemitu interrumpente tolerare. Qui dolor interdum mihi lentus est, interdum nimius, sed neque ita lentus, ut recedat, neque ita nimius, ut interficiat. Unde fit, ut, qui cotidie in morte sum, cotidie repellar a morte. Nec mirum, quia peccator gravis talis corruptionis carcere diu teneor inclusus. Unde compellor exclamare: « Educ « de carcere animam meam ad confitendum nomini tuo ». Sed quia meis adhuc precibus optinere non mereor, rogo, vestrae sanctitatis oratio suae mihi intercessionis adiutorium praebeat meque a peccati et corruptionis pondere liberum reddat in illa quam bene nostis libertate gloriae filiorum Dei.

Scripsit autem mihi dulcissima et semper honoranda beatitudo vestra, quod ei communis filius Anatolius diaconus de Constantinopolitana urbe scripserat ad me quorundam monachos de Hierosolymorum partibus venisse, qui a me aliquid de Agnoitarum errore requirerent; et dicitis, quia petiit, ut vestra mihi sanctitas scriberet, quid de eadem debuisset inquisitione sentire. Sed neque ad me de Hierosolymorum partibus requirentes aliquid monachi venerunt, neque eundem communem filium vobis potuisse aliud quam erat scribere, sed interpretem suspicor in eius epistolis errasse. Nam isdem diaconus mihi iam ante biennium scripsit, quia a praedictis partibus ad Constantinopo-

12. *Psal.*, CXVIII, 8.

18. Ad Anatolium apocrisiarium v. ep. IX, 187, 189, 201, 237; XI, 29.

21. Una fuit ex innumerabilibus sectis quae ex eutychiana haeresi manarunt. Auctorem habuit Themistium diaconum. Agnoitae docebant ante resurrectionem tantummodo elementum Christi divinum, non humanum, omniscientia praeditum fuisse. Cfr. ep. X, 21.

litanam urbem talia requirentes monachi venerunt, meque studuit requirere, quid sentirem. Cui ego ante longum tempus quam vestra scripta susceperam, contra eandem heresim ipsa respondi, quae postmodum in vestrae sanctitatis epistola inveni; atque omnipotenti Deo magnas gratias retuli, quia de cunctis inquisitionibus Romanorum atque Graecorum patres, quorum nos sequaces sumus, uno spiritu sunt locuti. In multis enim eandem vestram epistolam ita repperi, ac si contra praedictam heresim scripta Latinorum patrum legerem. Et quantum potui de sanctissimo fratre meo amare bonum et laudare, perpendite, in cuius ore venerandos patres, quos multum diligo, recognovi. Sit ergo illi laus, sit in excelsis gloria, cuius dono adhuc in sede Petri clamat vox Marci, de cuius effusione spiritus cum sacerdos perscrutanda mysteria scilicet ad sancta sanctorum intrat, in sancta ecclesia velut in tabernacula ex verbis praedicationis spiritalia tintinnabula resonant. Recta itaque et valde laudabilis est vestra praedicatio. Sed omnipotentem Dominum deprecamur, ut diu vos etiam in hac vita custodiat, ut de Dei organo, quod estis, in hoc mundo latius vox veritatis sonet. Pro me autem, peto, intercedite, ut huius peregrinationis via, quae mihi asperior facta est, cum celeritate finiatur, quatenus, qui ex meis non valeo, ex vestris meritis possim ad aeternae patriae promissa pertingere et cum caeli civibus gaudere.

XIV.

Gregorius I papa Marinianum, episcopum Ravennatem, sanguinis vomitu laborantem, Romam, ubi medicorum legibus quiete utatur, invitat. Hortatur, ut ante aestivum tempus, quod huic aegritudini medici dicant vehementer periculosum, veniat; ipse, quamquam valde sit debilis, qui se

13. Nam, iuxta pervetustam vulgi famam, ecclesia Alexandrina a b. Marco evangelista est fundata. Cfr. Eusebii *Hist. eccl.*, l. II, c. 16.

proximum morti videat, aut eum se curaturum aut in eius manibus moriturum sperat. Agonem, si eundi periculum sit, moveat, ut per hominem suum usque Romam eum comitetur. Cum paucis veniat, quia in episcopio cum eo manens cottidiana obsequia de hac ecclesia habiturus sit. Praecipit, ut ieiuniis, vigiliis, contionibus, quae Ravennae circa paschalem sollemnitatem habentur, abstineat.

601, febr.

Ed. H: lib. XI, ep. 21 (II, p. 281). Ed. M: lib. XI, ep. 33. Jaffé, Reg. 1810 (1384).

GREGORIUS MARINIANO EPISCOPO RAVENNATI

Venientes quidam Ravennates homines gravissimo maerore percussus sum, quia fraternitatem tuam retulerunt de vomitu sanguinis aegrotare. Ex qua re sollicite, et singillatim eos quos hic doctos lectione novimus medicos fecimus requiri, et quid singuli senserint quidve dictaverint, sanctitati vestrae scriptum misimus. Qui tamen quietem et silentium prae omnibus dictant; quam si tua fraternitas in sua ecclesia possit habere, valde sum dubius. Et ideo videtur mihi, ut ordinata illic ecclesia, vel qui missarum sollemnia explere valeant vel qui episcopii curam gerere, hospitalitatem et susceptiones possit exhibere quisve monasteriis custodiendis praeesse, tua fraternitas ad me ante aestivum tempus debeat venire, ut aegritudinis tuae ego specialiter, in quantum valeo, curam geram, quietem tuam custodiam, quia huic aegritudini aestivum tempus medici vehementer dicunt periculosum. Et valde pertimesco, ne,

9. Marinianus olim in coenobio s. Andreae in Caelio monte sancti Gregorii socius (Ioh. Diac., *Vita s. Greg.*, II, 12); episcopus Ravennas electus an. 594 (v. ep. V, 56); pallio donatus tantummodo in missarum solemnibus utendo (v. ep. IV, 8; V, 33: IX, 177 et Ioh. Diac., *Vita s. Greg.*, IV, 4, 6, 7; Dudden, *Gregory the great*, I, 442); a Gregorio reprehensus ob neglegentiam in pastorali administratione (v. ep. VI, 63; IX, 188), at valde dilectus ut nostra epistola ostendit. Obiit an. 602. Vide ad eumdem ep. V, 61; VI, 24, 28; VII, 39, 40, 42; VIII, 10, 18, 20; IX, 131, 138, 148, 155, 177, 188; X, 4; XI, 20, 21: XIII, 30; XIV, 6.

si curas aliquas cum adversitate temporis habueris, amplius ex eadem molestia pericliteris. Ego enim ipse valde sum debilis, et omnino est utile, ut cum Dei gratia sanus ad tuam ecclesiam redeas aut certe, si vocandus es, inter manus tuorum voceris et ego, qui me proximum morti video, si me omnipotens Deus ante vocare voluerit, inter tuas manus debeam transire. Si autem qualitas temporis ad veniendum praepedit, aliquo parvo exenio dato apud Agonem agi potest, ut ipse vobiscum usque Romam suum hominem transmittat. Si igitur eadem aegritudine gravari te sentis et venire disponis, cum paucis tibi veniendum est, quia mecum in episcopio manens cotidiana obsequia de hac ecclesia habebis.

Praeterea nec hortor nec ammoneo, sed stricte praecipio, ut ieiunare minime praesumas, quia dicunt medici valde huic molestiae esse contrarium, nisi forte si grandis sollemnitas exigit; quinque in anno vicibus concedo. A vigiliis quoque temperandum est; sed et preces illae quae super cereum in Ravennati civitate dici solent vel expositiones evangelii, quae circa paschalem sollemnitatem a sacerdotibus fiunt, per alium dicantur; et tua dilectio contra virtutem sibi laborem minime imponat. Haec autem dixi, ut, si te melius senseris et venire distuleris, scias, quid debeas ex meo mandato custodire.

7. Quia mense martio huius anni, indutiae cum Agilulfo Langobardorum rege cessaturae erant.

8. *Exenium* « Idem quod *Xenium*, « munus, donum, oblatio, atque « ideo quaevis praestatio vel tri- « butum sub nomine doni »; Du Cange.

8. « Agilulfus qui et Ago di- « ctus est ». Paul. Diac. *Hist. Lang.*, IV, 1; *M. G. H.*, p. 116. Cfr. ep. IV, 2.

19. Agitur hic de solemni cerei paschalis benedictione quae in usu non fuit in prisca liturgia Romana. Cfr. Duchesne, *Origines du culte chrétien*, Paris, 1903, p. 252, et Baumstarck, *Liturgia romana e liturgia dell'Esarcato*, Roma, 1904, p. 157 et seq.

XV.

Gregorius I papa Desiderium, episcopum (Viennensem), grammaticam quibusdam exponere luget; de his quae petierit concedendis se cogitaturum esse scribit, si, ut Candidus presbyter postea veniens retulit, saecularibus litteris eum iam non studere constiterit. Monachos cum Laurentio presbytero et Mellito abbate ad Augustinum episcopum euntes commendat.

601, iun.

Ed. H: lib. XI, ep. 34 (II, p. 303). Ed. M: lib. XI, ep. 54. Jaffè, Reg. 1844 (1404).

GREGORIUS DESIDERIO EPISCOPO GALLIAE

Cum multa nobis bona de vestris fuissent studiis nuntiata, ita cordi nostro est nata laetitia, ut negare ea quae

9. Fuit vigesimus octavus episcopus Viennensis a Brunichilde regina in exilium pulsus, postea episcopali dignitate privatus, denique lapidibus obrutus. Vide ad eumdem ep. VI, 52; IX, 157, 218, 220. Cfr. *Act. Sanct.* Mai, V, p. 251.

Haud parvi momenti haec epistola est ad mentem scriptorum ecclesiasticorum et praesertim Gregorii, ineunte media aetate, investigandam, de studio humaniorum litterarum. Gregorius non ex illis fuit qui, deliberato proposito, omne commercium cum prophanis scriptoribus interdixerunt (v. Giesebrecht, *De literarum studiis apud Italos*, Berolini, 1845; Ebert, *Histoire générale de la littérature au moyen âge en Occident*, Paris, 1884, I, p. 588; Ronga, *Principali elementi e caratteri della cultura e poesia latina nel medio evo*, Roma, 1891, p. 17; Graf, *Roma nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo*, Torino, II, p. 153 et, quamvis magis temperate, Novati, *Le origini*, in *Storia letteraria d'Italia*, Milano, 1903, pp. 39-40), sed ex iis potius qui ipsorum efficaciam non negantes sed occultas eorum insidias contra fidem moresque christianos animadvertentes iubebant haec studia fieri non sine maxima cautela et *defloratione* locorum qui minime christianos decerent. Cfr. Ermini, *Sull'epistolario di san Gregorio Magno, Note critiche*, Roma, 1904, pp. 22-29; Boissier, *La fin du paganisme*, Paris, 1903, I, 199, 327; Sepulcri, *Gregorio Magno e la scienza profana* in *Atti della R. Accademia di scienze di Torino*, vol. XXXIX (1903-1904), pp. 962-976 et Sabbadini, *Gregorio Magno e la Grammatica* in *Boll. di Filo-*

sibi fraternitas vestra concedenda poposcerat minime pateremur. Sed post hoc pervenit ad nos, quod sine verecundia memorare non possumus, fraternitatem tuam grammaticam quibusdam exponere. Quam rem ita moleste suscepimus ac sumus vehementius aspernati, ut ea quae prius dicta fuerant in gemitu et tristitia verteremus, quia in uno se ore cum Iovis laudibus Christi laudes non capiunt.

Et quam grave nefandumque sit episcopo canere, quod nec laico religioso conveniat, ipse considera. Et quamvis delectissimus filius noster Candidus presbyter postmodum veniens hac de re suptiliter requisitus negaverit atque vos conatus fuerit excusare, de nostris tamen adhuc animis non recessit, quia quanto execrabile est hoc de sacerdote enarrari, tanto, utrum ita necne sit, districta et veraci oportet satisfactione cognosci. Unde si post hoc evidenter haec quae ad nos perlata sunt falsa esse claruerint neque vos nugis et saecularibus litteris studere constiterit, et Deo nostro gratias agimus, qui cor vestrum maculari blasfemis nefandorum laudibus non permisit, et de concedendis quae poscitis securi iam et sine aliqua dubitatione tractabimus.

logia Classica, marzo e maggio 1902, pp. 204–206 e 259–260.

Et revera in nostra Gregorius Desiderium laudat propter *bona de* eius *studiis nuntiata*; arguit vero quod cecinerit (declamaverit) *quod non solum episcopo sed nec laico religioso* deceat. Ex quo concludimus ipsum non gramaticae studium sed nimiam libertatem in scriptis paganorum legendis et explicandis damnasse: « non rem « ipsam culpari arbitramur sed rei « modum »; MAURINI.

2. Referentibus Petro monacho et Laurentio presbytero ex Anglia reversis.

16. Ex inquisitione quam Gregorius hac de re iubet, apparet eum non gramaticae studium impugnasse, cum absurdum moraliter sit papam a Petro Laurentioque et a Candido controdictorias assertiones accepisse de gramaticae studio. Inquisitio contra intelligitur si circa modum institutionis literariae versetur.

21. Desiderius papam poposcerat pallium, quod Gregorius non concessit. Cfr. IX, 220.

Monachos vero quos una cum dilectissimo filio nostro Laurentio presbytero et Mellito abbate ad reverendissimum fratrem et coepiscopum nostrum Augustinum transmisimus vobis in omnibus commendamus, ut fraternitate vestra solaciante nulla illos ad proficiscendum mora valeat impedire.

XVI.

Gregorius I papa Oportunum Aprutinum ex obiurgatione, quam ante in eum intulerat, adhuc maerentem consolatur atque, ut in corporis castimoniam precationesque incumbat, hortatur.

601, oct. nov.

Ed. H: lib. XII, ep. 5 (II, p. 350). Ed. M: lib. X, ep. 68. Jaffé, Reg. 1856 (1444).

GREGORIUS OPORTUNO DE APRUTIO

Pervenit ad me, quia ex eo tempore, quo dilectionem tuam verbis asperis propter quaedam, quae mihi iure displicuerant, contristavi, magna tibi sit oborta tristitia atque continuus animi maeror. Unde te, dilectissime fili, volo cognoscere, quia illa ego verba non asperitate cordis, sed amore tuae animae sum locutus. Tu itaque ad omnipotentem Deum tota mente convertere; quam nihil sit fugitiva praesens vita considera; aeterna premia lucrari festina; in quantum virtus sufficit, castiga carnem, quae, quando in voluptatibus vixit, animam castigavit. Benignitatem tuam proximis exhibe; psalmodiae et lacrimis horas vitae fre-

3. Hic fuit celeber monachus ordinis s. Benedicti, a Gregorio missus in Angliam ut fidem christianam ibi propagaret. Is convertit regem territorii Kent et *bretwaldam* (principem *heptarchiae* anglicae) Ethelbertum (597), sedemque Cantuariensem fundavit.

12. Primus est episcopus Aprutinus (nunc *Teramo*) cuius memoria ad nos usque pervenerit. Gregorius, in ep. XII, 4, eum Passivo episcopo Firmano commendat propter psalmodiae studium et orationis amorem.

quentius impende; inlata mala a proximis aequanimiter tolera. Si contra veritatem iniuriam pertuleris, lucrum puta, ut haec agens per temporalia, quae despiciendo pateris, ad caelestia regna pertingas. Omnipotens autem Deus cor et corpus tuum caelestis gratiae salute perfundat, ut de eius spiritu et recta interius sentire et recta exterius sufficias agere.

XVII.

Gregorius papa Venantio, episcopo Perusino, mandat, ut amphiballum tunicam quam celerrime Ecclesio, episcopo (Clusino), frigore laboranti transmittat.

604, ian.

Ed. H: lib. XIV, ep. 15 (II, p. 434). Ed. M: lib. XII, ep. 47. Jaffé, Reg. 1992 (1481).

GREGORIUS VENANTIO EPISCOPO PERUSINO

Fratrem et coepiscopum nostrum Ecclesium frigore omnino laborare cognovimus pro eo quod hiemalem vestem non habeat. Et quia aliquid sibi a nobis petiit deberi transmitti fraternitati tuae ad hoc per latorem praesentium transmisimus amphiballum tunicam et peto, ut a te ei debeat sine mora transmitti. Et ideo ad praedictum fratrem nostrum sub omni illud celeritate stude transmittere atque nobis, hoc ipsum quia transmiseris, tuis renuntiare epistolis non omittas; sed ita fac, ut ad transmittendum, quia vehemens frigus est, moram aliquam minime facias.

13. Perusia, nunc *Perugia*, civitas episcopalis in Umbria.

14. Ecclesius episcopus fuit Clusii (*Chiusi*) urbis Etruriae in colle positae. Ad eumdem v. ep. X, 13; XI, 3.

18. *Amphiballus*, idem quod « amphimallus, ex Graec. ἀμφίμαλλος, utrinque villosus. Proprie autem tunica hispida, villosa »; Du Cange.

Iam ad eumdem miserat equum « *de benedictione* (patrimonio) *sancti Petri* ut haberet *cum quo post infirmitatem vectari* posset ». Cfr. ep. XI, 3.

II.

EPISTOLAE SANCTI GREGORII OECONOMICAE

XVIII.

Gregorius I papa universis Siciliae episcopis nuntiat, se Petro subdiacono, rectori patrimonii ecclesiae Romanae, vices suas intra provinciam Siciliam commisisse, cum quo semel per annum concilium Syracusis sive Catanae celebrent.

590, sept.

Ed. E: lib. I, ep. 1 (I, p. 1). Ed. M: lib. I, ep. 1. Jaffé, Reg. 1067 (704).

GREGORIUS UNIVERSIS EPISCOPIS
PER SICILIAM CONSTITUTIS

Valde necessarium esse perspeximus, ut, sicut decessorum nostrorum fuit iudicium, ita uni eidemque personae omnia committamus, et, ubi nos praesentes esse non possumus, nostra per eum, cui praecipimus repraesentetur auctoritas. Quamobrem Petro, subdiacono sedis nostrae, intra provinciam Siciliam vices nostras, Deo auxiliante, commisimus. Nec enim de eius actibus dubitare possumus, cui,

14. Verba haec, ut Grisar, *S. Gregorio Magno*, p. 357, animadvertit, magni momenti sunt ad historiam iuris canonici conficiendam, eo quod antiquitatem legationum Apost. Sedis cum auctoritate ostendant.

14. Petrus, romanus, a Gregorio valde dilectus hic constituitur *rector* patrimonii Siculi, quod maximum fuit inter ecclesiastica patrimonia.

Nomine patrimonii generatim intelligitur extensio territorii ab ecclesia quadam pacifice et iuridice possessi, cui tamen non necessario est annexa etiam politica potestas. Romanus Pontifex fuit maximus possessorum Italicorum; sed etiam aliae ecclesiae, ut Ravennas et Mediolanensis, patrimonia possederunt. Quae, imperatorum privatorumque donationibus, in dies aucta sunt usque ad an. circ. 600.

Patrimonium in *massas* dividebatur, rursum massa in *fundos*, non tamen eiusdem quantitatis

Deo auxiliante, totum nostrae ecclesiae noscimur patrimonium commisisse.

Illud quoque fieri debere perspeximus, ut semel per annum ad Syracusanam sive Cathenensium civitatem universaliter honore, quo dignum est, sicut eidem iussimus, fraternitas vestra conveniat, quatenus quae ad utilitatem provinciae ipsius ecclesiarumque pertinent, sive ad necessitatem pauperum oppressorumque sublevandam, vel admonitionem omnium, atque quorum excessus contigerit demonstrari, congrua cum eodem Petro, subdiacono sedis nostrae, debeatis moderatione disponere. A quo concilio procul absint odia, facinorum nutrimenta, atque invidia, interna tabes nimis

vel extensionis.

Elenchus patrimoniorum Ecclesiae Romanae (Patrimoniorum sancti Petri) hic est: 1. *Siculum*; 2. *Calabritanum*, cum *massa* et *castro* Callipolis; 3. *Apulum*; 4. patr. *Brutlii* et *Lucaniae*; 5. *Campanum*, cum possessionibus apud Neapolim, Minturnas, Caietam; 6. *Samniticum*; 7. *Sabinum*; 8. *Nursinum*; 9. *Carseolanum*; et prope Romam: 10. *Appium*, cui pertinebant terrae viae Ostiensis (massa *Aquae Salviae*, de qua v. GRISAR, *Analecta Romana*, I, 157); 11. *Urbanum*; 12. *Tuscum*; 13. *Picenum*; 14. *Ravennatense*; 15. *Istrianum*; 16. *Ligurum*; 17. patr. *Alpium Cotiarum*; 18. *Gallicum*; 19. *Dalmaticum*; 20. *Illyricum*; 21. *Corsum*; 22. *Sardum*; 23. patr. *Africae sept.*

Cuique patrimonio *rector* praeerat qui, ut videre est ex ns. et seq. ep., vices pontificis gerebat; sub eius potestatem erant *conductores* (*appaltatori*) qui a *colonis* (*servi della gleba*, viris iure liberis at perpetuo *fundo* quem fodiebant ligatis) tributa exigebant, vel pecunia vel in natura. Districtum a conductore visitatum *conduma* appellabatur. Saepe inter bona alicuius fundi *servi*, iugales, vel operis agrarii instrumenta numerabantur.

Hi omnes *familiam sancti Petri* constituebant. Cfr. SCHWARZLOSE, *Die Patrimonien der römischen Kirche bis zur Gründung des Kirchenstaates*, Berlin, 1887; GRISAR, *Ein Rundgang durch die Patrimonien des h. Stuhles um das Jahr 600* et *Verwaltung und Haushalt der päpstlichen Patrimonien um das Jahr 600* in *Zeitschrift für katholische Theologie*, I, 1877, pp. 321 et 526; SCHNÜRER, *L'origine dello Stato della Chiesa* (trad. A. MERCATI, Roma, 1899).

1. *totum*: quia patrimonium Siculum in duas partes Panormitanam et Syracusanam dividebatur, quae sub unica potestate Petri subd. hic uniuntur.

execrabilis animorum. Sacerdotes vos concordia, Deo placita, et caritas recognoscat. Haec igitur omnia cum ea maturitate ac tranquillitate gerite, ut dignissime episcopale possit concilium nuncupari.

XIX.

Gregorius I papa Iustinum, praetorem Siciliae, ad concordiam, iustitiam, honestatem adhortatur. Addit de frumentis copia sufficienti Romam transmittendis et de novo rectore Siciliae patrimonii (Petro subdiacono).

590, sept.

Ed. E: lib. I, ep. 2 (I, p. 2). Ed. M: lib. I, ep. 2. Jaffè, Reg. 1068 (705).

GREGORIUS IUSTINO PRAETORI SICILIAE

Quod lingua loquitur, adtestatur conscientia, quia dudum vos, et nullius dignitatis occupationibus implicatos, multum dilexi, multumque veneratus sum. Ipsa namque incessus vestri modestia quibusdam conatibus exigebat, ut diligi etiam a nolente debuisset. Et cum vos venisse ad amministrandam praeturam Siciliae audivi, valde gavisus sum. Et quia quandam inter vos atque ecclesiasticos simultationem subrepere comperi, vehementissime contristatus sum. Nunc vero quia et vos amministrationis cura et me studium huius regiminis occupat, in tantum nos recte diligere specialiter possumus, in quantum generalitati minime nocemus. Unde per omnipotentem Dominum rogo, in cuius tremendo iudicio nostrorum actuum posituri rationes sumus, ut eius respectum semper gloria vestra ante oculos habeat

11. Iustinianus imp. in sua *Nov. 104*, an. 597, praetorem Siciliae « secundum instar antiquitatis » restituerat. Antea eius munera erant sub iurisdictione comitis sacri patrimonii per Italiam. Cfr. *Cod. diplom. Siciliae*, I, 9; v. ad Iustinum ep. II, 30.

18. De hac simultatione v. infra ep. I, 70.

et numquam quodlibet, ex quo inter nos vel parva dissensio proveniat, admittat. Nulla vos lucra ad iniustitiam pertrahant, nullius vel minae vel amicitiae ab itinere rectitudinis deflectant. Quam sit vita brevis aspicite, ad quem quandoque ituri estis iudicem, qui iudiciariam potestatem geritis, cogitate. Sollerter ergo intuendum est, quod cuncta lucra hic relinquimus, et solas dispendiosorum lucrorum causas nobiscum ad iudicium deportamus. Illa ergo nobis sunt commoda quaerenda, quae nequaquam mors adimat, sed mansura in perpetuum praesentis vitae finis ostendat.

De frumentis autem quae scribitis, longe aliter vir magnificus Citonatus asserit, quia solummodo tanta transmissa sunt, quae pro transactae indictionis debito ad replendum sitonicum redderentur. De qua re curam gerite, quia si quid minus hic transmittitur non unus quilibet homo, sed cunctus simul populus trucidatur.

Ad regendum vero Siciliae patrimonium talem, ut existimo, virum, Deo auctore, transmisi, cum quo vobis, si, ut ego expertus sum, recta diligitis, omnino conveniat.

Quod autem me, ut vestri esse debeam memor, ammonetis, verum fateor, si ex antiqui hostis insidiis iniustitia nulla subripiat, tantam gloriae tuae modestiam didici, ut esse non tuus erubescam.

3. De Iustini avaritia v. ep. III, 37.

12. Vir hoc nomine ornatus invenitur in ep. Simmachi pap. an. 499. (Cfr. THIEL, *Ep. Rom. pont.*, I, 654). Item, Citonatus quidam est abbas monasterii s. Aemiliani Hispanici, an. 574 (cfr. *Neues Archiv*, etc., VI, 332) et episcopus Caralitanus (JAFFÉ, *Reg.* 2129).

14. *Sitonicum* a σῦτος, frumentum, est publicum horreum: quod – ut ex ep. V, 36 patet – haud necessitati Romani populi sufficerat, proindeque minor frumenti copia qua capax erat mitti non poterat, absque famis interitu. Eo vel magis quia anno praec. Tiberis inundatio horrea subverterat. Cfr. GREG. TUR., *Hist. franc.* X, 1.

18. Id est Petrum subd. de quo v. not. 14, p. 41 et not. 7, p. 45.

XX.

Gregorius I papa Petro subdiacono mandat, ut litem inter monasterium S. Theodori Panormitanum et homines iuris ecclesiae Romanae componat. Bacaudae xenodochi testamentum confirmat.

590, oct.

Ed. E: lib. I, ep. 9 (I, p. 10). Ed. M: lib. I, ep. 9. Jaffé, Reg. 1076 (712).

GREGORIUS PETRO SUBDIACONO

Gregorius servus Dei, presbyter et abbas monasterii Sancti Theodori, in Sicilia provincia Panormitano territorio constituti, insinuavit nobis, eo quod homines fundi Fulloniaci, iuris sanctae ecclesiae Romanae, fines fundi Gerdinnae, collimitantis eidem praefato fundo sanctae ecclesiae, quos quieto iure per innumeros annos possederunt velle pervadere. Et ideo volumus accedentem te ad Panormitanam civitatem quaestionem ipsam tali ratione discutere, dominio rei apud possessorem, sicuti hactenus possessum est, videlicet permanente, ut si monasterium praefatum Sancti Theodori fines, de quibus causatio mota est, inconcussis quadraginta annis possedisse reppereris, nullam deinceps etiam si quid sanctae Romanae ecclesiae competere potuit, patiaris sustinere calumniam, sed quietem eorum inconcussam modis omnibus procurare. Sin vero actores ecclesiae, non eos possedisse quadraginta annos inconcusso iure monstraverint, sed aliquam intra tempora haec motam fuisse aliquando quaestionem eorundem finium, electis arbitribus tran-

7. Subdiaconus romanus a Gregorio statim ac pontifex est acclamatus, in Siciliam missus loco Servi-dei diaconi. V. ad eundem ep. I, 18, 39, 39[a], 42, 44, 54, 65, 67, 69, 70, 71; II, 38; IX, 33.

11. De fundo Fulloniaco v. ep. XIII, 5.

19. Cfr. *Cod. Iust.*, l. I, 2; l. VII, 39; *Iust. Nov.*, 131, c. 6.

quille et legaliter sopiatur. Nos enim non solum numquam mota suscitari volumus, verum etiam quae prave foris admoventur sopire modis omnibus festinamus. Ita ergo experientia tua cuncta faciat effectibus mancipari, ne qua post hoc huius rei ad nos quaestio revertatur.

Testamentum vero Bacaudae quondam xenodochi in ea, qua conditum est, volumus firmitate persistere.

XXI.

Gregorius I papa Petro subdiacono (patrimonii Siculi rectori) de episcopis a causis saecularibus removendis, de rebus et mancipiis iniuste acquisitis restituendis, de modo, quo cum laicis agat, praecepit. Episcopos non ad natalem suum sed ad beati Petri Romam convenire iubet.

591, mart. 16.

Ed. E: lib. I, ep. 39 a (I, p. 52). Ed. M: lib. I, ep. 36. Jaffé, Reg. 1102 (740).

PACTUM SANCTI GREGORII PAPE ROMEI RECTORIBUS SICILIE DATUM

I. Ne episcopi in causis secularibus, nisi pro sola defensione pauperum, misceantur.

II. De rebus alienis ab ecclesiasticis defensoribus occupatis absque aliqua obiectione restituendis.

III. Ut mancipia, quae ab aliis possessa sunt, etiam si iuri ecclesiastico se in dominio ecclesie propria sponte subdiderint, prius restituantur et ita demum per iuditium repetantur.

IV. Ut etiam pro ecclesie rebus remoto favore in causis veritas teneatur.

6. Bacauda ut *xenodochus* (hospitalarius, officium monasticum), non poterat sine papae dispensatione testari.

V. Ut quod iure ecclesie competit, non manu, sed racione debeat iudicari.

VI. Qualem se vir ecclesiasticus erga potestatem seculi et laicos nobiles debet exhibere.

(VII).

GREGORIUS EPISCOPUS SERVUS SERVORUM DEI
PETRO SUBDIACONO

I. Pergenti tibi ad Siciliam capitulare quod dedi adsidue relegendum est, ut cura maxima esse de episcopis debeat, ne in causis secularibus misceantur, nisi in quantum necessitas defendendorum pauperum cogit. De monachis vero vel clericis, que in eodem capitulare sunt insita, nequaquam, estimo modo esse movenda. Sed experientia tua tanta hec observatione custodiat, quanta meum desiderium ex hac re valeat adimplere.

II. Praeterea pervenit ad me ab Antonini defensoris temporibus nunc usque in hoc decennio multos a Romana ecclesia quasdam violentias pertulisse, ita ut quidam publice conquerantur, fines suos violenter invasos, mancipia abstracta, res etiam mobiles manu non iudicio aliquo ablatas. In quibus omnibus volo, ut experientia tua vehementer invigilet et quicquid per hoc decennium invenerit violenter ablatum, vel sub nomine ecclesie iniuste detineri, hoc ei cuius esse cognoverit ex presentis praecepti mei auctoritate restituat, ne cogatur qui vim pertulit ad me venire et tanti itineris laborem adsumere, cum utrum vera dicat hic apud me non possit edoceri. Considerata ergo venturi iudicis maiestate, omnia cum peccato ablata restitue, sciens quod magnum

7. De Petro subd. v. not. 7, p. 45.

16. De defensore, v. not. 8, p. 61.

mihi lucrum reportas, si mercedem potius quam divitias congregas.

III. Plerosque vero cognovimus de amissis mancipiis conqueri, dicentes, quia si servus cuiuspiam fortasse dominum suum fugiens iuris ecclesiastici se esse professus est, rectores ecclesiae protinus hunc ut servum ecclesiastici iuris habuerunt, nullo agentes iudicio, sed servi vocem manibus defendentes. Quod mihi tantum displicet, quantum a veritatis iudicio abhorret. Unde volo, ut experientia tua quecumque ita facta cognoverit, postposita tarditate corrigat, et talia quoque mancipia, si qua nunc in iure ecclesiastico habentur, sicut sine iudicio ablata sunt, ita restitui ante iudicium decet, ut si quid in eis sanctae ecclesiae legitime conpetit, tunc eorum possessores debeant ordinata actione pulsari.

IV. Cuncta haec inretractabiliter corrige, quia tunc vere beati Petri apostoli miles eris, si in causis eius veritatis custodiam etiam sine eius acceptione tenueris.

V. Si quid vero iuste conspicis iuri ecclesiastico posse conpetere, cave ne unquam hoc manu studeas defensare, maxime quia et decretum sub anathematis interpositione constitui, ne unquam a nostra ecclesia urbano vel rustico praedio tituli debeantur inponi; sed quicquid ratione pauperi conpetit, ratione etiam debet defendi, ne dum bona res non bene agitur, apud omnipotentem Deum etiam quod iuste a nobis quaeritur de iniustitia redarguatur.

VI. Laici autem nobiles vel vir gloriosus pretor pro humilitate te diligant, non pro superbia perhorrescant. Et tamen cum eos fortasse contra quoslibet inopes iniusta aliqua agere cognoscis, humilitatem protinus in erectionem verte, ut eis semper et bene agentibus subditus et male agentibus adversarius existas. Sed ita fac, ut nec humilitas tua remissa sit, nec auctoritas rigida, quatenus et humilitatem re-

26. De praetore, v. not. 11, p. 43.

ctitudo condiat, et ipsam tuam rectitudinem humilitas blandam reddat.

VII. Praeterea sicut moris fuit, ut ad natalem pontificis episcopi convenirent, ad ordinationis meae diem venire eos prohibe, quia ista me vana superfluitas non delectat. Sed si eos convenire necesse est, in beati Petri apostolorum principis natalem conveniant, ut ei, ex cuius largitate pastores sunt, gratiarum actiones solvant. Bene valeas.

Data sub die XVII Kalendarum Aprelium, imperatoris Mauricii anno nono.

XXII.

Gregorius I papa Petro subdiacono Siciliae (patrimonii rectori) de plurimis causis scribens, praecipit de oneribus ecclesiae rusticorum, de conditione conductorum colonorumque, de negotiis Petri conductoris, Campaniani magistri militum, Salpingi Iudaei, Antonini (defensoris), de pecunia Canusinae ecclesiae, de lapsis sacerdotibus, de coelibatu subdiaconorum, de sustentatione Liberati negotiatoris, de hereditate Fantini defensoris, de donationibus quibusdam, de Saturnino Romam dirigendo, de Maximi subdiaconi vidua et filiis sustentandis.

591, mai.

Ed. E: lib. I, ep. 42 (I, p. 61). Ed. M: lib. I, ep. 44. Jaffé, Reg. 1112 (748).

GREGORIUS PETRO SUBDIACONO SICILIAE

Quod responsalem tuum tarde dimisimus paschalis festivitatis occupationibus implicati eum relaxare citius minime valuimus. Causas vero, in quibus iudicandum curasti, omnes subtiliter perquirentes, qualiter disposuerimus, inferius cognosces.

3. Scil. ad diem electionis in pontificem.

22. De Petro subd. v. not. 7, p. 45.

23. *Responsalis* ille erat qui responsiones pro aliis faciebat, nuntius nempe vel legatus.

24. Eo anno (591) festum Paschatis die 15 apr. celebratum est.

Cognovimus rusticos ecclesiae vehementer in frumentorum pretiis gravari, ita ut instituta summa eis in comparatione abundantiae tempore non servetur, et volumus ut iuxta pretia publica omni tempore, sive minus sive amplius frumenta nascantur, in eis comparationis mensura teneatur. Frumenta autem quae naufragio pereunt per omnia volumus reputari, ita tamen, ut a te neglegentia ad transmittendum minime fiat, ne dum transmittendi tempus neglegitur damnum ex vitio vestro generetur. Valde autem iniustum et iniquum esse perspeximus, ut a rusticis ecclesiae de sextariaticis aliquid accipiatur, ut ad maiorem modium dare compellantur, quam in horreis ecclesiae infertur. Unde praesenti admonitione praecipimus, ut plus quam decem et octo sextariorum modium numquam a rusticis ecclesiae frumenta debeant accipi, nisi forte, si quid est, quod nautae iuxta consuetudinem superaccipiunt, quod minui ipsi in navibus adtestantur.

Cognovimus etiam, in aliquibus massis ecclesiae exactionem valde iniustissimam fieri, ita ut libram septuagenum ternum semis quod dici nefas est exigantur et adhuc neque hoc sufficit, sed insuper aliquid ex usu iam multorum annorum exigi dicuntur. Quam rem omnimodo detestamur et amputari de patrimonio funditus volumus. Sed tua experientia sive in hoc quod per libram amplius, sive in aliis minutis oneribus et quod ultra rationis aequi-

11. *Sextariaticus*. Aliud tributum exactum fuisse videtur, tunc temporis, a conductoribus in emptione frumenti. Etenim cum modius (initio 16 sextarios continens) tunc ad sextarios 18 computaretur, conductores iniustissime a colonis modium 25 sext. exigebant. Cfr. ep. XIII, 37. Quod Gregorius arctissime prohibet.

18. De massa v. not. 14, p. 41.

20. Libra auri 72 solidorum erat. Cfr. *Cod. Theod.*, XII, 119; MOMMSEN, *Römisches Munzwesen*, p. 799. At conductores, ut ex Gregorii verbis patet, libram exigebant 73 ½ solidorum, augentes ita media *siliqua* (24ª parte solidi) unumquodque librae solidum.

tatem a rusticis accipitur, penset et omnia in summam pensionis redigat, ut prout vires rusticorum portant pensionem integram et pensantem libram septuagenum vinum persolvant, et neque siliquas extra libras, neque libram maiorem neque onera supra libram maiorem exigi debeant, sed per estimationem tuam prout virtus sufficit in summam pensionis crescat et sic turpis exactio nequaquam fiat. Ne vero post obitum meum haec ipsa onera, quae super pensum inlata subtrahimus et in capite pensionis fecimus crescere, iterum in quolibet addantur et inveniatur et summa pensionis augeri et onera adiectionis insuper rustici solvere compellantur, volumus, ut securitatis libellos ita de pensionibus facias, quatenus inprimas, dicens, tantam pensionem unumquemque debere persolvere inibi abiectis siliquis, oneribus, vel granaticis. Quod autem ex his minutiis in usu rectoris accedebat, volo, ut hoc ex praesenti iussione nostra ex summa pensionis in usu tuo veniat.

Ante omnia hoc te volumus sollicite adtendere, ne iniusta pondera in exigendis pensionibus ponantur. Sed si qua talia invenis, frange et nova et recta constitue, quia et filius meus Servus-dei diaconus iam invenit, quae ipsi displicerent. Sed licentiam haec inmutare non habuit. Super iusta ergo pondera praeter excepta et vilicilia nihil aliud volumus a colonis ecclesiae exigi.

Praeterea cognovimus, quod prima inlatio burdationis

2. Iubet scil. omnia onera in unum tributum coadunari.

5. Libra maior 84 solidorum erat vel 14 unciarum, ita rescriptis Constantis I, Valentiniani I et Valentis constituta. Cfr. *Cod. Theod.*, XII, 7, 1; X, 19, 14.

15. *Granaticum*: tributum de granis. Granum, genus nummi, 4ª pars siliquae fuit.

21. Hic rector patrimonii Siculi fuit ante Petrum subd.; v. not. 7, p. 45.

23. *Vilicilium* «tributum esse vi«detur quod forsan villico dabatur»; Ewald. Cfr. Cass. *Var.*, V, 39.

25. *Burdatio*. Vectigal agro impositum a fisco civili, quod ter in anno exigebatur: die 1ª ian.; 1ª mai.; 1ª sept. Cfr. *Cod. Theod.*,

rusticos nostros vehementer angustet, ita ut priusquam labores suos venundare valeant compellantur tributa persolvere. Quae dum de suo unde dare non habent, ab actionariis publicis mutua accipiunt et gravia commoda pro eodem beneficio persolvunt. Ex qua re fit, ut dispendiis gravibus coangustentur. Unde praesenti admonitione praecipimus, ut, omne, quod mutuum pro eadem causa ab extraneis accipere poterant, a tua experientia in publico detur et a rusticis ecclesiae paulatim ut habuerint accipiatur, ne dum in tempore coangustantur, quod eis postmodum sufficere in inferendum poterat, prius compulsi vilius vendant et horreis minime sufficiant.

Pervenit etiam ad nos, quod de nuptiis rusticorum inmoderata commoda percipiantur. De quibus praecipimus, ut omne commodum nuptiarum unius solidi summam nullatenus excedat. Si qui sunt pauperes etiam minus dare debent, si qui autem divites praefati solidi summam nullatenus transgrediantur. Quod nuptiale commodum nullatenus volumus in nostra ratione redigi, sed utilitati conductorum proficere.

Cognovimus etiam, quod quibusdam conductoribus morientibus parentes sui non permittuntur succedere, sed res eorum ad usum ecclesiae pertrahuntur. De qua re definimus, ut parentes morientium qui in possessione ecclesiae degunt heredes eis accedere debeant, nec aliquid de substantia morientium subtrahatur. Si vero filios parvulos aliquis reliquerit, quousque ad aetatem talem veniant, ut sub-

II, 15, 16, et SAVIGNY, *Ueber den röm. Colonat*, in *Vermischte Schriften*, 1850, II, p. 27.

5. Inde publicorum officialium in perniciem colonorum usura cui provida mente s. Gregorius hic obviat.

14. Nuptiae colonorum tantummodo in ea massa licebant cui lege et conditione coloni addicti essent, severisque legibus erant subiectae. Cfr. ep. IX, 12.

23. Cfr. *Iust. Nov.*, VII, c. 3.

stantiam suam regere valeant, personae eligantur cautae, quibus parentum eorum res tradi debeant ad custodiendum.

Cognovimus etiam, quod si quis ex familia culpam fecerit, non in ipso, sed in eius substantia vindicatur. De qua re praecipimus, ut quisquis culpam fecerit, in ipso quidem ut dignum est vindicetur. A commodo autem eius omnimodo abstineatur, nisi forte parum aliquid, quod in usu executoris qui ad eum transmissus fuerit proficere possit.

Cognovimus etiam, quia quotiens conductor aliquid colono suo iniuste abstulerit, hoc quidem a conductore exigitur, sed ei non redditur a quo ablatum est. De qua re praecipimus, ut quidquid violenter cuilibet ex familia ablatum fuerit, ipsi restituatur cui ablatum est et utilitati nostrae non proficiat, ne nos ipsi auctores violentiae esse videamur.

Praeterea volumus, ut si quando eos qui sunt in obsequio experientiae tuae in aliquibus causis quae sunt extra patrimonium transmittis, parva quidem ex eis commoda accipiant, sed tamen ita ut in eorum utilitate proficiat; quia nos sacculum ecclesiae ex lucris turpibus nolumus inquinari.

Iubemus etiam, ut hoc experientia tua summopere custodiat, ut per commodum conductores in massis ecclesiae numquam fiant, ne dum commodum quaeritur conductores frequenter mutentur. Ex qua mutatione quid aliud agitur, nisi ut ecclesiastica praedia numquam colantur? Sed ipsa etiam libellatica prout summa pensionis fuerint moderentur. Rescellas et cellaria non plus de massis ecclesiae te accipere volumus, nisi quantum consuetudo est. Tua autem quae comparari iussimus ab extraneis comparentur.

3. Ex familia sc. sancti Petri, quae hos omnes complectebatur qui patrimonio ecclesiastico erant addicti. Cfr. supra not. 14, p. 41-42.

28. *Rescella* est parvum praedium; *cellarium* id quod in cellariis est adservatum.

Pervenit autem ad nos, tres libras auri Petro conductori de Subpatriana iniuste ablatas. De qua causa Fantinum defensorem subtiliter require, et si manifeste iniuste et incompetenter ablatae sunt, sine aliqua tarditate restitue.

Cognovimus etiam, rusticos burdationem quam iam ab eis exactam Theodosius minime persolverat iterum dedisse, ita ut in duplo exacti sint. Quod ideo factum est, quia eius substantia ad debitum ecclesiae non sufficiebat. Sed quia per filium nostrum Servum-dei diaconum edocti sumus, quod ex rebus substantiae eius possit hoc ipsum damnum sufficienter resarciri, volumus, quingentos septem solidos eisdem rusticis sine aliqua inminutione restitui, ne in duplo videantur exacti. Si autem supra damnum rusticorum etiam quadraginta solidi de rebus Theodosii remanent, quos et apud te diceris habere, volumus, ut filiae eius reddantur, ut res suas quas in pignore dederat recipere debeat. Cui etiam baciola patris sui restitui volumus.

Campanianus gloriosus magister militum duodecim solidos annuos Iohanni notario suo reliquerat ex massa Varoniana. Quod dare te annis singulis sine aliqua dubitatione praecipimus nepti Eupli conductoris, quamvis omne mobile eiusdem Eupli percepit, exceptis dumtaxat solidis. Dare etiam de solidis illius te volumus solidos vigintiquinque.

Subpostorium aliquod argenteum pro uno solido dicitur esse appositum et calix pro sex solidis dicitur esse appositus. Interrogato Dominico secretario, vel aliis qui scire possunt, debitum recipe et vascula praefata restitue.

Agimus autem gratias sollicitudini tuae, quia de causa fratris mei praecepi tibi, ut argentum illius retransmittere debuisses, et sic oblivioni mandasti, ac si tibi aliquid ab

17. *Baciola*: poculi genus.

24. *Subpostorium*: patena quaedam.

29. Hic absque dubio de fratre Gregorii agitur, de quo, praeter mentionem in ep. IX, 200, nil scimus.

extremo mancipio tuo diceretur. Quod iam vel modo non experientia, sed neglegentia tua studeat implere. Vel quicquid eius apud Antoninum fuisse cognoveris sub omni velocitate retransmitte.

De causa Salpingi Iudei epistola aliqua est inventa, quam tibi fecimus retransmitti, ut eam relegens et subtiliter causa eius vel viduae cuiusdam, quae in eodem negotio dicitur inplicata, cognoscens de quinquaginta uno solidis, qui redibere noscuntur, sicut iustum visum tibi fuerit responsum facias, ita ut rei alienae iniuste nullo creditor sis.

Antonini medietas legati suis data est, medietas redibetur. Quam medietatem ex communi substantia eis volumus adinpleri, et non solum eis, sed etiam defensoribus et peregrinis, quibus legati tituli aliquid dereliquit et familiae legatum persolvi volumus, quod tamen ad nos pertinet. Collecta ergo ratione pro nostra parte, id est pro novem unciis, persolve.

De solidis ecclesiae Canusinae volumus, ut aliquid clericis eiusdem ecclesiae largiaris, quatenus et hi qui nunc inopiam patiuntur sustentationem aliquam habeant, et si illic voluerit Deus ordinari episcopum habeat unde subsistat.

De lapsis sacerdotibus ac levitis vel quolibet ex clero observare te volumus, ut in rebus eorum nulla contaminatione miscearis. Sed pauperrima regularia monasteria require, quae secundum Deum vivere sciunt, et in eisdem monasteriis ad poenitentiam lapsos trade, et res lapsorum in eo loco proficiant, in quo agere poenitentiam traduntur, quatenus ipsi ex rebus illorum subsidium habeant, qui de correptione eorum sollicitudinem gerunt. Si vero parentes habent, res eorum legitimis parentibus dentur, ita autem ut eorum stipendium, qui in poenitentiam dati fuerint, suffi-

18. Etiam ecclesia Canusina videtur patrimonia in Sicilia insula possedisse. Cfr. ep. I, 51, et *Dial.*, II, 16; episcopo orbata est an. 591, mense iul.

cienter debeat procurari. Si qui vero ex familia ecclesiastica sacerdotes vel levitae vel monachi vel clerici vel quilibet alii lapsi fuerint, dari eos in poenitentiam volumus, sed res eorum ecclesiastico iuri non subtrahi. Ad usum tamen suum accipiant, unde ad poenitendum subsistant, ne si nudi dantur locis in quibus dati fuerint onerosi sint. Si qui parentes in possessione habent, ipsis res eorum tradendae sunt, ut in ipsis iuri ecclesiae conserventur.

Ante triennium subdiacones omnium ecclesiarum Siciliae prohibiti fuerant, ut more Romanae ecclesiae suis uxoribus nullatenus miscerentur. Quod mihi durum atque incompetens videtur, ut qui usum eiusdem continentiae non invenit, neque castitatem ante proposuit, compellatur a sua uxore separari, atque per hoc, quod absit, deterius cadat. Unde videtur mihi, ut a praesenti die episcopis omnibus dicatur, ut nullum facere subdiaconum praesumant, nisi qui se victurum caste promiserit, quatenus et praeterita, quae per propositum mentis appetita non sunt, violenter non exigantur et futura caute caveantur. Qui vero post eandem prohibitionem, quae ante triennium facta est, continenter cum suis coniugibus vixerunt, laudandi atque remunerandi sunt et ut in bono suo permaneant exhortandi. Eos autem qui post prohibitionem factam se a suis uxoribus continere noluerunt, pervenire ad sacrum ordinem nolumus, quia nullus debet ad ministerium altaris accedere, nisi cuius castitas ante susceptum ministerium fuerit approbata.

Liberato negotiatori, qui se ecclesiae commendavit, qui habitat in massa Cinciana, annuam continentiam a te volumus fieri. Cuius continentiae summam ipse aestima qualis esse debeat, ut renuntiata nobis in tuis possit rationibus imputari. De praesenti vero indictione iam a filio nostro Servo-dei diacono percepit.

28. *Continentia* idem est ac subsistentia. Cfr. not. 4, p. 67.

Fantinum defensorem Iohannes quidam monachus moriens in sex uncias heredem dimisit. Cui hoc quidem quod dimissum est trade, sed percontestare eum, ut hoc facere ulterius non praesumat. Sed pro labore suo statue quid accipiat, ut ei vacuus labor suus esse non debeat; et hoc meminerit, ut qui ecclesiae stipendiis subsistit, ad lucra propria non anhelet. Si quid vero sine peccato, sine appetitu concupiscentiae per eos qui causas ecclesiae agunt ad ecclesiam venerit, dignum est, ut ipsi vacui ex labore suo esse non debeant. Sed nostro reservetur iudicio, qualiter debeant remunerari.

De argento Rusticiani causam subtiliter require et quicquid tibi iustum videtur exequere. Alexandrum virum magnificum ammone, ut causam suam cum sancta ecclesia decidere debeat. Quod si facere forte neglexerit, eandem causam cum timore Dei honestate servata, ut potes, exequere. In qua re etiam largiri te aliquid volumus, et si potest fieri, quod aliis dandum est, ipsi relaxetur, dummodo causam, quam nobiscum habet, exeat.

Donationem ancillae Dei, quae lapsa est et in monasterio Monosteo data, omni postposita tarditate restitue, quatenus ipse locus, ut superius dixi, rerum eius stipendia habeat, qui eius sollicitudinis labores portat. Sed et quicquid ab aliis ex eius substantia tenetur, recollige et monasterio praefato trade.

Pensiones xenodochii de Via-nova, quantas mihi indicasti quia apud te habes, nobis dirige. Actionario autem, quem in eodem patrimonio deputasti, prout tibi videtur ei aliquid largire.

De ancilla Dei quae cum Theodosio fuit Extranea nomine videtur mihi, ut ei continentiam facias, si utile con-

21. Cfr. ep. II, 38.

27. *Actionarius* «idem qui *actor*, «*agens* vel cui *actio* seu provincia aliqua demandata est»; Du Cange.

31. Cfr. not. 4, p. 67.

spicis, aut certe donationem quam fecit reddas. Domum monasterii, quam Antoninus datis triginta solidis a monasterio tulerat, receptis solidis omni postposita tarditate restitue. Amulas onichinas requisita subtiliter veritate restitue, quas per portitorem praesentium retransmisi.

Saturnino si vacat et occupatus apud te non est, eum ad nos dirige. Felix conductor domnae Campanae quem liberum reliquerat atque esse indiscussum iusserat, dixit, sibi a Maximo subdiacono septuaginta duos solidos tultos, pro quibus dandis asseruit, quia omnes res suas quas in Sicilia habuit, vel venundavit vel apposuit. Sed scolastici dixerunt quia de fraudibus indiscussus esse non potest. Dum tamen ad nos de Campania reverteretur, facta tempestate, mortuus est. Cuius te volumus uxorem et filios requirere et quicquid vel apposuerat vel vendiderat, apposita absolve, de venditis pretium restitue et insuper eis aliquid alimentum praebe, quia Maximus eum in Siciliam miserat et ibi ei quae asserebat, abstulerat. Cognosce ergo quae tulta sunt, et uxori filiisque eius sine aliqua mora restitue.

Haec omnia sollicite relege omnemque illam familiarem tuam neglegentiam postpone. Scripta mea ad rusticos quae direxi per omnes massas fac relegi, ut sciant, quid sibi contra violentias ex auctoritate nostra defendere debeant eisque vel authentica vel exemplaria eorum dentur. Vide, ut omnia absque imminutione custodias, quia de his quae tibi pro servanda iustitia scribo ego absolvor et tu si neglegis obligaris. Terribilem iudicem venientem considera, et de adventu illius nunc tua consideratio contremescat, ne tunc sine causa iam timeat, cum coram illo coelum et terra tremuerit. Audisti quid volo, vide quid agas.

4. *Amulae*: vasa vinum et aquam continentia pro sacrificio missae.

11. *Scolasticus*, scilicet advocatus, patronus qui causas in Foro agebat. Ex adiectivo in substantivum vocabulum transiit, origine ducta a scholis declamationis, quae aetate imperiali Romae floruerunt.

XXIII.

Gregorius I papa Petro subdiacono (rectori patrimonii Siculi) mandat, curet ut episcopi Siculi qui causa cum Iustino praetore prohibiti Romam die 29 Iun. non venerint, itinere desistant, quorum quosdam ad Petrum dirigit. Frumenta comparari iubet, quae mense Februario transmittantur. Naves commendatas tueatur, terras in emphyteusin concessas in utilitatem patrimonii redigat.

591, aug.

Ed. E: lib. I, ep. 70 (I, p. 89). Ed. M: lib. I, ep. 72. Jaffè, Reg. 1139 (776).

GREGORIUS PETRO SUBDIACONO

Quia fratres et coepiscopos nostros in Sicilia insula commorantes ad beati Petri apostoli natalitium diem convenisse voluimus, scriptis praecedentibus agnovisti. Sed quia ea causa, quae cum viro magnifico Iustino expraetore dicitur, eorum iter interim praepedivit et quia iam tempus veniendi et redeundi non sinit, eos nolumus ante hiemem fatigari. Gregorium vero Agrigentinum et Leonem Catinensem et Victorem Panormitanum per omnia volumus ad te ante hiemem proficisci.

Quinquaginta vero auri libris nova frumenta ab extraneis compara et in Sicilia in locis, in quibus non pereant, repone, ut mense Februario illic naves quantas possumus dirigamus et eadem ad nos frumenta deferantur. Sed et si nos transmittere cessamus, ipse naves provide et ad nos,

10. De Petro subd. v. not. 7, p. 45.

13. I. e. die 29 iunii.

14. Cum in ep. II, 30 (an. 592) Iustinus adhuc praetor appelletur nec Libertinus, qui ei successit, ante an. 593 (mai) in Registro memoretur, illa part. *ex* errori librarii tribuenda est.

16. Nam papa *signa* sc. procellas tempestatesque timebat. Cfr. ep. VII, 19 et not. 25, p. 63.

auxiliante Domino, Februario mense haec eadem frumenta transmitte, exceptis dumtaxat frumentis, quae nunc mense Septembrio vel Octubrio iuxta consuetudinem transmitti praestolamur. Ita ergo tua experientia faciat, ut sine alicuius vexatione coloni ecclesiastici frumenta congregentur, quia tantum hic parva nativitas fuit, ut, nisi auxiliante Deo de Sicilia frumenta congregentur, fames vehementer immineat. Naves vero, quae commendatae sanctae ecclesiae semper fuerunt, in omnibus tuere, ad quod tibi etiam directae gloriosi viri Leonis exconsulis epistolae concurrunt.

Multi vero hic veniunt, qui terras aliquas vel insulas in iure ecclesiae nostrae in enphiteusin sibi postulant dari. Et aliquibus quidem negamus, aliquibus vero iam concessimus. Sed tua experientia sanctae ecclesiae utilitatem conspiciat, memor, quod ante sacratissimum beati Petri apostoli corpus potestatem patrimonii eius acceperit. Et licet hinc scripta decurrant, quod utilitatem patrimonii impedit, fieri nullo modo permittat, quia nec nos sine reservatione aliquid dedisse reminiscimur vel dare disponimus.

XXIV.

Gregorius I papa Petro subdiacono (rectori patrimonii) Siciliae varia de negotiis administrationis mandat. Praecipit, ut Iudaeis, si Christiani fieri velint, pensum minuat, ut Eusebio abbati centum solidos exsolvat, ut

6. Sc. frumentorum.

12. Patrimonia ecclesiastica etiam contractu emphiteutico colebantur. Per emphiteusin ius adquiritur alterius proprietate utendi contra annuam canonis praestationem. Plerumque emphiteusis ad tertiam usque generationem concedebatur. Gregorius – ut ex his verbis patet – minime huic contractui favit, iure metuens ne beneficiarii, longo temporis intervallo, domini absoluti fierent fundorum acceptorum et amplius canonem solvere negarent. Cfr. LOMBARDI, *Storia dell'enfiteusi dei terreni ecclesiastici di Sicilia*, 1871. GRISAR, *Verwaltung und Haushalt der päpstl. Patrim.* in *Zeitschrift für kath. Theol.*, 1880, pp. 540–44.

pensiones nonae et decimae indictionum et rationes omnes secum Romam deferat. Quem habeat probatum in Syracusana parte et Benenatum notarium in Panormitana administratores patrimonii sibi substituat.

592, iul.

Ed. E: lib. II, ep. 38 (I, p. 133). Ed. M: lib. II, ep. 32. Jaffè, Reg. 1186 (824).

GREGORIUS PETRO SUBDIACONO SICILIAE
DE DIVERSIS CAUSIS

Indicante Romano defensore cognovi, quia monasterium ancillarum Dei, quod est in fundo Monostheo, ab ecclesia nostra de Villa-nova fundo iuris sui violentiam pertulit, qui eidem monasterio dicitur dimissus. Quod si ita est, experientia tua eis et fundum restituat, et eiusdem fundi de duabus indictionibus quas egisti pensiones reddat. Quia autem multi Iudeorum in massis ecclesiae commanent volo, ut si qui de eis Christiani voluerint fieri, aliquanta eis pensi relaxentur, quatenus isto beneficio provocati, tali desiderio et alii adsurgant.

Vaccae autem quae iam aetate steriles sunt, vel boves masculi qui omnino esse inutiles videntur, vendi debent, ut

6. De Petro subd. v. not. 7, p. 45.

8. Ad Romanum, cui papa terras Catanensem et Syracusanam tuendas donaverat, v. ep. IX, 22, 24, 46, 48, 54, 78, 79, 88, 106, 110, 111, 118, 128, 130, 145, 150, 164, 170, 199, 209; X, 1, 4. *Defensores* antiquitus rei privatae dominorum administratores erant. At Valentinianus I, an. 364, omnibus magistratubus declinantibus, in civitatibus incolis frequentioribus *defensorem civitatis* instituit qui plebem a potentiorum vi tueretur. Cfr. *Cod. Theod.*, I, 11, 29. Etiam *defensores colonorum* (*Cod. Theod.*, XI, 24), *pauperum* (*Cod. Theod.*, XIV, 2, 38) et *senatus* (*Cod. Theod.*, VI, 3) postea creati sunt.

Etiam ecclesia suos habuit defensores, qui post concilium Carthaginense (an. 407) ex ordine *scholasticorum* sive legis peritorum delecti sunt. Multorum Gregorius in Registro memoriam facit. Cfr. Ermini, *Sull'epistolario di san Gregorio Magno*, Roma, 1904, pp. 42–46.

14. De massa v. not. 14, p. 41.

16. De Iudaeis quibus si fiant Christiani aliquid relaxandum, v. ep. VI, 7.

saltim eorum pretium ad aliquam utilitatem crescat. Greges vero equarum quos valde inutiliter habemus omnes volo distrahi, et tantummodo quadringentos iuveniores servari ad foetum, ex quibus quadringentis singuli conductoribus singulae condomae dari debent, quatenus ex ipsis aliquid singulis annis reddant, quia durum valde est, ut sexaginta solidos pastoribus expendamus, et sexaginta denarios ex eisdem gregibus non habemus. Ita ergo tua experientia faciat, ut aliae per conductores omnes sicut diximus partiantur, alias distrahe, et in nummum reduc. Pastores vero ipsos per possessiones ordina, ut ex cultura terrae ferre aliquid utilitatis possint. Aeramenta vero omnia, quae sive in Syracusis, sive in Panurmo iuris ecclesiastici esse possunt, distrahenda sunt, priusquam ipsa vetustate funditus pereant.

Veniente autem fratre Cyriaco servo Dei de Roma, de illo subtiliter requisivi, si cum tua conscientia fuerit de accipiendo praemio in causa mulieris cuiusdam locutus. Quod isdem frater ita se dixit te referente cognovisse, quia ex te inmissus est, ut quis esset ad conferendum praemium inmissor probaret.

Quod ego credidi, moxque eum in gratiam familiariter recepi, coram clero polypticum deduxi, presbiterium ei auxi, in loco eum superiori inter defensores posui, conlaudans coram omnibus fidem eius, quia ita se in obsequio tuo fi-

5. De *condoma* v. not. 7, pp. 41-42.

7. *Solidus* aureus aequivalebat circ. 10 libellis Italicis: *denarius* autem 1,07 tantum.

12. *Aeramentum*: « opus ex aere « confectum, at apud Gregorium « [hoc loco] videtur haec vox sumi « pro quovis utensili agricolarum »; Du Cange.

13. Nam, ut diximus, v. not. 1, p. 42, patrimonium Siculum in duas partes, Syracusanam et Panormitanam, divisum erat.

15. Cyriacus, monachus romanus, saepe munere legati Gregorii in Sicilia, Sardinia et Gallia functus.

22. *Polyptici* erant codices in quibus accepta et expensa ecclesiarum describebantur; *presbyterium* erat stipendium ab episcopo clero persolutum.

deliter gesserit. Quem idcirco ad te celeriter retransmisi. Quia vero multum festinas, et ego quamvis egrotus te videre desidero, quem ipse in omnibus probatum habes loco tuo in Syracusana parte derelinque, et ipse ad me venire festina, ut si omnipotenti Deo placuerit, communi consilio pertractemus, utrum ipse illic reverti, an alter in loco tuo illic debeat ordinari. Benenatum vero notarium pariter transmisi, ut in Panurmitana parte locum tuum in patrimonio, quoadusque omnipotens Deus ordinet quod ei placuerit, ipse conservet.

Romanum de levitate sua vehementer increpavi, quia sicut nunc repperi, in xenodochio quod tenuit, solis magis utilitatibus quam mercedibus occupatus fuit. Et ideo si fortasse tibi visum fuerit loco tuo ipsum relinquere, vide quemammodum eum ammonendo et terrendo praemunias, ut sciat se circa rusticos pie et sollicite agere, et circa extraneos et urbanos se mutare... in omnibus exhibere. Ego tamen haec loquens personam nullam eligo, sed tuo hoc iudicio derelinquo. Jn Panurmitana autem parte loci servatorem tuum me sufficit elegisse. Videre volo, quod ipse Syracusanae parti provideris. Veniens autem pecunias et ornamenta de Antonini substantia tecum defer. Pensiones quoque nonae et decimae indictionum quas egisti et rationes omnes pariter deporta. Stude si Domino placuerit, ut mare ante natale beati Cypriani non transeas, ne ex signo quod diebus ipsis semper inminet quod absit aliquod periculum possit evenire.

Praeterea cognoscas, quia pro eo quod Pretiosum servum Dei non pro gravi culpa graviter adversatus sum, eumque a me tristem amaricatumque repuli, non leviter in

7. De eodem v. ep. III, 27.

17. *Mutare*... Locus corruptus: Maurini legunt: *se in omnibus mutatum et strenuum exhibere.*

25. Die 14 sept.

25. *Signum*, id est tempestas. Cfr. Evagrii *Hist. eccl.*, IV, 16; ep. VII, 19.

mea cogitatione mordear. Et scripsi domno episcopo, ut eum retransmittere debuisset, si vellet. Sed omnino noluit. Quem contristare ego nec debeo nec possum, quia in Dei causis occupatus, consolatione fulciri debet, non amaritudine reprimi. Isdem vero Pretiosus sicut audio omnimodo contristatur, quia ad me non revertitur. Ego vero ut dixi domnum episcopum contristare non possum, qui eum non vult dimittere, et inter utrosque anceps maneo. Tu ergo, si quidem parvo corpusculo maiorem sapientiam habes, eandem causam ita dispone, ut et mea voluntas fiat, et domnus episcopus non contristetur. Quem tamen si leviter contristari videris, omnino exinde nihil loquaris. Egre autem tuli, quod domnum Eusebium excommunicavit, virum tantae aetatis et tantae egritudinis. Unde necesse est, ut eidem domno episcopo secrete dicas, quatenus in proferendis sententiis praeceps non sit, quia vilium specierum more causae, quae per sententiam decidendae sunt, necesse est, ut prius studiosa et frequentissima consideratione mensurentur.

Venientibus scribonibus, qui sicut audio iam illic tyrones colligunt, loci servatori tuo deputa, ut parum aliquid exenium offerant, quatenus eos sibi placabiles reddant. Sed et officio praetoris priusquam venias aliquid secundum consuetudinem antiquam tribue, per manus tamen illius quem dimittis, ut ei gratiam eorum concilies. Ne et nos omnino eis inhumani esse videamur, ea quae danda per praeceptum singulis quibusque personis vel monasteriis tuae

1. « Grave utique documen- « tum praelatis, si qui sunt, qui « cum austeritate imperant et cum « potentia, suosque subditos quasi « pilas habent »; MAURINI.

13. Eusebius excommunicatus fuerat a Maximiano episcopo Syracusano.

20. *Scribones*, sive conscriptores, erant qui tirones seu pueros militiae aptos colligebant. Cfr. ep. IX, 57, 63, 73, 77, 78.

22. De exenio v. not. 8, p. 33.

experientiae iniunxi, loci servatoribus tuis praecipe, ut per omnia inpleant. Trecentos vero solidos, quos per te pauperibus direxi, eorum arbitrio non arbitror committendos. Illa ergo de singulis locis et personis inpleant. Haec vero auxiliante Domino cum veneris, qualiter deponenda sint, pertractemus.

Ante hoc vero tempus iam scripsisse me memini, ut legata, quae ex testamento Antonini defensoris a nobis debentur, monasteriis vel aliis solverentur. Et quare nescio tua experientia hoc inplere tardaverit. Proinde volumus, ut pro portione nostra ex pecuniis ecclesiae eadem legata inpleas, ut cum ad me veneris, illic contra te gemitum pauperum non relinquas. Cautiones vero, quae in eiusdem Antonini substantia sunt inventae, pariter defer.

Cognovi autem Romano referente, quia moriens uxor Redempti unam concam argenteam nudis verbis dixerit venundari et libertis suis dari. Scutellam quoque argenteam monasterio cuidam reliquerit, in quibus utrisque voluntatem eius per omnia volumus inplere, ne ex rebus minimis maiora peccata capiamus.

Fratre autem Martiniano abbate indicante cognovi, quia fabrica in Praetoritano monasterio nec ad medietatem quidem adhuc perducta est. Ex qua re quid aliud quam favorem tuae experientiae conlaudamus. Sed vel nunc ammonitus excitare, et quantum potes in eiusdem monasterii constructionem te exhibe. Ego nihil eis dari in expensis dixi, non autem monasterium de eis fabricare prohibui. Sed

7. Vide ep. I, 42.

13. *Cautio* est instrumentum debiti (*cambiale*) seu chirographum obligationis pro credita pecunia. Cfr. ep. IX, 40.

17. *Scutella* « patena in modum « cavitatis scuti »; Du Cange.

21. Abbas Panormitanus, de quo cfr. ep. III, 27; « fortasse et « ab illo haud diversus quem in « ep. IX, 7, *Marinianum abbatem,* « *monasterii cum ecclesia S. Georgii* « *in loco qui ad Sedem dicitur con-* « *iuncti reperimus* »; Ewald.

22. Non procul a Panormo sito cuius abbas fuit Privatus, de quo infra.

ita fac, ut ei quem loco tuo Panurmo dimiseris iniungas, quatenus expensis et annona ecclesiastica hoc idem monasterium construat, et ad me Privati abbatis querela non redeat.

Praeterea cognovi, quia quasdam res vel plures fundorum alieni iuris esse cognoscis, sed pro quorundam obtestatione vel metu dominis suis restituere formides. Qui si veraciter christianus esses, plus Dei iudicium, quam voces hominum timeres. Adtende, quia ego quoque te hac de re indesinenter ammoneo. Quod si inplere neglexeris, etiam et meas voces contra te in testimonium habebis.

Si vero de laicis Deum timentes inveneris, ut tonsorari debeant et actionarii sub rectore fieri, omnino libenter fero. Quibus necesse est, ut etiam epistolae transmittantur.

De causa autem filii suprascripti, si scolasticos consuluisti et non sunt legibus iusta quae repetit, utilitatem pauperum gravari nolumus, sed pro eo quod se hic fatigavit quinquaginta ei solidos dare te volumus, quod tuis certum est rationibus inputari. In causa vero ptochii quas expensas de rebus ecclesiae fecisti, aut illic de pensione redituum eius tibi satisfacito, aut si certe ipsi reditus minime ad reconpensandum sufficiunt, hic necesse est ut hoc a diacono recipiatur. De Gelasio autem subdiacono loqui aliquid non praesumas, quia scelus illius usque ad finem vitae gravissimam poenitentiam indiget.

12. Tonsura, initio, tantummodo nota pertinentium quacumque ratione ad ecclesiam fuit; cum tonsio capillorum nil aliud significet quam personalis deditio, per traditionem, alicuius rei proprii iuris, significata. Cfr. Musy, *Origine et signification de la tonsure cléricale*, in *Revue du clergé français*, 15 juin 1902. Actionarii ergo, de quibus loquitur Gregorius, non sunt clerici habendi.

13. De rectore v. not. 14, pp. 41-42.

14. Non litterae manumissionis, sed probabilius litterae credentiales.

19. « *Ptochium*, πτωχεῖον, est do« mus pauperum hospitio deputa« ta »; Du Cange. Cfr. ep. IX, 123.

Praeterea unum nobis caballum miserum et quinque bonos asinos transmisisti. Caballum illum sedere non possum, quia miser est, illos autem bonos sedere non possum, quia asini sunt. Sed petimus, ut si nos continere disponitis, aliquid vobiscum dignum deferatis. Eusebio autem abbati dare te volumus auri solidos centum, quos tuis certum est rationibus inputari. Cognovimus autem, Sisinnium qui iudex Samnii fuit gravi inopia in Sicilia laborare, cui volumus XX decimatos vini et quattuor solidos annuos debeas ministrare. Anastasius autem religiosus iuxta Panurmitana civitate dicitur habitare in oratorio sanctae Agnae, cui dari volumus auri solidos sex. Matri autem Urbici praepositi dari volumus solidos sex, qui tuis rationibus inputantur. De Honoratae vero ancillae Dei causa hoc mihi videtur, ut omnem substantiam, quae constat quia ante episcopatus tempus Iohannis episcopi Laurinensis fuit, veniens tecum deferas. Eadem vero ancilla Dei cum filio suo veniat, ut nos cum ea loqui et quod Deo placitum fuerit facere debeamus. Codicem autem Eptatici de substantia Antonini dari volumus in monasterio Praetoritano, reliquos tecum deferri.

4. *Continere* idem est ac sustentare.

9. *Decimatus*, species mensurae vinariae. Cfr. *Liber pontificalis* (ed. Duchesne) in *Vita Adriani*, c. 328, « decimatas vini II pensantes per unamquamque decimatam « lib. LX »; I, p. 502.

De valore solidi v. not. 7, p. 62.

12. Praepositus monasterii s. Hermae, quod unum fuit ex sex a Gregorio in Sicilia fundatis, postea electus episcopus Panormitanus (cfr. ep. XIII, 14); v. ad eumdem ep. IX, 20, 21.

14. Vidua Speciosi subd., a Leone episcopo Catinensi in monasterium detrusa, cum clerico iterum nupsisset. Cfr. ep. IV, 34, in qua Gregorius eam secundo marito restitui iubet.

16. Sedes episcopalis ignota.

19. Scilicet *Heptateucum* seu continens septem priores Sacrae Scripturae libros.

XXV.

Gregorius I papa Candido presbytero eunti in patrimonium Galliarum mandat, ut exactis pecuniis emat et vestimenta pauperibus tribuenda et Anglos septenum denum vel duodevicenum annorum pueros; nam solidos Galliarum in sua terra expendi non posse.

595, sept.

Ed. H: lib. VI, ep. 10 (I, p. 388). Ed. M: lib. VI, ep. 7. Jaffè, Reg. 1386 (1017).

GREGORIUS CANDIDO PRESBYTERO
EUNTI IN PATRIMONIO GALLIIS

Pergens auxiliante domino Deo nostro Iesu Christo ad patrimonium quod est in Galliis gubernandum volumus ut dilectio tua ex solidis quos acceperit vestimenta pauperum vel pueros Anglos, qui sint ab annis decem et septem vel decem et octo, ut in monasteriis dati Deo proficiant, comparet, quatenus solidi Galliarum, qui in terra nostra expendi non possunt, apud locum proprium utiliter expendantur. Si quid vero de pecuniis redituum, quae dicuntur ablatae, recipere potueris, ex his quoque vestimenta pauperum comparare te volumus vel, sicut praefati sumus, pueros, qui in omnipotentis Dei servitio proficiant. Sed quia pagani sunt, qui illic inveniri possunt, volo, ut cum eis presbyter transmittatur, ne quid aegritudinis contingat in via, ut quos morituros conspexerit debeat baptizare. Ita igitur tua dilectio faciat, ut haec diligenter implere festinet.

8. Hic successit Dynamio patricio (cfr. ep. III, 33) in patrimonii Gallici regimine. Vide ad eumdem ep. VII, 21; IX, 221.

15. Solidi Gallici minoris erant ponderis, ut ex *Nov.* 7, § 14 Maioriani deducitur: « Nullum solidum integri ponderis calumniosae approbationis obtentu recuset exactor, excepto eo Gallico, cuius aurum minore exstimatione taxatur ».

Cfr. MOMMSEN in *Zeitschrift für Rechtsgeschichte*, III, 455; et M. PROU, *L'art monétaire* in MICHEL, *Histoire de l'art*, Paris, 1906, to. I, p. 911.

17. « *Ablata*, ablatio, exactio, tolta »; DU CANGE. Taxa erat quae a colonis exigebatur.

XXVI.

Gregorius I papa Felici, episcopo Sipontino, mandat, ut Tribuni clerici redemptori solidos duodecim, quibus eum solverit, ex ecclesiae pecuniis restituat.

593, dec.

Ed. E: lib. IV, ep. 17 (I, p. 250). Ed. M: lib. IV, ep. 17. Jaffè, Reg. 1288 (921).

GREGORIUS FELICI EPISCOPO SIPONTINO

Qualiter succurrendum sit redemptionibus captivorum, et sanctorum canonum et mundanarum legum sanctio evidenter edocuit. Quod cum omnibus notum sit, mirati sumus, ut fraternitas tua in redemptione Tribuni clerici tui praesentium latoris nulla mota misericordia subveniret. Quod ergo sponte facere distulisti, nostra saltem facere festina adhortatione commonitus, ne si quod non credimus neglegendum putaveris, incipiat tibi necessitas quod voluntas fugit imponere. Quia igitur superscriptus Tribunus ab hostibus se praedatum ac duodecim solidis perhibet comparatum, ad quorum se deflet restitutionem urgeri, haec te oportet

7. Sipontum, olim urbs Apuliae episcopalis, ad radices montis Gargani, prope locum ubi nunc est *Manfredonia*. Ad Felicem episcopum Sipontinum v. ep. I, 51; III, 41, 42.

8. Redemptio captivorum fuit praecipua curarum pastoralium sancti Gregorii. Tunc Langobardorum causa undique grassantium, liberi homines et servi vel privati vel ecclesiae in hostium potestatem bellico iure veniebant, et in servitutem redigebantur. Neque curae neque impensis Gregorius pepercit ut hos redimeret, quippe quorum conditio miserrima esset, praesertim ob arianam fidem dominatorum. De Gregorii sollicitudine monumentum extant ep. III, 17, 41; V, 30, 46; VII, 14, 21, 23, 34; VIII, 23; IX, 52, 85, 217.

Cfr. Ermini, *Sull' epistolario di s. Gregorio Magno. Note critiche*, pp. 29-42.

9. Cfr. *Conc. Aurel.* I, can. 5; *Conc. Rem.* can. 22; cfr. etiam *Cod. Iust.* L. I, tit. II, c. 21; *Nov. Iust.* 129, c. 9-10.

diligenter inquirere. Et si ita est, nec eum unde pretium in se datum reddere possit habere cognoveris, superscriptos solidos de ecclesia redemptori eius restitue. Nam valde durum est, si de ecclesia cui militat remedium nullum inveniat. Omissa itaque excusatione, pretium, quod in eo datum manifesta veritate patuerit, sine aliqua mora, sicut sumus praefati, restitue, quatenus nec creditorem eius tempore necessitatis afflicto subvenisse paeniteat, et hic onere meroris exutus, mente libera officii sui ministerium sollicitér ac competenter exhibeat.

XXVII.

Gregorius I papa Montanam et Thomam, ecclesiae Romanae famulos, manumittit civitateque Romana donat. Utrique, quod in Gaudiosi presbyteri testamento habeat legatum, asserit. Montanam in monasterio sancti Laurentii converti, Thomam inter notarios militare consentit. (Quam manumissionis paginam Paterio notario dictavit).

595, sept.

Ed. H: lib. VI, ep. 12 (I, p. 390). Ed. M: lib. VI, ep. 12. Jaffè, Reg. 1391 (1022).

GREGORIUS MONTANAE ET THOMAE

Cum redemptor noster totius conditor creaturae ad hoc propitiatus humanam voluit carnem adsumere, ut divinitatis suae gratia disrupto quo tenebamur capti vinculo servitutis pristinae nos restitueret libertati, salubriter agitur, si homines, quos ab initio natura liberos protulit et ius gentium iugo substituit servitutis, in ea qua nati fuerant manumittentis beneficio libertate reddantur. Atque ideo pietatis intuitu et huius rei consideratione permoti vos Montanam atque Thomam famulos sanctae Romanae cui Deo auctore deservimus ecclesiae liberos ex hac die civesque Romanos efficimus omneque vestrum vobis relaxamus peculium.

Et quia tu, Montana, animos ad conversationem fateris appulisse monachicam, idcirco duas uncias, quas tibi quondam Gaudiosus presbyter per supremae suae voluntatis arbitrium institutionis modo noscitur reliquisse, hac die tibi donamus atque concedimus, omnia scilicet monasterio sancti Laurentii cui Constantina abbatissa praeest, in quo converti Deo miserante festinas, modis omnibus profutura. Si quid vero de rebus suprascripti Gaudiosi te aliquo modo celasse constiterit, id totum ecclesiae nostrae iuri sine dubio mancipetur.

Tibi autem suprascripto Thomae, quem pro libertatis tuae cumulo etiam inter notarios volumus militare, quinque uncias, quas praefatus Gaudiosus presbyter per ultimam voluntatem hereditario tibi nomine dereliquit, simul et sponsalia, quae matri tuae conscripserat, similiter hac die per huius manumissionis paginam donamus atque concedimus, ea sane lege atque condicione subnexa, ut, si sine filiis legitimis, hoc est de legitimo susceptis coniugio, te obire contigerit, omnia quae tibi concessimus ad ius sanctae Romanae sine diminutione aliqua revertantur ecclesiae. Si autem filios de coniuge, sicut diximus, cognitos lege susceperis eosque superstites reliqueris, earundem te rerum dominum sine quadam statuimus condicione persistere et testamenti de his faciendi liberam tibi tribuimus facultatem. Haec igitur quae per huius manumissionis cartulam constituimus atque concessimus, nos successoresque nostros sine aliqua scitote refragatione servare. Nam iustitiae ac rationis ordo suadet, ut, qui sua a successoribus desiderat mandata servari, decessoris sui procul dubio voluntatem et statuta custodiat.

Hanc autem manumissionis paginam Paterio notario scribendam dictavimus et propria manu una cum tribus

10. Nam ecclesia quasi *patrona* erat horum servorum manumissorum.

30. Notarius Romanae ecclesiae (cfr. ep. V, 26); postea *secundicerius* (ep. IX, 97).

presbyteris prioribus et tribus diaconibus pro plenissima firmitate subscripsimus vobisque tradidimus.

Actum in urbe Roma.

2. « Iamdudum placuit ut in « ecclesia catholica libertatem do« mini suis famulis praestare pos« sint, si sub aspectu plebis ad« sistentibus christianorum anti« stitibus id faciant, ut propter « facti memoriam vice actorum « interponatur qualiscumque scri« ptura, in qua ipsi vice testium « signent »; *Cod. Iust.*, I, 13.

III.

EPISTOLAE SANCTI GREGORII CANONICAE

XXVIII.

Gregorius I papa Balbino, episcopo Rosellano, mandat, ut suscepto munere visitatoris ecclesiae Populoniensi presbyteros diaconosque ordinet.

591, ian.

Ed. E: lib. I, ep. 15 (I, p. 16). Ed. M: lib. I, ep. 15. Jaffé, Reg. 1083 (717).

GREGORIUS BALBINO EPISCOPO ROSELLANO

Pervenit ad nos, quod Populonensis ecclesia ita sit sacerdotis officio destituta, ut nec poenitentia decedentibus ibidem nec baptisma praestari possit infantibus. Huius igitur tam piae rei tamque necessariae mole permoti iubemus dilectioni tuae et huius praeceptionis auctoritate commonitus memoratae ecclesiae visitator accedas, ut unum cardinalem illiç presbiterum et duos debeas diacones ordinare. In parroechiis vero praefatae ecclesiae tres similiter presbiteros, quos tamen dignos ad tale officium veneratione vitae et morum gravitate pervideris et quibus in nullo obvient constituta canonicae disciplinae, ut sanctae cum digna cautela provideatur ecclesiae.

6. Rosella, civitas episcopalis Etruriae nunc diruta.

7. Idem de Populonia. Cerbonius, ultimus Populonensis episcopus, Totilae (541–552) Gothorum regis temporibus, ad Ilvam insulam confugit ibique obiit. Cfr. Greg. *Dial.* III, 11.

12. *Cardinalem*: sc. presbyterum proprium.

XXIX.

Gregorius I papa Severum, episcopum Aquileiensem, cum sociis dubietatis Romam venire, ut in synodo iudicentur, (Mauricii) imperatoris auctoritate iubet.

591, ian.

Ed. E: lib. I, ep. 16 (I, p. 16). Ed. M: lib. I, ep. 16. Jaffé, Reg. 1084 (718).

GREGORIUS SEVERO EPISCOPO AQUILEIENSI

Sicut gradientem per avia, carpentem denuo rectum tramitem, tota Dominus aviditate complectitur, ita demum de deserente cognitam veritatis viam maiori merore, quam gaudio, quo de convertente laetatus fuerat, contristatur; quia minoris excessus est veritatem non cognoscere, quam in eadem agnita non manere. Aliudque est quod ab errante committitur, aliud quod per scientiam perpetratur. Et nos siquidem quantum reincorporatum te iam pridem fuisse in unitatem ecclesiae gavisi fueramus, abundantius nunc dissociatum a catholica societate confundimur. Pro qua re

7. Aquileia metropolis quondam celebris Venetiae et Histriae.
Epistola nostra ad schisma episcoporum Venetiarum atque Histriae refertur, *trium capitulorum* querela provocatum, auctore Paulino Aquileiensi metropolita, qui an. 557 synodum celebravit in qua *tria capitula*, sine Chalcedonensis concilii iniuria, damnari posse negavit. Huic schismati extinguendo strenue adlaborarunt summi pontifices Pelagius II (578-590), Gregorius Magnus (590-604); duravit tamen usque ad Sergium I (687–701).

16. Severus episcopus, ad quem Gregorius hanc ep. mittit, anno 588-589 a Smaragdo exarcha Ravennae retentus fuerat ut cum damnatoribus *trium capitulorum* communicaret. Unus ex his Gregorius – omnium antecessorum inde a Vigilio damnationis auctore (*Iudicatum*, 548; *Constitutum*, 554) vestigia premens – episcopum ob communionem laudat.

17. Anno sequenti (590) Seve-

imminente latore praesentium iuxta christianissimi et serenissimi rerum domini iussionem ad beati Petri apostoli limina cum tuis sequacibus venire te volumus, ut auctore Deo aggregata Synodo, de ea quae inter vos vertitur dubietate iudicetur.

XXX.

Gregorii I papae synodica, transmissa Iohanni Constantinopolitano et aliis patriarchis. Praemittitur fidei confessioni expositio de onere officiisque suscepti pontificatus, qua qualis debeat esse sacerdos docetur.

591, febr.

Ed. E: lib. I, ep. 24 (I, p. 28). Ed. M: lib. I, ep. 25. Jaffé, Reg. 1092 (728).

rus, ad sedem reversus, cum defensoribus *trium capitulorum* suae provinciae metropolitanae episcopis, iterum communicavit: ideoque Gregorius defectionem queritur et auctoritate Imperatoris « christia-« nissimi et serenissimi rerum do-« mini » iubet Romam cum coepiscopis « sequacibus » Iohanne Parentino, Severo Tergestino, Vendemio Cissensi et Antonio defensore ecclesiae Aquileiensis ad iudicium venire.

Cfr. Pauli Diac. *Hist. Lang.*, III, 26, in *M. G. H.*, p. 105. Dudden, *Gregory the great*, London, 1905, I, p. 446.

4. Sed Mauricius imper. prohibuit quominus synodus fieret. « Iubemus tuam sanctitatem nul-« lam molestiam eisdem episcopis « inferre, sed concedere eos otio-« sos esse, quousque per providen-« tiam Dei et partes Italiae pac-« caliter (i. e. in pace) constituan-« tur et ceteri episcopi Istriae seu « Venetiarum iterum ad pristinum « ordinem redigantur ». Vide Maurici ad Gregorium ep. I, 16b, pp. 22-23.

7. Significatio epistolae synodicae ab ipso Gregorio in ep. IX, 147 praebetur: « Hinc est enim « ut quoties in quatuor praecipuis « sedibus antistites ordinantur, sy-« nodales sibi epistolas vicissim « mittant in quibus se sanctam « Chalcedonensem synodum cum « aliis generalibus synodis custo-« dire fateantur ». Nam Iustinianus imp. edictu iusserat ut fides sanctorum quatuor conciliorum ab episcopis subscriberetur. Cfr. *Cod. Iust.*, L. I, tit. I, c. 7.

GREGORIUS IOHANNI CONSTANTINOPOLITANO, EULOGIO ALEXANDRINO, GREGORIO ANTIOCENO, IOHANNI HIEROSOLIMITANO, ET ANASTASIO EXPATRIARCHA ANTIOCHIAE A PARIBUS

Consideranti mihi, quod impar meritis ac toto animo renitens pastoralis curae pondera portare compulsus sum, caligo meroris occurrit et triste cor nihil aliud, nisi eas, quae videri nil sinunt, tenebras videt. Nam quid antistes ad Dominum nisi pro delictis populi intercessor eligitur? Qua itaque fiducia ad eum pro peccatis alienis intercessor venio, apud quem de propriis securus non sum? Si fortasse quispiam apud potentem virum, qui et sibi iratus et mihi esset incognitus, intercessorem suum me fieri quaereret, protinus responderem: « Ad intercedendum venire nequeo, « quia eius notitiam ex sedula familiaritate non habeo ». Si igitur recte homo apud hominem, de quo minime praesumpsissem, fieri intercessor erubescerem, quantae hoc audaciae est, quod apud Deum pro populo locum intercessionis optineo, cui familiarem me esse per vitae meritum non agnosco? Qua in re est mihi adhuc aliud gravius formidandum, quia sicut cuncti liquido novimus, cum is qui displicet ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora provocatur. Et valde pertimesco, ne commissa mihi plebs fidelium reatus mei additamento depereat, cuius nunc usque Dominus aequanimiter delicta tolerabat. Cum vero utcumque hunc timorem supprimo et consolatam mentem ad pontificalis operis studia accingo, considerata ipsa rei immensitate deterreor.

4. De *Iohanne Constant.* v. not. 9, p. 3; de *Eulogio Alex.* v. not. 6, p. 16; de *Gregorio Antioch.* v. not. 16, p. 9; *Iohannes*, huius nominis quartus, successit an. 572 Macario et obiit an. 594. De *Anastasio Antioch.*, et cur *expatriarcha* appelletur, v. not. 16, p. 9.

5. Prima pars epistolae usque ad verba « Praeterea quia corde... » infra, p. 90, hausta est ex *Regula pastorali*, ll. I, 10; II, 1-7, 9.

Perpendo quippe, quod omni cura vigilandum est, ut rector cogitatione sit mundus, operatione praecipuus, discretus in silentio, utilis in verbo, singulis compassione proximus, prae cunctis contemplatione suspensus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiae erectus. Quae videlicet cuncta dum subtili studeo inquisitione perscrutari, ipsa me in singulis latitudo considerationis angustat. Nam sicut praedixi, curandum summopere est, ut rector cogitatione sit mundus, quatenus nulla hunc immunditia polluat, qui hoc suscepit officii, ut in alienis quoque cordibus pollutionis maculas tergat. Quia necesse est, ut esse munda studeat manus, quae diluere sordes curat, ne tacta quaeque deterius inquinet, si sordida ipsa insequens lutum tenet. Scriptum namque est: « Mundamini, « qui fertis vasa Domini ». Domini etenim vasa ferunt, qui proximorum animas ad interna sacraria perducendas in conversationis suae exemplo suscipiunt. Apud semetipsum ergo quantum debeat mundari conspiciat, qui ad aeternitatis templum vasa viventia in sinu propriae conversationis portat. Hinc divina voce praecipitur, ut in Aaron pectore rationale iudicii vittis ligantibus inprimatur, quatenus sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxae possideant, sed ratio sola constringat. Nec indiscretum quid vel inutile cogitet, qui ad exemplum aliis constitutus ex gravitate vitae semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portet. In quo etiam rationali vigilanter adiungitur, ut duodecim patriarcharum nomina describantur. Adscriptos etenim patres semper in pectore ferre est antiquorum vitam sine intermissione cogitare. Nam tunc sacerdos inreprehensibiliter graditur, cum exempla patrum praecedentium indesinenter intuetur, cum sanctorum vestigia sine cessatione considerat, et cogitationes inlicitas deprimit, ne extra ordinis sui limitem operis pedem tendat.

15. Is., LII, 2.

Rursum cum me ad consideranda debita pastoris opera confero, perpendo, quanta intentione curandum est, ut sit operatione praecipuus, quatenus vitae viam subditis vivendo denuntiet, et grex, qui pastoris vocem moresque sequitur, per exempla melius quam per verba gradiatur. Qui enim loci sui necessitate exigitur summa dicere, hac eadem necessitate compellitur summa monstrare. Illa namque vox libentius auditorum cor penetrat, quam dicentis vita commendat, quia quod loquendo praecipit, ostendendo adiuvat, ut fiat. Hinc enim per prophetam dicitur: « Super montem « excelsum ascende tu, qui evangelizas Syon ». Ut videlicet qui caelesti praedicatione utitur ima iam terrenorum operum deserens, in rerum culmine stare videatur tantoque facilius subditos ad meliora pertrahat, quanto per vitae meritum de supernis clamat. Hinc divina lege armum sacerdos in sacrificium et dextrum accipit et separatum, ut non solum sit eius operatio utilis, sed etiam singularis, nec inter malos tantummodo, quae recta sunt, faciat, sed bene quoque operantes subditos, sicut honore ordinis superat, ita etiam morum virtute transcendat. Cui in usu quoque pectusculum cum armo tribuitur, ut quod de sacrificio praecipitur sumere, hoc de semetipso conditori suo discat immolare. Et non solum pectore quae recta sunt cogitet, sed spectatores suos ad sublimia armo operis invitet. Nulla praesentis vitae appetat, nulla pertimescat; blandimenta mundi respecto intimo terrore despiciat; terrores autem considerato internae dulcedinis blandimento contemnat. Unde supernae quoque vocis imperio in utroque humero sacerdos velamine superhumeralis adstringitur, ut contra adversa ac prospera virtutum semper ornamento muniatur, quatenus iuxta vocem Pauli: « Per arma iustitiae a dextris sinistrisque » gradiens, cum ad sola, quae anteriora sunt, nititur, in nullo delecta-

11. Is., XL, 9. 31. II *Corinth.*, VI, 7.

tionis infimae latere flectatur. Non hunc prospera elevent, non adversa perturbent, non blanda usque ad voluptatem demulceant, non aspera ad desperationem premant, ut dum nullis passionibus intentionem mentis humiliat, quanta in utroque humero superhumeralis pulchritudine tegatur, ostendat.

Quod recte etiam superhumerale ex auro, iacintho, purpura, bis tincto cocco, et torta fieri bysso praecipitur, ut quanta sacerdos clarescere virtutum diversitate debeat, demonstretur. In sacerdotis quippe habitu ante omnia aurum fulget, ut in eo intellectus sapientiae principaliter emicet. Cui iacinthus, qui aerio colore resplendet, adiungitur; ut per omne quod intellegendo penetrat, non ad favores infimos, sed ad amorem caelestium surgat, ne dum in suis incautus laudibus capitur, ipso etiam veritatis intellectu vacuetur. Auro quoque ac iacintho purpura permiscetur, ut videlicet sacerdotale cor, cum summa quaeque praedicat, in semetipso etiam suggestiones vitiorum reprimat, eisque velut ex regia potestate contradicat, quatenus nobilitatem semper intimae regenerationis aspiciat, et caelestis regni habitum moribus defendat. De hac quippe nobilitate spiritus per Petrum dicitur: « Vos autem genus electum, regale sacer« dotium ». De hac etiam potestate, qua vitia subigimus, Iohannis voce roboramur, qui ait: « Quotquot autem rece« perunt eum, dedit eis potestatem, filios Dei fieri ». Auro autem, iacintho ac purpurae bis tinctus coccus adiungitur, ut ante interni iudicis oculos omnia virtutum bona ex caritate decorentur, et cuncta, quae coram hominibus rutilant, haec in conspectu occulti arbitris flamma intimi amoris accendat. Quae scilicet caritas, quia Deum simul et proximum diligit, quasi coccus ex duplici tinctura fulgescit. Qui igitur sic ad auctoris speciem anhelat, ut proximorum curam neglegat, vel sic proximorum curam exequitur, ut a

22. I Petri, II, 9. 24. Iohann., I, 12.

divino amore torpescat, quia unum horum quodlibet neglegit, in superhumeralis ornamento habere coccum bis tinctum nescit. Sed cum mens ad praecepta caritatis tenditur, restat procul dubio, ut per abstinentiam caro maceretur. Unde et bis tincto cocco torta byssus adiungitur. De terra enim byssus nitenti specie oritur. Et quid per byssum, nisi candens decore munditiae corporalis castitas designatur? Quae videlicet torta pulchritudini superhumeralis innectitur, quia tunc castimonia ad perfectum munditiae candorem ducitur, cum per abstinentiam caro fatigatur. Cumque inter virtutes ceteras etiam adflictae carnis meritum proficit, quasi in diversa superhumeralis specie byssus torta candescit.

Rursum cum me ad considerandum debitum pastoris verbum ac silentium confero, paventi cura perpendo, quod valde necesse est, ut et discretus sit in silentio et utilis in verbo, ne aut tacenda proferat, aut proferenda reticescat. Nam sicut incauta locutio in errorem pertrahit, ita indiscretum silentium hos, qui erudiri poterant, in errore derelinquit. Saepe namque rectores inprovidi humanam amittere gratiam formidantes, loqui libere recta pertimescunt, et iuxta veritatis vocem nequaquam iam gregis custodiae, pastorum studio, sed mercenariorum vice deserviunt, quia veniente lupo fugiunt, dum se sub silentio abscondunt. Hinc namque eos per prophetam Dominus increpat, dicens: « Canes muti non valentes latrare ». Hinc rursum queritur, dicens: « Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis mu« rum pro domo Israhel, ut staretis in proelio in die Domini ». Ex adverso quippe ascendere est pro defensione gregis voce libera huius mundi potestatibus contraire. Et in die Domini in proelio stare est pravis decertantibus ex iustitiae amore resistere. Pastori enim recta timuisse dicere, quid est aliud, quam tacendo terga praebuisse? Qui nimirum si

25. Is., LVI, 10. 27. Ezech., XIII, 5.

pro grege se obicit, murum pro domo Israhel hostibus opponit. Hinc rursum delinquenti populo dicitur: « Prophetae « tui viderunt tibi falsa et stulta, nec aperiebant iniquita- « tem tuam, ut te ad poenitentiam provocarent ». Prophetae quippe in sacro eloquio nonnumquam doctores vocantur, qui dum fugitiva esse praesentia indicant, quae sint ventura, manifestant. Quos divinus sermo falsa videre redarguit, quia dum corripere culpas metuunt, incassum delinquentibus promissa securitate blandiuntur. Qui iniquitatem peccantium nequaquam aperiunt, quia ab increpationis voce conticescunt. Clavis quippe apertionis est sermo correptionis, quia increpando culpam detegit, quam saepe nescit ipse etiam qui perpetravit. Hinc Paulus ait: « Ut potens sit exhortari in doctrina « sana, et eos qui contradicunt redarguere ». Hinc per Zachariam dicitur: « Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et « legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini exerci- « tuum est ». Hinc per Isaiam Dominus ammonet, dicens: « Clama, ne cesses, sicut tuba exalta vocem tuam ». Praeconis quippe officium suscipit, quisquis ad sacerdotium accedit, ut ante adventum iudicis, qui terribiliter sequitur, ipse scilicet clamando gradiatur. Sacerdos ergo si praedicationis est nescius, quam clamoris vocem daturus est praeco mutus? Hinc est enim, quod super pastores primos in linguarum specie spiritus sanctus insedit, quia nimirum quos repleverit, de se protinus loquentes facit. Hinc Moysi praecipitur, ut tabernaculum sacerdos ingrediens tintinnabulis ambiatur, ut videlicet voces praedicationis habeat, ne superni spectatoris iudicium ex silentio offendat. Scriptum quippe est: « Au- « diatur sonitus quando ingreditur sanctuarium in conspectu « Domini, et non moriatur ». Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo sonitus non auditur, quia iram

4. *Thren.*, II, 14.
14. *Tit.*, I, 9.
17. MALACH., II, 7.
18. Is., LVIII, 1.
30. *Exod.*, XXVIII, 35.

contra se occulti iudicis exigit, si sine praedicationis sonitu incedit. Apte autem tintinnabula vestimentis illius describuntur inserta. Vestimenta etenim sacerdotis, quid aliud, quam recta opera debemus accipere, propheta attestante, qui ait: « Sacerdotes tui induantur iustitia »? Vestimentis itaque illius tintinnabula inhaerent, ut vitae viam cum linguae sonitu ipsa quoque opera sacerdotis clament.

Sed considerandum quoque est, ut rector, cum se ad loquendum praeparat, sub quantae cautelae studio loquatur adtendat, ne, si inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, et cum fortasse sapiens videri desiderat, unitatis compagem insipienter abscidat. Hinc namque veritas dicit: « Habete sal in vobis et pacem « habete inter vos ». Per sal quippe verbi sapientia designatur. Qui igitur loqui sapienter nititur, magnopere metuat, ne eius eloquio audientium unitas confundatur. Hinc Paulus ait: « Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad « sobrietatem ». Hinc in sacerdotis veste iuxta divinam vocem tintinnabulis mala punica coniunguntur. Quid enim per mala punica, nisi fidei unitas designatur? Nam sicut in malo punico una exterius cortice multa interius grana muniuntur, sic innumeros sanctae ecclesiae populos unitas fidei contegit, quos intus diversitas meritorum tenet. Tunc ergo tintinnabulis mala punica iungimus, cum per omne, quod dicimus, unitatem fidei custodimus.

Rursum cum me ad considerandum confero, qualis rector in compassione qualisque esse debeat in contemplatione, perpendo, ut et singulis sit compassione proximus, et prae cunctis contemplatione suspensus, quatenus et per pietatis viscera in se infirmitatem ceterorum transferat, et per speculationis altitudinem semetipsum quoque invisibilia appe-

5. *Ps.*, CXXXI, 16.
14. MARC., IX, 49.
18. *Rom.*, XII, 3.

tendo transcendat, ne aut alta petens proximorum infirma despiciat, aut infirmis proximorum congruens alta appetere desistat. Hinc est namque quod Paulus in paradisum ducitur caelique tertii secreta rimatur et tamen illa invisibilium contemplatione suspensa ad cubile carnalium mentis aciem revocat, et cum sanctum coniugium creandorum sit causa liberorum, eis aliquid etiam de voluptate largitur, dicens: « Propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem « habeat et unaquaeque suum virum habeat. Uxori vir de- « bitum reddat, similiter autem et uxor viro ». Ecce iam caelestibus secretis inseritur, et tamen per condescensionis viscera carnalium cubile perscrutatur, et quem sublevatus ad invisibilia erigit, hunc mentis oculum ad secreta coniugum inflectit. Caelum contemplatione transcendit, nec tamen stratum carnalium sollicitudine deserit, quia compage caritatis summis simul et infimis iunctus et in semetipso virtute spiritus ad alta valenter rapitur et pietate in aliis aequanimiter ad ima revocatur. Pro hac suae compassione caritatis iterum dicit: « Quis infirmatur, et ego non infir- « mor? Quis scandalizatur, et ego non uror? » Hinc rursus ait: « Factus sum Iudeis tamquam Iudeus ». Quod videlicet exhibebat non amittendo fidem, sed extendendo pietatem, ut in se personam infidelium transfigurans ex semetipso disceret, qualiter aliis misereri debuisset, quatenus hoc illis impenderet, quod sibi ipse, si ita esset, impendi recte voluisset. Hinc iterum dicit: « Sive mente excedimus Deo, « sive sobrii sumus vobis », quia et semetipsum noverat contemplando transcendere, et eundem se auditoribus condescendendo temperare. Hinc Iacob Domino desuper innitente et uncto deorsum lapide, ascendentes angelos videt, quia scilicet praedicatores recti non solum sursum sanctum

10. I *Corinth.*, VII, 2.
20. II *Corinth.*, XI, 29.
21. I *Corinth.*, IX, 20.
27. II *Corinth.*, V, 13.

caput ecclesiae, videlicet Dominum, contemplando appetunt, sed deorsum quoque ad membra illius miserando descendunt. Hinc Moyses crebro tabernaculum intrat et exit et qui intus in contemplatione rapitur, foris infirmantium negotiis urguetur. Intus Dei arcana considerat, foris onera carnalium portat. Qui de rebus quoque dubiis semper ad tabernaculum recurrit, coram testamenti arca Dominum consulit, exemplum procul dubio rectoribus praebens, ut cum foris ambigunt, quid disponant, ad mentem semper quasi ad tabernaculum redeant, et velut coram testamenti arca Dominum consulant, si de his, in quibus dubitant, apud semetipsos intus sacri eloqui paginas requirant. Hinc ipsa veritas per susceptionem nobis nostrae humanitatis ostensa in monte orationi inhaeret, miracula in urbibus exercet, imitationis videlicet viam bonis rectoribus sternens, ut etsi iam summa contemplando appetunt, necessitatibus tamen infirmantium compatiendo misceantur, quia tunc ad alta caritas mirabiliter surgit, cum ad ima proximorum se misericorditer adtrahit, et quo benigne descendit ad infima, valenter recurrit ad summa.

In qua videlicet compassione necesse est, ut talem se, qui praeest, exhibeat, cui subiecti quique occulta quoque sua prodere non erubescant, ut cum temptationum fluctus parvuli tolerant, ad pastoris mentem quasi ad matris sinum recurrant, et hoc, quo se inquinari pulsantis culpae sordibus praevident, exhortationis eius solatio lacrimis orationis lavent. Unde et ante fores templi ad abluendas ingredientium manus mare aeneum, id est luterem, duodecim boves portant, qui quidem facie exterius eminent, sed ex posterioribus latent. Quid namque duodecim bubus, nisi universus pastorum ordo signatur? De quibus Paulo disserente lex dicit: « Non optu« rabis os bovi trituranti ». Quorum quidem nos aperta opera

32. *Deut.* XXV, 4; I *Corinth.*, IX, 9.

cernimus, sed apud districtum iudicem quae illos posterius maneant in occulta retributione, nescimus. Qui tamen cum condescensionis suae patientiam diluendis proximorum confessionibus praeparant, velut ante fores templi luterem portant, ut quisquis intrare aeternitatis ianuam nititur, temptationes suas menti pastoris indicet, et quasi in boum lutere cogitationis vel operis manus lavet. Et fit plerumque, ut dum rectoris animus aliena temptamenta condescendendo cognoscit, auditis temptationibus etiam ipse pulsetur, quia et haec eadem, per quam populi multitudo diluitur, aqua procul dubio luteris inquinatur. Nam dum sordes diluentium suscipit, quasi suae munditiae serenitatem perdit. Sed haec nequaquam pastori timenda sunt, quia Deo subtiliter cuncta pensante, tanto facilius a sua eripitur, quanto misericordius ex aliena temptatione fatigatur.

Rursum cum me ad considerandum confero, qualis in humilitate, qualisque esse rector debeat in districtione, perpendo quoniam necesse est, ut et bene agentibus sit per humilitatem socius, et contra delinquentium vitia per zelum iustitiae erectus, quatenus et bonis in nullo se praeferat, et cum pravorum culpa exigit, potestatem prioratus sui agnoscat, ut et honore suppresso aequalem se subditis bene viventibus deputet, et contra perversorum culpas ex zelo iustitiae excrescat. Hinc est namque, quod Petrus auctore Deo sanctae ecclesiae principatum tenens a bene agente Cornelio et sese ei humiliter prosternente immoderatius venerari recusavit, seque illi similem recognovit, dicens: « Surge, ne « feceris et ego homo sum ». Sed cum Annaniae et Saffirae culpam repperit, mox quanta potentia super ceteros excrevisset ostendit. Verbo namque eorum vitam perculit, quam spiritu perscrutante deprehendit, et summum se intra ecclesiam contra peccata recoluit, quod honore sibi vehementer

28. *Act.*, X, 26.

inpenso coram bene agentibus fratribus non agnovit. Hic communionem aequalitatis meruit sanctitas actionis, illic zelus ultionis ius aperuit potestatis. Hinc est, quod Paulus bene agentibus fratribus praelatum se esse nesciebat, cum diceret: « Non quia dominamur fidei vestrae, sed adiutores « sumus gaudii vestri ». Atque ilico adiunxit: « Fide enim « statis », acsi id quod protulerat aperiret, dicens: « Ideo non « dominamur fidei vestrae, quia fide statis; aequales enim vo- « bis sumus, in quo vos stare cognoscimus ». Quasi praelatum se fratribus esse nesciebat, cum diceret: « Facti sumus parvuli « in medio vestrum ». Et rursum: « Nos autem servos « vestros per Christum ». Sed cum culpam, quae corrigi debuisset, invenit, ilico se magistrum esse recoluit, dicens: « Quid vultis, in virga veniam ad vos ». Summus itaque locus bene regitur, cum is qui praeest, vitiis potius quam fratribus dominatur. Bene acceptam potestatem regit, qui et tenere illam novit et impugnare. Bene hanc regit, qui scit per illam super culpas erigi, scit cum illa ceteris in aequalitate componi.

Sic autem servanda est virtus humilitatis, ut non solvantur iura regiminis, ne dum praelatus quisque plus se quam decet deicit, subditorum vitam restringere sub disciplinae vinculo non possit, et sic servanda est disciplinae severitas, ne dum plus quam necesse est zelus accenditur, mansuetudo funditus amittatur. Saepe namque vitia virtutes se esse mentiuntur, ut tenacia parsimonia, effusio largitas, crudelitas zelus iustitiae, remissio pietas velit videri. Disciplina ergo vel misericordia multum destituitur, si una sine altera teneatur. Sed magna discretionis arte servanda est et iuste consulens misericordia et pie saeviens disciplina. Hinc namque est, quod docente veritate per Samaritani stu-

9. II *Corinth.*, I, 23.
11. I *Thess.*, II, 7.
12. II *Corinth.*, IV, 5.
14. II *Corinth.*, IV, 21.

dium semivivus in stabulum ducitur, et vinum atque oleum vulneribus eius adhibetur ut per vinum scilicet mordeantur vulnera, et per oleum foveantur. Necesse quippe est, ut is qui sanandis vulneribus praeest in vino morsum doloris adhibeat, in oleo mollitiem pietatis, quatenus per vinum mundentur putrida, per olcum sananda foveantur. Sit ergo amor, sed non emolliens, sit vigor, sed non exasperans. Quod bene illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis virga simul et manna est, quia cum scripturae sacrae scientia in boni rectoris pectore, si est virga districtionis, sit et manna dulcedinis.

Suscepto itaque pastoralis curae onere cum cuncta haec atque alia huiusmodi multa considero, video quod esse non possum, maxime quia hoc in loco quisquis pastor dicitur curis exterioribus graviter occupatur, ita ut saepe incertum fiat, utrum pastoris officium, an terreni proceris agat. Et quidem quisquis regendis fratribus praeest, vacare funditus a curis exterioribus non potest, sed tamen curandum magnopere est, ne ab his inmoderate deprimatur. Unde recte ad Ezechihelem dicitur: « Sacerdotes caput suum non radent, « neque comam nutrient, sed tondentes adtondant capita sua ». Quid enim signant capilli in capite, nisi exteriores cogitationes in mente? Qui dum super cerebrum insensibiliter oriuntur, curas vitae praesentis exprimunt. Quae ex neglegenti ac torpenti sensu, quia inportune prodeunt, quasi nobis non sentientibus procedunt. Quia igitur cuncti qui praesunt habere quidem sollicitudines exteriores debent, nec tamen eis vehementer incumbere, sacerdotes recte et caput prohibentur radere, et comam nutrire, ut cogitationes carnis de vita subditorum nec a se funditus amputent, nec rursum ad crescendum nimis relaxent. Ubi bene dicitur: « Ton- « dentes tondant capita sua », ut videlicet curae temporalis

21. Ezech., XLIV, 20.

sollicitudinis et ad quantum necesse est prodeant et tamen recidantur citius, ne immoderatius excrescant. Dum igitur et per amministratam exteriorem providentiam corporalis subditorum vita protegitur et rursus per moderatam alta cordis intentio non impeditur, quasi capilli in capite sacerdotis servantur, ut cutem cooperiant, et resecantur, ne oculos claudant. Sed hoc in loco huius discretionis moderamina video servari non posse, quia tanti cotidie casus imminent, ut mentem simul obruant, cum vitam corporalem necant. Unde, frater sanctissime, per venturum iudicem rogo, per multorum milium angelorum frequentiam, per ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in coelis, sub hoc pastoralis curae onere lassescentem orationis tuae intercessione me adiuva, ne suscepta me pondera ultra vires premant. Memor vero, quod scriptum est: « Orate pro invicem, ut « salvemini », etiam impendo quod peto. Sed recipiam quod impendo. Dum enim nos nobis per orationis opem coniungimus, quasi ambulantes per lubricum vicissim nobis manum tenemus, fitque ex magna provisione caritatis, ut eo singulorum robustius pes figatur, quod in altero alter innititur.

Praeterea quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, sicut sancti evangelii quattuor libros, sic quattuor concilia suscipere et venerari me fateor. Nicenum scilicet, in quo perversum Arrii dogma destruitur, Constantinopolitanum quoque, in quo Eunomii et Macedonii error convincitur, Efesenum etiam primum, in quo Nestorii impietas iudicatur, Chalcedonense vero, in quo Euthychis Dioscorique pravitas reprobatur, tota devotione complector, integerrima approbatione custodio, quia in his velut in quadrato lapide, sanctae fidei structura consurgit, et cuiuslibet vitae atque actionis existat, quisquis eorum soliditatem non

16. Iac., V, 16.
22. Hic proprie incipit epistola synodica, sensu iam explicato; cfr. not. 7, p. 77.

tenet, etiam si lapis esse cernitur, tamen extra aedificium iacet. Quintum quoque concilium pariter veneror, in quo epistola, quae Ibae dicitur, erroris plena, reprobatur, Theodorus personam mediatoris Dei et hominum in duabus subsistentiis separans ad impietatis perfidiam cecidisse convincitur, scripta quoque Theodoriti, per quae beati Cyrilli fides reprehenditur, ausu dementiae prolata refutantur. Cunctas vero quas praefata veneranda concilia personas respuunt, respuo, quas venerantur, amplector, quia dum universali sunt consensu constituta, se et non illa destruit, quisquis praesumit aut solvere, quos religant, aut ligare, quos solvunt. Quisquis ergo aliud sapit, anathema sit. Quisquis vero praedictarum synodorum fidem tenet, pax ei sit a Deo patre per Iesum Christum filium eius, qui cum eo vivit et regnat consubstantialiter deus in unitate Spiritus sancti, per omnia saecula saeculorum. Amen.

XXXI.

Gregorius I papa Venantio coniugi patriciae Italicae, quod a vita monachica descierit, opprobrio dat. Monet, ut vitet falsos amicos Romamque veniat.

591, mart.

Ed. E: lib. I, ep. 33 (I, p. 45). Ed. M: lib. I, ep. 34. Jaffé, Reg. 1103 (737).

GREGORIUS VENANTIO CONIUGI PATRICIAE ITALICAE

Multi hominum stulti putaverunt, quod si ad ordinem episcopatus eveherer vos alloqui ac per epistolas frequentare recusarem. Sed non ita est, quia ipsa iam loci mei necessitate compellor, ut tacere non debeam. Scriptum

7. Haec sunt *tria capitula* de quibus v. not. 7, p. 76.

23. Venantius, nobilis Syracusanus, quondam monachus, postea Italicam uxorem duxit ex qua duas filias, Barbaram et Antoninam, habuit. Vide ad eumdem ep. VI, 40; IX, 232; XI, 318.

quippe est: « Clama, ne cesses, sicut tuba exalta vocem « tuam ». Et rursum scriptum est: « Speculatorem dedi te « domui Israel, audies de ore meo verbum et annuntiabis « eis ex me ». Ex qua videlicet annuntiatione vel retenta vel exhibita, quid speculatorem vel auditorem sequitur, protinus intimatur: « Si dicente me ad impium: morte morieris, non « annuntiaveris ei, neque locutus fueris, ut avertatur a via « sua impia et vivat, ipse impius in iniquitate sua morietur. « Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Si autem « tu annuntiaveris impio et ille non fuerit conversus ab ini- « quitate sua et a via sua impia, ipse quidem in iniquitate « sua morietur, tu autem animam tuam liberasti ». Hinc etiam Ephesiis Paulus dicit: « Mundae sunt hodie manus « meae a sanguine omnium vestrum. Non enim subterfugi, « quo minus annuntiarem omne consilium Dei vobis ». Mundus ergo a sanguine eorum non esset, si eis Dei consilium annuntiare noluisset, quia cum increpare delinquentes noluerit, eos proculdubio tacendo pastor occidit. Hac igitur consideratione compulsus, velis an nolis, locuturus sum, quia omni virtute aut te cupio salvari, aut de tua morte me eripi. In quo enim habitu fueris recolis et supernae districtionis animadversione postposita, ad quid sis delapsus, agnoscis. Culpam ergo tuam pensa, dum vacat; districtionem futuri iudicis, dum vales, exhorresce, ne tunc illam amaram sentias, cum eam iam nullis fletibus evadas. Pensa, quod scriptum est: « Orate, ne fiat fuga vestra hieme vel « sabbato ». Ad ambulandum quippe in hieme torpor frigoris obsistit et iuxta praeceptum legis ambulare in sabbato non licet. Hieme ergo vel sabbato fugere conatur, qui iram districti iudicis tunc appetit fugere, quando ei iam non licet ambulare. Dum vacat ergo, dum licet, animadversionem tanti terroris fuge. Pensa, quod scriptum est: « Omne quod

2. Is., LVIII, 1.
4, 12. Ezech., III, 17-19.
15. *Act.*, XX, 26, 27.
27. Matth., XXIV, 20.

« potest manus tua facere, instanter operare, quia nec opus, « nec ratio, nec sapientia sunt apud inferos, quo tu prope- « ras ». Teste evangelio scis, quia divina severitas de otioso sermone nos arguet, et de verbo inutili rationes subtiliter exquiret. Pensa ergo, quid factura est de perverso opere, si quosdam in iudicio suo reprobabit de sermone. Annanias Deo pecunias voverat, quas post diabolica victus persuasione subtraxit. Sed qua morte multatus est, scis. Si igitur ille mortis periculo dignus fuit, qui eos quos dederat nummos Deo abstulit, considera, quanto periculo in divino iudicio dignus eris, qui non nummos, sed temetipsum omnipotenti Deo, cui te sub monachico habitu devoveras, subtraxisti. Quapropter si correctionis meae verba secuturus audieris, quam sint blanda et dulcia in fine cognoscis. Ecce, fateor, merens loquor et facti tui tristitia addictus edere verba vix valeo; et tamen animus tuus actionis suae conscius vix sufficit ferre quod audit, erubescit, confunditur, aversatur. Si ergo ferre non valet verba pulveris, quid facturus est ad iudicium Conditoris? Fateor tamen, quia supernae gratiae esse misericordiam maximam credo, quod te effugere vitam conspicit, et tamen adhuc ad vitam reservat; quod superbientem te videt et tolerat; quod per indignos famulos suos verba tibi increpationis et admonitionis administrat. Tantum est, ut pensare sollicite debeas, quod Paulus dicit: « Exhortamur vos fratres, ne in vacuum gratiam « Dei recipiatis. Ait enim: Tempore accepto exaudivi te « et in die salutis adiuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, « ecce nunc dies salutis ».

Sed scio, quia cum epistola mea suscipitur, protinus amici conveniunt, litterati clientes vocantur, et de causa vi-

3. ECCLI., IX, 20.

28. II *Corinth.*, VI, 2.

30. Nam Venantius « became « the acknowledged leader of a lite- « rary circle whose principles were « opposed to ascetism »; DUDDEN, *Gregory the great*, London, 1905, II, p. 194.

tae consilium ex fautoribus mortis quaeritur, qui dum non te, sed res tuas diligunt, nulla tibi, nisi quae ad tempus placeant, loquuntur. Tales etiam fuerunt, sicut ipse reminisceris, dudum consiliarii, qui te ad tanti facinus perduxerunt delicti. Ut tibi aliquid saecularis auctoris loquar: cum amicis omnia tractanda sunt, sed prius de ipsis. Si vero in causa tua hominem consiliarium quaeris, consiliarium me, rogo, suscipe. Nullus tibi fidelior esse ad consilium potest, quam qui non tua, sed te diligit. Omnipotens Deus cordi tuo indicet cor meum, quanto amore, quanta te caritate complectitur; in quantum tamen divina gratia non offendatur. Nam sic culpam tuam insequor, ut personam diligam. Sic personam diligo, ut culpae vitium non amplectar. Si igitur a me amari te credis, apostolorum liminibus praesentare meque consiliario utere. Si autem esse fortasse in causa Dei nimius credor, et pro zeli mei ardore suspectus sum, cunctam simul ecclesiam in consilio huius disceptationis adhibeo, et quicquid omnibus fieri salubriter placet, ego in nullo contradico, sed quod in commune decernitur, laetus implebo et subscribo: implentem quae monui gratia te divina custodiat.

XXXII.

Gregorius I papa Anthemio subdiacono (rectori patrimonii in Campania), querimonia Iohannis episcopi Surrentini motus, de disciplina monachorum praecipit. *591, apr.*

Ed. E: lib. I, ep. 40 (I, p. 55). Ed. M: lib. I, ep. 42. Jaffé, Reg. 1110 (746).

GREGORIUS ANTHEMIO SUBDIACONO

Iohannes frater et coepiscopus noster, directo per Iustum clericum suum capitulare, inter alia plura hoc nobis nosci-

5. Cfr., iuxta MAURINOS, *Senecae* ep. 3.

27. Vide ad eumdem ep. I, 23, 37, 40, 48, 53, 57, 63, 66; IV, 31; VI, 23, 32, 35; VII, 20; IX, 36, 68, 84, 87, 88, 94, 95, 105, 108, 126, 136, 142, 144, 163, 190, 192; X, 7; XI, 53; XIII, 29, 31.

28. Hic quintus fuit episcopus Surrentinus qui subscripsit an. 585

tur intimasse, aliquos monachos monasteriorum in Surrentina diocesi positorum de monasterio in monasterium, prout eos libuerit, transmigrare et a proprii abbatis regula desiderio rei saecularis abscedere. Sed et quod non licere notum est, peculiaritati eorum singulos studere. Propterea experientiae tuae praesenti iussione mandamus, ut neque monacho ulterius de monasterio in monasterium emigrare liceat, neque eorum aliquem peculiare quicquam habere permittat. Sed si quilibet hoc praesumpserit, in monasterio quo ab initio conversatus est et sub abbatis sui regulam de qua fugerat cum conpetenti coercitione reddatur, ne si tantam iniquitatem fluxam inemendatamque dimittimus, pereuntium animae a praepositorum anima requirantur. Si quos autem a clericatu in monachicam conversionem venire contigerit, non liceat eis ad eandem vel aliam ecclesiam, quarum pridem milites fuerant, sua voluntate denuo remeare, nisi si talis vitae monachus fuerit, ut episcopus cui ante militaverat sacerdotio dignum praeviderit, ut ab eo debeat eligi, et in loco quo iudicaverit ordinari. Et quia aliquos monachorum usque ad tantum nefas prosilisse cognovimus, ut uxores publice sortiantur, sub omni eos vigilantia requiras, et inventos habita coercitione in monasteriis, quorum mo-

synodo Romanae a Gregorio congregatae. Ad eumdem v. ep. I, 52; IX, 45, 62.

3. Concilium Chalcedonense (can. 4; cfr. MANSI, VII, 359) arcte prohibuit quominus monachi per monasteria vel urbes libere incederent. Sanctus Benedictus hos *Gyrovagos* in sua *Regula* (quam Gregorius ante pontificatum professus erat) damnat. « Quartum « vero genus est monachorum quod « nominatur Gyrovagum; qui tota « vita sua per diversas provincias, « ternis aut quaternis diebus, per « diversorum cellas hospitantur, « semper vagi et nunquam stabiles, « et propriis voluptatibus et gulae « illecebris servientes... »; *Reg. s. Ben.*, c. I.

5. Sc. aliquid proprium habere. « Praecipue hoc vitium radicitus « amputetur de monasterio, ne quis « praesumat aliquid dare aut ac« cipere sine iussione abbatis, ne« que aliquid habere proprium »; *Reg. s. Ben.*, c. XXXIII. Vide etiam c. LV.

nachi fuerant, retransmittas. Sed et de clericis ad monachatum venientibus, sicut supra diximus, peragere non omittas. Ita enim Dei placabis oculos, et impletae mercedis particeps invenieris.

XXXIII.

Gregorius I papa Anthemio subdiacono (rectori Campaniae) mandat, prohibeat, ne in Eumorfiana insula cum monachis habitent mulieres. Ad insulae fabricam Felici abbati plumbi quantitatem donat. Ibi et in Palmaria et in aliis insulis pueros minores anni octodecim monachos fieri vetat.

591, iun.

Ed. B: lib. I, ep. 48 (I, p. 74). Ed. M: lib. I, ep. 50. Jaffé, Reg. 1118 (754).

GREGORIUS ANTHEMIO SUBDIACONO

Sicut regiminis locum Deo, ut ipsi placuit, disponente suscepimus, ita nos oportet de commissis nobis animabus esse sollicitos. Comperimus autem, in insula quam appellant Eumorfianam, in qua situm oratorium beati Petri principis apostolorum esse dinoscitur, multos virorum cum mulieribus suis diversorum patrimoniorum illic pro necessitate feritatis barbaricae refugisse, quod inoportune iudicavimus, ut dum alia refugiorum loca vicina sint, cur ibidem cum monachis debeant mulieres habitare? Propterea experientiae tuae praesenti iussione praecipimus, ut a praesenti tempore nullam illic ulterius mulierem, sive ecclesiastici iuris sit, sive cuiuslibet alterius, habitare commanereve permittat, sed refugium sibi, cum sicut praedictum est tot loca vicina sint, ubi maluerint ipsi provideant, ut omnis

12. De Anthemio subd. v. not. 27, p. 94.

16. Fortasse una ex insulis Pontianis prope litus provinciae Campanae.

19. De Langobardis agitur qui an. 572 Campaniam invaserant (cfr. PAUL. DIAC. *Hist. Lang.*, III, 32, 73; IV, 18, 34 in *M. G. H.*, *Script. rer. Lang. et Ital. saec. VI-IX*, p. 112) et an. 581 Neapolim obsederant (ibid., p. 128) Casinum occupantes circa ep. nostrae tempora.

exinde mulierum conversatio submoveatur, ne, si quae in nobis est curam gerere desistamus atque inimici laqueis obviare, nos exinde, quod absit, si quid adversi contigerit culpabiles existamus.

...Praesentium itaque latori Felici abbati mille quingentas libras plumbi, de quo in eadem insula reiacere dinoscitur, dare non differas, quod postmodum, cum totius quantitatis ratio noscitur, in tuis rationibus imputetur. Ita ergo, ut tu ipse provideas, si in eiusdem insulae fabrica expendi utiliter valet. Quia autem dura est in insulis congregatio monachorum, etiam pueros in eisdem monasteriis ante decem et octo annorum tempora suscipi prohibemus. Vel si qui nunc sunt, tua eos experientia auferat et in Romanam urbem transmittat. Hoc et in Palmaria aliisque insulis te per omnia volumus custodire.

XXXIV.

Gregorius I papa Theodorum, episcopum Lilybaetanum, sacerdotum mores observantem, laudat. Maximianum episcopum (Syracusanum), quid agendum sit, informet. Paulum quondam episcopum in monasterio poenitentiae causa manere iubet, quaerique una cum praetoris (Libertini) vicario de criminibus Bonifatio cuidam obiectis.

593, iul.

Ed. E: lib. III, ep. 49 (I, p. 205). Ed. M: lib. III, ep. 50. Jaffé, Reg. 1254 (890).

GREGORIUS THEODORO EPISCOPO LILLIBITANO

Fraternitatis tuae grata nobis omnino sollicitudo est, quia ea, quae de sacerdotum vita cognoscit, et perscrutari

5. Quaedam verba cecidisse videntur, quorum sensus iuxta Ewald sic restitui potest: petivisse a Gregorio Felicem abbatem – qui monasterio Eumorphianae insulae pertinuisse videtur – ut ad aedificationem ecclesiae donum conferret.

6. *Plumbi*, ad tectorum constructionem apti. Cfr. *Vita Gregorii III* in *Liber pontificalis*, ed. Duchesne, I, p. 419, n. 200.

14. Nunc *Palmarola*.

24. Lilybaeum, urbs ad litus occidentale Siciliae insulae sita, ubi nunc *Marsala*.

curat et investigata renuntiat. Ut ergo hanc solicitudinem quam in te laudamus possis sine diminutione persistere, studiosus esto ac vigilans. Et si quos illic a quibuslibet quod absit excessus perpetrari cognoveris, siquidem tales sunt, qui ibi possint emendari, rationabiliter emendentur. Alioquin fratri nostro Maximiano episcopo scriptis renuntiare festina, ut quid fiendum sit a vobis informatus agnoscat. Nulla igitur res ab investigatione pravorum actuum vel insinuatione te revocet. Nam quanto vigilantiam tuam modo laudamus, tanto culpabilior invenieris, si huiusmodi actus qualibet dissimulatione celaveris. Paulum praeterea quondam episcopum in monasterio in quo est in poenitentia volumus permanere. Res autem, quae apud eum inventae sunt, in cimiliarchio ecclesiae tuae servari modis omnibus studebis. De quibus etiam secundum rerum inventarii paginam desusceptum te facere volumus, et in scrinium ecclesiae nostrae transmittere. Sed clericis eius si tamen aliqui illic praesentes sunt, a pari aliud facere desusceptum te convenit, in quo tua fraternitas fateatur, quia desusceptum de eisdem rebus in scrinio nostro emiserit, quatenus dum necesse fuerit competenti personae res omnes possint sine detrimento restitui.

De Bonifatio vero quodam gravis ad nos accusatio pervenit, cuius scelera volumus utrum vera sint, ut fraternitas tua cum loci servatore praetoris examinet.

6. Nam huic Gregorius suas vices in spiritualibus gerendas concesserat.

14. *Cymiliarchium*, « locus ubi « reponuntur κειμήλια, sacrorum « vasorum aerarium »; Du Cange.

16. *Desusceptum*, receptionis charta, italice *ricevuta*.

25. Id est cum vicario praetoris.

XXXV.

Gregorius I papa Castorium episcopum Ariminensem eiusque successores monasterii sanctorum Andreae et Thomae privilegia servare iubet.

595, iun. 6.

Ed. H: lib. V, ep. 49 (I, p. 348). Ed. M: lib. II, ep. 41. Jaffè. Reg. 1362 (997).

GREGORIUS CASTORIO EPISCOPO ARIMINENSI

Luminosus abbas monasterii sanctorum Andreae et Thomae in Ariminensi civitate constituti quas nobis lacrimabiliter preces effuderit, inditae textus petitionis informat. Pro qua re fraternitatem tuam hortamur, ut obeunte abbate monasterii |ipsius ecclesia tua in describendis providendisque, adquisitis adquirendisve eiusdem monasterii rebus nulla se occasione permisceat. Abbatem vero eidem monasterio non alium, sed quem dignum moribus atque aptum disciplinae monasticae communi consensu congregatio tota poposcerit, ordinare te volumus. Missas autem illic publicas per episcopum fieri omni modo prohibemus, ne in servorum Dei recessibus popularibus occasio praebeatur ulla conventibus et simpliciores ex hoc animas plerumque, quod absit, in scandalum trahat frequentior quoque muliebris introitus. Hanc autem scriptorum nostrorum paginam omni in futuro tempore a te vel post te episcopis ordinandis firmam statuimus inlibatamque servari, ut et tua ecclesia, iuvante Domino, suo tantummodo sit iure contenta et monasterium illud nulli alterius alii quam generali canonicaeve iurisdictioni deserviens remotis vexationibus ac cunctis gra-

6. Vide ad eumdem ep. II, 15. Haec epistola cum sequenti magni est momenti, ad historiam monasticae disciplinae investigandam.

7. Vide ad eumdem ep. V, 47.

vaminibus divinum opus cum summa animi devotione perficiat.

Data die VI mensis Iunii indictione XIII.

XXXVI.

Gregorius I papa Marinianum, episcopum Ravennatem, de privilegiis monasterii sanctorum Iohannis et Stephani Classitani certiorem facit eaque servari iubet.

598, apr.

Ed. H: lib. VIII, ep. 17 (II, p. 19). Ed. M: lib. VIII, ep. 15. Jaffè, Reg. 1504 (1138).

GREGORIUS MARINIANO EPISCOPO RAVENNAE

Quam sit necessarium monasteriorum quieti prospicere et de eorum perpetua securitate tractare, anteactum vos officium quod in regimine monasterii exhibuistis informat. Et ideo quia monasterium beatorum Iohannis et Stephani, quod in Classitana civitate est constitutum, cui communis filius Claudius abbas praeesse dinoscitur, multa decessoribus vestris praeiudicia atque gravamina pertulisse cognovimus, oportet, ut fraternitatis vestrae provisio eorum de futuro quietem salubri ordinatione disponat, quatenus conversantes illic in Dei servitio ipsius quoque gratia suffragante mente libera perseverent. Sed ne ex ea quae magis emendanda

10. De Mariniano v. not. 9, p. 32.

13. De huius et superioris epistolae momento ad historiam monasticae disciplinae conficiendam diximus. At probabilius hic s. Gregorius nova privilegia non statuit sed tantum abusivas consuetudines corrigit.

15. *Classis* Ravennae portus, ab Augusto classe ditato, qui dum Byzantinorum dominatio in Italia viguit, maxime floruit.

16. Claudius abbas nimia familiaritate cum Gregorio usus (cfr. ep. XII, 6) ideoque saepe Romam vocatus (ep. VIII, 18; IX, 179); cui cum Mariniano antea lis fuerat, Romae iudicata (VI, 24).

est consuetudine quisquam illic quolibet tempore quicquam molestiae praesumat inferre, necesse est, ut haec quae inferius enumeranda curavimus ita fraternitatis vestrae studio debeant custodiri, ut ex eis non possit ulterius inferendae inquietudinis occasio repperiri.

Nullus igitur ultra audeat de reditibus, rebus vel cartis praedicti monasterii vel de loco aliquo quod ad eum pertinet, quocumque modo qualibet exquisitione minuere nec immissiones vel dolos aliquos facere. Sed si qua forte causa inter Ravennatem ecclesiam et praefatum monasterium evenerit et pacifice non potuerit ordinari, apud electos a partibus timentes Deum sine voluntaria dilatione mediis sacrosanctis evangeliis finiatur. Defuncto vero abbate, non extraneus nisi de eadem conversatione, quem sibi propria voluntate congregatio elegerit, et qui electus fuerit sine dolo vel venalitate aliqua ordinetur.

Quod si aptam inter se personam invenire nequiverint, sollerter de aliis monasteriis sibi similiter eligant ordinandum.

Neque viventi abbati quaecumque persona qualibet occasione in suo monasterio praeponatur, nisi forte extantibus, quod absit, criminibus quae sacri canones punire monstrantur. Pariter autem custodiendum est, ut invito eiusdem monasterii abbate ad ordinanda alia monasteria aut ad ordines sacros vel clericatus officium tolli exinde monachi

13. « ... sancimus ... omnes « omnino iudices, romani iuris di- « sceptatores, non aliter litium pri- « mordium accipere, nisi prius ante « sedem iudicialem sacrosanctae « deponantur scripturae, et huc « permaneant non solum in prin- « cipio litis, sed etiam in omnibus « cognitionibus usque ad ipsum « terminum et definitivae senten- « tiae recitationem »; *C. I.* III,1, 14.

16. « In Abbatis ordinatione illa « semper consideretur ratio, ut hic « constituatur, quem sibi omnis « concors Congregatio, secundum « timorem Dei, sive etiam pars « quamvis parva Congregationis, « saniori consilio elegerit »; *Reg. s. Ben.*, c. LXIV. Cfr. *Nov. Iust.*, CXXIII, 34.

non debeant. Sed si abundantes fuerint, qui ad celebrandas Deo laudes vel utilitates monasteriorum complendas sufficiant, abbas cum devotione de his qui superfuerint offerat, quos dignos coram Deo potuerit. Quod si sufficienter habens dare noluerit, tunc Ravennae episcopus ad ordinanda alia monasteria de his qui supersunt tollat: ad ecclesiasticum tamen officium nullus exinde producatur, nisi quem abbas loci ammonitus propria voluntate optulerit. Quisquis autem ex praedicto monasterio ad ecclesiasticum ordinem pervenerit, ulterius illic nec potestatem aliquam nec licentiam habeat habitandi.

Observandum quoque est, ut descriptio rerum aut cartarum eiusdem monasterii ab ecclesiasticis fieri non debeat, si quando res exigit, sed abbas loci cum abbatibus aliis rerum inventarium faciat.

Quotiens autem pro utilitate monasterii sui ad pontificem Romanum abbas venire vel transmittere forte voluerit, ei modis omnibus liceat.

Praeterea cum episcoporum adventus desideranter a monasteriis debeat expectari, quia tamen hospitandi occasione praedictum monasterium temporibus decessoris vestri nobis fuisse nuntiatum est praegravatum, oportet, ut hoc sanctitas vestra decenter debeat temperare, ut visitandi exhortandique gratia ad monasterium quotiens placuerit, ab eiusdem civitatis antistite accedatur, sed sic caritatis officium illic episcopus impleat, ut gravamen aliquod monasterium non incurrat. Vestram vero fraternitatem praedictus abbas non solum non metuit ad monasterium frequenter accedere, sed etiam desiderabiliter concupiscit sciens, quod per vos substantia monasterii omnino gravari non possit.

XXXVII.

Gregorius I papa a Mauricio imperatore petit, ut in lege: « Ne quis ad ecclesiasticum officium veniat implicatus publicis administrationibus », emendet illas accessiones: « Ut eidem in monasterio converti non liceat », atque: « Ut nulli, qui manu signatus est, converti liceat ». Se, ut iussus fuerit, hanc legem per diversas terrarum partes transmisisse nuntiat.

593, aug.

Ed. E: lib. III, ep. 61 (I, p. 219). Ed. M: lib. III, ep. 65. Jaffè, Reg. 1266 (903).

GREGORIUS MAURICIO AUGUSTO

Omnipotenti Deo reus est, qui serenissimis dominis in omne, quod agit et loquitur purus non est. Ego autem indignus pietatis vestrae famulus in hac suggestione mea neque ut episcopus neque ut servus iure reipublicae, sed iure privato loquor, quia, serenissime domine, et illo iam tempore dominus meus fuisti, quando adhuc dominus omnium non eras.

Longino viro clarissimo stratore veniente, dominorum legem suscepi, ad quam fatigatus tunc egritudine corporis respondere nil valui. In qua dominorum pietas sanxit, ut

9. De Mauricio (582–602) v. Prol. Haec epistola missa est ad Theodorum medicum ut eam Mauricio opportuno tempore traderet: « Nolo eam (sc. nostram epist.) a « responsali meo publice dari, quia « vos qui ei familiarius servitis lo- « qui ei apertius et liberius pote- « stis »; ep. III, 64 *ad Theodorum.* Et revera agitur hic de re summa habilitate tractanda.

16. Sc. cum Gregorius esset Constantinopolitanus apocrisiarius (an. 578–582) nec dum Mauricius summa rerum esset potitus.

17. *Stratores* officiales erant aulae Byzantinae quorum munus fuit equos imperatoris curare. Cfr. *Cod. Iust.*, XII, 25; Const. Porph. *De caeremoniis aulae byzantinae*, II, 15, Bonn, p. 576; Cod. Curop., *De officiis*, cap. V, Bonn, p. 29.

quisquis publicis administrationibus fuerit implicatus, ei ad ecclesiasticum officium venire non liceat. Quod valde laudavi, evidentissime sciens, quia qui saecularem habitum deserens ad ecclesiastica officia venire festinat, mutare vult saeculum non relinquere. Quod vero in eadem lege dicitur, ut ei in monasterio converti non liceat, omnino miratus sum, dum et rationes eius possunt per monasterium fieri, et agi potest, ut ab eo loco in quo suscipitur eius quoque debita suscipiantur. Nam etsi quisquam devota mente converti voluisset, prius res male ablatas redderet, et de sua anima tanto verius, quanto expeditior, cogitaret. In qua lege subiunctum est, ut nulli qui in manu signatus est, converti liceat. Quam constitutionem ego, fateor dominis meis, vehementer expavi. Quia per eam caelorum via multis clauditur, et quod nuncusque licuit, ne liceat prohibetur. Multi enim sunt, qui possunt religiosam vitam etiam cum saeculari habitu ducere. Et plerique sunt, qui nisi omnia reliquerint, salvari apud Deum nullatenus possint. Ego vero haec dominis meis loquens, quid sum nisi pulvis et vermis? Sed tamen quia contra auctorem omnium Deum hanc intendere constitutionem sentio, dominis tacere non possum. Ad hoc enim potestas super omnes homines pietati dominorum meorum coelitus data est, ut qui bona appetunt adiuventur, ut coelorum via largius pateat, ut terrestre regnum coelesti regno famuletur. Et ecce aperta voce dicitur, ut ei, qui semel in terrena mi-

2. Nusquam alibi de hac lege mentio fit. Gregorius eam tribuit Iuliano imp. (cfr. ep. III, 64), at nobis non constat.

Cfr. ZACHARIAE V. LINGHENTHAL, *Geschichte des Griech-Röm. Rechts*, Berlin, 1892, p. 10; GRISAR, *S. Gregorio*, Roma, 1904, p. 162.

6. Nam lex (ut ex ep. III, 64; VIII, 10, patet) milites et publicos officiales arcebat non solum officiis ecclesiasticis sed etiam vita monastica.

12. Sc. miles est; nam milites in manu signari solebant quo facilius agnoscerentur, praesertim desertores.

15. Cfr. *Nov. Iust.*, V, c. 2.

litia signatus fuerit, nisi aut expleta militia, aut pro debilitate corporis repulsus, Christo militare non liceat.

Ad haec ecce per me servum ultimum suum et vestrum respondit Christus, dicens: « Ego te de notario co- « mitem excubitorum, de comite scubitorum caesarem, de « caesare imperatorem, nec solum hoc, sed etiam patrem im- « peratorum feci. Sacerdotes meos tuae manui commisi, et « tu a meo servitio milites tuos subtrahis ». Responde rogo piissime domine servo tuo, quid venienti et haec dicenti responsurus es in iudicio Domino tuo?

Sed fortasse creditur, quia nullus eorum puro animo convertatur. Ego indignus famulus vester scio, quanti diebus meis in monasterio milites conversi miracula fecerunt, signa et virtutes operati sunt. Sed per hanc legem iam ne quisquam talium converti valeat prohibetur.

Requirat rogo dominus meus, quis prior imperator talem legem dederit, et subtilius aestimet, si debuit dari. Et considerandum valde est, quia eo iam tempore prohibentur quique relinquere saeculum, quo adpropinquavit finis ipse saeculorum. Ecce enim mora non erit, et ardente coelo, ardente terra, coruscantibus elementis, cum angelis et archangelis, cum thronis et dominationibus, cum principatibus et potestatibus tremendus iudex apparebit. Si omnia peccata dimiserit, et solum hanc legem contra se dixerit prolatam, quae rogo erit excusatio? Unde per eundem tremendum iudicem deprecor, ne illae tantae lacrimae, tantae orationes, tanta ieiunia, tantaeque elemosynae domini mei, ex qualibet occasione apud omnipotentis Dei oculos fuscen-

5. *Comes excubitorum* (**κόμης ἐξκουβιτώρων**) dux erat cohortis praetoriae quae ad Palatium excubabat. Cfr. CONST. PORPH. *De Thematibus,* I, 12, Bonn, p. 33; PROCOP. *De bello Vand.*, II, 12, Bonn, p. 460.

14. Cfr. lib. *Dialogorum*, passim.

23. Familiaris haec opinio Gregorio fuit de imminenti mundi interitu. Cfr. *Hom. in ev.*, XV, XXXIV.

tur, sed aut interpretando pietas vestra, aut inmutando vigorem eiusdem legis inflectat. Quia tunc magis dominorum exercitus contra hostes crescit, quando Dei exercitus ad orationem creverit.

Ego quidem iussioni subiectus eandem legem per diversas terrarum partes feci transmitti, et quia lex ipsa omnipotenti Deo minime concordet ecce per suggestionis meae paginam serenissimis dominis nuntiavi. Utrobique ergo quae debui exolvi, qui et imperatori oboedientiam praebui, et pro Deo quod sensi minime tacui.

XXXVIII.

Gregorius I papa Eusebio Thessalonicensi, Urbicio Dyrrachiensi, Constantio Mediolanensi, Andreae Nicopolitano, Iohanni Corinthio, Iohanni Primae Iustinianae, Iohanni Cretensi, [Iohanni] Scodritano, Iohanni Larissensi, Mariniano Ravennati, Ianuario Caralitano et omnibus Siciliae episcopis interpretatur hanc imperatoris legem: « Ne hi qui militiae vel rationibus sunt publicis obligati, ad ecclesiasticum habitum veniant vel in monasteriis convertantur ». Per triennium probentur, priusquam monachicum habitum suscipiant.

597, nov.

Ed. H: lib. VIII, ep. 10 (II, p. 12). Ed. M: lib. VIII, ep. 5. Jaffè, Reg. 1497 (1131).

GREGORIUS EUSEBIO THESSALONICENSI, URBICIO DIRACITANO, CONSTANTIO MEDIOLANENSI, ANDREAE NICO-

6. Cfr. ep. VIII, 10.

22. Ad *Eusebium Thess.* v. ep. IX, 156, 196; XI, 55; ad *Urbicium Dir.* v. ep. IX, 156. Dyrrachium, nunc *Durazzo*, urbs celebris in provincia Albaniae.

23. Constantius ecclesiae Mediolanensis diaconus, post mortem Laurentii, an. 592, episcopus creatus, damnationis *trium capitulorum* subscriptor, ideoque a quibusdam episcopis, praesertim a Brixiano et, ipsis insinuantibus, etiam a Theodolinda catholica Langobardorum regina in communionem non receptus, ad quam Gregorius ut Constantio faveret scripsit (ep. IV, 4, 33).

Vide ad eumdem ep. IV, 1, 2, 3, 22, 37; V, 18; VII, 14; IX,

POLITANO, IOHANNI CORINTHENSI, IOHANNI PRIMAE IUSTINIANAE, IOHANNI CRETENSI, [IOHANNI] SCODRITANO, IOHANNI LARISSAEO, MARINIANO RAVENNATI, IANUARIO CARALIS SARDINIAE ET OMNIBUS EPISCOPIS SICILIAE.

Legem quam piissimus imperator dedit, ne fortasse hi qui militiae vel rationibus sunt publicis obligati, dum causarum suarum periculum fugiunt, ad ecclesiasticum habitum veniant vel in monasteriis convertantur, vestrae studui fraternitati transmittere hoc maxime exhortans, quod hi qui saeculi actionibus implicati sunt in clero ecclesiae propere suscipiendi non sunt; quia, dum in ecclesiastico habitu non dissimiliter quam vixerunt vivunt, nequaquam student saeculum fugere, sed mutare. Quod si etiam tales quique monasterium petunt, suscipiendi nullo modo sunt, nisi prius a rationibus publicis fuerint absoluti. Si qui vero ex militaribus numeris in monasteriis converti festinant, non sunt temere suscipiendi, nisi eorum vita suptiliter fuerit inquisita; et iuxta normam regularem debent in suo habitu per

103, 149, 186, 230, 235; X 11. Cfr. Dudden, *Gregory the great*, London, 1905, I, p. 429 sq.

Vide ad *Andream Nic.*, ep. IX, 156. Nicopolis urbs Epiri metropolitana.

1. Vide ad *Iohannem Cor.* ep. V, 57, 62; IX, 156. Prima Iustiniana, alias Achridas, nunc *Locrida*, in Albania, a Iustiniano imp. suo nomine et magnis aucta privilegiis. Cfr. *Nov.* 11. Vide ad *Ioh. Pr. Iust.* ep. V, 10, 16; XII, 10.

2. Vide ad *Iohannem Cret.* IX, 156. Scodra nunc *Scutari* in Albania.

3. Vide ad *Iohannem Lar.* ep. III, 7; de eodem V, 62. Larissa urbs Thessalica. De Mariniano v. not. 9, p. 32.

4. De Ianuario v. not. 17, p. 108 Episcopi Siciliae tunc Metropolita carebant.

6. De hac lege v. epp. praec. pp. 103 et 106.

19. « Sancimus igitur sacros ca« nones secuti, ut qui monasticam « vitam profitentur non statim a « religiosissimis praesulibus vene« rabilium monasteriorum habi« tum monachalem accipiant, sed « per integrum triennium sive li« beri forte, sive servi sint, pa« tienter exspectent, habitu mona« chale nondum digni habiti... »; *Iust. Nov.*, V, c. 2.

triennium probari et tunc monachicum habitum Deo auctore suscipere. Qui si ita sunt probati atque suscepti et pro anima sua poenitentiam de perpetratis culpis agere student, pro eorum vita et lucro coelesti non est eorum conversio rennuenda. Qua de re etiam serenissimus et christianissimus imperator, mihi credite, omni modo placatur et libenter eorum conversionem suscipit, quos in rationibus publicis implicatos non esse cognoscit.

XXXIX.

Gregorius I papa Ianuario, episcopo Caralitano, mandat de parthenonum disciplina severius observanda, de concilio bis in anno celebrando, de Iudaeorum servis, qui ad ecclesias confugerint, in libertatem vindicandis, de baptizandis infantibus a presbyteris in pectore et ab episcopis in fronte tangendis, de monasterio ex Petri defuncti voluntate construendo.

593, sept.

Ed. E: lib. IV, ep. 9 (I, p. 240). Ed. M: lib. IV, ep. 9. Jaffè, Reg. 1281 (914).

GREGORIUS IANUARIO EPISCOPO CARALITANO

Satis quidem te ipse pastoralis zelus instigare debuerat, ut gregem quem susceperas etiam sine nostro solatio salubriter ac provide tuereris, et a callidis inimicorum subreptionibus cum diligenti circumspectione servares. Sed quia ca-

17. Ianuarius Caralis Sardiniae insulae metropolitanus ab an. 590 ad an. 604: « This Ianuarius was « a silly half-witted old man, who « shamefully neglected all his du- « ties, and scandalized every one « by his egregiously eccentric con- « duct. At the same time he per- « petrated the most outrageous ac- « tions with an appearance of such « guileless innocence and simpli- « city, that Gregory himself seems « to have been at a less how to « deal with him »; Dudden, *Gregory the great*, London, 1905, I, p. 367. Vide ad eumdem ep. I, 60, 61, 62, 81; II, 47; IV, 8, 10, 24, 26, 29; VIII, 10, 35; IX, 1, 11, 195, 197, 204; X, 17: XI, 13; XIII, 6.

ritatem tuam pro suae firmitatis augmento nostrae quoque pagina auctoritatis indigere comperimus, necessarium nobis fuit, titubantes animos tuos ad religiosi vigoris studium fraternae dilectionis exhortatione firmare.

Pervenit siquidem ad nos, minus te monasteriis ancillarum Dei Sardinia sitis tuitionis impendere, et cum dispositum prudenter a tuis fuisset decessoribus, ut quidam de clero probati viri curam gerentes earum se necessitatibus adhiberent, nunc ita funditus esse neglectum, ut per publicas personas pro tributis aliis muniis ipsae per se principaliter Deo dicatae feminae compellantur, necessitatemque habeant pro supplendis fiscalibus per villas praediaque discurrere, atque virilibus incompetenter se miscere negotiis. Quod malum fraternitas tua facili correctione removeat, et unum probatum vita moribusque, cuius aetas atque locus nihil de se pravae suspicionis obiciat, solicite deputet, qui sic monasteriis ipsis cum Dei timore possit assistere, quatenus ulterius eis pro quibuslibet causis privatis et publicis extra venerabilia loca contra regulam vagare non liceat. Sed quicquid pro his agendum est per eum quem deputaveris rationabiliter peragatur. Ipsae vero referentes Deo laudes atque coercentes semetipsas in monasteriis suis nullam occasionem ulterius fidelium mentibus pravae suspicionis iniciant. Si qua autem earum vel per anteriorem licentiam vel per impunitatis pravam consuetudinem ad lapsus aut olim deducta est, aut in futurum fuerit perducta voraginem, hanc post competentis severitatem vindictae in alio districtiori virginum monasterio in poenitentia volumus redigi, ut illic orationibus atque ieiuniis et sibi poenitendo proficiat et metuendum ceteris artioris disciplinae praestet exemplum. Is autem, qui cum huiusmodi feminis in aliqua re fuerit iniquitate reppertus, communione privetur si laicus, si vero clericus est a suo

12. Cfr. *Cod. Iust.*, lib. I, tit. 3, c. 3.

quoque remotus officio pro suis continuo lugendis excessibus in monasterio detrudatur.

Episcoporum etiam concilia sicut tam tuae mos dicitur fuisse provinciae, quam quod sacrorum canonum auctoritate praecipitur, bis in anno celebrare te volumus, ut et si quis inter eos a sui forma propositi actionis atque morum qualitate discordat, sociali fratrum possit increpatione redargui, et pro securitate commissi gregis animarumque statu paterna valeat circumspectione tractari.

Pervenit etiam ad nos, servos ancillasque Iudaeorum fidei causa ad ecclesiam refugientes aut infidelibus restitui dominis, aut eorum ne restituantur pretium dari. Hortamur igitur, ut nullatenus tam pravam consuetudinem manere permittas. Sed quilibet Iudaeorum servus ad venerabilia loca fidei causa confugerit, nullatenus eum patiamini praeiudicium sustinere. Sed sive olim Christianus, sive nunc fuerit baptizatus, sine ullo pauperum damno religioso ecclesiasticae pietatis patrocinio in libertatem modis omnibus defendatur.

Episcopi baptizandos infantes signare in frontibus bis chrismate non praesumant, sed presbiteri baptizandos tan-

5. De conciliis provincialibus bis in anno coadunandis v. *Conc. Nic.* (an. 325) can. 5 in MANSI, *Coll. Conc.*, II, col. 894; *Conc. Antioch.* (an. 341) can. 20, id., II, col. 1716; *Conc. Calced.* (an. 451) can. 19, id., VII, col. 366.

12. « Iudaeus servum christia- « num nec comparare debebit nec « largitatis vel alio quocumque ti- « tulo consequetur. Quod si ali- « quis Iudaeorum mancipium vel « christianum habuerit vel sectae « alterius seu nationis crediderit « ex quacumque causa possiden- « dum et id circumciderit, non so- « lum mancipii damno multetur « verum etiam capitali sententia « puniatur, ipso servo pro praemio « libertate donando »; *Cod. Iust.*, lib. I, tit. 10, c. 1. Cfr. EUSEBII, *Vita Constantini*, IV, 27. De eadem re v. ep. IV, 21; VII, 21; VIII, 21; IX, 213, 214.

20. Ante solemnem baptismi collationem, baptizandi post *Effeta* ritum, a presbyteris « reçoivent « sur la poitrine et sur le dos une « onction d'huile exorcisée »; DUCHESNE, *Origines du culte chrétien*, Paris, 1903, p. 304.

gant in pectore, ut episcopi postmodum tangere debeant in fronte.

Pro fundandis etiam monasteriis, quae a diversis iussa sunt construi, si iniusta perspicis haec aliquos quibus indicta sunt excusatione differre sollerter secundum quod leges praecipiunt inminere te volumus, ne piae defunctorum voluntates tua quod absit remissione cassentur. De monasterio autem, quod in domo sua construendum quondam Petrus asseritur praecepisse, praevidimus, ut fraternitas tua, subtiliter requirat relictorum illic redituum quantitatem. Et si quidem modus habet substantiae recollectis omnibus, quae de rebus ipsis imminuta vel dicuntur esse dispersa, cum omni studio hoc et sine aliqua dilatione fundetur. Sin autem vel minus idonea vel damnosa facultas est, omnibus ut edictum est subtiliter inquisitis, nobis renuntiare te volumus, ut sciamus, quid deliberare iuvante Domino de eius constructione possimus.

Fraternitas igitur tua ita in cunctis praedictis capitulis se sollerter impendat, ut nec nostrae ammonitionis seriem inveniatur fuisse transgressa, nec divini rea iudicii de minori zelo pastoralis existat officii.

1. Prohibet Gregorius – more Romano innixus – quominus sacerdotes id, quod episcoporum est, exerceant. « A Rome et à Alexandrie, l'onction ou chrismation est séparée de la consignation. Elle est opérée par un prêtre, tandis que la consignation est réservée a l'évêque.

« En Orient et dans les pays gallicans, la consignation se fait en même temps que la chrismation, par l'évêque s'il est présent, par un prêtre ordinaire, s'il est absent ou empêché »; DUCHESNE, *Origines du culte chrétien*, Paris, 1903, p. 333.

At cum ob prohibitionem incolae Sardiniae scandalizati essent, Gregorius statim omnia in integrum restituit (cfr. ep. IV, 26).

6. *Cod. Iust.*, lib. I, tit. 3, c. 45.

XL.

Gregorius I papa Ianuario, Caralitano episcopo, praecipit de clericorum disciplina severius exercenda, et de paganis ecclesiae rusticis convertendis. Addit de sacerdotibus lapsis, et de baptismate si episcopi desint a presbyteris plane perficiendo.

594, mai.

Ed. E: lib. IV, ep. 26 (I, p. 260). Ed. M: lib. IV, ep. 26. Jaffé, Reg. 1298 (933).

GREGORIUS IANUARIO EPISCOPO CARALITANO

Fratris et coepiscopi nostri Felicis et Cyriaci abbatis relatione cognovimus, eo quod in insula Sardinia sacerdotes a laicis iudicibus opprimantur, et fraternitatem tuam ministri sui despiciant. Dumque solum simplicitati a vobis studetur, quantum videmus, disciplina neglegitur. Unde hortor, ut omni excusatione postposita ecclesiam quam suscepisti auctore Deo regas, disciplinam clericis tenere, nullius verba metuere studeas. Archidiaconem vero tuum, ut audio, habitare cum mulieribus prohibuisti et nuncusque in ea prohibitione despiceris. Qui nisi iussioni tuae paruerit, eum a sacro ordine volumus esse privatum.

Accidit autem aliud valde lugendum, quia ipsos rusticos quos habet ecclesia nuncusque in infidelitate remanere negle-

8. De Ianuario v. not. 17, p. 108.

9. *Felix* episcopus subscripsit synodo Romanae an. 595. De eodem v. ep. IX, 25, 98; XII, 46.

Cyriacus abbas mon. s. Andreae in monte Caelio, a Gregorio missus Massiliam, ad Syagrium, Etherium, Virgilium et Desiderium episcopos. Anno 603 obiit. Ambo in Sardiniam missi fuerant ad populum Barbaricinorum (v. Proc. *De bello Vandalico*, II, 13 Bonn, p. 469; Argiolas, *La Sardegna al sec. VI*, Roma, 1904, pp. 185-251) fidei christianae convertendum.

11. *Iudices* vices imperatoris in civilibus exercebant, in Sardinia: *duces* vero militiae praeerant. Cfr. Hegel, *Städtverfassung Italiens*, I, p. 178; et ep. V, 38.

21. De rusticis paganis v. ep. IV, 23: « Cognovi penes vos [nobiles

gentia fraternitatis vestrae permisit. Et quid vos ammoneo, ut ad Deum extraneos adducatis, qui vestros corrigere ab infidelitate neglegitis? Unde necesse est vos per omnia in eorum conversione vigilare. Nam cuiuslibet episcopi in Sardinia insula paganum rusticum invenire potuero, in eodem episcopo fortiter vindicabo.

Iam vero si rusticus tantae fuerit perfidiae et obstinationis inventus, ut ad Deum venire minime consentiat, tanto pensionis onere gravandus est, ut ipsa exactionis suae poena compellatur ad rectitudinem festinare.

Pervenit etiam ad nos, quosdam de sacris ordinibus lapsos, vel post poenitentiam, vel ante poenitentiam ad ministerii sui officium revocari, quod omnino prohibemus, et in hac re sacratissimi quoque canones contradicunt. Qui igitur post acceptum ordinem lapsus in peccato carnis fuerit, sacro ordine ita careat, ut ad altaris ministerium ulterius non accedat. Sed ne umquam hi qui ordinati sunt pereant, provideri debet quales ordinentur, ut prius aspiciatur, si vita eorum continens in annis plurimis fuit, si studium lectionis, si elemosynae amorem habuerunt. Quaerendum quoque est, ne fortasse fuerit bigamus. Videndum etiam, ne sine litteris, aut ne obnoxius curiae compellatur post sacrum ordinem ad exactionem publicam redire. Haec itaque omnia fraternitas vestra diligenter inquirat, ut dum diligenter quilibet exquisitus ordinatur, non celeriter post ordinationem deponatur. Ea autem, quae fraternitati vestrae scripsimus, cunctis sub vobis episcopis innotescite, quia ego illis scribere nolui, ne honorem vestrum viderer imminuere.

Pervenit quoque ad nos, quosdam scandalizatos fuisse, quod presbiteros chrismate tangere eos qui baptizandi sunt,

« et possessores Sardiniae insulae] « rusticos in vestris possessionibus « idolatriae deditos habere ».

14. Cfr. *Conc. Nic.*, can. 10 in Mansi, II, col. 897.

23. *Cod. Theod.*, XVI, tit. 2, c. 3.

prohibuimus. Et nos quidem secundum usum veterem ecclesiae nostrae fecimus. Sed si omnino hac de re aliqui contristantur, ubi episcopi desunt, ut presbiteri et in frontibus baptizandos chrismate tangere debeant, concedimus.

XLI.

Gregorius I papa in Ianuarium, episcopum Caralitanum, invehitur, quod « dominico die, priusquam missarum sollemnia celebraret, ad exarandam messem latoris praesentium perrexerit et post missarum sollemnia etiam terminos possessionum illius eradicare minime timuerit »: cum episcopo ipsi parcere velit, consiliarios duorum mensium excommunicatione affici iubet.

598, sept.–oct.

Ed. H: lib. IX, ep. 1 (II, p. 40). Ed. M: lib. IX, ep. 1. Jaffé, Reg. 1525 (1156).

GREGORIUS IANUARIO EPISCOPO CARALIS

Praedicator omnipotentis Domini Paulus apostolus dicit: « Seniorem ne increpaveris ». Sed haec eius regula in ea re servanda est, cum culpa senioris exemplo suo non trahit ad interitum corda iuniorum. Ubi autem senior iuvenibus exemplum ad interitum praebet, ibi districta increpatione feriendus est. Nam scriptum est: « Laqueus iuvenum omnes « vos ». Et rursum propheta dicit: « Et peccator centum « annorum maledictus est ». Tanta autem nequitia ad aures meas de tua senectute pervenit, ut eam, nisi adhuc humanitus pensaremus, fixa iam maledictione feriremus. Dictum quippe mihi est, quod dominico die priusquam missarum sollemnia celebrares, ad exarandam messem latoris praesentium perrexisti et post exarationem eius missarum sol-

1. Cfr. ep. IV, 9, p. 108 et not. ibid. pp. 110–111.
14. De eodem v. not. 17, p. 108.
16. I *Tim.*, V, 1.
21. Is., XLII, 22.
22. Is., LXV, 20.
26. *Latoris*: hic est Donatus quidam de quo v. ep. IX, 11.

lemnia celebrasti. Post missarum sollemnia etiam terminos possessionum illius eradicare minime timuisti. Quod factum quae poena debuit insequi, omnes qui audiunt sciunt. Dubii autem de tanta hac perversitate fueramus; sed filius noster Cyriacus abbas a nobis requisitus, dum esset Caralis, ita se cognovisse perhibuit. Et quia adhuc canis tuis parcimus, hortamur: aliquando resipisce senex atque a tanta te levitate morum et operum perversitate compesce. Quanto morti vicinior efficeris, tanto fieri sollicitior atque timidior debes. Et quidem poenae sententia in te fuerat iaculanda, sed quia simplicitatem tuam cum senectute novimus interim tacemus. Eos vero quorum consiliis haec egisti, in duobus mensibus excommunicatos esse decernimus, ita ut, si quid eis intra duorum mensium spatium humanitus evenerit, benedictione viatici non priventur. Deinceps autem ab eorum consiliis cautus existe, te quoque sollicite custodi, ne, si eis in malo discipulus fueris, quibus magister in bono esse debuisti, nec simplicitati tuae nec ulterius senectuti parcamus.

XLII.

Gregorius I papa Mauricii imperatoris zelum pro pace ecclesiae laudat; sed eam superbi cuiusdam vocabuli inventione turbari; neque S. Petrum neque Romanos pontifices, quibus appellatio « universalis » a synodo Chalcedonensi oblata esset, hac appellatione usos esse docet. Imperiali coercitione Iohannem episcopum Constantinopolitanum adducendum esse, ne diutius superbum sibi nomen imponat.

595, iun.

Ed. H: lib. V, ep. 37 (I, p. 320). Ed. M: lib. V, ep. 20. Jaffé, Reg. 1360 (972).

GREGORIUS MAURICIO AUGUSTO

Piissimus atque a Deo constitutus dominus noster inter ceteras augustorum ponderum curas et conservanda quoque

5. De Cyriaco v. not. 9, p. 112.
28. De Mauricio v. not. 9, p. 103. Haec prima est epistolarum controversiam circa titulum *univer-*

sacerdotali caritati rectitudine studii spiritalis invigilat, videlicet pie veraciterque considerans neminem recte posse terrena regere, nisi noverit divina tractare, pacemque reipublicae ex universalis ecclesiae pace pendere. Quae enim, serenissime domine, virtus humana quodque carnei robur brachii contra vestri christianissimi culmen imperii inreligiosas praesumeret manus erigere, si studeret concors sacerdotum mens redemptorem suum lingua pro vobis atque, ut oportebat, meritis exorare? Aut quis ferocissimae gentis gladius in necem fidelium tanta crudelitate grassaretur, nisi nostra vita, qui sacerdotes nominamur et non sumus, a pravissimis gravaretur operibus? Sed dum nos competentia nobis derelinquimus et nobis incompetentia cogitamus, peccata nostra barbaricis viribus sociamus, et culpa nostra hostium gladios exacuit, quae reipublicae vires gravat. Quid

salis spectantium, quarum hic est elenchus: V, 37, 39, 41, 44, 45; VII, 24, 30; VIII, 29; IX, 156. Harum praestantissimae sunt, praeter nostram, V, 39, 44, 45 ad Constantinam *basilissam*, Iohannem *nesteuten*, et Sabinianum apocrisiarium missas, quasque vides infra. Superbae usurpationi Iohannis *nesteutes* (de quo v. not. 9, p. 3) iam inde ab an. 588 publice in concilio Constantinopolitano patratae, favebat aulae Byzantinae ambitio et Constantinopolis « no« vae Romae » praestantia politica.

Ideoque nunquam controversia finem habuit, quamvis suspensa fuerit tempore Bonifacii III « qui « optinuit apud Focatem princi« pem ut sedis apostolica b. Petri « apostoli caput esset omnium ec« clesiarum quia ecclesia Constan« tinopolitana prima se omnium « ecclesiarum scribebat »; *Vita Bonifacii III* in *Liber pontificalis* (ed. DUCHESNE), n. 115, I, p. 316.

Clarissimus DUCHESNE in nota ad hunc locum ait: « On n'a pas « d'autre renseignement sur ce « décret de Phocas, qui paraît « avoir donné ainsi une satis« faction momentanée aux récla« mations des papes contre le titre « de patriarche écouménique a« dopté par le patriarche de Con« stantinople »; ibid.

Hinc occasio Gregorio fuit titulum *servi servorum Dei*, quem iam a claustrali vita (*servitus Dei* appellata) sibi dederat, publice sumendi: eumdemque omnes successores adoptarunt. Cfr. IOHANN. DIAC. *Vita s. Greg.*, III, 51, 60; GRISAR, *S. Greg. M.*, Roma, 1894, p. 218.

autem dicturi sumus, qui populum Dei cui indigne praesumus peccatorum nostrorum oneribus premimus, qui quod per linguam praedicamus per exempla destruimus, qui iniqua docemus operibus et sola voce ea quae sunt iusta praetendimus? Ossa ieiuniis atteruntur, et mente turgemus. Corpus despectis vestibus tegitur, et elatione cordis purpuram superamus. Iacemus in cinere et excelsa respicimus. Doctores humilium, duces superbiae, ovina facie lupinos dentes abscondimus. Sed quis horum finis est, nisi quod hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus? Quamobrem providentissime piissimus dominus ad compescendos bellicos motus pacem quaerit ecclesiae atque ad huius compagem sacerdotum dignatur corda reducere. Quod quidem ego opto atque, quantum ad me attinet, serenissimis iussionibus oboedientiam praebeo. Quia vero non causa mea, sed Dei est, et quia non solus ego, sed tota turbatur ecclesia, quia piae leges, quia veneranda synodus, quia ipsa etiam domini nostri Iesu Christi mandata superbi atque pompatici cuiusdam sermonis inventione turbantur, piissimus dominus locum secet vulneris atque resistentem aegrum augustae vinculis auctoritatis astringat. Dum enim ista reprimitis, rempublicam sublevatis; et dum talia reciditis, de regni vestri prolixitate tractatis.

Cunctis ergo evangelium scientibus liquet, quod voce Dominica sancto et omnium apostolorum principi Petro apostolo, totius ecclesiae cura commissa est. Ipsi quippe dicitur: « Petre, amas me? pasce oves meas ». Ipsi dicitur: « Ecce satanas expetiit cribrare vos sicut triticum; et ego « pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua; et tu ali« quando conversus confirma fratres tuos ». Ipsi dicitur: « Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam

9. *Quid* (p. 116, r. 15) - *abscondimus*] Verba haec directe personam *ieiunatoris* attingunt, cuius sanctitas pro hypocrisi depingitur.
27. IOHANN., XXI, 17.
30. LUC., XXII, 31.

« meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam; « et tibi dabo claves regni coelorum: et quodcumque liga- « veris super terram, ligatum erit et in coelo, et quodcum- « que solveris super terram, soluta erunt et in coelo ».

Ecce claves regni coelestis accipit, potestas ei ligandi et solvendi tribuitur, cura ei totius ecclesiae et principatus committitur et tamen universalis apostolus non vocatur: et vir sanctissimus consacerdos meus Iohannes vocari universalis episcopus conatur. Exclamare compellor ac dicere: « O « tempora, o mores ».

Ecce cuncta in Europae partibus barbarorum iuri sunt tradita, destructae urbes, eversa castra, depopulatae provinciae; nullus terram cultor inhabitat; saeviunt et dominantur cotidie in nece fidelium cultores idolorum: et tamen sacerdotes, qui in pavimento et cinere flentes iacere debuerunt, vanitatis sibi nomina expetunt et novis ac profanis vocabulis gloriantur.

Numquid ego hac in re, piissime domine, propriam causam defendo? Numquid specialem iniuriam vindico? causam omnipotentis Dei, causam universalis ecclesiae.

Quis iste est qui contra statuta evangelica, contra canonum decreta novum sibi usurpare nomen praesumit? utinam vel sine inminutione unus sit, qui vocari appetit universus.

Et certe multos in Constantinopolitanae hereseos voragine cecidisse novimus sacerdotes et non solum hereticos, sed etiam heresiarchas factos. Inde quippe Nestorius, qui mediatorem Dei et hominum Christum Iesum duas esse personas existimans, quia Deum hominem fieri potuisse non credidit, usque ad Iudaicam perfidiam erupit. Inde Macedonius, qui consubstantialem Patri et Filio Spiritum sanctum deum esse denegavit. Si igitur illud nomen in ea ecclesia sibi quisquam arripit, quod apud bonorum omnium iudi-

4. Matth., XVI, 18-19.
10. Ita etiam Cic. *In Verr.* II, iv, 25, 56; *pro Deiot.* XI, 31.

cium fecit, universa ergo ecclesia, quod absit, ab statu suo corruit, quando is qui appellatur universalis cadit. Sed absit a christianis cordibus nomen istud blasphemiae in quo omnium sacerdotum honor adimitur, dum ab uno sibi dementer arrogatur.

Certe pro beati Petri apostolorum principis honore per venerandam Chalcedonensem synodum Romano pontifici oblatum est. Sed nullus eorum umquam hoc singularitatis nomine uti consensit, ne, dum privatum aliquid daretur uni, honore debito sacerdotes privarentur universi. Quid est ergo, quod nos huius vocabuli gloriam et oblatam non quaerimus et alter sibi hanc arripere etiam non oblatam praesumit?

Ille ergo magis est piissimorum dominorum praeceptione flectendus, qui praeceptis canonicis oboedientiam praebere contemnit. Ille coercendus est, qui sanctae universali ecclesiae iniuriam facit, qui corde tumet, qui gaudere de nomine singularitatis appetit, qui honori quoque vestri imperii se per privatum vocabulum superponit. Ecce omnes hac de re scandalum patimur. Ad vitam igitur rectam revertatur auctor scandali, et omnia sacerdotum iurgia cessabunt. Ego enim cunctorum sacerdotum servus sum, in quantum ipsi sacerdotaliter vivunt. Nam qui contra omnipotentem Deum per inanis gloriae tumorem atque contra statuta patrum suam cervicem erigit, in omnipotente Domino confido, quia meam sibi nec cum gladiis flectit.

Quid autem nuper in hac urbe ex huius vocabuli auditu gestum sit, Sabiniano diacono ac responsali meo suptilius indicavi. Cogitet igitur dominorum pietas de me proprio

8. In sess. III h. concilii quidam supplices libelli et in sess. VI Paschasinus Sedis apostolicae legatus, hac appellatione papam honorarunt. Unde, aiunt MAURINI, « melius diceretur *in* veneranda « Chalc. synodo ».

29. Haec epistola in Registro desideratur. De Sabiniano v. not. 4, p. 14.

suo, quem specialiter prae ceteris semper fovit atque continuit, qui et vobis oboedientiam praebere desidero et tamen de mea neglegentia repperiri reus superno tremendoque iudicio pertimesco, ac secundum petitionem praedicti Sabiniani diaconi aut piissimus dominus ipsum dignetur iudicare negotium aut saepe nominatum virum, ut ab hac intentione tandem cesset, inflectere. Si ergo iustissimo iudicio pietatis vestrae vel clementibus ammonitionibus cesserit, omnipotenti Deo gratias referimus atque de concessa per vos omni ecclesiae pace gaudemus. Sin autem in eadem diutius contentione perstiterit, hac de re iam veritatis sententiam certam tenemus, quae ait: « Omnis qui se exaltat humilia« bitur », et unde rursus scriptum est: « Ante ruinam exal« tatur cor ». Ego autem dominorum iussionibus oboedientiam praebens praedicto consacerdoti meo et dulciter scripsi et humiliter, ut ab hac inanis gloriae appetitione sese emendet, ammonui. Si igitur me audire voluerit, habet devotum fratrem. Si vero in superbia persistit, iam quid sequatur aspicio, quia illum sibi adversarium invenit, de quo scriptum est: « Deus superbis resistit, humilibus autem dat « gratiam ».

XLIII.

Gregorius I papa Constantinam Augustam propter favorem S. Petro tributum laudat monetque, ut Iohannis episcopi Constantinopolitani, qui se universalem appellet, superbiae obnitatur. Se in urbe inter gladios Langobardorum imperatoris saccellarium esse scribit. Maximo, episcopo Salonitano, ordinationem se inscio acceptam ad imperatoris voluntatem ignoscit; quin reliqua vero illius delicta animadvertantur, propter Deum effici posse negat.

595, iun. 1.

Ed. H: lib. V, ep. 39 (I, p. 326). Ed. M: lib. V, ep. 21. Jaffé, Reg. 1352 (973).

13. Luc., XIV, 15.
14. *Prov.*, XVI, 18.
16. Vide epistolam V, 44, p. 125.
21. Iac., IV, 6.

GREGORIUS CONSTANTINAE AUGUSTAE

Omnipotens Deus, qui pietatis vestrae cor suae dextera maiestatis tenet et nos ex vobis protegit et vobis pro temporalibus actibus aeternae praemia remunerationis parat. Nam Sabiniano diacone responsali meo scribente cognovi in causis beati Petri apostolorum principis contra quosdam superbe humiles, ficte blandos, quanta se iustitia vestra serenitas impendat. Et in redemptoris nostri largitate confido, quia bonum hoc in serenissimo domino et piissimis filiis in caelestis quoque patriae retributione recipiatis; nec dubium est peccatorum vinculis solutis aeterna vos bona recipere, quae in causis eius ecclesiae ipsum vobis, cui potestas ligandi et solvendi data est, debitorem fecistis. Unde adhuc peto, ut nullius praevalere contra veritatem hypocrisin permittatis, quia sunt quidam, qui iuxta egregii praedicatoris vocem « per dulces sermones et benedictiones seducunt corda inno« centium »; qui veste quidem despecti sunt, sed corde tument et quasi in hoc mundo cuncta despiciunt, sed tamen ea quae mundi sunt cuncta simul adipisci quaerunt; qui indignos se omnibus hominibus fatentur, sed privatis vocabulis contenti esse non possunt, quia illud appetunt, unde omnibus digniores esse videantur. Vestra itaque pietas, quam omnipotens Deus cum serenissimo domino universo mundo praeesse constituit, illi per favorem iustitiae suum famulatum reddat, a quo ius tantae potestatis accepit, ut quanto verius in executione veritatis auctori omnium servit, tanto securius commisso sibi mundo dominetur.

Praeterea indico, quia piissimi domini scripta suscepi, ut cum fratre et consacerdote meo Iohanne debeam esse

1. De Constantina Augusta, v. not. 15, p. 21.

7. Ad Iohannem *ieiunatorem* verba haec referuntur; v. not. 9, p. 117.

17. *Rom.* XVI, 18.

28. Mauricius eum iusserat epistolam Ioh. Const. scribere (quae

pacificus. Et quidem sic religiosum dominum decuit, ut sacerdotibus ista praeciperet. Sed cum se nova praesumptione atque superbia isdem frater meus universalem episcopum appellet, ita ut sanctae memoriae decessoris mei tempore ascribi se in synodo tali hoc superbo vocabulo faceret, quamvis cuncta acta illius synodi sede apostolica contradicente soluta sint: triste mihi aliquid serenissimus dominus innuit, quod non eum corripuit qui superbit, sed me magis ab intentione mea declinare studuit, qui in hac causa evangeliorum et canonum statuta, humilitatis atque rectitudinis veritatem defendo. Qua in re a praedicto fratre et consacerdote meo contra evangelicam sententiam, contra quoque beatum Petrum apostolum et contra omnes ecclesias canonumque agitur statuta. Sed est omnipotens Deus, in cuius manu sunt omnia, de quo scriptum est: « Non est sapientia, « non est prudentia, non est consilium contra Deum ». Et quidem saepe fatus sanctissimus frater serenissimo domino multa suadere conatur; sed bene novi, quia tantae illae orationes eius et lacrimae nihil ei a quoquam contra rationem aut animam suam subripi permittunt.

Triste tamen valde est, ut patienter feratur, quatenus despectis omnibus praedictus frater et coepiscopus meus solus conetur appellari episcopus. Sed in hac eius superbia quid aliud nisi propinqua iam Antichristi esse tempora designantur? Quia illum videlicet imitatur, qui spretis in sociali gaudio angelorum legionibus ad culmen conatus est singularitatis erumpere dicens: « Super astra coeli exaltabo « solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus aqui-

est V, 44, p. 125) ut usurpatum titulum deponeret.

5. Synodus Constant. an. 588 congregata est in qua Gregorius Antioch. ab incestus cum propria sorore accusatione purgatus est et in qua primum Iohannes *nesteutes* titulum usurpavit. Cfr. Mansi, IX, col. 974. V. I. Diac. *Vita s. Greg.*, III, 51; et ep. V, 41, 44; IX, 156.

16. *Prov.*, XXI, 30.

24. Vide not. 23, p. 105.

« lonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero al- « tissimo ». Unde per omnipotentem Dominum rogo ne pietatis vestrae tempora permittatis unius hominis elatione maculari neque tam perverso vocabulo ullum quoquo modo praebeatis assensum atque hac in causa nequaquam me pietas vestra despiciat, quia, etsi peccata Gregorii tanta sunt, ut pati talia debeat, Petri apostoli peccata nulla sunt, ut vestris temporibus pati ista mereatur. Unde iterum atque iterum per omnipotentem Dominum rogo, ut, sicut parentes vestri priores principes sancti Petri apostoli gratiam quaesiverunt, vos quoque hanc vobis et quaerere et servare curetis et propter peccata nostra, qui ei indigni servimus, eius apud vos honor nullatenus minuatur, qui et modo vobis adiutor esse in omnibus et postmodum vestra valeat peccata dimittere.

Viginti autem iam et septem annos ducimus, quod in hac urbe inter Langobardorum gladios vivimus. Quibus quam multa ab hac ecclesia cotidianis diebus erogantur, ut inter eos vivere possimus, suggerenda non sunt. Sed breviter indico, quia, sicut in Ravennae partibus dominorum pietas apud primi exercitus Italiae saccellarium habet, qui causis supervenientibus cotidianas expensas faciat, ita et in hac urbe in causis talibus eorum saccellarius ego sum. Et tamen haec ecclesia, quae uno eodemque tempore clericis, monasteriis, pauperibus, populo atque insuper Langobardis tam multa indesinenter expendit, ecce adhuc ex omnium

2. Is., XIV, 13.

16. Nam Alboinus, Langobardorum dux, an. 568 in Italiam venerat.

18. Nam – ut supra vidimus not. 8, p. 69 – Gregorius in redemptionem captivorum multa erogabat.

20. *Saccellarius* (a *sacculo*) in exercitu erat qui denarios militibus distribuebat. Haec paterna in cives Romanos vigilantia effecit ut – declinante Byzantina potestate in Urbe – pontifex mutuo Romanorum consensu princeps civitatis pedetentim evaderet. Cfr. SCHNÜRER, *L'origine dello Stato della Chiesa* (trad. A. MERCATI), Roma, 1899, p. 9.

ecclesiarum afflictione premitur, quae de hac unius hominis superbia multum gemunt, etsi dicere nihil praesumunt.

Salonitanae vero civitatis episcopus me ac responsali meo nesciente ordinatus est, et facta res est, quae sub nullis anterioribus principibus evenit. Quod ego audiens ad eundem praevaricatorem, qui inordinate ordinatus est, protinus misi, ut omnino missarum sollemnia celebrare nullo modo praesumeret, nisi prius a serenissimis dominis cognoscerem, si hoc fieri ipsi iussissent; quod ei sub excommunicationis interpositione mandavi. Et contempto me atque despecto in audacia quorumdam saecularium hominum, quibus denudata sua ecclesia praemia multa praebere dicitur, nuncusque missas facere praesumit atque ad me venire secundum iussionem dominorum noluit. Ego autem praeceptioni pietatis eius oboediens eidem Maximo, qui me nesciente ordinatus est, hoc quod in ordinatione sua me vel responsalem meum praetermittere praesumpsit, ita ex corde laxavi, ac si me auctore fuerit ordinatus. Alia vero perversa illius, scilicet mala corporalia, quae cognovi, vel quia cum pecuniis est electus vel quod excommunicatus missas facere praesumpsit, propter Deum inrequisita praeterire non possum. Sed opto et Dominum deprecor, quatenus nihil in eo de his quae dicta sunt valeat inveniri et sine periculo animae meae causa ipsius terminetur. Prius tamen quam haec cognoscantur, serenissimus dominus discurrente iussione praecepit, ut eum venientem cum honore suscipiam; et valde grave est, ut vir de quo tanta et talia nuntiantur, cum ante requiri et discuti debeat, honoretur; et si episcoporum causae mihi commissorum apud piissimos dominos aliorum patrociniis

3. De persona et controversia Maximi episcopi Salonitani v. infra not. 17, p. 149.

29. *mihi commissorum*: ut patriarchae Occidentis: et sunt in ep. VIII, 10 (v. supra p. 106) numerati: inter quos etiam episcopus Salonitanus est recensendus, quem Gregorius tunc non nominat, quia eius ordinationem ut invalidam habebat.

disponuntur, infelix ego in ecclesia ista quid facio? Sed ut episcopi mei me despiciant et contra me refugium ad saeculares iudices habeant, omnipotenti Deo gratias ago, peccatis meis deputo. Hoc tamen breviter suggero, quia aliquantulum expecto et, si ad me venire diu distulerit, exercere in eo districtionem canonicam nullo modo cessabo. In omnipotente autem Domino confido, quia longam piissimis dominis vitam tribuet et nos sub manu vestra non secundum peccata nostra, sed secundum suae gratiae dona disponet. Haec ergo tranquillissimae dominae suggero, quia integerrima serenitatis eius conscientia quanto moveatur zelo rectitudinis atque iustitiae, non ignoro.

Data die kalendarum Iuniarum.

XLIV.

Gregorius I papa Iohannem, episcopum Constantinopolitanum, blande admonet, ne uti universalis episcopi nomine pergat, quo ipsi Romani pontifices universales a synodo Chalcedonensi appellati, abstineant. De Iohannis et Athanasii presbyterorum causa responsum differt propter tribulationes barbarorum, propter quas sibi respirare vix liceat.

595, iun. 1.

Ed. H: lib. V, ep. 44 (I, p. 338). Ed. M: lib. V, ep. 18. Jaffé, Reg. 1357 (970).

GREGORIUS IOHANNI EPISCOPO CONSTANTINOPOLITANO

Eo tempore quo fraternitas vestra in sacerdotali honore provecta est, quantam ecclesiarum pacem atque concordiam invenerit, recolit. Sed quo ausu quove tumore nescio, novum sibi conata est nomen arripere, unde omnium fratrum corda potuissent ad scandalum pervenire. Qua in re vehementer ammiror, quia, ne ad episcopatum venire potuisses, fugisse memini te velle; quem tamen adeptum ita exercere

22. De eodem v. not. 9, p. 3.

desideras, ac si ad eum ambitioso desiderio cucurrisses. Qui enim indignum te fatebaris esse, ut episcopus dici debuisses, ad hoc quandoque perductus es, ut despectis fratribus episcopus appetas solus vocari. Et quidem hac de re sanctae memoriae decessoris mei Pelagii gravia ad sanctitatem vestram scripta transmissa sunt, in quibus synodi, quae apud vos de fratris quondam et consacerdotis nostri Gregorii causa congregata est, propter nefandum elationis vocabulum acta dissolveret, et archidiaconem, quem iuxta morem ad vestigia dominorum transmiserat, missarum vobiscum sollemnia celebrare prohibuit. Post eius vero obitum, cum indignus ego ad ecclesiae regimen adductus sum, et ante per alios responsales meos et nunc per communem filium Sabinianum diaconem alloqui fraternitatem vestram, ut a tali se praesumptione compesceret, non equidem scripto, sed nudo sermone curavi, et si emendare nolles, eum missarum sollemnia cum fraternitate vestra celebrare prohibui, ut sanctitatem vestram prius sub quadam verecundiae reverentia pulsarem, quatenus, si emendari nefandus ac profanus tumor verecunde non posset, tunc ad ea debuisset, quae sunt districta atque canonica, perveniri. Et quia resecanda vulnera leni prius manu palpanda sunt, rogo, deprecor et quanta possum dulcedine exposco, ut fraternitas vestra cunctis sibi adulantibus atque erroris nomen deferentibus contradicat nec stulto ac superbo vocabulo appellari consentiat. Vere enim flens dico atque ex intimo viscerum dolore peccatis meis reputo, quod ille meus frater nuncusque ad humilitatem reduci non valuit, qui ad hoc in episcopatus gradu constitutus est, ut aliorum animas ad humilitatem reducat; quod ille, qui veritatem docet alios, semetipsum docere nec me quoque deprecante consensit.

6. De hac synodo v. not. 5, p. 122.

13. Ante Sabinianum Honoratus fuerat Constantinopolitanus apocrisiarius.

Perpende, rogo, quia in hac praesumptione temeraria pax totius turbatur ecclesiae et gratiae contradicitur communiter omnibus effusae. In qua nimirum ipse tantum crescere poteris, quantum penes temetipsum decreveris, tantoque maior efficeris, quantum te a superbiae et stultitiae vocabulo restringis, atque in tantum proficis quantum tibi non studueris derogando fratribus arrogare. Humilitatem ergo, frater carissime, totis visceribus dilige, per quam cunctorum fratrum concordia et sanctae universalis ecclesiae unitas valeat custodiri. Certe Paulus apostolus cum audiret quosdam dicere: « Ego sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cephae », hanc dilacerationem corporis dominici, per quam membra eius aliis quodammodo se capitibus sociabant, vehementissime perhorrescens, exclamavit dicens: « Numquid Paulus « pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati « estis? » Si ergo ille membra dominici corporis certis extra Christum quasi capitibus et ipsis quidem apostolis subici partitialiter evitavit: tu quid Christo, universalis scilicet ecclesiae capiti in extremi iudicii es dicturus examine, qui cuncta eius membra tibimet conaris universalis appellatione supponere? Quis, rogo, in hoc tam perverso vocabulo nisi ille ad imitandum proponitur, qui despectis angelorum legionibus secum socialiter constitutis ad culmen conatus est singularitatis erumpere, ut et nulli subesse et solus omnibus praeesse videretur? Qui etiam dixit: « In coelum conscen« dam, super astra coeli exaltabo solium meum. Sedebo « in monte testamenti, in lateribus aquilonis. Ascendam « super altitudinem nubium, similis ero altissimo ».

Quid enim fratres tui omnes ecclesiae universalis episcopi nisi astra caeli sunt, quorum vita simul et lingua inter peccata erroresque hominum quasi inter noctis tenebras lucent? Quibus dum cupis temetipsum vocabulo elato

11. I *Cor.*, I, 12.
16. Ibid., I, 13.
28. Is., XIV, 13.

praeponere eorumque nomen tui comparatione calcare, quid aliud dicis nisi: « In coelum conscendam, super astra coeli « exaltabo solium meum »? An non universi episcopi nubes sunt, qui et verbis praedicationis pluunt et bonorum operum luce coruscant? Quos dum vestra fraternitas despiciens sub se premere conatur, quid aliud dicit nisi hoc, quod ab antiquo hoste dicitur: « Ascendam super altitudinem nu« bium »? Quae cuncta ego cum flens conspicio et occulta Dei iudicia pertimesco, augentur lacrimae, gemitus se in meo corde non capiunt, quod ille noster sanctissimus domnus Iohannes, tantae abstinentiae atque humilitatis vir, familiarium seductione linguarum ad tantam superbiam erupit, ut in appetitu perversi nominis illi esse conetur similis, qui, dum superbe esse Deo similis voluit, etiam donatae similitudinis gratiam amisit et ideo veram beatitudinem perdidit, quia falsam gloriam quaesivit. Certe Petrus apostolorum primus, membrum sanctae et universalis ecclesiae est; Paulus, Andreas, Iohannes quid aliud quam singularum sunt plebium capita? et tamen sub uno capite omnes membra.

Atque ut cuncta brevis cingulo locutionis astringam, sancti ante legem, sancti sub lege, sancti sub gratia, omnes hi perficientes corpus Domini in membris sunt ecclesiae constituti, et nemo se umquam universalem vocari voluit. Vestra ergo sanctitas agnoscat, quantum apud se tumeat, quae illo nomine vocari appetit, quo vocari nullus praesumpsit, qui veraciter sanctus fuit.

Num quidnam non, sicut vestra fraternitas novit, per venerandum Chalcedonense concilium huius apostolicae sedis antistites, cui Deo disponente deservio, universales oblato honore vocati sunt? Sed tamen nullus umquam tali vocabulo appellari voluit, nullus sibi hoc temerarium nomen arripuit, ne, si sibi in pontificatus gradu gloriam singula-

28. Vide not. 8, p. 119.

ritatis arriperet, hanc omnibus fratribus denegasse videretur.

Sed haec scio quia vestrae sanctitati ab illis oriuntur, qui vobis deceptiosa familiaritate deserviunt: contra quos peto ut vestra fraternitas sollerter invigilet, ne se eorum verbis fallendum praebeat. Tanto enim maiores hostes credendi sunt, quanto magnis laudibus adulantur. Relinque tales; et si omnino decepturi sunt, saltem terrenorum hominum et non sacerdotum corda decipiant. « Sine mor« tuos sepeliant mortuos suos ». Vos autem cum propheta dicite: « Avertantur statim erubescentes, qui dicunt mihi: « Euge, euge » et rursus: « Oleum autem peccatoris non « impinguet caput meum ». Unde et bene quidam sapiens ammonet: « Multi sint pacifici tui, consiliarius autem sit « tibi unus de mille. Corrumpunt enim mores bonos col« loquia mala ». Antiquus enim hostis cum cor robustum inrumpere non valet, subiunctas ei infirmas personas quaerit et quasi contra alta moenia scalis appositis ascendit. Sic Adam per subiunctam mulierem decepit. Sic beato Iob cum filios occidit, infirmam mulierem reliquit, ut qui eius cor per se minime poterat, saltem, si posset, per mulieris verba penetraret. Quicumque ergo iuxta vos infirmi ac saeculares sunt, in sua semper persuasione atque adulatione frangantur, quia inde aeternas Dei inimicitias parant, unde ipsi perverse amatores videntur.

Certe olim clamatur per apostolum: « Filioli, novissima « hora est », secundum quod veritas praedixit. Pestilentia et gladius per mundum saevit, gentes insurgunt gentibus, terrae concutitur orbis, urbes cum habitatoribus suis terra dehiscente sorbentur. Omnia quae praedicta sunt, fiunt. Rex superbiae prope est, et, quod dici nefas est, sacerdo-

10. Luc., IX, 60.
12. *Psal.*, LXIX, 4.
13. *Psal.*, CL, 5.
16. *Eccli.*, VI, 6.
27. I Iohann., II, 18.

tum ei praeparatur exercitus: quia cervici militant elationis, qui positi fuerant, ut ducatum praeberent humilitatis. Sed hac in re, etiamsi nostra lingua minime contradicat, illius virtus in ultione erigitur, qui superbiae vitio per semetipsum specialiter adversatur. Hinc enim scriptum est: « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam ». Hinc rursus dicitur: « Inmundus est apud Deum, qui exal- « tat cor ». Hinc contra superbientem hominem scriptum est: « Quid superbit terra et cinis? ». Hinc per semetipsam veritas dicit: « Omnis qui se exaltat humiliabitur ». Quae ut nos ad viam vitae per humilitatem reduceret, in semetipsa dignata est, quod nos ammoneat, demonstrare dicens: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde ». Ad hoc namque unigenitus Dei filius formam infirmitatis nostrae suscepit: ad hoc invisibilis non solum visibilis, sed etiam despectus apparuit: ad hoc contumeliarum ludibria, inlusionum probra, passionum tormenta toleravit, ut superbum non esse hominem doceret humilis Deus. Quanta ergo humilitatis virtus est, propter quam solam veraciter edocendam is qui sine aestimatione magnus est usque ad passionem factus est parvus? Quia enim originem perditionis nostrae se praebuit superbia diaboli, instrumentum redemptionis nostrae inventa est humilitas Dei. Hostis quippe noster inter omnia conditus videri supra omnia voluit elatus. Redemptor autem noster magnus manens supra omnia fieri inter omnia dignatus est parvus.

Quid ergo nos episcopi dicimus, qui honoris locum ex redemptoris nostri humilitate suscepimus et tamen superbiam hostis ipsius imitamur? Ecce novimus Creatorem nostrum de suae celsitudinis culmine, ut humano generi daret gloriam, descendisse; et nos de infimis creati, de fra-

6. IAC., IV, 6.
8. *Prov.*, XVI. 5.
9. *Eccli.*, X, 9.
10. LUC., XIV, 11.
13. MATTH., XI, 29.

trum minoratione gloriamur. Humiliavit se usque ad nostrum pulverem Deus; et in coelo os suum ponit et super terram lingua pertransiit pulvis humanus et non erubescit: non metuit extolli homo putredo et filius hominis vermis. Reducamus ad animum, frater carissime, hoc quod per sapientissimum Salomonem dicitur: « Ante tonitruum praeibit coruscatio, et ante ruinam exaltabitur cor »; ubi e diverso subiungitur: « Ante gloriam humiliatur ». Humiliemur igitur in mente, si conamur ad solidam venire celsitudinem. Nequaquam per elationis fumum oculi cordis obscurentur; qui, quanto magis excreverit, tanto celerius evanescit. Pensemus quid nos praecepta ammoneant Redemptoris nostri dicentis: « Beati pauperes spiritu, quia ipsorum est regnum caelorum ». Hinc etiam per prophetam dicit: « Super quem requiescit spiritus meus nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos? » Certe cum Dominus ad humilitatis viam adhuc infirmantia discipulorum corda reduceret, dixit: « Si quis vult primus esse, erit omnium minimus ». Qua in re aperte cognoscitur, quoniam ille veraciter sublimis est, qui in suis cogitationibus humiliatur. Formidemus ergo in illorum numero ascribi, qui primas in synagogis cathedras quaerunt et salutationes in foro et vocari ab hominibus Rabbi. Quocontra discipulis Dominus dicit: « Vos autem nolite vocari Rabbi; unus est enim magister vester: vos autem omnes fratres estis. Et patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim pater vester ».

Quid ergo, frater carissime, in illo terribili examine venientis iudicii dicturus es, qui non solum pater, sed etiam generalis pater in mundo vocari appetis? Caveatur igitur malorum prava suggestio, fugiatur omnis instigatio scan-

7. *Eccli.*, XXXII, 14.
14. Matth., V, 3.
16. Is., LXVI, 2.
19. Matth., XX, 27.
27. Matth., XXIII, 7, 8.

dali. « Oportet » quidem « ut veniant scandala, verumta- « men vae illi per quem veniunt ». Ecce ex hoc nefando elationis vocabulo ecclesia scinditur, fratrum omnium corda ad scandalum provocantur. Numquidnam mente excidit, quod veritas dicit: « Qui scandalizaverit unum de pusillis « istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola « asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris »? Scriptum vero est: « Caritas non quaerit quae sua sunt »; et ecce vestra fraternitas sibi arrogat et aliena. Rursum scriptum est: « Honore invicem praevenientes »; et tu eum conaris omnibus tollere, quem tibi inlicite desideras singulariter usurpare. Ubi est, frater carissime, quod scriptum est: « Pacem habete cum omnibus et sanctimoniam, sine « qua nemo videbit Deum »? Ubi est quod scriptum est: « Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur »?

Considerare vos convenit, ne qua radix amaritudinis rursum germinans impediat et per illam coinquinentur multi. Quod tamen si considerare neglegimus, contra tantae elationis tumorem iudicia superna vigilabunt. Et nos quidem, in quibus talis tantaque per ausum nefarium culpa committitur, servamus quod praecepit veritas dicens: « Si pec- « caverit in te frater tuus, vade et corripe eum inter te et « ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. « Si autem non te audierit, adhibe tecum adhuc unum vel « duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne « verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiae. Si « autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et « publicanus ». Ego itaque per responsales meos semel et bis verbis humilibus hoc quod in tota ecclesia peccatur corripere studui, per me scribo. Quicquid humiliter facere

2. MATTH., XVIII, 7.
7. Ibid., 6.
8. I *Corinth.*, XIII, 4.
10. *Rom.*, XII, 10.
14. *Hebr.*, XII, 14.
15. MATTH., V, 9.
28. MATTH., XVIII, 35.

debui, non omisi. Sed si in mea correptione despicior, restat, ut ecclesiam debeam adhibere.

Haec itaque dicens omnipotens Deus fraternitati vestrae indicet, quanto circa vos amore constringor quantumque in hac causa non contra vos, sed pro vobis lugeo. In qua tamen praeceptis evangelicis, institutionibus canonum, utilitatibus fratrum personam praeponere non possum, nec eius quem multum amo.

Scripta autem sanctitatis vestrae dulcissima atque suavissima de causa presbyterorum Iohannis et Athanasii suscepi, de qua vobis in subsequentibus Domino adiuvante respondeo, quia sub tantis tribulationibus circumfusus barbarorum gladiis premor, ut, non dico multa tractare, sed mihi respirare vix liceat.

Data die kalendarum Iuniarum, indictione XIII.

XLV.

Gregorius I papa Sabiniano diacono Constantinopolitano mandat, ut superiorem epistulam, propter voluntatem imperatoris scriptam, Iohanni, episcopo Constantinopolitano, reddat, quem refert sub occasione presbyteri Iohannis gesta transmisisse, quibus se oecumenicum patriarcham nominaret; severiores litteras subsecuturas esse; sibi rectam viam tenere propositum esse neque scelesto vocabulo consentire. *595, iun. 1.*

Ed. H: lib. V, ep. 45 (I, p. 344). Ed. M: lib. V, ep. 19. Jaffè, Reg. 1358 (971).

GREGORIUS SABINIANO DIACONO CONSTANTINOPOLITANO

De causa fratris nostri viri reverentissimi Iohannis episcopi Constantinopolitani duas epistolas facere nolui, sed

10. Iohannes presbyter Chalcedonensis et Athanasius monasterio s. Mile in Isauria addictus, Constantinopolim ut haeretici delati fuerant; et Athanasius, contra canones, in eccl. s. Sophiae crudeliter vapulaverat. Ambo ad Gregorium appellarunt qui libens causam eorum suscepit: v. ep. III, 52.

24. De eodem v. not. 4, p. 14.

25. I. e. de titulo *universalis*.

26. De Iohanne Constant. v. not. 9, p. 3.

una breviter facta est, quam utrumque habere videretur admixtum, id est et rectitudinem et blandimentum. Tua itaque dilectio eam epistolam, quam nunc direxi, propter voluntatem imperatoris dare studeat. Nam de subsequenti talis alia transmittitur, de qua eius superbia non laetetur. Ad hoc enim usque pervenit, ut sub occasione presbyteri Iohannis gesta hic transmitteret, in qua se paene per omnem versum ycomenicon patriarcham nominaret. Sed spero in omnipotentem Deum, quia hipocrisin illius superna maiestas solvit. Miror autem, quod dilectionem tuam fallere potuit, ut permitteres domno imperatori persuaderi, quatenus ad me sua scripta de hac causa transmitteret, in quibus ammoneret, ut cum eo pacem habere debuissem. Qui si iustitiam tenere vult, illum debuit ammonere, ut se a superbo vocabulo compesceret, et protinus inter nos pax fuerat. Tamen qua calliditate a praedicto fratre nostro Iohanne factum sit, suspicor, minime pensasti. Idcirco enim hoc ille fecit, ut audiretur domnus imperator et ille in sua vanitate confirmatus esse videretur aut non a me audiretur et eius animus contra me irritaretur. Sed nos rectam viam tenemus nihil in hac causa aliud nisi omnipotentem Dominum metuentes. Unde tua dilectio in nullo trepidet, omnia quae in hoc saeculo videt alta esse contra veritatem, pro veritate despiciat, in omnipotentis Dei gratia atque beati Petri adiutorio confidat, vocem veritatis recolat dicentis: « Maior est qui in vobis est, quam qui in mundo »; et in hac causa quicquid agendum est, cum summa auctoritate agat. Postquam enim defendi ab inimicorum gladiis nullo modo possumus, postquam pro amore reipublicae argentum, aurum, mancipia, vestes perdidimus, nimis ignominiosum est, ut per eos etiam fidem perdamus. In isto

5. *Alia*: haec desideratur.

7. De Iohanne presb. v. not. 10, p. 133.

26. IOHANN., IV, 4.

30. Vide not. 8, p. 69; not. 22, p. 123.

enim sceleste vocabulo consentire nihil est aliud quam fidem perdere. Unde, sicut tibi iam transactis epistolis scripsi, numquam cum eo procedere praesumas.

XLVI.

Gregorius I papa universis episcopis Galliarum, qui sub regno Childeberti sunt, se Vergilio, episcopo Arelatensi, vices suas secundum antiquam consuetudinem commisisse nuntiat; cuius privilegia ut observent, praecipit.

595, aug. 12.

Ed. H: lib. V, ep. 59 (I, p. 371). Ed. M: lib. V, ep. 54. Jaffé, Reg. 1375 (1005).

GREGORIUS UNIVERSIS EPISCOPIS GALLIARUM, QUI SUB REGNO CHILDEBERTI SUNT

Ad hoc divinae dispensationis provisio gradus et diversos constituit ordines esse distinctos, ut, dum reverentiam minores potioribus exhiberent et potiores minoribus dilectionem impenderent, una concordiae fieret ex diversitate contextio et recte officiorum gereretur amministratio singulorum. Neque enim universitas alia poterat ratione subsistere, nisi huiusmodi magnus eam differentiae ordo servaret. Quia vero creatura in una eademque aequalitate gubernari vel vivere non potest, coelestium militiarum exemplar nos instruit, quia, dum sint angeli, sint archangeli, liquet, quia non aequales sunt, sed in potestate et ordine, sicut nostis, differt alter ab altero. Si ergo inter hos qui sine peccato sunt ista constat esse distinctio, quis hominum abnuat huic se libenter dispositioni summittere, cui novit etiam angelos

2. Haee etiam epistolae desiderantur.

11. Childebertus, Sigeberti viri Brunichildae et Austrasiae regis filius, cuius pater a Fredegonda uxore Chilperici fratris trucidatus est an. 575. Cfr. GREG. TURON. *Hist. Franc.*, lib. IV, 27, 51 in *M. G. H.*, pp. 162, 186.

oboedire? Hinc etenim pax et caritas mutua se vice complectuntur, et manet firma concordiae in alterna et Deo placita dilectione sinceritas.

Quia igitur unumquodque tunc salubriter completur officium, cum fuerit unus ad quem possit recurri praepositus, idcirco oportunum esse perspeximus in ecclesiis, quae sub regno praecellentissimi filii nostri Childeberti regis sunt, secundum antiquam consuetudinem fratri nostro Vergilio Arelatensis civitatis episcopo vices nostras tribuere, quatenus et catholicae fidei integritas, id est sanctarum quattuor synodorum, Deo protegente sollicita devotione servetur et, si inter fratres consacerdotesque nostros aliqua evenerit forte contentio, auctoritatis suae vigore, vicibus nempe sedis apostolicae functus, discreta moderatione compescat. Cui etiam iniunximus, ut, si quarundam causarum tale fuerit certamen exortum, in quo aliorum praesentia opus sit, congregatis sibi numero competenti fratribus et coepiscopis nostris salubriter servata hoc aequalitate discutiat et canonica integritate definiat. Si quam vero contentionem, quod longe faciat divina potentia, de fidei causa evenire contigerit aut negotium emerserit, cuius vehemens sit fortasse dubietas, et pro sui magnitudine iudicio apostolicae sedis indigeat, examinata diligentius veritate, relatione sua ad nostram studeat perducere notionem, quatenus a nobis valeat congrua sine dubio sententia terminari.

Et quoniam necesse est, ut ad eum cui nostras vices indulsimus, quotiens oportere perspexerit, pro facienda collatione aptis debeant episcopi temporibus convenire, horta-

8. Vergilius sedit in cathedra Arelatensi ab an. 588 ad an. 610: pallio donatus an. 595. Ad eumdem v. ep. I, 45; VI, 51; IX, 216, 218, 224; XI, 38, 45.

11. Prudenter – iuxta HARTMANN – silet Gregorius de quinta oecumenica synodo, cum ecclesiae Galliarum inter defensores *trium capitulorum* essent.

28. De synodo provinciali v. not. 5, p. 110.

mur, ut nullus mandatis eius inoboediens esse praesumat nec communi congregationi interesse postponat, nisi aut corporis infirmitas quempiam fortasse vetuerit aut cuiusdam eum causae iustae excusatio minime venire permiserit. Hi tamen qui prohibente aliqua necessitate nequeunt in synodo convenire, loco suo presbyterum aut diaconem dirigant, quatenus quae a nostro vicario, Deo auxiliante, fuerint definita ad eum qui absens est per ipsum quem miserit fida relatione perveniant, ut inconvulsa firmitate serventur et nullus ea quae statuimus audeat occasionis excusatione violare.

Hoc etiam vos pariter praevidimus ammonendos, ut nullus vestrum ad longinquiora loca sine praefati fratris et coepiscopi nostri Vergilii auctoritate temptet aliquo modo proficisci, scientes, quia et praedecessorum nostrorum, qui vices suas eius praedecessoribus concesserunt, sic procul dubio mandata definiunt.

Hortamur praeterea, ut de officio suo sit quisque vestrum sollicitus, ut, qui promissam cupit mercedem pastionis accipere, commissum sibi gregem sollicitudine et oratione custodiat, ne lupus insidians oves creditas invadendo dilaniet et sit in retributione poena pro munere. Optamus igitur, fratres carissimi, et totis omnipotentem Dominum precibus exoramus, ut dilectionem vestram in amoris sui constantiam faciat magis magisque fervescere atque in pace ecclesiae in una vos concedat manere concordia.

Nuntiatum vero nobis est, quod per simoniacam heresem, ad sacros quidam ordines adducantur, et hoc suprascripto fratri et coepiscopo nostro Vergilio per omnia prohibendum mandavimus; quod ut fraternitas vestra cognoscat et stu diose custodiat, ipsa coram vobis est epistola relegenda.

Data die XII mensis Augusti, indictione XIII.

XLVII.

Gregorius I papa Childeberto, regi Francorum, nuntiat se cognita eius voluntate Vergilio, episcopo Arelatensi, secundum antiquam consuetudinem et vices suas commisisse et pallium misisse. Addit de episcopis ex laicorum ordine non sumendis et de simonia.

595, aug. 15.

Ed. H: lib. V, ep. 60 (I, p. 373). Ed. M: lib. V, ep. 55. Jaffé, Reg. 1376 (1006).

GREGORIUS CHILDEBERTO REGI FRANCORUM

Laetos nos excellentiae vestrae vehementer fecit epistola, quod pia vos affectione de honore et reverentia sacerdotali testatur esse sollicitos. Hinc etenim cunctis ostenditis fideles Dei vos esse cultores, dum sacerdotes ipsius grata ac debita veneratione diligitis et christiana devotione quicquid ad eorum augmentum pertinet agere festinatis. Unde et gratanter quae scripsistis accepimus et quae voluistis animo libenti concessimus; atque ideo fratri nostro Vergilio Arelatensis civitatis episcopo vices nostras iuxta antiquum morem et excellentiae vestrae desiderium Deo favente commisimus; cui etiam et pallii usum, sicut prisca habuit consuetudo, concessimus.

Sed quia aliqua ad nos perlata sunt, quae et omnipotentem Dominum nimis offendunt et quam plurimum sacerdotii honorem reverentiamque confundunt, quaesumus, ut potestatis vestrae annitente censura modis omnibus emendentur, ne, dum laudandae devotioni vestrae res temerariae ac perversae repugnant, aliorum, quod absit, culpa aut regnum vestrum gravetur aut anima.

8. De Childeberto v. not. 11, p. 135.

16. De Vergilio v. not. 8, p. 136.

19. De pallii concessione v. ep. V, 58.

Pervenit autem ad nos obeuntibus episcopis quosdam ex laicis tonsurari atque ad episcopatum praecipiti saltu conscendere. Et qui discipulus non fuit, inconsiderata ambitione magister efficitur; et quoniam quod possit docere non didicit, sacerdotium tantummodo gerit in nomine; nam laicus in sermone perseverat et opere. Quomodo ergo pro aliorum peccatis intercessurus est, qui sua primitus non deflevit? Talis enim pastor non munit gregem, sed decipit, quia, dum contradicente verecundia non potest aliis hoc quod ipse non facit persuadere, quid est aliud, nisi ut plebs dominica praedonibus populanda permaneat et inde sumat interitum, unde salutiferae protectionis magnum debuit habere subsidium? Quod quam pravum quamve perversum sit, ex sua quoque ordinatione excellentiae vestrae celsitudo perpendat. Certum namque est non vos ante exercitui ducem praeponere, nisi vobis labor eius fidesque constiterit, nisi eum ante actae vitae virtus et sollicitudo aptum esse monstraverit. Si vero non aliis nisi huiusmodi viris committitur gubernandus exercitus, qualis dux esse debeat animarum, ex istius bene rei comparatione colligitur. Sed verecundum nobis est et dicere pudet, quia sacerdotes sibi ducatum arripiunt, qui exordium religiosae militiae non viderunt.

Simul autem et illud valde execrandum nobis est nuntiatum, quod sacri ordines per simoniacam heresem, id est accepto praemio, conferantur. Et quia pestiferum nimis est et sanctae ecclesiae universali contrarium in sacrum quempiam ordinem non meritis sed pretio collocari, hortamur, ut tam detestabile facinus de regno suo excellentia vestra prohiberi praecipiat. Nam ipse se ad hoc officium ostendit prorsus indignum, qui donum Dei pecunia mercari non metuit et commodis praesumit appetere quod habere

3. *Conc. Nic.* (an. 325) can. II in Mansi, *Coll. Conc.*, II, col. 891.

24. Contra simoniae peccatum v. *Conc. Sard.* (an. 347) can. II (Mansi, III, 23); *Conc. Chalc.* (451) can. II (Mansi, VII, 358).

per gratiam non meretur. Haec igitur, praecellentissime fili, idcirco ammoneo, quia animam vestram salvari desidero. Quae etiam dudum scriberem, si voluntatem meam occupationes innumerae minime praepedissent; at postquam congruum se scribendi tempus ingessit, quod facere me oportuit non omisi.

Salutantes itaque excellentiam vestram paternae caritatis affectu petimus, ut cuncta quae suprascripto fratri et coepiscopo nostro fieri servarique mandavimus favoris vestri praesidio compleantur, ne cuiusquam ea elatione aut superbia convelli aliquo modo permittatis; sed sicut a praedecessore eius sub gloriosae memoriae patris vestri regno servata sunt, ita quoque auxilio vestro sollicita et modo devotione serventur. Oportet ergo, ut hoc nobis vicarie rependatur et, sicut nos vestram implere non distulimus voluntatem, ita et vos propter Deum et beatum Petrum apostolorum principem nostra faciatis in omnibus statuta servari, quatenus excellentiae vestrae laudabilis se et Deo placita circumquaque tendat opinio.

Data die XV mensis Augusti, indictione XIII.

XLVIII.

Gregorius I papa Syagrium (Augustodunensem), Etherium (Lugdunensem), Virgilium (Arelatensem), Desiderium (Viennensem), episcopos Galliarum, a paribus monet de simonia tollenda, de episcopali honore laicis ad sacrum munus non praeparatis negando, de probibendo clericorum mulierumque contubernio, de conciliis semel saltem in anno per parochias habendis. Quibus de rebus synodo congregata statui iubet, praesentibus Aregio episcopo (Vapincensi) et Cyriaco abbate. De omnibus causis Syagrium episcopum cum synodo, Cyriaco abbate revertente, referre sibi praecipit.

599, iul.

Ed. H: lib. IX, ep. 218 (II, p. 205). Ed. M: lib. IX, ep. 106. Jaffè, Reg. 1747 (1263).

12. De Sigeberto Childeberti patre v. not. 11, p. 135.

GREGORIUS SYAGRIO, ETHERIO, VERGILIO ET DESIDERIO EPISCOPIS A PARIBUS GALLIARUM

Caput nostrum, quod Christus est, ad hoc sua esse membra nos voluit, ut per compagem caritatis et fidei, unum nos in se corpus efficeret. Cui ita corde adhaerere nos convenit, ut, quia sine ipso nihil possumus, per ipsum possimus esse quod dicimur. Ab arce capitis nostri res nulla nos dividat, ne ab ea, si eius esse membrum refugimus, relinquamur et velut eiecti de vite palmites arescamus. Ut ergo Redemptoris nostri esse habitaculum mereamur, in dilectione ipsius toto mentis studio maneamus. Ipse namque ait: « Qui diligit me, sermonem meum ser« vabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus et « mansionem apud eum faciemus ». Sed quoniam bonorum auctori haerere aliter non valemus, nisi cupiditatem a nobis, quae omnium malorum radix est, abscidamus, per scripta praesentia, quae alterno ad invicem desideratae visitationis sermone nos sociant, fraternitatem tuam institutis apostolicis convenimus, ut patrum regulis et praeceptis dominicis innitentes de templo fidei avaritiam quae idolorum est servitus, excludamus, ut in domo Domini nihil noxium nihilque adesse confusum sinamus.

Nuntio siquidem apud nos olim discurrente vulgatum est, quod in Galliarum partibus sacri ordines per simoniacam heresem conferantur. Et vehementi taedio maeroris afficimur, si in ecclesiasticis officiis quemquam habet locum pecunia et fit saeculare quod sacrum est. Quicumque ergo hoc pretii studet datione mercari, dum non officium, sed

1. Syagrius, pallio donatus (ep. IX, 222) petente Brunichilda regina, obiit ante nov. an. 602. Cfr. de eo VIII, 4; IX, 213, 218, 222; de Aetherio v. ep. XI, 40; XIII, 8; de Vergilio v. not. 8, p. 136; de Desiderio v. not. 9, p. 34.

14. IOHANN., XIV, 21.

25. De simonia gallica v. ep. praec.

nomen attendit, sacerdos non esse, sed dici tantummodo inaniter concupiscit. Quod si licet, quid per hoc aliud agitur, nisi ut nulla de actu probatio, nulla sollicitudo de moribus, nulla sit de vita discussio, sed ille solummodo dignus, qui dare pretium suffecerit, aestimetur? Ex qua re si recti libraminis examinatione pensetur, dum improbe ad inanem gloriam locum festinat utilitatis arripere, eo ipso magis, quod honorem quaerit, indignus est. Sicut autem is qui invitatus rennuit, quaesitus refugit, sacris est altaribus ammovendus, sic qui ultro ambit vel importunum se ingerit, est procul dubio repellendus. Nam qui sic nititur ad altiora conscendere, quid agit, nisi ut crescendo decrescat et ascendendo exterius interius in profunda descendat? Itaque, frater carissime, in sacerdotibus ordinandis sinceritas vigeat, sit simplex sine venalitate consensus, pura praeferatur electio, ut ad summam sacerdotii non suffragio venditorum provectus, sed Dei credatur esse iudicio. Nam quia grave omnino sit facinus Dei donum velle pretio comparare vel vendere, evangelica est testis auctoritas. Templum autem Dominus et Redemptor noster ingressus cathedras vendentium columbas evertit. Quid aliud est columbas vendere, nisi pretium de manus impositione percipere et sanctum Spiritum, quem omnipotens Deus hominibus tribuit, venumdare? Quorum sacerdotium ante Dei oculos cadere cathedrarum utique patenter eversione signatum est. Et tamen exerit adhuc nequitiae pravitas vires suas. Nam cogit vendere quos decepit, ut emerent. Et dum non attenditur, quod divina voce praecipitur: « Gratis accepistis, gratis date », agitur, ut crescat et geminata fiat in uno eodemque delicto condicio, ementis scilicet et vendentis. Et cum liqueat hanc heresem ante omnes radice pestifera subrepsisse atque in ipsa sua origine apostolica esse detestatione damnatam, cur non

28. MATTH., X, 8.

cavetur, cur non perpenditur, quia benedictio illi in maledictione convertitur, qui ad hoc, ut fiat hereticus, promovetur?

Plerumque igitur adversarius animarum, dum non potest in his quae ad faciem sunt prava subripere, callide specie quasi pietatis iniecta nititur supplantare suadetque forsitan debere ab habentibus accipi, ut sit, quod possit non habentibus erogari, dum modo vel sic venena mortifera elemosinae celata obumbratione transfundat. Nam nec venator feram aut avem auceps deciperet vel piscem piscator caperet, si aut illi laqueum in aperto proponerent aut ille hamum esca absconditum non haberet. Omnino ergo metuenda et cavenda est hostis astutia, ne, quos aperta nequit temptatione subvertere, latente telo saevius valeat trucidare. Neque enim elemosina reputanda est, si pauperibus dispensetur quod ex inlicitis rebus accipitur, quia qui hac intentione male accipit, ut quasi bene dispenset, gravatur potius, quam adiuvatur. Elemosina Redemptoris nostri oculis illa placet, quae non de inlicitis et iniquitate congeritur, sed quae de rebus concessis et bene adquisitis impenditur. Unde etiam illud certum est, quia, et si monasteria aut xenodochia vel quid aliud construatur, mercedi non proficit, quoniam, dum perversus et emptor honoris in loco transmittitur et alios ad sui similitudinem sub commodi datione constituit, plura male ordinando destruit, quam ille potest aedificare, qui ab eo pecunias ordinationis accepit. Ne ergo sub optentu elemosinae cum peccato aliquid studeamus accipere, aperte sacra scriptura nos prohibet dicens: « Hostiae impiorum abominabiles, quia offerentur ex scelere ». Quicquid enim in Dei sacrificio ex scelere offertur, omnipotentis Dei non placat iracundiam, sed irritat. Hinc rursum scriptum est: « Honora Dominum de tuis iustis laboribus ».

29. *Prov.*, XXI, 27. 32. *Prov.*, III, 9.

Qui ergo male tollit, ut quasi bene praebeat, constat sine dubio, quia Dominum non honorat. Hinc quoque per Salomonem dicitur: « Qui offert sacrificium de substantia pau« peris, ac si victimet filium in conspectu patris ». Quantus autem dolor patris sit, perpendamus, si in eius conspectu filius victimetur. Et hinc facile cognoscimus, quantus apud Deum dolor exasperatur, quando ei sacrificium ex rapina tribuitur. Nimis ergo declinandum est, dilectissime fratrum, sub optentu elemosinae peccata simoniacae hereseos perpetrare. Nam aliud est propter peccata elemosinas facere, aliud propter elemosinas peccata committere.

Hoc quoque ad nos pervenisse non dissimili dignum detestatione complectimur, quod quidam desiderio honoris inflati defunctis episcopis tonsorantur et fiunt repente ex laicis sacerdotes atque inverecunde religiosi propositi ducatum arripiunt, qui nec esse adhuc milites didicerunt. Quid putamus, quid isti subiectis praestaturi sunt, qui, antequam discipulatus limen attingant, tenere locum magisterii non formidant? Qua de re necesse est, ut, etsi quamvis inculpati quisque sit meriti, ante tamen per distinctos ordines ecclesiasticis exerceatur officiis. Videat quod imitetur, discat quod doceat, informetur quod teneat, ut postea non debeat errare, qui eligitur viam errantibus demonstrare. Diu ergo religiosa meditatione poliatur, ut placeat, et sic lucerna super candelabrum posita luceat, ut adversa ventorum vis inruens conceptam eruditionis flammam non extinguat, sed augeat. Nam cum scriptum sit: « Ut prius « quis probetur, et sic ministret », multo amplius ante probandus est, qui populi intercessor adsumitur, ne fiant causa ruinae populi sacerdotes mali. Nulla igitur contra hoc excusatio, nulla potest esse defensio, quia cunctis liquido notum est, quae sit in huius rei diligentia sancta egregii sollici-

4. *Eccli.*, XXXIV, 24.

15. De laicis statim episcopi effectis v. not. 3, p. 139.

28. I *Tim.*, III, 10.

tudo doctoris, qua neophitum ad ordines vetat sacros accedere. Sicut autem tunc neophitus dicebatur, qui initio in sanctae fidei erat conversatione plantatus, sic modo neophitus habendus est, qui repente in religionis habitu plantatus ad ambiendos honores sacros inrepserit. Ordinate ergo ad ordines accedendum est; nam casum appetit, qui ad summa loci fastigia postpositis gradibus per abrupta quaerit ascensum. Et cum idem apostolus doceat inter alia sacri ordinis instituta discipulum manum non esse cuiquam citius imponendam, quid hoc celerius quidve praecipitantius, quam ut exoriatur a summitate principium et ante esse incipiat episcopus quam minister? Quisquis igitur sacerdotium non ad elationis pompam, sed ad utilitatem adipisci desiderat, prius vires suas cum eo quo est subiturus onere metiatur, ut et inpar abstineat et ad id cum metu, etiam qui se sufficere existimat, accedat. Ab re autem non facimus, si ad argumentum rationabile usum rerum inrationabilium colligamus. Apta namque aedificationibus de silvis ligna succiduntur, nec tamen adhuc viridibus aedificii pondus imponitur, nisi eorum viriditatem multorum dierum mora siccaverit et apta ad necessarium usum effecerit. Quae si observantia forte neglegitur, citius superimposita mole franguntur et gignit ruinam ad auxilium res provisa. Hinc enim et medici, qui curam gerunt de corpore, quaedam adiutoria recenti adhuc confectione formata indigenti non offerunt, sed maceranda temporibus derelinquunt. Nam si immature quis dederit, dubium non est, quia fit causa periculi res salutis. Discant itaque, discant in officio suo sacerdotes, quibus animarum credita est cura, servare quod diversarum artium homines docente ratione custodiunt et a praecipiti se ambitione, etsi non metu, saltem pudore contineant. Sed ne forsitan ab hoc pravae se consuetudinis quisquam velit obiectu defendere, fraternitatis tuae discretio rationis eos freno coerceat et labi in inlicitis non permittat,

quia, quicquid ultione dignum est, non ad imitationis, sed potius ad exemplum debet correptionis adduci.

Neque autem hoc quod similiter corrigendum est patimur neglegenter omittere. Nam quid prodest cuncta munisse, si per unum locum perniciosus hosti praebeatur accessus? Cum his itaque qui in sacro sunt ordine constituti habitare mulieres perhibentur. De quibus, ne antiquus humani generis inimicus exultet, omnium definiendum consensu est, ut praeter eas quas sacri canones complectuntur alias secum mulieres habere non debeant. Quae interdictio etsi forte aliquibus ad tempus amara est, certum est, quia postmodum ex ipsa animae utilitate dulcescit, si, unde inimicus superare potuit, superetur.

Nec hoc quoque in hac sollicitudinis parte relinquimus, quod de habendis per parrochias conciliis patrum providentia utilitatis causa sancitum est. Unde ne qua inter fratres dissensio, ne qua inter praepositos et subiectos sint fomenta discordiae, in unum sacerdotes convenire necesse est, ut et de incidentibus causis disceptatio et sit salubris de ecclesiastica observatione collatio, quatenus, dum per hoc et praeterita corriguntur et regulam futura suscipiunt, omnipotens ubique Dominus fratrum concordia collaudetur. Cuius vobis adesse praesentiam, si haec observabitis, scitote, quia scriptum est: « Ubi fuerint congregati duo aut tres in « nomine meo, ibi sum in medio eorum ». Si ergo adesse dignabitur, ubi duo vel tres fuerint, quanto magis non deerit, ubi plures convenerint sacerdotes? Et quidem, quia de habendo bis in anno concilio patrum sit regulis statutum, non latet. Sed ne forte aliqua impleri hoc necessitas non permittat, semel tamen sine excusatione aliqua decernimus congregari, ut expectatione concilii nihil pravum, nihil praesu-

10. De mulieribus subintroductis v. *Conc. Nic.*, can. III in MANSI, *Coll. Conc.*, II, col. 892.

15. De conciliis provincialibus v. not. 5, p. 110.

25. MATTH., XVIII, 20.

matur inlicitum. Nam plerumque etsi non amore iustitiae, metu examinis abstinetur ab hoc quod omnium notum est posse displicere iudicio. Hanc, fratrum carissime, observantiam nostris relinquendam posteris teneamus et omnia, quae ad eruditionem nostram sacris apicibus scripta sunt, meditemur atque ad ea, quoscumque possumus, incitemus. Certum quippe est, quia si toto corde praeceptis nos salutaribus occupamus, omnem vitiorum labem effugimus, quia, dum in his quibus aedificamur innitimur, locum sine dubio deceptionis excludimus.

De his itaque quae superius dicta sunt fraternitatem vestram auctore Deo volumus synodum congregare atque in ea reverentissimo fratre nostro Aregio episcopo et dilectissimo filio nostro Cyriaco abbate mediantibus omnia, quae sanctis canonibus, sicut praediximus, sunt adversa, districte sub anathematis interpositione damnentur, id est, ut nullus pro adipiscendis ecclesiasticis ordinibus dare aliquod commodum praesumat vel pro datis accipere, neque ex laico habitu quisquam repente audeat ad locum sacri regiminis pervenire, neque ut aliae mulieres cum sacerdotibus habitent, nisi hae, quae sacris, ut praedictum est, canonibus sunt permissae. De quibus cunctis reverentissimus frater noster Syagrius episcopus cum omni synodo dilectissimo filio nostro Cyriaco abbate remeante nobis quae acta fuerint, studeat nuntiare, ut suptiliter agnoscentes, quid et cum qua cautela vel qualiter sit decretum, omnipotenti Deo de vita vestra ac moribus gratias incessabiliter persolvamus.

13. Aregius episcopus Vapicensis (*Gap*) urbis Galliae Narbonensis, in hodierno Delphinatu. Ad eundem v. ep. IX, 719; XI, 42, 44.

14. De Cyriaco abbate v. not. 9, p. 112.

XLIX.

Gregorius papa a Brunichilda, regina Francorum, licentiam legati mittendi petit, qui Gallicos sacerdotes coerceat.

601, iun. 22.

Ed. H: lib. IX, ep. 46 (II, p. 318). Ed. M: lib. XI, ep. 69. Jaffé, Reg. 1837 (1419).

GREGORIUS BRUNIGILDAE REGINAE FRANCORUM

Cum scriptum sit: « Iustitia elevat gentem, miseros « autem facit populos peccatum », tunc regnum stabile creditur, cum culpa quae cognoscitur citius emendatur. Multorum igitur ad nos relatione pervenit, quod dicere sine afflictione cordis nimia non valemus, ita quosdam sacerdotes in illis partibus impudice ac nequiter conversari, ut et audire nobis opprobrium et lamentabile sit referre. Ne ergo, postquam huius nequitiae huc usque se tetendit opinio, aliena pravitas aut nostram animam aut regnum vestrum peccati sui iaculo feriat, ardenter ad haec debemus ulciscenda consurgere, ne paucorum facinus multorum possit esse perditio. Nam causa sunt ruinae populi sacerdotes mali. Quis enim pro populi se peccatis intercessor obiciat, si sacerdos, qui exorare debuerat, graviora committat? Sed quoniam eos quorum haec locus est insequi nec sollicitudo ad requisitionem nec zelus excitat ad vindictam, scripta ad nos vestra discurrant, et personam, si praecipitis, cum vestrae auctoritatis assensu transmittimus, quae una cum aliis sacerdotibus haec et suptiliter quaerere et secundum Deum debeat emendare. Nec enim sunt dissimulanda quae dicimus, quia qui emendare potest et neglegit, participem se procul dubio delicti constituit. Providete ergo

6. De Brunichilda v. not. 11, p. 135.

8. *Prov.*, XIV, 34.

animae vestrae, providete nepotibus, quos cupitis regnare feliciter, providete provinciis et, priusquam creator noster manum suam ad feriendum excutiat, de correctione huius sceleris studiosissime cogitate, ne tanto postmodum acrius feriat, quanto modo diutius et clementer expectat. Scitote autem, quia magnum Deo nostro sacrificium placationis offertis, si tanti labem facinoris de vestris citius finibus amputatis.

Data die X kalendarum Iuliarum, indictione IIII.

L.

Gregorius I papa universis episcopis Dalmatiae mandat, ut, si Honoratus diaconus reprobetur, de moribus episcopi Salonitani eligendi sibi renuntient. Conceditque, ut quem omnes elegerint consecrent, excepto Maximo qui ambitui deditus dignitate privetur.

593, nov.

Ed. E: lib. IV, ep. 16 (I, p. 248). Ed. M: lib. IV, ep. 10. Jaffé, Reg. 1287 (919).

GREGORIUS UNIVERSIS EPISCOPIS PER DALMATIAS

Oportuerat quidem fraternitatem vestram divini respectu iudicii clausis carnalibus oculis nihil quod ad Deum pertinet

1. *Nepotibus*: scil. Theuderico et Theudeberto, Childeberti filiis, quorum alter in Burgundia, alter in Austrasia regnabat. Vide ad eosdem ep. VI, 49; XI, 47, 50.

17. Dalmatia, provincia Illyrici ecclesiastici, cuius metropolis Salona (nunc *Spalato*) erat.

An. 593 cum, obitu Natalis episcopi, sedes Salonitana vacaret, Maximus clericus, aula Byzantina favente, vi solium episcopalem occupavit (ep. IV, 20), minas Gregorii contemnens, qui et apud Mauricium questus est et ad suum tribunal usurpatorem vocavit (ep. VI, 3, 25). Attamen nec Maximus papam adiit nec eius fautores ab eo instigando cessarunt donec, Callinico exarcha Ravennae creato, statutum fuit ut Maximus canonico iudicio Ravennae se subiiceret coram Mariniano episcopo, Castorio diacono apost. Sedis et – Maximo postulante – Constantio Mediolanensi (an. 599). Maximus

et rectam mentis intentionem omittere, nec cuiuslibet hominis faciem rectitudini iustitiae praeponere. Sed postquam ita mores vestri saecularibus sunt traducti negotiis, ut obliviscentes omnem sacerdotalis in vobis honoris tramitem cunctumque superni metus intuitum, non quid Deo sed quid vobis placeat studetis explere, necesse habuimus, haec ad vos districtiora specialiter scripta transmittere, quibus ex beati Petri principis apostolorum auctoritate praecipimus, ut nulli penitus extra consensum permissionemque nostram, quantum ad episcopatus ordinationem pertinet, in Salonitana civitate manus praesumatis imponere, nec quemquam in civitate ipsa aliter quam diximus ordinare. Quod si contra haec quippiam vel sponte vestra, vel a quolibet coacti praesumpseritis vel temptaveritis agere, decernimus, vos Dominici corporis et sanguinis participatione privatos, quatenus ex eadem ipsa adtrectatione vestra vel voluntate transgrediendae praeceptionis nostrae, a caelestibus misteriis alieni, nec quem ordinaveritis habeatur episcopus. Nos namque nullum, cuius vita reprehendi potest, ordinari volumus temere. Et si Honoratus diaconus indignus ostenditur, de vita moribusque eius qui electus fuerit nobis renuntiari volumus, ut quicquid in hac re agendum est cum consensu nostro salubriter permittamus impleri.

Confidimus enim in omnipotentem Dominum, quia quan-

postquam ad poenitentiam est adductus ritu a Gregorio statuto, pallio est donatus et postea pia familiaritate cum papa usus est. Tota haec de Maximo controversia (ait Grisar, *S. Gregorio M.*, Roma, 1904, p. 179 in nota) maximi est momenti ad historiam ecclesiasticae disciplinae conficiendam. Cfr. epp. quae sequuntur.

20. Honoratus ecclesiae Salonitanae integerrimus archidiaconus, Natali episcopo, nimis gulae illecebris faventi, invisus atque ideo in Salonitana synodo iniuste accusatus (v. ep. III, 32) et compulsus ut ad presbyteratus ordinem accederet: postque Natalis obitum (oct. 592 – mart. 593) Maximi in sede Salonitana occupanda adversarius; v. ep. III, 46.

tum ad intentionem nostram pertinet, numquam quod nostram gravare possit animam, nunquam fieri sinimus quod vestram gravare possit ecclesiam. Sin vero in qualibet persona ita omnium voluntarius consensus accesserit, ut auctore Deo digna sit, et non sit qui ab eius ordinatione dissentiat, hanc a vobis in eadem Salonitana ecclesia ex praesentis epistolae nostrae concessa licentia volumus consecrari. Excepta dumtaxat persona Maximi, de qua ad nos multa mala perlata sunt. Quae si ab appetitu maioris ordinis non cessat, restat ut arbitror quatenus subtiliter discussa ipso quoque in quo est officio careat.

LI.

Gregorius I papa Maximo, praesumptori Salonitano, ordinatoribusque eius, donec eum vera imperatoris iussione ordinatum cognoverit, sacris interdicit.

594, apr.

Ed. E: lib. IV, ep. 20 (I, p. 254). Ed. M: lib. IV, ep. 20. Jaffé, Reg. 1292 (927).

GREGORIUS MAXIMO PRAESUMPTORI IN SALONA

Licet cetera cuiuspiam talia vitae sint merita ut nihil sit, quod ex sacerdotalibus valeat ordinationibus obviare, tamen solius nefas ambitus severissima canonum districtione damnatur. Cognovimus itaque quod vel subrepta vel simulata piissimorum principum iussione dum vita dignus non fueris, te ad sacerdotii ordinem cunctis venerabilem prorupisse. Quod nos ideo sine ulla hesitatione credidimus, quia vitam aetatemque tuam non habemus incognitam, ac deinde quia serenissimi domini imperatoris animum non ignoramus, quod se in causis sacerdotalibus miscere non soleat, ne nostris in aliquo

18. De Maximo v. not. 17, p. 149.

peccatis gravetur. Additur inauditum nefas, quod post interdictionem quoque nostram, quae sub excommunicatione tua ordinantiumque te facta est, caesis presbyteris, diaconibus, ceteroque clero, manu militari diceris ad medium deductus. Quam rem nos consecrationem dicere nullo modo possumus, quia ab excommunicatis est hominibus celebrata. Quia igitur sine ullius exempli forma violasti talem tantamque sacerdotii dignitatem, praecipimus, ut usque dum dominicis vel responsalis nostri cognoverimus apicibus, quod non resumpticia, sed vera fueris iussione ordinatus, nullatenus tu ordinatoresque tui adtrectare quicquam praesumatis sacerdotalis officii, neque usque ad rescriptum nostrum ad cultum vos sacri altaris accedere. Quod si contra haec agere praesumpseritis anathema vobis sit a Deo et a beato Petro apostolorum principe, ut contemplatione iudicii vestri ceteris quoque catholicis ecclesiis ultionis vestrae praebeatur exemplum.

LII.

Gregorius I papa Maximum Salonae, qui episcopatum arripuit, sacra contra interdictum procurare ausum saepiusque frustra vocatum, intra dies triginta Romam venire iubet. Quod scripserit serenissimos dominos, ut causa per legatos Salonae cognosceretur, praecepisse, se nec ea praecepta accepisse et scire dominos se in causas sacerdotales non miscere. Paulinum episcopum et Honoratum archidiaconum iniuriis affici vetat.

596, ian.

Ed. H: lib. VI, ep. 25 (I, p. 402). Ed. M: lib. VI, ep. 25. Jaffé, Reg. 1405 (1036).

GREGORIUS MAXIMO IN SALONA
QUI EPISCOPATUM ARRIPUIT

Dum scriptis nostris quaesitis quibusdam excusationibus differs oboedientiam exhibere, dum pro veritatis satisfactione

26. De Maximo v. not. 17, p. 149.
28. Refertur papa ad ep. VI, 3.

totiens a nobis ammonitus venire postponis, his quae adversum te dicta sunt fidem ex hoc magis adcommodas et, vel si qua alia deesse videantur, quae gravent aut noceant, id agis, ut sola te dilatio faciat et accuset esse culpabilem. Humiliare tandem et oboedientiae te summitte atque ad nos sine excusatione aliqua venire festina, ut requisita et cognita veritate secundum Dei timorem, quicquid aequum canonicumque fuerit, decernatur. Certus enim esto, quia iustitiam tibi et canonum statuta servabimus atque causae tuae revelante Domino veritatis auctore amicum iustitiae finem imponimus. Nam quod ais, ut illic personam dirigere debeamus, qua praesente de his quae dicuntur possit esse probatio, esset utcumque excusabile, si umquam ratio ei qui accusatur necessitatem probationis imponeret. At postquam non tibi, sed accusantibus hoc onus incumbit, ad nos, sicut praefati sumus, dilatione cessante venire non desinas: et aut sine mora aderit accusator, qui ea quae de simoniaca heresi vel aliis dicta sunt congruenti probatione suffulciat, aut certe in his quae ad salubritatem negotii ipsius pertinent interveniente beato Petro apostolorum principe dispensatio iusta proveniet, quatenus nulla nos ante Deum dissimulatione pro eo, quod haec ad nostram conscientiam pervenere, reatus possit culpa confundere. Quod vero indicas serenissimos dominos, ut illic debeat esse cognitio, praecepisse, nos quidem nullas eorum de hac re alias, nisi ut ad nos venire debeas, iussiones accepimus. Sed et si forsitan pro reipublicae suae utilitate, quae divina sibi largitate concessa est, multa cogitantibus et in diversis sollicitudinibus occupatis suggestum est et eorum est iussio per obreptionem elicita, postquam et nobis et omnibus notum est piissimos dominos disciplinam diligere, ordines servare, canones venerari et in causis se sacerdotalibus non miscere,

14. Cfr. *Dig.*, XXII, 3, 21: « semper necessitas probandi incumbit « illi qui agit ».

instanter exequimur, quod et illorum iuvat animam atque rempublicam, et ad quod nos terribilis tremendique iudicis respectus impellit.

Quiescere ergo a cunctis excusationibus et huc adesse non differas, ut veritatis indagatione roborati causae tuae tandem terminus imponatur. Quod autem valde te pertimescere ac omnino trepidare cognovimus, ne hoc fortasse in te ulciscamur, quod sine nostro consensu ad sacerdotalem cognosceris ordinem inordinate prorupisse: intolerabilis quidem culpa est, sed hanc secundum iussiones serenissimi domini imperatoris, si nequaquam amplius in contumaciae tuae errore perstiteris, laxamus atque de hac re contra te minime movemur. Sed alia quae nobis dicta sunt inrequisita praeterire non patimur.

Quia vero dudum scripta tibi transmisimus, ut, quoadusque voluntatem eiusdem serenissimi domini cognosceremus, missarum sollemnia celebrare nullo modo auderes, sed tu velata mente agisti callide, ne eadem scripta susciperes, quae tamen eorum esset sententia, quoquo modo cognovisti, sed servare noluisti, ideoque ea quae tibi prius scripta transmisimus confirmamus, ut missarum sollemnia celebrare non audeas, donec omnia quae contra te dicta sunt suptiliter inquisita fuerint ac discussa. Qui si perverso forsitan ausu celebrare praesumpseris, ab interdicta pridem communionis interminatione liberum te non esse cognoscas. Nam si etiam alii excessus desint, pro hac solummodo culpa superbiae dominici te corporis ac sanguinis communione privamus. Pro qua re oboedientiam quam decet exhibens ad nos summopere, sicut diximus, venire festina, ita ut triginta dierum spatium habeas, quatenus iter tuum praepares et omni excusatione postposita huc adesse non differas.

18. Cfr. ep. V, 39, p. 124.

Si qua autem a iudicibus vel manu militari seu a populo ad contradicendum itineri tuo occasio fuerit exorta, qua calliditate agatur, agnoscimus. Ipse ergo iam videas, quam vel hic hominibus vel in futuro iudicio omnipotenti Deo de tua reddas obligatione rationem, qui districtam in te ex tuo contemptu provocasti sententiam.

Praeterea pervenit ad me, quia Paulinus frater et coepiscopus meus et Honoratus ecclesiae Salonitanae archidiaconus, pro eo, quod praesumptioni tuae noluerint praebere consensum, graves a te molestias patiantur, ita ut datis fideiussioribus sint constricti, quatenus eis civitatem vel domos suas egredi omnino non liceat. Quod i sita est, vel sero iam ad sensum salutis rediens scriptis praesentibus acceptis ab utrorumque te suspende molestia, ut eis libera sit licentia vel ad me veniendi, si voluerint, vel quolibet alibi pro suis utilitatibus proficisci.

LIII.

Gregorius I papa clero et nobilibus Salonitanis scribit, ne Maximum sibi in odio esse putent. Quem ut Romam veniat, impellere eos iubet. Praeter Paulinum episcopum et Honoratum archidiaconum Maximi societate abstinere neminem miratur.

596, ian.

Ed. H: lib. VI, ep. 26 (I, p. 404). Ed. M: lib. VI, ep. 26. Jaffé, Reg. 1406 (1037).

GREGORIUS DILECTISSIMIS FILIIS CLERO, NOBILIBUS SALONIS CONSISTENTIBUS

Pervenit ad me, quod quidam perversae mentis homines, ut dilectionis vestrae animos vulnerarent, vobis insinuare conati sunt, quia ego contra Maximum quodam odio mo-

7. Paulinus episcopus Tauriacensis, prov. Bruttiorum. Vide ad eumdem ep. I, 38, 39.

8. De Honorato v. not. 20, p. 150.

25. De Salona v. not. 17, p. 149.

28. De Maximo v. not. 17, p. 149.

vear et non magis quae canonica, sed ea quae furoris sunt exequi concupiscam. Sed absit hoc, absit a sacerdotali animo, ut in qualibet causa privato zelo moveatur. Ego autem et vestrae dilectioni providens et meae animae omnipotentis Dei iudicium pertimescens eiusdem Maximi causas suptiliter exquiri desidero, si nullis criminibus pressus, quae sacro ordini contradicunt, si non per simoniacam heresem, id est praemia quibusdam se eligentibus praebendo, ad sacerdotale pertingere officium conatur. Tunc liber pro vobis apud Dominum intercessor erit, si non obligatus de suis ad locum intercessionis venerit.

Cuius tamen iam culpa superbiae in aperto monstratur, quod evocatus, ut ad nos venire debeat, diversis excusationibus renititur, refugit, metuit. Unde ergo trepidat, si eum de his quibus inclamatus est conscientia non accusat? Ecce enim iam diu dilectio vestra sine pastore est et, sicut vobis omnipotens Deus innotescat, vehementer destitutioni vestrae et medullitus ex toto corde compatior. Audio enim, quae in grege Domini dilacerationes fiunt. Sed cum pastor deest, quis contra lupos invigilet? Ideoque praedictum Maximum, ut huc ad nos veniat, urguete, quatenus, si hunc innocentem invenire possumus, confirmemus, sin vero ea quae de ipso dicta sunt vera patuerint, non iam tamdiu dilectio vestra per interpositionem personae eius destituta sit.

De me enim certum tenete, quia neque odio neque privati studii zelo contra eum movear; sed quicquid canonicum iustumque fuerit, auctore Domino decerno.

Miratus autem valde sum, quia in tanto Salonitanae ecclesiae clero vel populo vix duo ex sacris ordinibus inventi sunt, frater scilicet et coepiscopus meus Paulinus et dilectissimus filius meus Honoratus archidiaconus eiusdem ecclesiae, qui communicare Maximo sacerdotium rapienti minime consenti-

31. De his v. not. 7, p. 155, et not. 20, p. 150.

rent et se Christianos esse cognoscerent. Debuistis enim, filii carissimi, pensare ordines et, quem sedes apostolica repellebat, repulsum cognoscere, ut prius, si posset, ab inlatis criminibus mundaretur: et tunc ei vestra dilectio communicaret, ne particeps obligationis eius existeret. Nos tamen erga caritatem vestram visceribus humanitatis astringimur et, quia quosdam vestrum violenter pressos ad consentiendum ei ad communicandum cognovimus, omnipotentem Dominum deprecamur, ut vos ab omni reatu peccatorum vestrorum atque ab omnibus vinculis alienae obligationis absolvat vobisque et in praesenti vita suae protectionis gratiam tribuat et nos de vobis in aeterna patria gaudere concedat.

LIV.

Gregorius I papa presbyteros, diaconos et clerum, nobiles ac populum Iaderae consistentes et milites hortatur, ut Maximi Salonitani excommunicati societate abstineant.

596, iul.

Ed. H: lib. VI, ep. 46 (I, p. 421). Ed. M: lib. VI, ep. 27. Jaffé, Reg. 1428 (1060).

GREGORIUS PRESBYTERIS, DIACONIBUS ET CLERO, NOBILIBUS AC POPULO IADERAE CONSISTENTIBUS ET MILITIBUS

Pervenit ad me quosdam vestrorum ignorantia vel necessitate deceptos his qui ab apostolica sede culpa, sicut nostis, exigente communione privati sunt, communicasse, quosdam vero se salubri discretione protegente Domino suspendisse; et quantum de constantibus gaudeo, tantum de deviantibus ingemisco, quoniam sacrae communionis mysteria quae ad absolutionem nobis divina pietate con-

20. Iadera, nunc *Zara*, civitas Dalmatiae episcopalis cui tunc temporis praeerat Sabinianus, qui olim Maximi fautor, postea rebellionis suae poenitentia adductus, claustralem vitam per triennium egit. Vide ad eumdem ep. VII, 17; VIII, 11, 24.

cessa sunt, in detrimento magis suae animae perceperunt. Et quia, sicut vobis omnipotens Dominus innotescat, vehementer caritati vestrae et medullitus ex toto corde compatior, paterno affectu obtestor atque suadeo, ut inlicita se quisque communione suspendat et quos apostolica sedes in consortio communionis suae non recipit, omnino refugiat, ne inde reus ante conspectum aeterni iudicis, unde poterat salvari, consistat.

Comperi autem, quod quidam perversae mentis homines illic insinuare conati sunt, quia ego contra Maximum quodam odio movear et non quae canonica, sed ea potius quae furoris sunt exequi concupiscam. Sed absit hoc, absit a sacerdotali animo, ut in qualibet causa privato zelo moveatur. Ego vero populo in illis partibus consistenti ac meae animae providens et omnipotentis Dei iudicium pertimescens, causas eiusdem Maximi exquiri volo et cum omni sinceritate revelante Deo quod est canonicum definire. Cui quoniam frequenter scripsimus, ut non prius sacra missarum sollemnia celebraret, quam causam potuissemus agnoscere, alioquin esset communione privatus, et ex hoc iam superbiae ipsius culpa in aperto monstratur, quod saepius, sicut dixi, ammonitus, ut ad nos venire debeat, diversis excusationibus renititur, fugit, metuit. Unde ergo trepidat, si eum de his quae de se dicta sunt conscientia non accusat? Haec igitur cognoscentes, postquam vobis nullam de ignorantia excusationem valetis adsumere, rogo, hortor et moneo, ut a prohibitae vos communionis consortio per omnia suspendatis nec cuiquam sacerdoti suprascripto Maximo communicanti contra animam suam quisquam vestrum communicare praesumat.

Quia tamen audio, sicut praefatus sum, quosdam vestrum ignorantia lapsos, quosdam etiam ad communicandum violenter esse compressos, omnipotentem Dominum deprecor, ut et eos qui huic pravitati minime consenserunt

perpetua gratiae suae protectione custodiat et optata eis largitate respondeat et illos quos aut studium, aut ignorantia aut quaelibet alia causa traxit in culpam ab omni reatu peccatorum atque ab omnibus vinculis alienae obligationis absolvat omnibusque et in praesenti vita protectionis suae gratiam tribuat et nos de vobis in aeterna patria gaudere concedat. Ut igitur haec vobis intercessio apud Deum salvatorem nostrum proficiat, adhortationibus nostris pro animae vestrae salute oboedientiam exhibete et ab illis sacram communionem percipite, quos se ab ante dicti Maximi communione abstinuisse vel abstinere cognoscitis.

LV.

Gregorius I papa Maximum, episcopum Salonitanum, ad oboedientiam reversum poenitentiaque affectum, in gratiam et communionem recipit monetque, ut nuntium ad pallium percipiendum Romam mittat. Maxime Callinici exarchi petitione se motum esse addit, ut temperantius cum eo agat.

599, iul.

Ed. H: lib. IX, ep. 176 (II, p. 171). Ed. M: lib. IX, ep. 81. Jaffé, Reg. 1703 (1237).

GREGORIUS MAXIMO EPISCOPO SALONITANO

Quamvis culpabilibus ordinationis tuae primordiis gravem aliam per inoboedientiam culpam addideris, nos tamen sedis apostolicae auctoritatem eo quo decuit moderamine temperantes numquam contra te usque ad hoc quod causa poscebat exarsimus. Sed ut longius se ingratitudo nostra, quam tu tibi excitasti, produceret, credita nos sollecitudo vehementer angebat, ne quaedam inlicita, quae de te audieramus, neglegenter omittere videremur. Quae si bene consideres, ipse paene satisfacere differendo firmabas atque

10. De Maximo v. not. 17, p. 149.
19. De Maximo, qui hic episcopi nomine donatur, v. not. praec.

ex hoc adversum te zelum nostrum acrius incitabas. At ubi salubri tandem consilio usus iugo te oboedientiae humiliter summisisti et dilectio tua poenitentiam agens digna se, ut deputavimus, satisfactione purgavit, redditam tibi gratiam fraternae caritatis intellege atque in nostro te receptum consortio gratulare, quia, sicut perseverantibus in culpa districtos, ita resipiscentibus nos esse benignos decet ad veniam. Postquam ergo fraternitas tua apostolicae sedis communionem se reparasse cognoscit, personam ad nos transmittat, quae pallium tibi deferendum ex more percipiat. Nam quemadmodum inlicita perpetrari non patimur, sic quae sunt consuetudinis non negamus. Licet autem ad haec concedenda dispensatio nos loci nostri vocaverit, multum tamen a nobis petitio dulcissimi atque excellentissimi filii nostri domni Callinici exarchi, ut temperantius erga te ageremus, exegit. Cuius carissimam voluntatem nec pertulimus, nec potuimus contristare.

15. Callinicus exarcha Romano successit ab. an. 597 ad an. 602.

ibliotheca Sanctorum Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum Theologiae et christianarum Litterarum cultoribus accommodata.

SERIES VII

SCRIPTORES MEDII AEVI

VOLUMINIS I PARS II.

ROMAE

Apud Directionem Bibliothecae Ss. Patrum

Via dei Crescenzi, 13-15

M DCCCC VIII

Sancti Gregorii Magni

Epistolae Selectae

CURANTE

Sac. Nicolao Turchi

Litterarum atque Historiae in Gymnasio Urbaniano

de Propaganda Fide professore.

PARS II

ROMAE

Ex Officina typographica Forzani et Socii

Via Dogana Vecchia, 27

M DCCCC VIII

IMPRIMATUR
Fr. Albertus Lepidi, O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR
Iosephus Ceppetelli, Patriarcha Constantin. Vicesgerens.

IV.

EPISTOLAE SANCTI GREGORII PASTORALES

LVI.

Gregorius I papa Petro, episcopo Terracinensi, mandat, ut Iudaeis de veteri loco congregationis eorum pulsis, novum locum denuo eis ademptum restituat. Ut clementia Iudaeos ad christianam fidem convertat, monet.

591, mart.

Ed. E: lib. I, ep. 34 (I, p. 47). Ed. M: lib. I, ep. 35. Jaffé, Reg. 1104 (738).

GREGORIUS PETRO EPISCOPO TERRACINENSI

Ioseph praesentium lator Iudeus insinuavit nobis de loco quodam, in quo ad celebrandas festivitates suas Iudei in Terracinensi castro consistentes convenire consueverant, quod tua eos fraternitas expulisset, et in alium locum pro colendis similiter festivitatibus suis te quoque noscente et consentiente migraverint. Et nunc de eodem loco expulsos se denuo conqueruntur. Sed si ita est, volumus, tua fraternitas ab huiusmodi se querela suspendat et ad locum, quem, sicut praediximus, cum tua conscientia quo congregentur adepti sunt, eos sicut mos fuit ibidem liceat convenire. Hos enim, qui a christiana religione discordant, mansuetudine, benignitate, admonendo, suadendo ad unitatem fidei necesse est congregare, ne quos dulcedo praedicationis et praeventus futuri iudicis terror ad credendum invitare poterat, minis et terroribus repellantur. Oportet ergo magis, ut ad audiendum de vobis verbum Dei benigne conveniant, quam austeritate, quae supra modum extenditur, expavescant.

7. Terracina urbs episcopalis in Campania Romana.

LVII.

Gregorius I papa Virgilium (Arelatensem) et Theodorum Massiliensem episcopos hortatur, ne Iudaeos ad baptismum cogant.

591, iun.

Ed. E: lib. I, ep. 45 (I, p. 71). Ed. M: lib. I, ep. 47. Jaffé, Reg. 1115 (751).

GREGORIUS VIRGILIO ET THEODORO EPISCOPIS MASSILIAE GALLIARUM

Scribendi ad fraternitatem vestram reddendumque debitae salutationis alloquium licet nulla congrui temporis vel personarum esset occasio, actum est, ut uno in tempore et quae decebant de dilectione proximitatis fraternae persolverem et quorundam querimoniam, quae ad nos perlata est, quomodo errantium salvandae sint animae, non tacerem. Plurimi siquidem Iudaicae religionis viri in hac provincia commanentes ac subinde in Massiliae partibus pro diversis negotiis ambulantes ad nostram perduxere notitiam, multos consistentium in illis partibus Iudeorum vi magis ad fontem baptismatis quam praedicatione perductos. Nam intentum quidem huiuscemodi et laude dignum censeo et de Domini nostri descendere dilectione profiteor. Sed hanc eandem intentionem, nisi competens scripturae sacrae comitetur effectus, timeo, ne aut mercedis opus exinde non prove-

6. De Vergilio Arelatensi episcopo v. P. I, not. 8, p. 136; Theodorus sedit in cathedra Massiliensi (nunc *Marseille*) ab an. 574 ad an. 594 et multa est perpessus ob partes Childeberti regis quas tuebatur contra Gunthramnum eius patruum. Cfr. GREG. TUR. *Hist. Franc.* VI, 11; VIII, 12; IX, 22.

7. « Massiliae Galliarum » unica inscriptio probabilius indicat locum quo epistola deferri debebat.

9. Hoc « debitae salutationis « alloquium » procul dubio ad usum Ecclesiae vetustissimum refertur, quo, qui episcopi electi essent, ordinationis suae nuncium ad alios episcopos mittere solebant.

niat, aut iuxta aliquid animarum quas eripi volumus quod absit dispendia subsequantur. Dum enim quispiam ad baptismatis fontem non praedicationis suavitate, sed necessitate pervenerit, ad pristinam superstitionem remeans inde deterius moritur, unde renatus esse videbatur. Fraternitas ergo vestra huiuscemodi homines frequenti praedicatione provocet, quatenus mutare veterem magis vitam de doctoris suavitate desiderent. Sic enim et intentio nostra recte perficitur et conversi animus ad priorem denuo vomitum non mutatur. Adhibendus ergo illis est sermo, qui et errorum in ipsis spinas urere debeat et praedicando quod in his tenebrascit inluminet. Ut pro his ammonitione frequenti mercedem fraternitas vestra capiat et eorum quantos Deus donaverit ad regenerationem novae vitae perducat.

LVIII.

Gregorius I papa Bacaudae (Formiensi) et Agnello (Fundensi) episcopis mandat, ut una cum Petro episcopo (Terracinensi) exquirant, num vox psallentium ex loco sub synagoga in ecclesiam vicinam perferatur, et si necesse sit, alium locum Iudaeis assignent. Ceterum Iudaeos gravari vetat.

591, sept. oct.

Ed. E: lib. II, ep. 6 (I, p. 104). Ed. M: lib. I, ep. 10. Jaffé, Reg. 1157 (739).

GREGORIUS BACAUDAE ET AGNELLO EPISCOPIS

DE HEBREIS.

Supplicaverunt nobis Hebrei Terracinae degentes, ut locum, quem sub synagoge hactenus habuerunt, eum illis

4. Chilpericus Francorum Neustriae rex multos Iudaeos compulerat ut baptizarentur, veluti in GREG. TUR. *Hist. Franc.* VI, 17 scriptum legimus.

14. In editione Ewaldiana loco *ad*, particula *ac* habetur, errori certe typographi adscribenda.

22. De Bacauda v. P. I, not. 9, p. 4; Agnellus episcopus Fundensis fuit, qui post Petrum (de quo v. P. II, p. 163) episcopatum Terracinensem assumpsit.

nostra quoque auctoritate esset habendi licentia. Sed quia pervenit ad nos, eo quod locus ipse sic vicinus esset ecclesiae, ut etiam vox psallentium perveniret, scripsimus fratri et coepiscopo nostro Petro, et si ita esset, aut vox de eodem loco in ecclesiae ore sonaret, Iudeorum celebrationibus privaretur. Ideoque fraternitas vestra cum suprascripto Petro fratre et coepiscopo nostro locum ipsum diligenter inspiciat, et si ita est, aut aliquid vobis ecclesiae fuerit visum officere, alium locum intra ipsum castellum praevidete, ubi praefati Hebrei conveniant, quo sua possint sine impedimento ceremonia celebrare. Talem vero fraternitas vestra praevideat, si hoc fuerint loco privati, ut nulla exinde in futuro querella nascatur.

Praedictos vero Hebreos gravari vel affligi contra rationis ordinem prohibemus. Sed sicut Romanis vivere legibus permittuntur, annuente iustitia actosque suos ut norunt nullo inpediente disponant. Eis tamen Christiana mancipia habere non liceat.

LIX.

Gregorius I papa Venantio, episcopo Lunensi, de Iudaeorum mancipiis Christianis praecipit. *594, mai.*

Ed. E: lib. IV, ep. 21 (I, p. 225). Ed. M: lib. IV, ep. 21. Jaffé, Reg. 1293 (928).

GREGORIUS VENANTIO EPISCOPO LUNENSI

Multorum ad nos relatione pervenit, a Iudaeis in Lunensi civitate degentibus in servitium Christiana detineri mancipia. Quae res nobis tanto visa est asperior, quanto

4. Epistola haec ad Petrum missa non habetur in Registro: illa enim quam supra retulimus (P. II, p. 163) non loquitur de voce psallentium.

18. Cfr. *Cod. Iust.* I, 9, 10.

23. Venantius hic idem est qui Romam ad Gregorium venerat. Cfr. ad eumdem ep. IV, 21; V, 5, 17; VIII, 5; IX, 86, 114, 143. Luna Etruriae urbs non procul a Macrae fluminis ostio sita, media aetate subversa. In eius locum *Luni* vel *Sarzana* exstructae sunt.

eam fraternitatis tuae patientia operabatur. Oportebat quippe te respectu loci tui atque christianae religionis intuitu nullam relinquere occasionem, ut superstitioni Iudaicae simplices animae, non tam suasionibus, quam potestatis iure, quodammodo deservirent. Quamobrem hortamur fraternitatem tuam, ut secundum piissimarum legum tramitem, nulli Iudaeo liceat Christianum mancipium in suo retinere dominio. Sed si qui penes eos inveniuntur, libertas eis tuitionis auxilio ex legum sanctione servetur. Hi vero qui in possessionibus eorum sunt, licet et ipsi ex legum districtione sint liberi, tamen quia colendis terris eorum diutius adheserunt, utpote conditionem loci debentes, ad colenda quae consueverant rura permaneant, pensiones praedictis viris praebeant, cuncta quae de colonis vel originariis iura praecipiunt peragant. Nihil eis extra haec oneris amplius indicatur. Quod si quisquam de his vel ad alium migrare locum, vel in obsequium suum retinere voluerit, ipse sibi reputet, qui ius colonarium, temeritate sua, ius vero dominii sibi iuris severitate damnavit. In his ergo omnibus ita te volumus sollerter inpendi, ut nec direpti gregis pastor reus existas, nec apud nos minor aemulatio fraternitatem tuam reprehensibilem reddat.

8. Cfr. *Cod. Iust.* I, 10, 1 et P. I, not. 12, p. 110.

10. « Hi qui in possessionibus « eorum sunt » ii coloni sunt qui non poterant terram dominorum relinquere et *adscriptitii* dicebantur. Horum conditio miserrima erat et « servituti glebae » colonorum medii aevi merito comparatur. Cfr. *Cod. Iust.* IX, tit. 47, *De agricolis et censitis et colonis*. Cfr. etiam SAVIGNY, *Ueber den römischen Colonat* in *Vermischte Schriften*, 1850, II, pp. 1–66; SEECK, art. *Colonatus* in PAULY-WISSOWA, *Real-Encyclopädie*, VII, coll. 483–510, Stuttgart, 1900; J. MARQUARDT, *De l'organisation financière chez les Romains* in *Manuel des antiquités romaines*, Paris, Thorin, 1888, vol. X, pp. 301 et seq.

14. *Originarii* erant ex colonis adscriptitiis prognati, qui proinde in servitute perpetua vitam degebant nec sine terra quam fodiebant vendi poterant.

LX.

Gregorius I papa Pelagio de Turnis et Sereno Massiliensi (nec non Aetherio Lugdunensi) episcopis a paribus Augustinum, servum Dei, latorem praesentium aliosque servos Dei et Candidum presbyterum, rectorem patrimonioli ecclesiae Romanae, commendat.

596, iul. 23.

Ed. H: lib. VI, ep. 50 (I, p. 424). Ed. M: lib. VI, ep. 52. Jaffè, Reg. 1435 (1065).

GREGORIUS PELAGIO DE TURNIS ET SERENO DE MASSILIA, EPISCOPIS GALLIS, A PARIBUS

Licet apud sacerdotes habentes Deo placitam caritatem religiosi viri nullius commendatione indigeant, quia tamen aptum scribendi se tempus ingessit, fraternitati vestrae nostra mittere scripta curavimus insinuantes latores praesentium Augustinum servum Dei, de cuius certi sumus studio, cum aliis servis Dei illic nos pro utilitate animarum auxiliante Domino direxisse. Quem necesse est ut sacerdotali studio sanctitas vestra adiuvare et sua ei solacia praebere festinet. Cui etiam ut promptiores ad suffragandum possitis existere, causam vobis iniunximus suptiliter indicare, scientes, quod ea cognita tota vos propter Deum devotione ad solaciandum, quia res exigit, commodetis.

Candidum praeterea presbyterum communem filium, quem ad gubernationem patrimonioli ecclesiae nostrae transmisimus, caritati vestrae in omnibus commendamus.

3. BEDA, *H. E.* I, 24, ait hanc epistolam etiam Aetherio Lugdunensi missam de quo v. ep. IX, 218; XI, 40; XIII, 8.

8. Pelagius Gregorio celebri illo Francorum historico successit in sede Turonensi (*Tours*). Ad Serenum qui Theodorico Massiliensi successit, v. ep. IX, 208; XI, 10, 41.

14. De Augustino v. P. I, not. 3, p. 36.

LXI.

Gregorius I papa servos Domini hortatur, ne aut molestiis itineris aut hominum sermone ab incepto deterreantur utque Augustino praeposito remeanti, quem abbatem factum nuntiat, per omnia oboediant.

596, iul. 23.

Ed. H: lib. VI, ep. 50[a] (I, p. 425). Ed. M: lib. VI, ep. 51. Jaffé, Reg. 1434 (1064).

GREGORIUS SERVUS SERVORUM DEI
SERVIS DOMINI NOSTRI

Quia melius fuerat bona non incipere, quam ab his quae coepta sunt cogitatione retrorsum redire, summo studio, dilectissimi filii, oportet, ut opus bonum, quod auxiliante Domino coepistis, impleatis. Nec labor vos ergo itineris nec maledicorum hominum linguae deterreant, sed omni instantia omnique fervore quae inchoastis Deo auctore peragite, scientes, quod laborem magnum maior aeternae retributionis gloria sequitur. Remeanti autem Augustino praeposito vestro, quem et abbatem vobis constituimus, in omnibus humiliter oboedite, scientes hoc vestris animabus per omnia profuturum, quicquid a vobis fuerit in eius ammonitione completum. Omnipotens Deus sua vos gratia protegat et vestri laboris fructum in aeterna me patria videre concedat, quatenus, etsi vobiscum laborare nequeo, simul in gaudio retributionis inveniar, quia laborare scilicet volo.

8. Monachi cum Augustino ad Anglos ad fidem convertendos missi in Provincia constiterant incerti an ab incepto desisterent, atque Augustinum ad Gregorium miserant ut a gravissimo munere eos liberaret. Quibus Gregorius per litteras nostras respondit, quas Augustinus ipse sociis retulit.

13. Linguae scil. sacerdotum Galliarum, ut patet ex ep. VI, 57 quam vides infra, p. 170.

Deus vos incolumes custodiat, dilectissimi filii. Data die decima kalendarum Augustarum, imperante domino nostro Mauricio Tiberio piissimo Augusto anno decimo quarto, post consulatum eiusdem domini nostri anno decimo tertio, indictione decima quarta.

LXII.

Gregorius I papa Brunichildae, reginae Francorum, commendat Augustinum, servum Dei, praesentium latorem, cum aliis servis Dei ad Anglos iam ad fidem christianam propensos, sed a sacerdotibus, qui in vicino sint, neglectos missum, cui iniunxerit, ut aliquos secum e vicino debeat presbyteros ducere; item Candidum et patrimoniolum ecclesiae Romanae commendat.

596, iul.

Ed. H: lib. VI, ep. 57 (I, p. 431). Ed. M: lib. VI, ep. 59. Jaffé, Reg. 1433 (1073).

GREGORIUS BRUNIGILDAE REGINAE FRANCORUM

Excellentiae vestrae christianitas ita nobis veraciter olim innotuit, ut de bonitate eius nullatenus dubitemus, sed magis certum modis omnibus teneamus, quia in causa fidei devote et studiose concurrat et religiosae sinceritatis suae solacia copiosissime sumministret. Ex qua re bene confidentes paterna caritate salutantes indicamus ad nos pervenisse Anglorum gentem Deo annuente velle fieri christianam, sed sacerdotes qui in vicino sunt pastoralem erga eos sollicitudinem non habere. Quorum ne animae in aeterna damnatione valeant deperire, curae nobis fuit praesentium portitorem Augustinum servum Dei, cuius zelum et studium

14. Brunichilda, Athanagildi regis Visigothorum Hispaniae filia, Sigeberti Austrasiae regis uxor, quae post viri occisionem summam rerum pro Childeberto filio et Theudeberto atque Theodorico nepotibus usurpavit. De ea egregie scripsit G. Kurth, *La reine Brunehaut* in *Revue des questions historiques*, 1891, II, 5–97.

22. Cfr. P. II, not. 13, p. 169.

25. De Augustino v. P. I, not. 3, p. 36.

bene nobis est cognitum, cum aliis servis Dei illic dirigere, ut per eos ipsorum potuissemus voluntates addiscere et de eorum conversione vobis quoque adnitentibus, in quantum est possibile, cogitare. Quibus etiam iniunximus ut, ad agenda haec e vicino secum debeant presbyteros ducere. Excellentia ergo vestra, quae prona in bonis esse consuevit operibus, tam pro nostra petitione, quam etiam divini timoris consideratione eum dignetur habere in omnibus commendatum atque ei tuitionis suae gratiam vehementer impendat et labori eius patrocinii sui ferat auxilium et, ut plenissime possit habere mercedem, ad suprascriptam Anglorum gentem sua tuitione securum ire provideat, quatenus Deus noster, qui in hoc vos saeculo bonis sibi placitis decoravit, idem et in aeterna requie cum suis vos sanctis faciat gratulari.

Praeterea dilectissimum filium nostrum Candidum presbyterum et patrimoniolum ecclesiae nostrae quod illic situm est vestrae christianitati commendantes petimus, ut tuitionis vestrae gratiam in omnibus consequatur.

LXIII.

Gregorius I papa Victorem, episcopum Panormitanum, motus petitione Hebraeorum, qui Romae habitant, hortatur, ne Iudaeos Panormi degentes iniuriis affici patiatur utque iudices electi litem aut componant aut ad se deferant.

598, iun.

Ed. H; lib. VIII, ep. 25 (II, p. 27). Ed. M: lib. VIII, ep. 25. Jaffé, Reg. 1514 (1146).

GREGORIUS VICTORI EPISCOPO PANORMITANO

Sicut Iudaeis non debet esse licentia quicquam in synagogis suis ultra quam permissum est lege praesumere, ita in his quae eis concessa sunt nullum debent praeiudicium

26. Ad Victorem v. ep. V, 4; VI, 39; VIII, 25; IX, 18.

sustinere. Quae autem nobis in hac urbe Roma habitantes Hebraei pro his qui Panormi degunt conquesti sunt, data vos ab eis petitio, quae in subditis tenetur, informat. Si igitur querimonia eorum veritate fulcitur, oportet, ut fraternitas vestra legis serie diligenter inspecta ita eis, quicquid hac de re decretum est, custodire debeat ac servare, ut nec ipsa aliquid iniustum facere nec illi pati praeiudicium videantur. Si vero est aliquid, quod ad restituendum ea quae sunt postulata rationabiliter possit obsistere, iudices a partibus eligantur, qui ea quae aequitati conveniunt valeant definire. Quod si forte illic contentio ipsa finiri nequiverit, ad nos venire causam necesse est, quatenus sine vestra invidia quae amica iustitiae visa fuerint decernantur. Quousque ergo causa ipsa finem accipiat a consecratione locorum quae ablata dicuntur fraternitas se vestra suspendat.

LXIV.

Gregorius I papa Eulogio, episcopo ***Alexandrino, de valetudine queritur;*** *de haereticorum* ***Alexandrinorum conversione gaudet. Narrat Augustinum,*** *monasterii sui monachum,* ***a Germaniarum episcopis episcopum*** *consecratum Anglorum gentis* ***plus quam decem milia in sollemnitate Dominicae*** *nativitatis* ***primae indictionis baptizasse. De Eudoxio haeretico se*** *ab eo informatum esse gratias agit.* ***De erroribus ecclesiae Constantinopolitanae*** *sententiam eius* ***laudat. Reprehendit eum, quod in epistula ad*** *sese missa verbis: « sicut iussistis »* ***et appellatione « universalis » usus sit,*** *quamquam haec appellatio a Chalcedonensi synodo* ***pontifici Romano oblata sit.***

598, iul.

Ed. H: lib. VIII, ep. 29 (II, p. 30). Ed. M: lib. VIII, ep. 30. Jaffè, Reg. 1518 (1150).

GREGORIUS EULOGIO EPISCOPO ALEXANDRINO

Communis filius praesentium lator sanctitatis vestrae scripta deferens aegrum me repperit, aegrum reliquit; qua ex re

28. De Eulogio v. P. I, not. 6, p. 16.

contigit, ut ad largum vestrae beatitudinis fontem brevis epistolae meae vix parva potuisset aqua resudare. Superni autem muneris fuit, ut in dolore corporis positus suavissimae sanctitatis vestrae scripta susciperem quae me de doctrina Alexandrinae ecclesiae, de conversione hereticorum, de concordia fidelium sublimiter laetificaret, quatenus ipsa mentis laetitia immanitatem mihi molestiae temperaret. Et quidem de bonis vestris nova semper exultatione gaudemus, sed tamen ita vos perfecte agere nova esse nullo modo deputamus. Quod enim crescit sanctae ecclesiae populus, quod ad caeleste horreum spiritales segetes multiplicantur, hoc de omnipotentis Dei gratia, quae in beatissimis vobis large influit, numquam habuimus incertum. Gratias itaque omnipotenti Domino solvimus, quia impletum videmus in vobis esse quod scriptum est: « Ubi plurimae segetes, ibi ma« nifesta fortitudo boum ». Si enim bos fortis aratrum linguae in terra cordis audientium non traxisset, tanta fidelium seges minime surrexisset.

Sed quoniam in bonis quae agitis scitur, quod et aliis congaudetis, vestrae vobis gratiae vicem reddo et non dissimilia nuntio, quia, dum gens Anglorum in mundi angulo posita in cultu lignorum ac lapidum perfida nuncusque remaneret, ex vestrae mihi orationis adiutorio placuit, ut ad eam monasterii mei monachum in praedicatione transmittere Deo auctore debuissem. Qui data a me licentia a Germaniarum episcopis episcopus factus cum eorum quoque so-

5. Qui haeretici isti fuerint non liquet. In ep. X, 14 ad eumdem – quam vides in P. I, p. 29 – loquitur noster de Agnoitarum errore. Cfr. de Agnoitis P. I, not. 21, p. 30 et ep. X, 21 quam vides infra.

16. *Prov.* XIV, 4.

22. De Celtarum Britanniae religione cfr. E. Anwyl, *Celtic Religion*, London, 1906 et Ch. Squire, *The mythology of ancient Britain and Ireland,* London, 1906.

26. Augustinus postquam Aethelbertum Anglorum regem cum sua gente in die Christi Natali, an. 597 baptizavit, in Galliam venit ut a Vergilio Arelatensi episcopus consecraretur. Nota hic

laciis ad praedictam gentem in finem mundi perductus est, et iam nunc de eius salute et opere ad nos scripta pervenerunt, quia tantis miraculis vel ipse vel hi qui cum eo transmissi sunt in gente eadem coruscant, ut apostolorum virtutes in signis quae exhibent imitari videantur. In solemnitate autem Dominicae nativitatis, quae hac prima indictione transacta est, plusquam decem milia Angli ab eodem nuntiati sunt fratre et coepiscopo nostro baptizati. Quod idcirco narravi, ut cognoscatis, quid in Alexandrino populo loquendo et quid in mundi finibus agitis orando. Vestrae enim orationes sunt in eo loco ubi non estis, quorum operationes sanctae monstrantur in eo loco ubi estis.

Praeterea de Eudoxi heretici persona, de cuius errore in Latina lingua nil repperi, mihi a vestra beatitudine largissime gaudeo satisfactum. Virorum quippe fortissimorum Basilii, Gregorii atque Epiphanii testimonia protulistis, et manifeste peremptum cognoscimus eum in quo heroes nostri tot iacula dederunt.

De his vero erroribus qui nunc in Constantinopolitana ecclesia probantur exorti doctissime omnia, et ut iudicium tantae sedis proferri decuit, respondistis. Unde omnipotenti Deo gratias agimus, quia adhuc arcae Dei insunt tabulae testamenti. Quid est enim sacerdotale cor, nisi arca testa-

episcopos Galliarum a Germana Francorum origine appellari. Cfr. Io. Diac. *Vita S. Greg.* II, 46.

13. Eudoxius hic sedes Antiochenam et Constantinopolitanam invaserat atque Valentem imperatorem in Ariana haeresi confirmaverat. De eius erroribus Gregorius cum eius damnationem a Cyriaco Const. episcopo facta in sua ep. synodica non probasset, testimonia de Eudoxio quaesierat in ep. VII, 31 ad Eulogium et Anastasium, quam vides infra; quorum primus, ut nostra testatur, loculentissima trium Orientalium Patrum testimonia adduxit. Eius haeresis quae Arianismum sapiebat damnata est in Conc. Const. I, can. 1. Cfr. Theodoreti *H. E.* IV, 11; Socratis *H. E.* II, 19, 27, 40, 43; IV, 1, 14; Sozomeni *H. E.* III, 5; IV, 12.

19. De his erroribus, qui ex Ariana haeresi manabant, loquitur noster in ep. VII, 31 quam vides infra.

menti, in qua, quia spiritalis doctrina viget, procul dubio tabulae legis iacent?

Indicare quoque vestra beatitudo studuit iam se quibusdam non scribere superba vocabula, quae ex vanitatis radice prodierunt, et mihi loquitur dicens « sicut iussistis ». Quod verbum iussionis, peto, a meo auditu removete, quia scio, qui sum, qui estis: loco enim mihi fratres estis, moribus patres. Non ergo iussi, sed quae utilia visa sunt indicare curavi. Non tamen invenio vestram beatitudinem hoc ipsum quod memoriae vestrae intuli perfecte tenere voluisse. Nam dixi nec mihi vos nec cuiquam alteri tale aliquid scribere debere, et ecce in praefatione epistolae, quam ad me ipsum qui prohibui direxistis, superbae appellationis verbum universalem me papam dicentes imprimere curastis. Quod, peto, dulcissima mihi sanctitas vestra ultra non faciat, quia vobis subtrahitur quod alteri plus, quam ratio exigit, praebetur. Ego enim non verbis quaero prosperari, sed moribus. Nec honorem esse deputo, in quo fratres meos honorem suum perdere cognosco. Meus namque honor est honor universalis ecclesiae. Meus honor est fratrum meorum solidus vigor. Tunc ego vere honoratus sum, cum singulis quibusque honor debitus non negatur. Si enim universalem me papam vestra sanctitas dicit, negat se hoc esse, quod me fatetur universum. Sed absit hoc. Recedant verba quae vanitatem inflant, caritatem vulnerant.

Et quidem in sancta Chalcedonensi synodo atque post a subsequentibus patribus hoc decessoribus meis oblatum vestra sanctitas novit. Sed tamen nullus eorum uti hoc umquam vocabulo voluit, ut, dum in hoc mundo honorem sacerdotum diligerent omnium, apud omnipotentem Deum custodirent suum.

25. De hac quaestione tituli οἰκουμενικοῦ v. ep. V, 37, 39, 44, 45 quas edidimus in P. I, pp. 115-135.

31. De historica veracitate huius tituli oblationis, cfr. P. I, not. 8, p. 119.

Proinde debitum salutationis alloquium solvens peto, ut in sanctis orationibus vestris mei memores esse dignemini, quatenus a peccatorum meorum nexibus, quia meis meritis non valeo, vestris intercessionibus absolvar.

LXV.

Gregorius I papa Ianuario, episcopo Caralitano, mandat, ut synagogam a Petro quondam Iudaeo paschali die dominico occupatam imagine Mariae cruceque remotis Iudaeis restituat. Monet Agilulfum regem finita pace alteram non facturum esse; Caralim igitur aliaque loca praemuniri iubet.

599, iul.

Ed. H: lib. IX, ep. 195 (II, p. 182). Ed. M: lib. IX, ep. 6. Jaffè, Reg. 1722 (1162).

GREGORIUS IANUARIO EPISCOPO CARALI

Iudaei de civitate vestra hic venientes questi nobis sunt, quod synagogam eorum, quae Caralis sita est, Petrus, qui ex eorum superstitione ad christianae fidei cultum Deo volente perductus est, adhibitis sibi quibusdam indisciplinatis sequenti die baptismatis sui, hoc est dominico in ipsa festivitate paschali, cum gravi scandalo sine vestra occupaverit voluntate atque imaginem illic genetricis Dei dominique nostri et venerandam crucem vel birrum album, quo de fonte surgens indutus fuerat, posuisset. De qua re et filiorum nostrorum Eupaterii gloriosi magistri militum atque magnifici Spesindeo praesidis aliorumque nobilium civitatis

13. De'Ianuario v. P. I, not. 17, p. 108.

14. Tacitus, *Ann.* II, 85, ait plures Iudaeos a Tiberio in Sardiniam insulam missos fuisse.

21. *Birrus* « sumitur pro quavis « veste, tunica, chlamyde ». Du Cange.

23. Ad Eupaterium v. ep. IX, 70.

24. Ad Spesindeum v. ep. XI, 12.

vestrae ad nos haec eadem scripta attestantia cucurrerunt. Qui etiam adiecerunt a vobis hoc praesensum et praedictum Petrum, ne hoc auderet, fuisse prohibitum. Quod cognoscentes omnino laudavimus, quia, sicut revera bonum decuit sacerdotem, nil fieri, unde iusta esset reprehensio, voluistis. Sed quia per hoc, quod minime vos in his quae prave acta sunt miscuistis, displicere vobis quod factum est demonstrastis, considerantes hac de re vestrae voluntatis intentum ac magis iudicium, his hortamur affatibus, ut sublata exinde cum ea qua dignum est veneratione imagine atque cruce debeatis quod violenter ablatum est reformare, quia, sicut legalis definitio Iudaeos novas non patitur erigere synagogas, ita quoque eos sine inquietudine veteres habere permittit. Ne ergo suprascriptus Petrus vel alii qui ei in hac indisciplinationis pravitate praebuere solacium sive consensum hoc zelo fidei se fecisse respondeant, ut per hoc quasi eis necessitas fieret convertendi, ammonendi sunt atque scire debent, quia haec circa eos temperantia magis utenda est, ut trahatur ab eis velle, non ut ducantur inviti, quia scriptum est: « Voluntarie sacrificabo tibi »; item: « Et ex « voluntate mea confitebor illi ». Sanctitas ergo vestra gratiam inter civitatis suae habitatores adhibitis sibi filiis suis, quibus una vobiscum haec displicent, sacerdotali adhortatione, sicut eam decet, studeat facere, quia hoc maxime tempore, quando de hoste formido est, divisum habere populum non debetis.

Quia vero non minorem de vobis, quam de nobis sollicitudinem gerimus, hoc quoque pariter indicandum curavimus, quod finita hac pace Agilulfus Langobardorum rex pacem non faciat. Unde necesse est, ut fraternitas vestra,

20. *Psal.* LIII, 8.
21. *Psal.* XXVII, 7.
29. Agilulfus indutias duorum annorum, ab an. 599 ad an. 601, « petitore et medio » Gregorio, exercitui Byzantini Imperii concesserat.

dum licet, civitatem suam vel alia loca fortius muniri provideat atque inmineat, ut abundanter in eis condita procurentur, quatenus, dum hostis illic Deo sibi irato accesserit, non inveniat, quod laedat, sed confusus abscedat. Sed et nos pro vobis, quantum possumus, cogitamus et his quorum interest, ut se ad obsistendum Deo adiutore preparare debeant, inminemus, quia, sicut vos nostras tribulationes vestras attenditis, ita quoque nos vestras afflictiones nostras similiter reputamus.

LXVI.

Gregorius I papa Reccaredum, regem Wisigothorum, amplissimis verbis collaudat, quod per eum « cuncta Gothorum gens ab errore Arrianae haereseos in fidei rectae soliditatem translata sit » et quod, ut Probinus presbyter narraverit, pecuniam Iudaeorum, qui legem « contra perfidiam » eorum conditam redimere essent nisi, contempserit. De muneribus b. Petro oblatis gratias agit. Reliquias beati Petri apostoli et beati Iohannis Baptistae mittit.

599, aug.

Ed. H: lib. IX, ep. 228 (II, p. 221). Ed. M: lib. IX, ep. 122. Jaffé, Reg. 1757 (1279).

GREGORIUS RECCAREDO REGI VUISIGOTHORUM

Explere verbis, excellentissime fili, non valeo, quantum tuo opere, tua vita delector. Audita quippe novi diebus nostris virtute miraculi, quod per excellentiam tuam cuncta Gothorum gens ab errore Arrianae hereseos in fidei rectae soliditate translata est, exclamare cum Propheta libet: « Haec « est inmutatio dexterae excelsi ». Cuius enim vel saxeum

20. Reccaredus Leovigildi regis ariani filius atque Hermenegildi frater, consiliis Leandri Hispalensis episcopi (de quo v. P. I, not. 20, p. 14) usus, catholicam fidem amplexus est cum omni sua gente, an. 587, eamque in Conc. Tolet. III publice professus est.

26. *Psal.* LXXVI, 12.

pectus tanto hoc opere cognito non statim in omnipotentis Dei laudibus atque in tuae excellentiae amore mollescat? Haec me, fateor, quae per vos acta sunt saepe convenientibus filiis meis dicere, saepe cum eis pariter ammirari delectat; haec me plerumque etiam contra me excitant, quod piger ego et inutilis tunc inerti otio torpeo, quando in animarum congregationibus pro lucro caelestis patriae reges elaborant. Quid itaque ego in illo tremendo examine iudici venienti dicturus sum, si tunc illuc vacuus venero, ubi tua excellentia greges post se fidelium ducit, quos modo ad verae fidei gratiam per studiosam et continuam praedicationem traxit? Sed est mihi, bone vir, hoc ex Dei munere in magna consolatione, quia opus sanctum, quod in me non habeo, diligo in te, cumque de tuis actibus magna exultatione gaudeo, ea quae per laborem tua sunt mea per caritatem fiunt. De conversione igitur Gothorum in vestro opere et nostra exultatione libet cum angelis exclamare: « Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae « voluntatis ». Nos enim, ut existimo, nos gratiarum amplius omnipotenti Domino debitores existimus, qui, etsi vobiscum nil egimus, vestro tamen operi congaudendo participes sumus. Beatus vero Petrus Apostolorum princeps quam libenter munera excellentiae vestrae susceperit, ipsa cunctis liquido vita vestra testatur. Scriptum quippe est: « Vota iustorum placabilia ». Neque enim in omnipotentis Dei iudicio quid datur, sed a quo detur, aspicitur. Hinc est enim quod scriptum est: « Respexit Dominus ad Abel « et ad munera eius; ad Cain autem et ad munera illius non « respexit ». Dicturus quippe, quia Dominus respexit ad munera, praemisit sollicite, quia « respexit ad Abel ». Ex qua re patenter ostenditur, quia non offerens a muneribus, sed munera ab offerente placuerunt. Vestra itaque oblatio quam

25. *Prov.* XV, 8. 27. *Gen.* IV, 4.

sit grata, ostenditis, qui daturi aurum prius ex conversione gentis subditae animarum munera dedistis.

Quod vero transmissos abbates, qui oblationem vestram beato Petro apostolo deferebant, vi maris dicitis fatigatos ex ipso itinere ad Spanias remeasse, non munera vestra repulsa sunt quae postmodum pervenerunt; sed eorum qui transmissi fuerant, constantia probata, an scirent sancto desiderio obiecta pericula vincere et in fatigatione corporis mente minime lassari. Adversitas enim quae bonis votis obicitur probatio virtutis est, non iudicium reprobationis. Quis enim nesciat, quam prosperum fuit, quod beatus Paulus apostolus praedicaturus ad Italiam veniebat? et tamen veniens naufragium pertulit. Sed navis cordis in marinis fluctibus integra stetit.

Praeterea indico, quia crevit de vestro opere in laudibus Dei, hoc quod dilectissimo filio meo Probino presbytero narrante cognovi, quia, cum vestra excellentia constitutionem quandam contra Iudaeorum perfidiam dedisset, hi de quibus prolata fuerat rectitudinem vestrae mentis inflectere pecuniarum summam offerendo moliti sunt; quam excellentia vestra contempsit et omnipotentis Dei placere iudicio requirens auro innocentiam praetulit. Qua in re mihi David regis factum ad memoriam venit; cui dum concupita aqua de cisterna Bethleemitica, quae inter hostiles cuneos habebatur, ab obsequentibus militibus fuisset allata, protinus dixit: « Absit a me, ut sanguinem hominum isto« rum bibam » ; quam quia fudit et bibere noluit, scriptum est: « Libavit eam Domino ». Si igitur ab armato rege in

18. Cfr. *Leges Wisig.* XI, 2, 12: « nulli Iudaeo liceat Christia« num mancipium comparare nec « donatum accipere »; et *Conc. Tolet. III* in Mansi, *Coll. Conc.* IX, col. 996, cap. XIV: « Suggerente « Concilio id gloriosissimus do« minus noster (Reccaredus) cano« nibus inserendum praecepit, ut « Iudaeis non liceat Christianas « habere uxores vel concubinas, « neque mancipia christiana com« parare in usus proprios » etc.

27. I *Paral.* XI, 19.

sacrificium Dei versa est aqua contempta, pensemus, quale sacrificium omnipotenti Deo rex optulit, qui pro amore illius non aquam, sed aurum accipere contempsit? Itaque, fili excellentissime, fidenter dicam, quia libasti aurum Domino, quod contra eum habere noluisti. Magna sunt haec et omnipotentis Dei laudi tribuenda.

Sed inter haec vigilanti sunt studio antiqui hostis insidiae cavendae; qui quanto maiora in hominibus dona conspicit, tanto haec auferre suptilioribus insidiis exquirit. Neque enim latrunculi in via capere viatores vacuos expetunt, sed eos qui auri vascula vel argenti ferunt. Via quippe est vita praesens. Et tanto quisque necesse est ut insidiantes spiritus caveat, quanto maiora sunt dona, quae portat. Oportet ergo excellentiam vestram in tanto hoc de conversione gentis subditae munere, quod accepit, summopere custodire prius humilitatem cordis ac deinde munditiam corporis. Cum enim scriptum sit: « Omnis qui se exaltat humiliabitur et « qui se humiliat exaltabitur », profecto liquet, quia ille veraciter alta amat, qui mentem suam ab humilitatis radice non desecat. Saepe namque malignus spiritus, ut bona destruat, quibus prius adversari non valuit, ad operantis mentem post peractam operationem venit eamque tacitis cogitationibus in quibusdam suis laudibus excutit ita, ut decepta mens ammiretur ipsa, quam sint magna quae fecit. Quae dum per occultum tumorem apud semetipsam extollitur, eius qui donum tribuit gratia privatur. Hinc est enim, quod per Prophetae vocem contra superbientem animam dicitur: « Habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine « tuo ». Fiduciam quippe animae in pulchritudine sua habere, est in semetipsa de iusta actione praesumere. Quae in suo nomine fornicatur, quando in hoc quod recte egit

18. Luc. XIV, 11; XVIII, 14; Matth. XXIII, 12.

29. Ezech. XVI, 15.

non conditoris laudem dilatari appetit, sed suae opinionis gloriam requirit. Hinc rursus per Prophetam scriptum est: « Quo pulchrior es, descende ». Anima etenim unde est pulchrior, inde descendit, quando ex virtutis decore, quo exaltari apud Deum debuit, ab eius gratia per suam elationem cadit. Quid ergo in his agendum est, nisi ut, malignus spiritus cum nobis ad elevandam mentem reducit bona quae egimus, nos semper ad memoriam mala nostra revocemus, quatenus et nostra cognoscamus esse quae peccando fecimus et solius omnipotentis Dei munera, cum peccata declinamus? Custodienda quoque est munditia corporis in studiis bonae actionis, quia iuxta vocem praedicantis Apostoli: « Templum Dei sanctum est, quod estis vos ». Qui rursus ait: « Haec est enim voluntas Dei, sanctificatio ve« stra ». Quam sanctificationem quid dixerit, ostendens protinus adiunxit: « Ut abstineatis vos a fornicatione, ut « sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctifi« catione et honore et non in passionibus desiderii ».

Ipsa quoque regni gubernacula erga subiectos magno sunt moderamine temperanda, ne potestas menti subripiat; tunc enim regnum bene regitur, cum regnandi gloria animo non dominatur. Curandum quoque est, ne ira subripiat, ne fiat citius omne quod licet; ira quippe, etiam cum delinquentium culpas exequitur, non debet menti quasi domina praeire, sed post rationis tergum velut ancilla famulari, ut ad faciem iussa veniat. Nam si semel mentem possidens ceperit, iustum esse deputat etiam quod crudeliter facit; hinc enim scriptum est: « Ira viri iustitiam Dei non « operatur »; hinc rursum dicitur: « Sit omnis homo velox « ad audiendum, tardus autem ad loquendum et tardus ad « iram ». Haec autem vos auctore Deo omnia servare non

3. Ezech. XXXII, 19.
13. I *Cor.* III, 17.
15. I *Thess.* IV, 3.
29. Iac. I, 20.
31. Iac. I, 9.

ambigo. Sed occasione ammonitionis exorta, bonis vestris actibus me furtive subiungo, ut quod non ammoniti facitis, quando vobis et ammonens additur, iam non soli faciatis. Omnipotens autem Deus in cunctis actibus vestris caelestis brachii extensione vos protegat vobisque et praesentis vitae prospera et post multa annorum curricula gaudia aeterna concedat.

Clavem vero parvulam vobis a sacratissimo beati Petri apostoli corpore pro eius benedictione transmisimus, in qua inest ferrum de catenis eius inclausum, ut quod collum illius ad martyrium ligaverat, vestrum ab omnibus peccatis solvat. Crucem quoque latori praesentium dedimus vobis offerendam, in qua lignum dominicae crucis inest et capilli beati Iohannis Baptistae. Ex qua semper solacium nostri Salvatoris per intercessionem praecursoris eius habeatis. Reverentissimo autem viro fratri et coepiscopo nostro Leandro pallium a beati Petri apostoli sede transmisimus, quod et antiquae consuetudini et vestris moribus et eius bonitati atque gravitati debemus.

LXVII.

Gregorius I papa Augustino, episcopo Anglorum, summam omnium suorum de gente Anglorum ad fidem christianam transducta nuntiat laetitiam. Miracula edentem, ut superbiam caveat, hortatur.

601, iun. 1.

Ed. H: lib. XI, ep. 36 (II, p. 305). Ed. M: lib. XI, ep. 28. Jaffé, Reg. 1826 (1379).

GREGORIUS AUGUSTINO EPISCOPO ANGLORUM

« Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae « voluntatis », quia granum frumenti mortuum est cadens in terra, ne solum regnaret in caelo, cuius morte vivimus,

26. De Augustino v. P. I, not. 3, p. 36 et P. II, not. 26, p. 173.

cuius infirmitate roboramur, cuius passione a passione eripimur, cuius amore in Brittannia fratres quaerimus, quos ignoramus, cuius munere, quos nescientes quaerebamus, invenimus. Quis autem narrare sufficiat, quanta hic laetitia in omnium corde fidelium fuerit exorta, quod gens Anglorum operante omnipotentis Dei gratia et tua fraternitate laborante expulsis errorum tenebris sanctae fidei luce perfusa est, quod mente integerrima iam calcat idola, quibus prius vesano timore subiacebat, quod omnipotenti Deo puro corde substernitur, quod a pravi operis lapsibus sanctae praedicationis regulis ligatur, quod praeceptis divinis animo subiacet et intellectu sublevatur, quod usque ad terram se in oratione humiliat, ne mente iaceat in terra? Cuius hoc opus est, nisi eius qui ait: « Pater meus usque nunc operatur, « et ego operor »? Qui ut mundum ostenderet non sapientia hominum sed sua se virtute convertere, praedicatores suos, quos in mundum misit, sine litteris elegit, haec etiam modo faciens, quia in Anglorum gentem fortia dignatus est per infirmos operari. Sed est in isto dono caelesti, frater carissime, quod cum magno gaudio vehementissime debeat formidari. Scio enim, quia omnipotens Deus per dilectionem tuam in gente quam eligi voluit magna miracula ostendit. Unde necesse est, ut de eodem dono caelesti et timendo gaudeas et gaudendo pertimescas; gaudeas videlicet, quia Anglorum animae per exteriora miracula ad interiorem gratiam pertrahuntur, pertimescas vero, ne inter signa quae fiunt infirmus animus in sui praesumptione se elevet et, unde foras in honore attollitur, inde per inanem gloriam intus cadat. Meminisse etenim debemus quod discipuli cum gaudio a praedicatione redeuntes, dum caelesti magistro dicerent: « Domine, in nomine tuo etiam daemonia nobis subiecta « sunt », protinus audierunt: « Nolite gaudere super hoc,

15. Ioh. V, 17. 32. Luc. X, 17.

« sed potius gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in « caelo ». In privata enim et temporali laetitia mentem posuerant, qui de miraculis gaudebant. Sed de privata ad communem, de temporali ad aeternam laetitiam revocantur, quibus dicitur: « In hoc gaudete, quia nomina vestra « scripta sunt in caelo ». Non enim omnes electi miracula faciunt, sed tamen eorum nomina omnium in caelo tenentur ascripta. Veritatis etenim discipulis esse gaudium non debet, nisi de eo bono quod commune cum omnibus habent et in quo finem laetitiae non habent.

Restat itaque, frater carissime, ut inter ea quae operante Deo exterius facis semper te interius suptiliter iudices ac suptiliter intellegas et temetipsum, quis sis et quanta sit in eadem gente gratia, pro cuius conversione etiam faciendorum signorum, dona percepisti, et, si quando te creatori nostro seu per linguam sive per opera reminiscaris deliquisse, semper haec ad memoriam revoces, ut surgentem cordis gloriam memoria reatus premat et, quicquid de faciendis signis acceperis vel accepisti, haec non tibi, sed illis deputes donata, pro quorum tibi salute collata sunt.

Occurrit autem menti ista cogitanti, quid de uno Dei famulo actum sit, etiam egregie electo. Certe Moyses dum Dei populum ex Aegypto educeret, mira, sicut tua fraternitas novit, signa in Aegypto operatus est. In Sina monte quadraginta diebus et noctibus ieiunans legis tabulas accepit inter coruscos et tonitruos pertimescente omni populo, omnipotentis Dei servitio solus familiari etiam collocutione coniunctus est, rubrum mare aperuit, in itinere ducem habuit nubis columnam, esurienti populo manna deposuit, carnes desiderantibus usque ad satietatem nimiam in heremo per miraculum ministravit. Sed cum iam sitis tempore ad petram ventum fuisset, diffisus est seque de eadem

2. Luc. X, 20.

aquam educere posse dubitavit, quam iubente Domino percussit atque largis utique fluentis aperuit. Quanta autem post haec per triginta et octo annos in deserto miracula fecerit, quis enumerare, quis investigare valeat? Quotiens res dubia animum pulsasset, recurrens ad tabernaculum secreto Dominum requirebat atque de ea protinus Deo loquente docebatur. Iratum Dominum populo placabat suae precis interventione, surgentes in superbia atque in discordia dissidentes dehiscentis terrae hiatibus absorbebat, victoriis premebat hostes, signa monstrabat civibus. Sed cum iam ad repromissionis terram ventum fuisset, vocatus in monte est et, quam culpam ante triginta, ut dixi, et octo annos fecerat, audivit, quia de educenda aqua dubitavit, et propter hoc, quia terram repromissionis intrare non possit, agnovit. Qua in re considerandum nobis est, quantum timendum sit omnipotentis Dei iudicium, qui per illum famulum tot signa faciebat, cuius culpam tam longo tempore adhuc servabat in cogitatione. Si igitur, frater carissime, et illum agnoscimus post signa pro culpa mortuum, quem omnipotenti Deo novimus praecipue electum, quanto nos debemus metu contremescere, qui necdum adhuc novimus, si electi sumus?

De reproborum vero miraculis quid dicere debeo, cum tua bene fraternitas noverit, quid in evangelio Veritas dicit: « Multi venient in illa die dicentes mihi: domine, in tuo « nomine prophetavimus et in tuo nomine daemonia eieci« mus et in tuo nomine virtutes multas fecimus. Sed dico « illis: nescio, qui estis; recedite a me omnes operarii ini« quitatis ». Valde ergo premendus est animus inter signa et miracula, ne fortasse in his propriam gloriam quaerat et privato suae exaltationis gaudio exultet. Per signa enim animarum lucra quaerenda sunt et illius gloria, cuius virtute ipsa eadem signa generantur. Unum vero nobis Do-

28. MATTH. VII, 22.

minus signum dedit, de quo et vehementer gaudere et electionis in nobis gloriam possimus agnoscere, dicens: « In hoc « scietur, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis « ad invicem ». Quod signum Propheta requirebat, cum diceret: « Fac mecum, Domine, signum in bonum, ut vi« deant qui me oderunt et confundantur ».

Haec autem dico, quia auditoris mei animum in humilitate sternere cupio. Sed ipsa tua humilitas habeat fiduciam suam. Nam peccator ego spem certissimam teneo, quia per omnipotentis creatoris ac redemptoris nostri Dei domini Iesu Christi gratiam iam tua peccata dimissa sunt et idcirco electus es, ut per te dimittantur aliena. Nec habebis luctum de quolibet reatu in posterum, qui de multorum conversione gaudium conaris facere in caelo. Isdem vero conditor et redemptor noster cum de paenitentia hominis loqueretur, ait: « Ita dico vobis: maius gaudium erit « in caelo super uno peccatore paenitentiam agente, quam « super nonaginta novem iustos, quibus non opus est pae« nitentia ». Et si de uno paenitente grande fit gaudium in caelo, quale gaudium factum credimus de tanto populo a suo errore converso, quia ad fidem veniens mala quae egit paenitendo damnavit? In hoc itaque caelo et angelorum gaudio repetamus ipsas quas praediximus voces angelorum, dicamus igitur, dicamus omnes: « Gloria in excelsis Deo « et in terra pax hominibus bonae voluntatis ».

Data die kalendarum Iuniarum.

4. Ioh. I, 53.
6. *Psal.* LXXXV, 17.
19. Luc. XV, 7.

V.

EPISTOLAE SANCTI GREGORII LITURGICAE

LXVIII.

Gregorius I papa Leandro, episcopo de Spaniis (Hispalensi), de pontificatus onere queritur. Laetatur de Reccaredi conversione. Decernit de tripla baptismatis mersione. Codices quosdam mittit, sed nondum expositionem in b. Iob, quae adhuc a librariis conscribatur.

591, apr.

Ed. E: lib. I, ep. 41 (I, p. 56). Ed. M: lib. I, ep. 43. Jaffé, Reg. 1111 (747).

GREGORIUS LEANDRO EPISCOPO DE SPANIIS

Respondere epistolis vestris tota intentione voluissem, nisi pastoralis curae ita me labor attereret, ut mihi magis flere libeat, quam aliquid dicere. Quod vestra quoque reverentia in ipso litterarum mearum textu vigilanter intellegit, quando ei neglegenter loquor, quem vehementer diligo. Tantis quippe in hoc loco huius mundi fluctibus quatior, ut vetustam ac putrescentem navem, quam regendam occulta Dei dispensatione suscepi, ad portum dirigere nullatenus possim. Nunc ex adverso fluctus inruunt, nunc ex latere cumuli spumosi maris intumescunt, nunc a tergo tempestas insequitur. Interque haec omnia turbatus cogor modo in ipsa clavum adversitate dirigere, modo, curvato navis latere, minas fluctuum ex obliquo declinare. Ingemisco, quia sentio, quod neglegente me crescit sentina vitiorum, et tempestate fortiter obviante iamiamque putridae naufragium tabulae sonant. Flens reminiscor, quod perdidi meae placidum litus quietis, et suspirando terram conspicio,

8. De Leandro v. P. I, not. 20, p. 14.

quam tamen rerum ventis adversantibus tenere non possum. Si ergo me, frater karissime, diligis, tuae mihi orationis in his fluctibus manum tende; ut quo laborantem me adiuvas, ex ipsa vice mercedis in tuis quoque laboribus valentior existas.

Explere autem loquendo nullatenus valeo gaudium meum, quod communem filium gloriosissimum Reccaredum regem ad catholicam fidem integerrima agnovi devotione conversum. Cuius dum mihi per scripta vestra mores exprimitis, amare me etiam quem nescio fecistis. Sed quia antiqui hostis insidias scitis, quoniam bellum durius contra victores proponit, nunc erga eundem virum vestra sollertius sanctitas vigilet, ut bene coepta perficiat, nec se de perfectis bonis operibus extollat, ut fidem cognitam vitae quoque meritis teneat; et quia aeterni regni civis sit operibus ostendat, quatenus post multa annorum curricula de regno ad regnum transeat.

De trina vero mersione baptismatis, nil responderi verius potest quam ipsi sensistis, quia in una fide nil officit sanctae Ecclesiae consuetudo diversa. Nos autem quod tertio mergimus, triduanae sepulturae sacramenta signamus, ut dum tertio ab aquis infans educitur, resurrectio triduani temporis exprimatur. Quod si quis forte etiam pro summae Trinitatis veneratione aestimet fieri, neque ad hoc aliquid obsistit, baptizandum semel in aquis mergere, quia dum in tribus subsistentiis una substantia est, reprehensibile esse nullatenus potest, infantem in baptismate vel ter vel semel mergere, quando et in tribus mersionibus personarum trinitas, et in una potest divinitatis singularitas designari. Sed si nunc

6. De Reccaredo v. P. II, not. 10, p. 178.

17. Mos fuit Romanae Ecclesiae antiquissimus ut baptisma triplici mersione conferretur. Usum hunc Gregorius commendat, symbolicum eius sensum de triduana resurrectione memorans; at nec usum Hispanicum de unica mersione contemnit cum ad Catholicos ab haereticis discriminandos utilis esse possit. Cfr. DUCHESNE, *Origines*, p. 320.

usque ab haereticis infans in baptismate tertio mergebatur, fiendum apud vos esse non censeo, ne dum mersiones numerant, divinitatem dividant, dumque quod faciebant faciunt, morem vestrum se vicisse glorientur.

Dulcissimae autem mihi fraternitati vestrae codices direxi, quorum notitiam subter inserui. Ea autem quae in beati Iob expositione dicta fuerant, et vobis scribitis dirigenda, quia haec verbis sensibusque tepentibus per homelias dixeram, utcumque studui in librorum ductum permutare, quae nunc adhuc a librariis conscribuntur. Et nisi portitoris praesentium me festinatio coangustasset, cuncta vobis transmittere sine aliqua inminutione voluissem; maxime quia et hoc ipsum opus ad vestram reverentiam scripsi, ut ei quem prae ceteris diligo, in meo videar labore desudasse.

Praeterea si vobis indulgeri tempora ab ecclesiastica occupatione cognoscitis, quid sit iam scitis, quamvis etiam absentem corpore, praesentem mihi te semper intueor, quia vultus tui imaginem intra cordis viscera impressam porto.

LXIX.

Gregorius I papa Iohannem, episcopum Ravennatem, nisi in sacris procurandis pallio uti vetat. Iohannis (III) papae privilegio, quod transmiserit, praesumptionem eius non confirmari docet. Primis diaconis eius mappularum usum concedit. De quaestione in clericos quosdam habenda addit.

593, iul.

Ed. E: lib. III, ep. 54 (I, p. 210). Ed. M: lib. III, ep. 56. Jaffé, Reg. 1259 (896).

GREGORIUS IOHANNI EPISCOPO RAVENNATI

Non multum temporis intervallum est, quod quaedam nobis de tua fraternitate fuerant nuntiata, de quibus vobis,

7. Agitur hic de celeberrimo illo *Moralium* volumine (de quo v. P. I, not. 4, p. 15) cuius primam et secundam partem iam Pontifex Leandro miserat ut ex ep. V, 53 (P. I, p. 14) colligitur.

26. Iohannes Ravennae episcopus fuit ab anno 579 ad an. 595.

veniente illuc Castorio notario sanctae cui Deo auctore praesidemus Ecclesiae, subtiliter nos indicasse meminimus. Pervenerat namque ad nos, quaedam in ecclesia vestra contra consuetudines atque humilitatis tramitem geri, quae sola ut bene nostis est officii sacerdotalis erectio. Quae si sapientia vestra mansuete vel cum episcopali suscepisset studio, non de illis accendi debuerat, sed oportuerat te haec eadem cum gratiarum actione corrigere. Contra morem quippe ecclesiasticum est, si non patientissime toleratur, quod a nobis absit, etiam iniusta correctio.

Mota autem nimis vestra fraternitas atque cum tumore cordis quasi satisfaciens scripsit nobis, pallio te non nisi post dimissos de secretario filios ecclesiae et missarum tempore atque in laetaniis uti sollemnibus. Verbis aliquid te usurpasse contra generalis Ecclesiae consuetudinem apertissima veritate professus es. Quomodo enim fieri potest, ut illud cineris atque cilicii tempore per plateas inter populorum strepitus agas licite, quod te agere in conventu pauperum, nobilium, et in secretario ecclesiae velut inlicitum excusasti? Illud tamen frater karissime tibi non putamus ignotum, quod prope de nullo metropolita in quibuslibet mundi partibus sit auditum, extra missarum tempus usum sibi pallii vendicasse. Et quod bene hanc consuetudinem generalis Ecclesiae noveritis, vestris nobis manifestissime significastis epistolis, quibus praeceptum beatae memoriae decessoris nostri Iohannis papae

1. *Notarii* erant qui Romano episcopo opem ferebant in Ecclesiae administratione. Castorius res Pontificis gerebat cum exarcha Byzantino qui Ravennae residebat.

12. *Pallium*, episcopale insigne ab Imperatoribus concessum; ab episcopis Romano, Ostiensi et Ravennate iure in sacris adhibitum et ab Imperatore vel a Romano Pontifice pro opportunitate aliis episcopis concessum. Illo nonnisi in sacris celebrandis uti poterat: at Iohannes Ravennae episcopus etiam extra sacra ferebat, quod Gregorius arcte prohibet, ut consuetudini contrarium. Cfr. DUCHESNE, *Origines*, p. 384.

25. Hic papa Iohannes III fuit, qui ab an. 560 ad 573 Romanam rexit Ecclesiam.

nobis in subditis transmisistis adnexum, continentem omnes consuetudines ex privilegio decessorum nostrorum concessas vobis ecclesiaeque vestrae debere servari. Confitemini igitur aliam esse generalis Ecclesiae consuetudinem, postquam ea quae vos geritis, vobis ex privilegio vendicatis. Nulla ergo nobis in hac re ut arbitramur poterit remanere dubietas. Aut enim mos omnium metropolitarum etiam a tua est fraternitate servandus, aut si tuae ecclesiae aliquid specialiter dicis esse concessum, praeceptum a prioribus Romanae urbis pontificibus, quod haec Ravennati ecclesiae sunt concessa, a vobis oportet ostendi. Quod si hoc non ostenditur, restat postquam talia agere neque consuetudine generali neque privilegio vendicas, ut usurpasse te comprobes quod fecisti. Et quid dicturi sumus futuro iudici, frater dilectissime, si illud quod grave iugum atque vinculum cervicis nostrae, non dico pro ecclesiastica, sed pro quadam saeculari nobis dignitate defendimus, gravare nos iudicantes si tanto pondere vel parvi temporis spatium careamus? Decorari pallio volumus forsan moribus indecori, dum nihil in episcopali cervice splendidius quam fulget humilitas.

Oportet igitur fraternitatem tuam, si honores suos sibi quibuslibet argumentis stabili proposuit mente defendere, aut generalitatis usum ex non scripto sequi, aut ex scripto privilegiis se tueri. Vel si postremo nihil horum est, aliis metropolitis huius te praebere nolumus praesumtionis exemplum. Sed ne forte putes, quia nos haec vobis scribentes quae pro fraterna sunt caritate negleximus, scitote in nostro scrinio de privilegiis ecclesiae tuae subtiliter perquisitum.

11. Iohannes Ravennae episcopus huic Papae requisitioni satisfacere conatur in ep. III, 66, in qua de pallio haec scribit : « quoniam « iam de secretario descendentibus « filiis ecclesiae et ingredientibus « diaconibus ut mox procedatur, « tunc primus diaconus episcopo « Ravennatis ecclesiae pallium con- « suevit induere ; quod et in leta- « niis sollemnibus uti pariter con- « suevit » ; *Reg.* I, p. 229.

Et quidem quaedam inventa sunt, quae omnino possint fraternitatis tuae intentionibus obviare, nihil autem in quo de huiusmodi capitulis pars vestrae possit ecclesiae roborari. Nam et de ipsa consuetudine tuae quam opponis ecclesiae, quae vobis olim ut a partibus vestris probaretur scripsimus, iam satis nos sollicitudinem gessisse cognoscite inquirentes filios nostros Petrum diaconem, atque Gaudiosum primicerium, necnon et Michahelium defensorem sedis nostrae, vel alios, qui pro diversis responsis Ravennam a nostris decessoribus sunt transmissi, et haec te in praesentia sua egisse districtissime negaverunt. Apparet igitur secrete non potuisse geri, nisi quod usurpabatur inlicite. Unde quod latenter subintroductum est nulla debet stabilitate persistere. Quae ergo superflue a te vel a tuis decessoribus sunt praesumta, cum caritatis intuitu atque cum fraterna stude benignitate corrigere. Nullatenus non dico per te sed per aliorum vel decessorum tuorum normam ab humilitatis temptes regula deviare. Ut enim ea quae superius dixi breviter colligam ammoneo, quatenus nisi decessorum meorum munificentia tibi haec per privilegium adtributa docueris, uti in plateis pallio ulterius non praesumas, ne non habere et ad missas incipias, quod audacter et in plateis usurpas. De secretario autem quod fraternitas tua resedisse cum pallio et filios ecclesiae suscepisse et fecit et excusavit, nunc interim nihil querimur, quia synodorum sententiam sequentes, minores culpas quae negantur ulcisci recusamus. Hoc tamen quia semel et iterum sit factum cognovimus, sed fieri ulterius prohibemus. Fraternitas autem tua sit omnino sollicita, ne hoc quod praesumptioni inchoanti adhuc ceditur, in proficiente deterius vindicetur.

Conquesti praeterea estis, quod quidam de sacerdotali ordine Ravennatis civitatis peccatis inminentibus gravibus

7. *Primicerius* erat primus notariorum Romanae Ecclesiae.

8. De *defensore* v. P. I, not. 8, p. 61.

sint criminibus involuti. Quorum causam vel illic te discutere volumus, vel hic eos, si tamen probationum difficultas pro locorum longinquitate non impedit, ad haec ipsa discutienda transmittere. Quod si vel ad tuum iudicium vel ad nos, maiorum fulti patrocinio quod non credimus, venire despexerint, et in obiectis sibi capitulis contumaciter respondere nequiverint, volumus, ut eis post secundam et tertiam ammonitionem tuam ministerium sacri interdicas officii, atque nobis de contumacia eorum scriptorum tuorum tenore renunties. Ut deliberemus, quemadmodum actus eorum debeas subtiliter perscrutari, atque secundum diffinitiones canonicas emendare. Cognoscat igitur fraternitas tua de causa hac nos plenissime absolutos ex eo, quod vobis causas ipsas commisimus subtiliter perquirendas, atque omnia peccata eorum si inulta evenerint et omne pondus discussionis huius in tuae animae redundare periculo. Sciens, nullam dilectionem vestram excusationem apud futurum iudicem habituram, si non excessus cleri tui cum summa canonici rigoris severitate correxeris, et hos, quibus haec fuerint adprobata, sacros ulterius ordines temerare permiseris.

Illud autem, quae pro utendis a clero vestro mappulis scripsistis, a nostris est clericis fortiter obviatum, dicentibus nulli hoc unquam aliae cuilibet concessum fuisse ecclesiae, nec Ravennates clericos vel illic vel in Romana civitate tale aliquid cum sua conscientia praesumpsisse, nec si temptatum esset ex furtiva usurpatione sibi praeiudicium generari. Sed etiam in qualibet ecclesia hoc praesumptum fuerit, asserunt emendandum, quod non concessione Romani pontificis sed sola subreptione praesumitur. Sed nos servantes honorem fraternitatis tuae, licet contra voluntatem antedicti cleri nostri, tamen primis diaconibus vestris, quos nobis

21. *Mappula* vel mappulum, linteamen albi coloris quod solummodo Romani clerici super sellam equi ponebant in processionibus solemnibus. Cfr. Duchesne, *Origines*, p. 396.

quidam testificati sunt etiam ante eis usus fuisse, in obsequio dumtaxat tuo mappulis uti permittimus, alio autem tempore vel alias personas hoc agere vehementissime prohibemus.

LXX.

Gregorius I papa Constantinae Augustae reliquias sancti Pauli, quas in nova ecclesia sancti Pauli Constantinopolitana collocandas postulaverat, negat. Catenarum eius partem promittit.

594, iun.

Ed. E: lib. IV, ep. 30 (I, p. 263). Ed. M: lib. IV, ep. 30. Jaffé, Reg. 1302 (937).

MIRACULA APOSTOLORUM ATQUE RELIQUIAE SANCTORUM
GREGORIUS CONSTANTINAE AUGUSTAE

Serenitas vestrae pietatis religionis studio et sanctitatis amore conspicua propter eam, quae in honorem sancti Pauli apostoli in palatio aedificatur, ecclesiam caput eiusdem sancti Pauli, aut aliud quid de corpore ipsius, suis ad se iussionibus a me praecepit debere transmitti. Et dum illa mihi desiderarem imperari, de quibus facillimam oboedientiam exhibens vestram erga me amplius potuissem gratiam provocare, maior me maestitia tenuit, quod illa praecipitis, quae facere nec possum nec audeo. Nam corpora sanctorum Petri et Pauli apostolorum tantis in ecclesiis suis coruscant miraculis atque terroribus, ut neque ad orandum sine magno illic timore possit accedi. Denique dum beatae recordationis decessor meus, quia argentum quod supra sacratissimum corpus sancti Petri apostoli erat, longe tamen ab eodem corpore fere quindecim pedibus mutare voluit,

12. De Constantina v. P. I, not. 15, p. 21.

25. Id est Pelagius II (579-590); qui – ut in *Lib. Pontif.* scriptum legimus – « investivit corpus beati « Petri apostoli tabulis argenteis « deauratis »; *L. P.* (ed. Duchesne) I, p. 309.

signum ei non parvi terroris apparuit. Sed et ego aliquid similiter ad sacratissimum corpus sancti Pauli apostoli meliorare volui, et quia necesse erat, ut iuxta sepulchrum eiusmodi effodiri altius debuisset, praepositus loci ipsius ossa aliqua non quidem eidem sepulchro coniuncta repperit. Quae quoniam levare praesumpsit atque in alio loco transponere, apparentibus quibusdam tristibus signis subita morte defunctus est.

Praeter haec autem sanctae memoriae decessor meus itidem ad corpus sancti Laurentii martiris quaedam meliorare desiderans, dum nescitur ubi corpus esset venerabile collocatum, effoditur exquirendo et subito sepulchrum ipsius ignoranter apertum est, et hi qui praesentes erant atque laborabant monachi et mansionarii quia corpus eiusdem martiris viderunt, quod quidem minime tangere praesumpserunt, omnes intra decem dies defuncti sunt, ita ut nullus vitae superesse potuisset, qui sanctum inustum corpus illius viderat.

Cognoscat autem tranquillissima domina, quia Romanis consuetudo non est, quando sanctorum reliquias dant, ut quicquam tangere praesumant de corpore.

Sed tantummodo in buxide brandeum mittitur, atque ad sacratissima corpora sanctorum ponitur. Quod levatum in

9. Idem Pelagius « fecit supra « corpus beati Laurentii martyris « basilicam a fundamento con- « structam et tabulis argenteis « exornavit sepulchrum eius »; *L. P.* ibid.

14. *Mansionarius* « custos et con- « servator aedis sacrae, aedituus, « matricularius »; Du Cange.

21. Etiam Hormisda Romanus episcopus (514–523) hunc Romanae Ecclesiae usum confirmat. Cfr. Thiel, I, 873.

22. *Buxis* « Pyxis, arcula, Gallis « *Boite*, nam a Pixis voces Buxis et « Buxida videntur formatae »; Du Cange. Unde et pro *capsella* intelligitur in qua reliquiae sanctorum recondebantur.

Brandeum « Velum, palla serica « vel lintea, qua Divorum reli- « quiae vel corpora involvi a Chri- « stianis solebant »; Du Cange; quod postea in particulis discerptum, ut reliquia donari poterat.

ecclesia quae est dedicanda debita cum veneratione reconditur, et tantae per hoc ibidem virtutes fiunt, ac si illic specialiter eorum corpora deferantur. Unde contigit, ut beatae recordationis Leonis papae tempore, sicut a maioribus traditur, dum quidam Greci de talibus reliquiis dubitarent, praedictus pontifex hoc ipsum brandeum allatis forficibus incidit, et ex ipsa incisione sanguis effluxit. In Romanis namque vel totius Occidentis partibus omnino intolerabile est atque sacrilegum, si sanctorum corpora tangere quisquam fortasse voluerit. Quod si praesumpserit, certum est, quia haec temeritas inpunita nullo modo remanebit.

Pro qua re de Grecorum consuetudine, qui ossa levare sanctorum se asserunt, vehementer miramur, et vix credimus. Nam quidam Greci monachi hic ante biennium venientes, nocturno silentio iuxta ecclesiam sancti Pauli corpora mortuorum in campo iacentia effodiebant, atque eorum ossa recondebant, servantes sibi dum recederent. Qui cum tenti et cur hoc facerent diligenter fuissent discussi, confessi sunt, quod illa ossa ad Grecias essent tamquam sanctorum reliquias portaturi. Ex quorum exemplo, sicut praedictum est, maior nobis dubietas nata est, utrum verum sit quod levari veraciter ossa sanctorum dicuntur.

De corporibus vero beatorum apostolorum quid ego dicturus sum, dum constet, quia eo tempore quo passi sunt ex Oriente fideles venerunt, qui eorum corpora sicut civium suorum repeterent? Quae ducta usque ad secundum Urbis milliarium, in loco, qui dicitur Catacumbas, conlo-

4. Sigebertus monachus Gemblacensis in suo *Chronico* (in MIGNE, *P. L.* CLX, col. 81) narrat ad an. 441, hoc de Leone papa episodium: quod Io. DIAC. *Vita Greg.* II, 42, de ipso Gregorio narrat.

22. Nam si vera sanctorum ossa a Graecis levarentur et donarentur, falsa non requirerentur.

27. Celeber ille locus in Appia via situs, ubi nunc est basilica cum coemeterio S. Sebastiani: in quo saeviente Valeriani persecutione, an. 258 corpora beatorum Apostolorum Petri et Pauli abscon-

cata sunt. Sed dum ea exinde levare omnis eorum multitudo conveniens niteretur, ita eos vis tonitrui atque fulguris nimio metu terruit ac dispersit, ut talia denuo nullatenus temptare praesumerent. Tunc autem exeuntes Romani eorum corpora, qui hoc ex Domini pietate meruerunt, levaverunt, et in locis quibus nunc sunt condita posuerunt.

Quis ergo, serenissima domina, tam temerarius possit existere, ut haec sciens eorum corpora non dico tangere, sed vel aliquatenus praesumat inspicere? Dum igitur talia mihi a vobis praecepta sunt, de quibus parere nullatenus potuissem, quantum invenio, non vestrum est. Sed quidam homines contra me pietatem vestram excitare voluerunt, ut mihi quod absit voluntatis vestrae gratiam subtraherent, et propterea quaesiverunt capitulum, de quo vobis quasi inoboediens invenirer. Sed in omnipotente Domino confido, quia nullo modo benignissimae voluntati subripitur, et sanctorum apostolorum virtutem, quos toto corde et mente diligitis, non ex corporali praesentia, sed ex protectione semper habebitis.

Sudarium vero, quod similiter transmitti iussistis, cum corpore eius est. Quod ita tangi non potest, sicut nec ad corpus illius accedi. Sed quia serenissimae dominae tam religiosum desiderium esse vacuum non debet, de catenis, quas ipse sanctus Paulus apostolus in collo et in manibus gestavit, ex quibus multa miracula in populo demostrantur, partem vobis aliquam transmittere festinabo, si tamen hanc

dita sunt et in *Platonia* id est in crypta marmoribus ornata (quae nunc post absidem hodiernae basilicae conspicitur) collocata sunt. Cfr. De Rossi, *Roma sotterranea*, I, 235; Marucchi, *Guide des Catacombes romaines*, p. 176; Duchesne, *Liber Pontificalis*, Introd. p. CIV.

12. His verbis Gregorius – si Ioh. Diacono fidem praebeamus – Iohannem *ieiunatorem* Constantinopolitanum episcopum (de quo v. P. I, not. 9, p. 3) designat, qui haud Papae benevolus, Imperatoribus persuasit ut a Gregorio rem postularent quam sciebat illum non concessurum.

tollere limando praevaluero. Quia dum frequenter ex catenis eisdem multi veniunt et benedictionem petunt, ut parum quid ex limatura accipiant assistit sacerdos cum lima, et aliquibus petentibus ita concite aliquid de catenis ipsis excutitur, ut mora nulla sit. Quibusdam vero petentibus diu per catenas ipsas lima ducitur, et tamen ut aliquid exinde exeat, non obtinetur.

LXXI.

Gregorius I papa Iohannem, episcopum Syracusanum, docet se in referendis veteribus Ecclesiae moribus consuetudines Constantinopolitanae ecclesiae non esse secutum; de alleluia, de subdiaconis spoliatis procedentibus, de Kyrieleison, de oratione Dominica scribit; in Catanensi et in Syracusana ecclesia murmurantes instruere non desistat.

598, oct.

Ed. H: lib. IX, ep. 26 (II, p. 59). Ed. M: lib. IX, ep. 12. Jaffè, Reg. 1550 (1170).

GREGORIUS IOHANNI EPISCOPO SYRACUSANO

Veniens quidam de Sicilia dixit mihi, quod aliqui amici eius vel Graeci vel Latini, nescio, quasi sub zelo sanctae Romanae Ecclesiae, de meis dispositionibus murmurarent dicentes: Quomodo ecclesiam Constantinopolitanam disponit comprimere, qui eius consuetudines per omnia sequitur? Cui cum dicerem: Quas consuetudines sequimur? respondit: Quia alleluia dici ad missas extra pentecosten tempora fecistis; quia subdiaconos spoliatos procedere, quia kyrieleison dici, quia orationem Dominicam mox post cano-

16. Iohannes Maximiano episcopo successit in sede Syracusana an. 594. Circa totam epistolam hanc cfr. Grisar, *Analecta Romana*, 1899, diss. IV; et Grisar, *Note archeologiche: una lettera liturgica di S. Gregorio Magno* in *Civiltà Cattolica*, 1905, 16 dec., et 1906, 3 mart.

21. « disponit comprimere » quia Gregorius Iohanni Constantinopolitano prohibuerat quominus titulo *universalis* uteretur. Cfr. de huius tituli quaestione: P. I, pp. 115–135.

nem dici statuistis. Cui ego respondi, quia in nullo eorum aliam ecclesiam secuti sumus.

Nam ut alleluia hic non diceretur, de Hierosolymorum ecclesia ex beati Hieronymi traditione tempore beatae memoriae Damasi papae traditur tractum; et ideo magis in hac re illam consuetudinem amputavimus, quae hic a Graecis fuerat tradita.

Subdiaconos autem ut spoliatos procedere facerem, antiqua consuetudo Ecclesiae fuit. Sed quid placuit cuidam nostro pontifici, nescio, qui eos vestitos procedere praecepit. Nam vestrae ecclesiae numquid traditionem a Graecis acceperunt? Unde habent ergo hodie, ut subdiaconi in eis in tunicis procedant, nisi quia hoc a matre sua Romana ecclesia perceperunt?

Kyrieleison autem nos neque diximus neque dicimus, sicut a Graecis dicitur, quia in Graecis omnes simul dicunt, apud nos autem a clericis dicitur, a populo respondetur et totidem vocibus etiam Christe-eleison dicitur, quod apud Graecos nullo modo dicitur. In cotidianis autem missis alia quae dici solent tacemus, tantum modo kyrieleison et Christe-eleison dicimus, ut in his deprecationis vocibus paulo diutius occupemur.

Orationem vero Dominicam idcirco mox post precem dicimus, quia mos apostolorum fuit, ut ad ipsam solum

3. Iuxta *Ord. Rom. I*, *Alleluia* in missa Romana dicebatur tantummodo tempore paschali usque ad Pentecosten. Gregorius iussit ut etiam extra Pentecosten diceretur, ut nunc fit.

8. Iuxta morem Ecclesiae Romanae vetustissimum subdiaconi alba tantummodo induti procedebant, ut ex *Ord. Rom. I*: «induunt « se (subdiaconi) tonicas albas qua- « les habent ». Gregorius morem ab ignoto quodam Pontifice praetermissum restituit.

15. De *Kyrie eleison* dicendum est Gregorium hac in re tantummodo usum Ecclesiae Romanae antiquum (cfr. Conc. Vas. c. 3, an. 529) sua auctoritate confirmasse, de alterna invocationis modulatione inter sacerdotem et populum.

23. Ante Gregorianam reformationem in Lit. Rom. Ambr. Gall. Moz., post canonem statim *fractio*

modo orationem oblationis hostiam consecrarent, et valde mihi inconveniens visum est, ut precem quam scolasticus composuerat super oblationem diceremus et ipsam traditionem quam Redemptor noster composuit super eius corpus et sanguinem non diceremus. Sed et Dominica oratio apud Graecos ab omni populo dicitur, apud nos vero a solo sacerdote.

In quo ergo Graecorum consuetudines secuti sumus, qui aut veteres nostras reparavimus aut novas et utiles constituimus, in quibus tamen alios non probamur imitari? Ergo vestra caritas, cum occasio dederit, ut ad Catenensem civitatem pergat, vel in Syracusana ecclesia eos quos credit aut intellegit, quia de hac re murmurare potuerunt, facta collocutione doceat et quasi alia ex occasione eos

panis eucharistici sequebatur; at Gregorius orationem Dominicam ante *fractionem* iussit recitari, cum inconveniens ei visum esset loco illius, precem « a scholastico » compositam dici. Oratio haec scholastici, iuxta Grisar, *Not. arch.* loc. cit. illi respondet quae Liturgiae Basilii et Chrysostomi ante *Pater* collocant; et iuxta Probst, *Die Abendländische Messe*, 1896, oratio *Libera nos* et signum crucis cum patena, quod fit a sacerdote, vestigium sunt orationis illius super populum et populi benedictionis quae ante et post *Pater* a celebrante fiebant.

Quoad « morem apostolorum », optime clar. Duchesne, *Origines*, p. 184, not., ait: « On n'est pas « obligé de croire, malgré l'auto« rité de ce texte, que la liturgie « apostolique n'ait connu d'autre « formule que le *Pater*; mais il « est difficile de contester que saint « Grégoire l'ait pensé ».

1. Iuxta Probst, op. cit., « ora« tionem oblationis » legendum est: et ideo, intelligendum est Apostolorum tempore solummodo precem illam et non *Pater* dictam fuisse super hostiam; iuxta Grisar, loc. cit., « oblationis hostiam » legendum est: et ideo, vocabulum illud *consecratio* non est intelligendum sensu stricte theologico de transubstantiatione specierum sed potius sensu liturgico antiquissimo de specierum commixtione; quae commixtio fractionem sequebatur, et etiam « officium consecrationis » interdum appellatur. Cfr. verba canonis illa: *Haec commixtio et consecratio*...

Demum est dicendum in hac de *Pater* transpositione Gregorius morem Byzantinum esse secutum.

instruere non desistat. Nam de Constantinopolitana ecclesia quod dicunt, quis eam dubitet sedi apostolicae esse subiectam? Quod et piissimus domnus imperator et frater noster eiusdem civitatis episcopus adsidue profitentur. Tamen si quid boni vel ipsa vel altera ecclesia habet, ego et minores meos, quos ab inlicitis prohibeo, in bono imitari paratus sum. Stultus est enim qui in eo se primum existimat, ut bona quae viderit, discere contemnat.

LXXII.

Gregorius I papa Sereno, episcopo Massiliensi, Cyriacum abbatem, latorem praesentium, ad Syagrium, episcopum Augustodunensem, euntem commendat. Comperisse se scribit eum in ecclesiis imagines confregisse atque proiecisse. De imaginum cultu addit.

599, iul.

Ed. H: lib. IX, ep. 208 (II, p. 195). Ed. M: lib. IX, ep. 105. Jaffé, Reg. 1736 (1262).

GREGORIUS SERENO EPISCOPO MASSILIENSI

Quod fraternitati vestrae tam sero scripta transmittimus, non hoc torpori, sed occupationi deputate. Latorem vero praesentium dilectissimum filium nostrum Cyriacum monasterii patrem vobis in omnibus commendamus, ut nulla hunc in Massiliensi civitate mora detineat, sed ad fratrem et coepiscopum nostrum Syagrium cum sanctitatis vestrae solacio Deo protegente proficiscatur.

Praeterea indico dudum ad nos pervenisse, quod fraternitas vestra quosdam imaginum adoratores aspiciens eas-

16. De Sereno v. P. II, not. 8, p. 168.

19. De Cyriaco v. P. I, not. 9, p. 112.

91. Syagrius Augustodunensis episcopus iussu Papae synodum collegerat, ad abusus ecclesiae Francorum extirpandos. Cyriacus eo, ut Papae legatus, se contulit. Cfr. ep. IX, 213.

dem ecclesiis imagines confregit atque proiecit. Et quidem zelum vos, ne quid manufactum adorari possit, habuisse laudamus, sed frangere easdem imagines non debuisse iudicamus. Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi qui litteras nesciunt saltem in parietibus videndo legant, quae legere in codicibus non valent. Tua ergo fraternitas et illa servare et ab eorum adoratu populum prohibere debuit, quatenus litterarum nescii haberent, unde scientiam historiae colligerent, et populus in picturae adoratione minime peccaret.

LXXIII.

Gregorius I papa, Serenum episcopum Massiliensem, de imaginum eversione, a se iam dudum vituperata, reprehendit hortaturque, ut consternationem inde hortam compescat et malorum hominum societate abstineat. Quod de scriptis suis per Cyriacum quondam abbatem translatis dubitaverit, miratur.

600, oct.

Ed. H: lib. XI, ep. 10 (II, p. 269). Ed. M: lib. XI, ep. 13. Jaffé, Reg. 1800 (1361).

GREGORIUS SERENO EPISCOPO MASSILIENSI

Litterarum tuarum primordia ita sacerdotalem in te esse benivolentiam demonstrabant, ut maior nobis fieret de fraternitate tua laetitia. Sed tanto eorum finis a suis dissensit initiis, ut non unius, sed diversarum esse mentium talis crederetur epistola. Ex illo autem, quod de scriptis nostris, quae ad te misimus, dubitasti quam sis incautus, apparuit. Nam si diligenter ea quae fraterno amore monuimus attendisses, non solum minime dubitasses, sed immo, quid te sacerdotali gravitate oportet agere, cognovisses. Neque enim Cyriacus quondam abbas, qui scriptorum nostrorum

19. De Sereno cfr. P. II, not. 8, p. 168.

29. De Cyriaco v. P. I, not. 9, p. 112.

portitor extitit, istius disciplinae vel eruditionis fuit, ut vel ipse aliud facere, sicut putas, auderet, vel tu de eius tibi persona suspicionem falsitatis adsumeres. Sed dum monita salubria pensare postponis, contigit, ut iam non solum actu, verum etiam esses interrogatione culpabilis. Perlatum siquidem ad nos fuerat, quod inconsiderato zelo succensus sanctorum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confringeres. Et quidem quia eas adorari vetuisses, omnino laudavimus, fregisse vero reprehendimus. Dic, frater, a quo factum sacerdote aliquando auditum est quod fecisti? Si non aliud, vel illud te non debuit revocare, ut despectis aliis fratribus solum te sanctum et esse crederes sapientem? Aliud est enim picturam adorare, aliud picturae historia, quid sit adorandum addiscere. Nam quod legentibus scriptura, hoc idiotis praestat pictura cernentibus, quia in ipsa ignorantes vident, quod sequi debeant, in ipsa legunt qui litteras nesciunt; unde praecipue gentibus pro lectione pictura est. Quod magnopere a te, qui inter gentes habitas, attendi decuerat, ne, dum recto zelo incaute succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi ergo non debuit quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solum modo mentes fuit nescientium collocatum. Et quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit, si zelum discretione condisses, sine dubio et ea quae intendebas salubriter optinere et collectum gregem non dispergere, sed dispersum potius poteras congregare, ut pastoris in te meritum nomen excelleret, non culpa dispersoris incumberet. Haec autem dum in hoc animi tui incaute nimis motus exequeris, ita tuos scandalizasse filios perhiberis, ut maxima eorum pars a tua se communione suspenderet. Quando ergo ad ovile dominicum errantes oves adducas, qui quas habes retinere non praevales? Proinde hortamur, ut vel nunc studeas esse sollicitus atque ab hac te praesumptione compescas et

eorum animos quos a tua disiunctos unitate cognoscis paterna ad te dulcedine, omni adnisu omnique studio revocare festines.

Convocandi enim sunt diversi Ecclesiae filii eisque scripturae sacrae est testimoniis ostendendum, quia omne manufactum adorare non liceat, quoniam scriptum est: « Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies »; ac deinde subiungendum, quia quoniam picturas imaginum, quae ad aedificationem imperiti populi factae fuerant, ut nescientes litteras ipsam historiam intendentes, quid dictum sit, discerent transisse in adorationem videras, idcirco commotus es, ut eas imagines frangi praeciperes; atque eis dicendum: Si ad hanc instructionem, ad quam imagines antiquitus factae sunt, habere vultis in ecclesia, eas modis omnibus et fieri et haberi permitto; atque indica, quod non tibi ipsa visio historiae, quae pictura teste pandebatur, displicuerit, sed illa adoratio, quae picturis fuerat incompetenter exhibita, atque in his verbis eorum mentes demulcens eos ad concordiam tuam revoca. Et si quis imagines facere voluerit, minime prohibe, adorare vero imagines omnimodis devita. Sed hoc sollicite fraternitas tua ammoneat, ut ex visione rei gestae ardorem compunctionis percipiant et in adoratione solius omnipotentis sanctae Trinitatis humiliter prosternantur.

Cuncta vero haec et amore sanctae Ecclesiae et tuae fraternitatis loquimur. Non ergo ex mea correptione frangatur a zelo rectitudinis, sed magis adiuvetur in studio piae dispensationis.

Praeterea pervenit ad nos, quod dilectio tua libenter malos homines in societate sua recipiat, adeo ut presbyterum quendam, qui, postquam lapsus est et in suae adhuc dicitur iniquitatis pollutione versari, familiarem habeat.

Quod quidem nos ex toto non credimus, quia qui talem recipit scelera non corrigit, sed magis aliis talia perpetrare

6. Luc. IV, 8.

videtur dare licentiam. Sed ne forte aliqua tibi subreptione vel dissimulatione, ut a te reciperetur atque adhuc habeatur grate, suaserit, non solum hunc a te longius expellere, verum etiam excessus ipsius sacerdotali te zelo modis omnibus convenit resecare, alios vero, qui pravi esse memorantur, paterna adhortatione a sua pravitate compesce et ad viam stude rectitudinis revocare. Quod si, quod absit, salubri monitu eos videris in nullo proficere, et hos quoque curabis a te procul abicere, ne pravitates eorum ex eo, quod recipiuntur, displicere minime videantur et non solum ipsi inemendati remaneant, sed etiam eorum receptione alii corrumpantur. Et, considera, quam et hominibus execrabile et periculosum ante Dei sit oculos, si per eum a quo plectenda sunt crimina nutriri vitia videantur. Haec igitur, dilectissime fratrum, diligenter attende et ita agere stude, ut et pravos salubriter corrigas et scandalum de malorum societate filiorum tuorum animis non inducas.

LXXIV.

Gregorius I papa cives Romanos docet non esse observandas ad litteram de sabbato leges; corpus die dominico, excepta voluptatis causa, licere lavari.

603, sept.

Ed. H: lib. XIII, ep. 3 (II, p. 367). Ed. M: lib. XIII, ep. 1. Jaffé, Reg. 1867 (1485).

GREGORIUS GRATIA DEI EPISCOPUS
DILECTISSIMIS FILIIS SUIS CIVIBUS ROMAE

Pervenit ad me quosdam perversi spiritus homines, prava inter vos aliqua et sanctae fidei adversa seminasse, ita ut die sabbato aliquid operari prohiberent. Quos quid aliud

25. Clar. HARTMANN hanc epist. potius *edictum* censet appellandam, tituli et argumenti causa.

nisi Antichristi praedicatores dixerim? Qui veniens diem sabbatum atque dominicum ab omni faciet opere custodiri. Quia enim mori se et resurgere simulat, haberi in veneratione vult dominicum diem et, quia iudaizare populum compellit, ut exteriorem ritum lęgis revocet et sibi Iudaeorum perfidiam subdat, coli vult sabbatum.

Hoc enim quod per Prophetam dicitur: « Ne inferatis « onera per portas vestras die sabbati » tam diu teneri potuit, quamdiu legem licuit iuxta litteram custodiri. At postquam gratia omnipotentis Dei domini nostri Iesu Christi apparuit, praecepta legis, quae per figuram dicta sunt, iuxta litteram servari non possunt. Nam si quis dicit hoc de sabbato esse servandum, dicat, necesse est, etiam carnalia sacrificia persolvenda, dicat praeceptum quoque de circumcisione corporis adhuc usque retinendum. Sed contra se Paulum apostolum audiat dicentem: « Si circumcidamini, « Christus vobis nihil prodest ».

Nos itaque hoc quod de sabbato scriptum est spiritaliter accipimus, spiritaliter tenemus. Sabbatum enim requies dicitur. Verum autem sabbatum ipsum Redemptorem nostrum Iesum Christum dominum habemus. Et qui lucem fidei eius agnoscit, si peccata concupiscentiae ad mentem per oculos trahit, in die sabbati onera per portas introducit. Non ergo in die sabbati onera per portas introducimus, si in Redemptoris nostri gratia constituti pondera peccati ad animam per sensus corporeos non trahamus. Nam isdem Dominus ac Redemptor noster multa in die sabbati legitur operatus, ita ut Iudaeos reprehenderet dicens: « Quis vestrum « bovem aut asinum suum non solvit in die sabbati et ducit « adaquare? » Si ergo ipsa per se Veritas non custodiri iuxta litteram sabbatum praecepit, quisquis otium sabbati

8. IER. XVII, 28.
17. *Gal.* V, 2.
30. LUC. XIV, 5.

secundum legis litteram custodit, cui alteri nisi ipsi Veritati contradicit?

Aliud quoque ad me perlatum est, vobis a perversis hominibus esse praedicatum, ut dominicorum die nullus debeat lavare. Et quidem si pro luxu animi atque voluptate quis lavari appetit, hoc fieri nec reliquo quolibet die concedimus; si autem pro necessitate corporis, hoc nec dominico die prohibemus. Scriptum quippe est: « Nemo carnem « suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam ». Et rursum scriptum est: « Carnis curam ne feceritis in concupi- « scentiis ». Qui igitur carnis curam in concupiscentiis fieri prohibet, profecto in necessitatibus concedit. Nam si dominicorum die corpus lavare peccatum est, lavari ergo die eodem nec facies debet. Si autem hoc in corporis parte conceditur, cur hoc exigente necessitate toti corpori negetur? Dominicorum vero die a labore terreno cessandum est atque omnimodo orationibus insistendum, ut, si quid neglegentiae per sex dies agitur, per diem resurrectionis dominicae precibus expietur.

Haec, carissimi filii, certa constantia et recta praediti fide custodite, stultorum hominum verba despicite, omnia quae ab eis dici cognoscitis nolite facile credere, sed in rationis trutina pensate, ut, dum erroris vento forti stabilitate resistitis, ad solida caelestis regni gaudia pervenire valeatis.

9. *Eph.* V, 29. 11. *Rom.* XIII, 14.

VI.

EPISTOLAE SANCTI GREGORII

POLITICAE

LXXV.

Gregorius I papa Iohanni, episcopo Ravennati, scribit de pace cum Ariulfo (duce Spoletino) ineunda, de urbibus Romana et Neapolitana ab Ariulfo et Arichi (duce Beneventano) in periculum adductis, de causa episcoporum Histriae, de Romani patricii iniquitate, de quaestionibus ecclesiastici regiminis, cet. Elemosynam incensae Severi urbi denegat, Fanensi per Claudium abbatem transmittere iubet. Addit de Natali episcopo (Salonitano) in melius mutato et de Malcho episcopo, a quo rationes (patrimonii Dalmatini) postulat.

592, iul.

Ed. E: lib. II, ep. 45 (I, p. 143). Ed. M: lib. II, ep. 46. Jaffé, Reg. 1198 (832).

GREGORIUS IOHANNI EPISCOPO RAVENNAE

Quod multis scriptis vestrae beatitudinis minime respondi, non hoc torpori meo sed languori deputate. Quia peccatis meis facientibus eo tempore, quo Ariulfus ad Romanam urbem veniens alios occidit, alios detruncavit, tanta mestitia affectus sum, ut in coli molestiam caderem. Valde autem mirabar, quid esset quod illa mihi notissima sollicitudo vestrae sanctitatis huic orbi meisque necessitatibus minime prodesset. Sed scriptis vestris discurrentibus agnovi vos quidem sollicite agere, sed tamen apud quem agere non habere. Peccatis ergo hoc meis deputo, quia iste, qui nunc interest, et pugnare contra inimicos nostros dissimulat et nos facere pacem vetat, quamvis iam modo, etiamsi velit, fa-

12. De Iohanne v. P. II, not. 26, p. 193.

15. Ariulfus, dux Spoletinus qui Farualdo successerat. Cfr. Pauli Diac. *Hist. Lang.* IV, 16 in *M. G. H.* (*Scr. Lang.*), p. 21.

17. *coli molestiam* idest intestini crassi morbum.

24. *etiamsi velit,* scil. Ariulfus dux.

cere omnino non possumus, quia Ariulfus exercitum Auctarit et Nordulfi habens eorum sibi dari precaria desiderat, ut nobiscum loqui aliquid de pace dignetur.

De causa vero episcoporum Histriae omnia quae mihi vestra fraternitas scripsit ita esse iam ante deprehendi in his iussionibus, quae ad me a piissimis principibus venerunt, quatenus me interim ab eorum compulsione suspenderem. Ego quidem pro his quae scripsistis zelo atque ardori vestro valde congaudeo, debitoremque me vobis multipliciter factum profiteor. Scitote tamen, quia de eadem re serenissimis dominis cum summo zelo et libertate rescribere non cessabo. Movere autem vos non debet praefati excellentissimi viri Romani patricii animositas, quia nos quantum eum loco et ordine praeimus, tantum si qua sunt eius levia tolerare mature et graviter debemus.

Si quando tamen est aliquis locus optinendi, agat apud eum fraternitas vestra, ut pacem cum Ariulfo, si ad aliquid parum possumus, faciamus, quia miles de Romana urbe tultus est, sicut ipse novit. Theodosiaci vero, qui hic remanserunt, rogam non accipientes vix ad murorum quidem custodiam se accomodant, et destituta ab omnibus civitas, si pacem non habet, quomodo subsistet?

Praeterea de puella, de qua scripsistis nobis, quae de captivitate redempta est, ut requiri qualiter orta sit debuisset,

2. Auctarit et Nordulfus Langobardorum duces, quorum nomina alibi non inveniuntur, si pro Nordulfo excipias ep. V, 36.

Precaria « questa seu roga, tri« butum quod exigitur quasi de« precando »; Du Cange.

4. De Histriae episcopis v. P. I, not. 7, p. 76.

12. Epistolam, quae hic designatur, in Registro non habemus.

13. Hic est Romanus Ravennas exarcha, de quo v. P. I, not. 24, p. 11.

19. Cfr. p. 222, l. 1 seqq.

19. Theodosiaci (milites) legioni illi pertinebant quae a Theodosio Mauricii filio appellabatur.

20. *Rogae* « nomine vocatum « stipendium quod militibus *irro« gatur* »; Du Cange.

sciat sanctitas vestra, quia ignota persona non facile investigari potest. Illud autem quod dicitis, ut is qui ordinatus est iterum ordinetur, valde ridiculum est et ab ingenii vestri consideratione extraneum, nisi forte quod exemplum ad medium deducitur, de quo et ille iudicandus est, qui tale aliquid fecisse perhibetur. Absit enim a fraternitate vestra sic sapere. Sicut enim baptizatus semel, baptizari iterum non debet, ita qui consecratus est semel in eodem ordine iterum non valet consecrari. Sed si quis cum levi forsitan culpa ad sacerdotium venit, pro culpa poenitentia indici debet et tamen ordo servari.

De Neapolitana vero urbe excellentissimo exarcho instanter inminete. Quia Aregis, ut cognovimus, cum Ariulfo se fecit et reipublicae contra fidem venit, et valde insidiatur eidem civitati, in qua si celeriter dux non mittitur omnino iam inter perditas habeatur.

De hoc vero quod dicitis incensae civitati Severi scismatici elemosynam esse mittendam, idcirco ita vestra fraternitas sentit, quia quae contra nos praemia in palatio mittat, ignorat. Quae etsi non transmitteret nobis considerandum fuit, quia misericordia prius fidelibus ac post est Ecclesiae hostibus facienda. Iuxta quippe est civitas Fanum, in qua multi captivati sunt, ad quam ego iam transacto anno transmittere volui, sed inter hostes medios non praesumpsi. Videtur ergo mihi, ut Claudium abbatem cum aliquanta

6. Valida hic et secundum leges canonicas ordinatio a Gregorio intelligitur. Non desunt enim nec exempla nec Conciliorum canones ex quibus colligatur ordinationem esse iterandam, si contra disciplinam canonicam data fuerit.

13. Aregis dux Beneventanus qui Zottoni successit, ab Agilulfo rege nominatus. Cfr. Pauli Diac. *Hist. Lang.* IV, 18 in *M. G. H.* (*Scr. Lang.*), p. 122.

17. Procul dubio de Severo illo Aquileiensi metropolitano agitur, de quo v. P. I, not. 16, p. 76.

22. Agitur hic fortasse de Fano Fortunae, urbe in Umbria episcopali.

25. De Claudio abbate v. P. I, not. 16, p. 100.

pecunia ibi transmittere debeatis, ut liberos, quos illic pro pretio suo in servitio teneri invenerit, vel si qui adhuc captivi sunt, redimat. De summa vero eiusdem pecuniae transmittenda vobis certum sit, quia quicquid vos decernitis, mihi placet. Sin autem cum excellentissimo viro Romano patricio agitis, ut pacem facere cum Ariulfo debeamus, ego ad vos personam aliam transmittere paratus sum, cum qua mercedis causae melius fiant. De fratre autem et coepiscopo nostro Natale valde contristabar, quod de illo quaedam superba cognoveram. Sed quia mores suos ipse correxit, meam tristitiam simul meipsum vincendo consolatus est. Pro qua re fratrem et coepiscopum nostrum Malchum ammone, ut prius ad nos veniat, rationes suas ponat, et tunc demum alibi, ubi necesse est, proficiscatur, et si eius actus bonos cognoscimus, ei fortasse hoc ipsum patrimonium quod tenuit restituamus.

LXXVI.

Gregorius I papa apud Mauricium imperatorem queritur se urbano simplicitatis vocabulo ab eo fatuum appellatum esse, velut Ariulfi astutia deceptum; quem venire ad rempublicam paratum fuisse; sed sibi, quam Nordulfo et Leoni, minorem fidem haberi. Vires Langobardorum cotidie excrescere scribit et imperatorem admonet, ne ex terrena potestate citius indignetur sacerdotibus, quippe qui dei aut angeli vocentur. Miserias suas enumerat: pacem sibi sumptam esse, quam cum Langobardis in Tuscia positis fecisset; de Romana civitate milites ablatos esse Narnias et Perusiam; ut Perusia teneretur, Romam relictam esse; postea Agilulfum adve-

9. De Natali episcopo Salonitano v. P. I, not. 17, 20, pp. 149, 150.

12. Malchus episcopus cuiusdam Dalmatinae sedis quae a nobis ignoratur, ante Antoninum patrimonii S. Petri Dalmatini rector, qui tamen Gregorio suae administrationis rationem reddere nolebat: at Romae tandem iudicatus, in domo Bonifacii notarii improvisa morte obiit. Cfr. ep. II, 45; III, 22; V, 6.

14. Id est in Siciliam, ut ex ep. III, 22 colligitur.

nisse atque ante oculos suos Romanos funibus ligatos ad Franciam ductos esse venales; tum quaesitum esse, cur frumenta defuerint et non solum se, sed etiam Gregorium praefectum praetorio et Castum magistrum militum gravi dominorum indignatione percussos esse.

595, iun.

Ed. H: lib. V, ep. 36 (I, p. 317). Ed. M: lib. V, ep. 40. Jaffé, Reg. 1353 (990).

GREGORIUS MAURICIO AUGUSTO

In serenissimis iussionibus suis dominorum pietas, dum me de quibusdam redarguere studuit, parcendo mihi minime pepercit. Nam in eis urbano simplicitatis vocabulo me fatuum appellat. In scriptura etenim sacra cum in bona intellegentia simplicitas ponitur, vigilanter saepe prudentiae aut rectitudini sociatur. Unde etiam de beato Iob scriptum est: « Erat vir simplex et rectus »; et beatus Paulus apostolus ammonet dicens: « Estote simplices in malo et pru« dentes in bono »; et per semetipsam Veritas in Evangelio ammonet dicens: « Estote prudentes sicut serpentes et sim« plices sicut columbae », esse valde inutile iudicans, si aut simplicitati prudentia aut prudentiae simplicitas desit. Ut ergo servos suos ad cuncta eruditos efficeret, esse eos et simplices sicut columbas et prudentes ut serpentes voluit, quatenus in eis et serpentis astutia columbae simplicitatem acueret et columbae simplicitas serpentis astutiam temperaret.

Ego igitur, qui in serenissimis dominorum iussionibus ab Ariulfi astutia deceptus, non adiuncta prudentia simplex denuntior, constat proculdubio quia fatuus appellor; quod ita esse ego quoque ipse confiteor. Nam si hoc vestra pietas taceat, causae clamant. Ego enim si tuus non fuissem, ad ista toleranda, quaequae inter Langobardorum gla-

7. Mauricius Augustus ab an. 582 ad an. 602 Romanum rexit Imperium.

14. Iob, I, 1.

16. *Rom.* XVI, 19.

18. Matth. X, 16.

25. De Ariulfo v. P. II, not. 15, p. 215.

dios hoc in loco patior, minime venissem. In ea autem re quam de Ariulfo perhibui, quia toto corde venire ad rempublicam paratus fuit, dum mihi non creditur, etiam mentitus esse reprehendor. Sed etsi sacerdos non sum, scio gravem esse hanc iniuriam sacerdoti, ut veritati serviens fallax credatur; et dudum novi, quoniam Norduulfo plus est creditum quam mihi, Leoni amplius quam mihi, et nunc eis qui esse ad medium videntur plus quam meis assertionibus credulitas impenditur.

Et quidem si terrae meae captivitas per cotidiana momenta non excresceret, de despectione mea atque inrisione laetus tacerem. Sed hoc me vehementer affligit quia unde ego crimen falsitatis tolero inde Italia cotidie ducitur sub Langobardorum iugo captiva dumque meis suggestionibus in nullo creditur, vires hostium immaniter excrescunt. Hoc tamen piissimo domino suggero, ut de me mala omnia quaelibet existimet, de utilitate vero reipublicae et causa ereptionis Italiae non quibuslibet facile pias aures praebeat, sed plus rebus quam verbis credat. Sacerdotibus autem non ex terrena potestate dominus noster citius indignetur; sed excellenti consideratione propter eum cuius servi sunt eis ita dominetur, ut etiam debitam reverentiam impendat. Nam in divinis eloquiis sacerdotes aliquando dii, aliquando angeli vocantur. Nam et per Moysen de eo qui ad iuramentum deducendus est dicitur: « Applica illum ad deos », videlicet ad sacerdotes; et rursum scriptum est: « Diis non « detrahes », scilicet sacerdotibus; et Propheta ait: « Labia « sacerdotis custodient scientiam et legem requirent ex ore « eius, quia angelus Domini exercituum est ». Quid ergo

3. *venire ad rempublicam* id est foedus cum republica inire.

6. De Nordulfo v. P. II, not. 2, p. 216.

7. Leo quidam, ex-consul in Sicilia, in ep. I, 3, 70 memoratur.

25. *Ex.* XXII, 8.

27. *Ex.* XXII, 28.

29. MALACH. II, 7.

mirum si illos vestra pietas dignetur honorare, quibus in suo eloquio honorem tribuens eos aut angelos aut deos ipse etiam appellat Deus? Ecclesiastica quoque testatur historia, quia cum piae memoriae Constantino principi scripto oblatae accusationes contra episcopos fuissent, libellos quidem accusationis accepit et eosdem qui accusati fuerant episcopos convocans in eorum conspectu libellos quos acceperat incendit dicens: « Vos dii estis, a vero Deo « constituti. Ite et inter vos causas vestras disponite, quia « dignum non est, ut nos iudicemos deos ». In qua sententia, pie domine, sibi magis ex humilitate quam illis aliquid praestitit ex reverentia impensa. Ante eum quique pagani in republica principes fuerunt, qui verum Deum nescientes deos ligneos et lapideos colebant et tamen eorum sacerdotibus honorem maximum tribuebant. Quid igitur mirum, si christianus imperator veri Dei sacerdotes dignetur honorare, dum pagani, ut praedixi, principes honorem impendere sacerdotibus noverunt, qui diis ligneis et lapideis serviebant?

Haec ergo pietati dominorum non pro me, sed pro sacerdotibus suggero. Ego enim peccator homo sum et, quia omnipotenti Deo incessanter cotidie delinquo, aliquod mihi apud tremendum examen illius esse remedium suspicor, si incessantibus cotidie plagis ferior; et credo quia eumdem omnipotentem Dominum anto vobis amplius placatis, quanto me ei male servientem districte affligitis. Multas enim iam plagas acceperam et supervenientibus dominorum iussionibus inveni consolationes quas non sperabam. Si enim possum, has celeriter plagas enumero.

Primum quod mihi pax sumpta est, quam cum Langobardis in Tuscia positis sine ullo reipublicae dispendio fe-

10. Circa hanc narratiunculam cfr. Ruf. *H. E.* X, 2; Socr. *H. E.* I, 18; Sozom. *H. E.* I, 17.

ceram. Deinde corrupta pace de Romana civitate milites ablati sunt; et quidem alii ab hostibus occisi, alii vero Narniis et Perusiae positi; et ut Perusia teneretur, Roma relicta est. Post hoc plaga gravior fuit adventus Agilulfi, ita ut oculis meis cernerem Romanos more canum in collis funibus ligatos, qui ad Franciam ducebantur venales. Et quia nos qui intra civitatem fuimus Deo protegente manus eius evasimus, quaesitum est, unde culpabiles esse videremur, cur frumenta defuerint, quae in hac urbe diu multa servari nullatenus possunt, sicut in alia suggestione plenius indicavi. Et quidem de memetipso in nullo turbatus sum, quia – teste conscientia fateor – adversa quaelibet pati paratus sum, dum modo haec omnia cum salute dumtaxat meae animae evadam. Sed de gloriosis viris Gregorio praefecto praetorio et Casto magistro militum non mediocriter sum afflictus, qui et omnia quae potuerunt fieri nullo modo facere neglexerunt et labores vigiliarum et custodiae civitatis in obsessione eadem vehementissimos pertulerunt et post haec omnia gravi dominorum indignatione percussi sunt. De quibus patenter intellego, quia eos non sua acta, sed mea persona gravat, cum quo, quia pariter in tribulatione laboraverant, post laborem pariter tribulantur.

Quod autem dominorum pietas illud mihi pavendum et terribile omnipotentis Dei iudicium intentat, rogo per eundem omnipotentem Dominum, ne hoc ulterius faciat. Nam adhuc nescimus, quis ibi qualis sit; et Paulus egregius praedicator dicit: « Nolite iudicare ante tempus, donec « veniat Dominus, qui et inluminabit abscondita tenebrarum « et manifestabit consilia cordium ». Hoc tamen breviter dico, quoniam peccator et indignus plus de venientis Iesu misericordia, quam de vestrae pietatis iustitia praesumo.

4. Cfr. ep. II, 7, 32, 33, 45.
9. De re Urbis frumentaria cfr. P. I, not. 14, p. 44.
10. Haec *suggestio,* seu epistola deest in Registro.
29. I *Cor.* IV, 5.

Et sunt multa quae de iudicio illius homines ignorant, quia fortasse quae vos laudatis ille reprehendit et quae vos reprehenditis ille laudabit. Inter ergo omnia incerta ad solas lacrimas redeo petens, ut isdem omnipotens Deus piissimum dominum nostrum et sua hic manu regat et in illo terribili iudicio liberum ab omnibus delictis inveniat et me ita placere, si necesse est, hominibus faciat, ut aeternam eius gratiam non offendam.

LXXVII.

Gregorius I papa apud Constantinam Augustam queritur Sardiniam, Corsicam, Siciliam insulas per iudices violentissimis exactionibus compilari. In Sardinia iudices ab iis, qui idolis immolent, praemia exigere; ex Corsica possessores propter nimiam exactionem ad Langobardos fugere cogi; in Sicilia Stephanum « marinarum chartularium » sine dictione causarum per possessiones ac domos titulos ponere. Imperatorem ut ad levanda mala hortetur, rogat, etiamsi dicat in Italiae expensas exactiones ex illis insulis transmitti.

595, iun. 1.

Ed. H: lib. V; ep. 38 (I, p. 324). Ed. M: lib. V, ep. 41. Jaffé, Reg. 1351 (991).

GREGORIUS CONSTANTINAE AUGUSTAE

Cum serenissimam dominam sciam de caelesti patria atque animae suae vita cogitare, culpam me committere vehementer existimo, si ea, quae pro timore omnipotentis Domini sunt suggerenda, siluero.

Dum in Sardinia insula multos esse gentiles cognovissem eosque adhuc pravae gentilitatis more idolorum sacrificiis deservire et eiusdem insulae sacerdotes ad praedicandum redemptorem nostrum torpentes existere, unum illic ex Italiae episcopis misi, qui multos gentilium ad fidem

20. Constantina, Maurici imp. uxor piissima, ad quam Gregorius plures epistolas misit.

29. Id est Felicem episcopum cum Cyriaco abbate. Cfr. ep. IV, 23 et P. I, not. 9, p. 112.

Domino cooperante perduxit. Sed rem mihi sacrilegam nuntiavit: quia hi qui in ea idolis immolant iudici praemium persolvunt, ut hoc eis facere liceat. Quorum dum quidam baptizati essent et iam immolare idolis deseruissent, adhuc ab eodem insulae iudice etiam post baptismum illud praemium exigitur, quod dare prius pro idolorum immolatione consueverant. Quem cum praedictus episcopus increparet, tantum se suffragium promisisse respondit, ut nisi de causis etiam talibus impleri non possit. Corsica vero insula tanta nimietate exigentium et gravamine premitur exactionum, ut ipsi qui in illa sunt eadem quae exiguntur complere vix filios suos vendendo sufficiant. Unde fit, ut derelicta pia republica possessores eiusdem insulae ad nefandissimam Langobardorum gentem cogantur effugere. Quid enim gravius, quid crudelius a barbaris pati possunt, quam ut constricti atque compressi suos vendere filios compellantur? In Sicilia autem insula Stephanus quidam marinarum cartularius tanta praeiudicia tantasque oppressiones operari dicitur invadendo loca singulorum atque sine dictione causarum per possessiones ac domos titulos

8. *Suffragia*, « Pecuniae quae « suffragii titulo ab imperatoribus « accipiebantur, cum honores de« ferebant, quae δεσποτικά vocan« tur in formula iurisiurandi *Nov.* « *Iust.* VIII, cuius titulus est: *Ut* « *iudices sine suffragio fiant* »; Du Cange.

12. De lamentabili hac venditione agit *Cod. Theod.* III, 3, *De patribus qui filios distrahunt*; et *Cod. Iust.* IV, 43 ubi ne *ingenui barbaris vendantur* imperatur.

18. « *Chartularii* dicuntur qui « chartas tractant, qui chartis in« serviunt »; Du Cange; forsan titulus hic cartularii marinarum respondet τῷ χαρτουλάριῳ τῶν πλωΐμων Imperii Byzantini.

20. *Titulus* (τίτλος) tabella nomine vel insigne possessoris alicuius signata, quae dominium illius signabat, et persaepe graves contra pauperum eius violentias tuebatur. Cfr. *Cod. Iust.* II, 15; Testaud, *Des rapports des puissants et des petits propriétaires* etc., Bordeaux, 1898, p. 120; et N. Turchi, *L'economia agricola dell'Impero bizantino* in *Riv. storico-critica d. sc. teol.*, anno II, p. 108.

ponendo, ut, si velim acta eius singula, quae ad me pervenerunt, dicere, magno volumine haec explere non possim.

Quae omnia serenissima domina sollerter aspiciat et oppressorum gemitus compescat. Haec enim ego ad piissimas aures vestras pervenisse non suspicor. Nam si pervenire potuissent, nuncusque minime permansissent. Quae piissimo domino apto sunt tempore suggerenda, ut ab anima, ab imperio atque a filiis suis tale hoc tantumque peccati pondus amoveat. Qui scio, quoniam dicturus est, quia nobis in Italiae expensis transmittitur, quicquid de praedictis insulis adgregatur. Sed ego suggero, ut, etsi minus expensae in Italia tribuantur, a suo tamen imperio oppressorum lacrimas compescat. Nam et idcirco fortasse tantae expensae in hac terra minus ad utilitatem proficiunt, quia cum peccati aliqua admixtione colliguntur. Praecipiant ergo serenissimi domni nihil cum peccato colligi. Et scio, quia, etsi parum reipublicae utilitatibus tribuitur, ex eo ipso respublica multum adiuvatur. Quam etsi fortasse contingat expensis minoribus minus adiuvari, melius est temporaliter nos non vivere, quam vos ad aeternam vitam obstaculum aliquod invenire. Quae enim mentes, qualia viscera parentum esse possunt, perpendite, quando filios suos distrahunt, ne torqueantur. Qualiter autem miserendum sit filiis aliorum, hoc bene sciunt qui habent proprios. Unde mihi haec breviter suggessisse sufficiat, ne si ea quae in his partibus aguntur pietas vestra non cognosceret, me apud districtum iudicem silentii mei culpa multaret.

Data die kalendarum Iuniarum indictione XIII.

LXXVIII.

Gregorius I papa Agilulfo, regi Langobardorum, de pace composita gratias agit. Duces « et maxime in his partibus constitutos », ut pacem tnrbare vetet, rogat.

598, nov.-dec.

Ed. H: lib. IX, ep. 66 (II, p. 85). Ed. M: lib. IX, ep. 42. Jaffé, Reg. 1591 (1202).

GREGORIUS AGILULFO REGI LANGOBARDORUM

Gratias excellentiae vestrae referimus, quia petitionem nostram audientes pacem, quae utrisque esset partibus profutura, sicut de vobis confidentiam habuimus ordinastis. Ex qua re excellentiae vestrae prudentiam et bonitatem valde laudavimus, quia pacem diligendo Deum vos, qui auctor ipsius est, amare monstratis. Nam si, quod absit, facta non fuisset, quid aliud agi habuit, nisi ut cum peccato et periculo partium miserorum rusticorum sanguis, quorum labor utrisque proficit, funderetur? Sed ut prodesse nobis eandem pacem, quemadmodum a vobis facta est, sentiamus, paterna caritate salutantes petimus, ut, quotiens occasio se dederit, ducibus vestris per diversa loca et maxime in his partibus constitutis vestris praecipiatis epistolis, ut hanc pacem, sicut promissum est, pure custodiant, et occasiones sibi aliquas non quaerant, unde aut contentio quaedam aut ingratitudo nascatur, quatenus voluntati vestrae amplius agere gratias valeamus. Latores vero praesentium, sicut revera homines vestros, in eo quod decuit affectu suscepimus, quia iustum fuit, ut viros sapientes, et qui pacem factam Deo propitio nuntiarunt, cum caritate et suscipere et dimittere deberemus.

7. Agilulfus, Langobardorum rex ab an. 591 ad an. 615, Theodolindae reginae vir.

LXXIX.

Gregorius I papa Theodelindae reginae Langobardorum, cuius studium in facienda pace per Probum abbatem cognoverit, gratias agit; hortatur, cum rege agat « quatenus christianae reipublicae societatem non rennuat ».

598, nov.-dec.

Ed. H: lib. IX, ep. 67 (II, p. 87). Ed. M: lib. IX, ep. 43. Jaffè, Reg. 1592 (1203).

GREGORIUS THEODELINDAE REGINAE LANGOBARDORUM

Quia excellentia vestra ad faciendum se pacem studiosius et benigne, sicut solet, impenderit, renuntiante filio nostro Probo abbate cognovimus. Nec enim aliter de christianitate vestra fuerat confidendum, nisi quia in causa pacis laborem et bonitatem vestram modis omnibus monstraretis. Unde omnipotenti Deo gratias agimus, qui ita cor vestrum sua pietate regit, ut, sicut fidem rectam tribuit, ita quoque placita sibi vos semper operari concedat. Non enim, excellentissima filia, de sanguine qui ab utraque parte fundendus fuerat parvam te credas adquisisse mercedem. Ex qua re voluntati vestrae gratias referentes Dei nostri misericordiam deprecamur, ut bonorum vobis vicem in corpore et anima hic et in futuro compenset.

Salutantes praeterea paterna dilectione hortamur, ut apud excellentissimum coniugem vestrum illa agatis, quatenus christianae republicae societatem non rennuat. Nam sicut et vos scire credimus, multis modis est utile, si se ad eius amicitias conferre voluerit. Vos ergo more vestro, quae ad gratiam partium pertinent, semper studete atque, ubi causa mercedis se dederit, laborate, ut bona vestra amplius ante omnipotentis Dei oculos commendetis.

8. Theodolinda Garibaldi Bavariorum regis filia, primum Autharit postea Agilulfi uxor. Cfr. Paul. Diac. *Hist. Lang.* III, 30, 35 in *M. G. H.* (*Scr. Lang.*), pp. 109 et 113.

LXXX.

Gregorius I papa Phocae Augusto, quem pacem diligere et iustitiam sequi confidit, susceptum imperium gratulatur.

603, mai.

Ed. H: lib. XIII, ep. 34 (II, p. 396). Ed. M: lib. XIII, ep. 31. Jaffé, Reg. 1899 (1516).

GREGORIUS PHOCAE AUGUSTO

« Gloria in excelsis Deo », qui iuxta quod scriptum est « mutat tempora et transfert regna » et qui hoc cunctis innotuit quod per Prophetam suum loqui dignatus est dicens: « Quia dominatur excelsus in regno hominum et cui vo« luerit ipse dat illud ». In omnipotentis quippe Dei incomprehensibili dispensatione alterna vitae mortalis moderamina, et aliquando, cum multorum peccata ferienda sunt, unus erigitur, per cuius duritiam tribulationis iugo subiectorum colla deprimantur, quod in nostra diutius afflictione probavimus. Aliquando vero cum misericors Deus maerentia multorum corda sua decernit consolatione refovere, unum ad regiminis culmen provehit et per eius misericordiae viscera in cunctorum mentibus exultationis suae gratiam infundit. De qua exultationis abundantia roborari nos citius credimus, qui benignitatem vestrae pietatis ad imperiale fastigium pervenisse gaudemus. « Laetentur caeli et exultet « terra » et de benignis vestris actibus universae reipublicae populus nunc usque vehementer afflictus hilarescat. Com-

6. De Phoca Mauricii et filiorum eius interfectore atque imperii Byzantini usurpatore ab an. 602 ad an. 610, cfr. quae exaravimus in P. I, Prol., p. XIX. A quibusdam rerum scriptoribus Gregorius vituperatus est ob hanc epistolam gratulatoriam ad usurpatorem missam. At Grisar, *S. Gregorio Magno*, p. 195 demonstrare nititur Gregorium miseram Mauricii finem nostrae ep. tempore non cognovisse.

8. Dan. II, 2.

11. Dan. IV, 14.

23. *Psal.* XCI, 11.

primantur iugo vestrae dominationis superbae mentes hostium. Revelentur vestra misericordia contriti ac depressi animi subiectorum. Virtus caelestis gratiae inimicis vos terribiles faciat, pietas subditis benignos. Quiescat felicissimis temporibus vestris universa republica prolata sub causarum imagine praeda pacis. Cessent testamentorum insidiae, donationum gratiae violenter exactae. Redeat cunctis in rebus propriis secura possessio, ut sine timore habere se gaudeant, quae non sunt ab eis fraudibus adquisita. Reformetur iam singulis sub iugo pii imperii libertas sua. Hoc namque inter reges gentium et reipublicae imperatores distat, quod reges gentium domini servorum sunt, imperatores vero reipublicae domini liberorum. Sed melius haec orando quam suggerendo dicimus. Omnipotens Deus in cuncta cogitatione et opere cor vestrae pietatis suae gratiae manu teneat et, quaeque iuste, quaeque clementer agenda sunt, inhabitator vestri pectoris sanctus Spiritus benigne disponat, ut ex temporali regno vestra clementia post multorum annorum curricula ad caelestia regna pertingat.

LXXXI.

Gregorius I papa Theodelindae reginae de filio Adulouualdo nato et catholice baptizato gratulatur. Secundo abbati se subtilius responsurum promittit, ubi morbus suus remiserit, atque acta synodi tempore Iustiniani habitae transmittit. Adulouualdo regi eiusque sorori phylacteria mittit. Petit, ut regi (Agilulfo) de facta pace gratias agat.

603, dec.

Ed. H: lib. XIV, ep. 12 (II, p. 430). Ed. M: lib. XIV, ep. 12. Jaffé, Reg. 1925 (1544).

GREGORIUS THEODELINDAE REGINAE

Scripta quae ad nos dudum a Genuensibus partibus transmisistis gaudii vestri nos fecere participem, propter quod

28. De Thedolinda v. P. II, not. 8, p. 227.

omnipotentis Dei gratia et filium vobis donatum et, quod valde est excellentiae vestrae laudabile, catholicae eum fidei cognovimus sociatum. Nec enim de christianitate vestra aliud credendum fuerat, nisi id studere vos, ut quem divino munere suscepistis, catholicae rectitudinis auxilio muniretis, ut et redemptor noster familiarem te suam famulam cognosceret et Longobardorum genti novum regem in timore suo feliciter enutriret. Unde oramus omnipotentem Deum, ut et vos in mandatorum suorum via custodiat et eundem excellentissimum filium nostrum Adulouualdum in suo faciat amore proficere, quatenus, sicut hic inter homines iam magnus est, sic quoque et bonis actibus ante Dei nostri oculos sit gloriosus.

Illud autem, quod excellentia vestra scripsit, ut dilectissimo filio nostro Secundo abbati ad ea quae scripsit respondere suptilius deberemus, quis vel illius petitionem vel vestra desideria, quae multis esse profutura cognoscit, si aegritudo non obsisteret, duceret postponenda? Sed tanta nos podagrae infirmitas tenuit, ut non solum non dictare, sed etiam nec ad loquendum possimus adsurgere, sicut et praesentium portitores legati vestri cognoverunt, qui nos et venientes infirmos invenerunt et discedentes in sumno vitae periculo atque discrimine reliquerunt. Sed si omnipotente Deo disponente convaluero, ad cuncta quae mihi scripsit suptiliter respondebo. Eam tamen synodum quae piae memoriae Iustiniani tempore facta est per latores praesentium transmisi, ut praedictus dilectissimus filius meus ipsam relegens agnoscat, quia falsa sunt omnia quae contra apostolicam Sedem vel catholicam Ecclesiam audierat. Absit enim nos

10. Adulovaldus ex Agilulfo et Theodolinda natus in « Modiciae « (Monza) palatio » an. 602 ut docet PAUL. DIAC., op. cit., p. 125.

15. De Secundo « servo Christi « de Tridento » qui historiam Langobardorum conscripsit cfr. PAUL. DIAC. op. cit. IV, 42 qui et alibi saepe eum memorat.

cuiuslibet heretici sensum recipere vel a tomo sanctae memoriae Leonis predecessoris nostri in aliquo deviare; sed quaecumque a sanctis quattuor synodis sunt definita, recipimus et, quaecumque reprobata sunt, condemnamus.

Excellentissimo autem filio nostro Adulouualdo regi transmittere filacta curavimus, id est crucem cum ligno sanctae crucis Domini et lectionem sancti Evangelii, theca Persica inclausum. Filiae quoque meae sorori eius tres anulos transmisi, duo cum iacinthis et unum cum albula; quae eis peto per vos dari, ut apud eos nostra caritas ex vestra excellentia condiatur.

Paterna praeterea caritate solventes salutationis officium petimus, ut excellentissimo filio nostro regi coniugi vestro pro nobis de facta pace gratias referatis atque eius animum, sicut consuistis ad pacem et de futuro per omnia provocetis, quatenus mercedem populi innocentis, qui in scandalo perire potest, ante conspectum Dei inter multa bona quae agitis invenire possitis.

1. A celeberrima scil. illa ep. 28 ad Flavianum scripta et a Chalcedonensi synodo unanimi voce probata.

6. *Filacta* « theca minor sa« crarum reliquiarum quae ad col« lum filacteriis seu vittis appensa... « portabatur »; Du Cange. Apud Graecos ἐγκόλπιον.

7. Christianos primaevos ad collum Evangelium religionis causa gestare solitos colligitur ex Isid. *Pel.* ep. 150; Clem. Alex. *Protr.* sub finem; Chrys. *Hom.* 19 ad pop. Ant.

8. Notat Frisi, *Mem. stor. di Monza*, I, 32, hanc thecam Persicam adhuc sub fine saec. XVIII Modiciae asservatam esse.

Duas sorores habuit Aduloval-dus ex iisdem parentibus prognatas: Gundibergam de qua cfr. Paul. Diac. op. cit. IV, 47, p. 136; et aliam quae a Smaragdo exarcha capta et restituta an. 603, Parmae paulo post obiit. Cfr. Paul. Diac. op. cit. IV, 28, p. 126. Utri donum Papae missum fuerit ignoratur.

9. Albulam Maurini pro onyce sumunt ex Epiph. *De duodecim gemmis*, 12, ubi « puritatem eius « albedinis » laudatur.

VII.

EPISTOLAE SANCTI GREGORII DOGMATICAE

LXXXII.

Gregorius I papa Columbo episcopo (Numidiae) mandat, ut in episcoporum concilio una cum Hilario chartulario de diaconis Pudentianae ecclesiae et Maximiano a Donatistis corrupto iudicium faciat. Maximianum removere iubet. De Donatistarum haeresi repellenda addit.

592, iul. (23).

Ed. E: lib. II, ep. 46 (I, p. 146). Ed. M: lib. II, ep. 48. Jaffé, Reg. 1200 (835).

GREGORIUS COLUMBO EPISCOPO

Notum est, karissime in Christo frater, quod antiquus hostis, qui primum hominem de paradysi deliciis in hanc aerumnosam vitam callida persuasione deposuit, et in eo iam tunc humano generi poenam mortalitatis inflixit, eadem nunc calliditate ovium Dominicarum pastores, quo facilius gregem capiat, transfusis conatur venenis inficere et iure iam potestati propriae vindicare. Sed nos, qui licet inmeriti Sedem apostolicam vice Petri apostolorum principis suscepimus gubernandam, ipso pontificatus officio cogimur, generali hosti quibus valemus nisibus obviare. Porrecta igitur petitione insinuaverunt nobis praesentium latores Constantius et Mustelus et asserunt, ecclesiae Pudentianae diacones Numidia provincia constitutae, Maximianum ecclesiae eiusdem antistitem in loco, quo deget, corruptum premio Donatistarum episcopum nova licentia fieri permisisse,

8. Ad eumdem III, 47; IV, 35; de eodem III, 48. Huius sedes episcopalis ignoratur. Gregorius valde ob animi vim, et ad Romanam Sedem devotionem eum diligebat atque ut suum vicarium in Africa habebat.

23. Donatismus Africanae ecclesiae gravissimum schisma, quod ut resurrectio errorum Rebaptizan-

cum etsi hoc anterior usus permitteret, manere atque persistere fides catholica prohiberet. Ob hoc ergo fraternitatem tuam scriptis praesentibus necessario duximus adhortandam, ut veniente ad te Hilaro chartulario nostro, adunato episcoporum universali concilio, habito prae oculis terrore venturi iudicii, causa eadem subtili ac sollerti debeat indagatione perquiri. Et si capitulum hoc a praesentium latoribus praedicto episcopo documentis idoneis fuerit adprobatum, a dignitate officioque quo fungitur modis omnibus degradetur, ut et ille ad poenitentiae lucra per agnitionem delicti redeat, et ceteri temptare talia non praesumant. Aequum enim est, ut qui Iesum Christum, dominum nostrum, heretico accepta pecunia ut fertur vendidit, ab eius videlicet sacrosancti corporis ac sanguinis tractandis mysteriis submoveatur. Si qua autem inter eos extra crimen hoc damnorum quorundam vel privatorum negotiorum, sicut et petitio diaconorum ipsorum continet, versatur intentio, hanc tua fraternitas cum praedicto chartulario nostro probata cognitione perquirat, et inter utramque partem iustitia procedente definiat.

Porro autem praesentium latorum insinuatione didicimus, Donatistarum heresim pro peccatis cotidie dilatari, et

tum et Novatianorum est habendum, indolem politicam rebellionis contra Imperii auctoritatem prae se fert. Donatistae nullum Ecclesiae dogma in Fidei symbolum expressum impugnabant, universam Ecclesiam ut corruptam respuebant et suam tantummodo puram remansisse clamabant. Horum schisma tempore Diocletiani persecutionis ortum, toto saeculo IV per Africam saeviit et ab Optato Milevitano atque Augustino acerrime est impugnatum. Tamen adhuc temporibus Gregorii aliquibus in locis vigebat, ut epistolae huius Pontificis perhibent. Circa historiam atque doctrinam Donatismi cfr. DUCHESNE, *Le dossier du Donatisme* in *Mélanges*, 1890, p. 589 et seq.; HÉFÉLÉ, *Hist. des Conciles*, t. I; LECLERCQ, *L'Afrique chrétienne*, II, p. 274 et seq.

4. Hilarus Papae chartularius seu notarius ad « ordinandas res « pauperum » in Africam missus (ep. I, 74), ubi iam sub Pelagio II fuerat (ep. I, 75).

valde plures data per venalitatem licentia post catholicum baptisma a Donatistis denuo baptizari. Quod quam grave sit, frater, oportet nos tota mentis intentione perpendere. Ecce lupus Dominicum gregem non iam in nocte latenter, sed in aperta luce dilaniat, et nos eum grassari in ovium nece cernimus, et nulla ei sollicitudine, nullis verborum iaculis obviamus. Quos ergo fructus Domino multiplicati gregis ostendemus, si et ipsum quem pascendum suscepimus otiosa mente cernimus a bestia devorari? Studeamus igitur cor nostrum terrenorum pastorum imitatione succendere, qui hiemales noctes imbribus geluque constricti ducunt saepe pervigiles, ne vel una ovis et non forte utilis pereat. Quam etsi insidiator ore voraci momorderit, quomodo satagunt, quibus cordis anhelant aestibus, in quibus vocibus ut eruant captum pecus angustia stimulante prosiliunt, ne a gregis domino quicquid per incuriam perdiderint exigatur? Vigilemus ergo, ne quid pereat, et si captum forte quid fuerit, vocibus divinorum eloquiorum ad gregem Dominicum reducamus, ut ille qui pastor pastorum est, vigilasse nos circa ovile suum suo dignetur misericors iudicio comprobare. Hoc quoque vos necesse est sollerter adtendere, ut si qua contra latores praesentium eiusdem episcopi fuerit recta petitio, suptili debeat indagatione perquiri, et si fortasse ipsi quoque pro sua culpa iure feriendi sunt, eis pro eo quod ad nos fatigati sunt nequaquam censemus esse parcendum.

LXXXIII.

Gregorius I papa universos Hiberiae episcopos hortatur, ut dubietate de tribus capitulis ablata ad catholicam Ecclesiam revertantur. Librum, quem Pelagius (II) papa de hac re scripserat, iis transmittit.

592, aug.

Ed. E: lib. II, ep. 49 (I, p. 150). Ed. M: lib. II, ep. 51. Jaffé, Reg. 1203 (838).

GREGORIUS UNIVERSIS EPISCOPIS PER HIBERIAM DE TRIUM CAPITULORUM CAUSA

Scripta vestra summa cum gratulatione suscepi. Sed erit in me uberior valde laetitia, si mihi de vestra contigerit reversione gaudere. Prima itaque epistolae vestrae frons gravem vos pati persecutionem innotuit. Quae quidem persecutio dum non rationabiliter sustinetur, nequaquam proficit ad salutem. Nam nulli fas est retributionem praemiorum expectare pro culpa. Debetis enim scire, sicut beatus Cyprianus ait, quia: « Martyrem non facit poena sed « causa ». Dum igitur ita sit, incongruum nimis est, de ea vos quam dicitis persecutione gloriari, per quam vos constat ad aeterna praemia minime provehi. Reducat ergo caritatem vestram tandem integritas fidei ad matrem quae vos generavit Ecclesiam. Nulla vos animorum intentio a concordiae unitate dissociet, nulla persuasio repetendo vos a recto itinere defatiget. Nam in synodo, in qua de tribus

1. Pro Hiberia, omissis quae a commentatoribus sunt scripta, intelligendam censemus Hiberiam Ponticam prope Armeniam maiorem, ut colligitur etiam ex ep. XI, 52, quam vides infra, ubi agitur de epistolae latore ex Hiberia veniente cum episcoporum litteris, quas « in Hierosolimorum « urbe cum rebus quoque aliis » amisit.

2. Trium capitulorum causa seu quaestio ea est quae exarsit circa scripta Theodori Mopsuesteni, Theodoreti Cyrensis atque Ibae, damnata prius ab imperatore Iustiniano (an. 544) atque postea a Concilio oecum. Constantinopolitano II (an. 553), Vigilio papa assentiente. Damnatio haec non ab omnibus ecclesiis fuit unanimiter approbata atque ab episcopis praesertim Asiaticis, Gallicis, Histrianis, Africanis impugnata est, nec pugna fuit omnibus in locis eodem tempore sedata, ut ex Registro Gregoriano colligitur.

11. Propositio haec, iisdem verbis invenitur revera in AUGUSTINO, ep. III, 47 et *Comm. in Psalmos* XXXI et LXVIII; at CYPRIANUS in libro *De Unitate Ecclesiae,* XIV, sententiam huic similem exponit, scribens: « Esse martyr non po- « test qui in Ecclesia non est... « Exhibere se non potest martyrem « qui fraternam non tenuit chari- « tatem ».

capitulis actum est, aperto liquet, nihil de fide convulsum esse, vel aliquatenus inmutatum, sed sicut scitis de quibusdam illic solummodo personis est actitatum, quarum una, cuius scripta evidenter a rectitudine catholicae fidei deviabant, non iniuste damnata est.

Quod autem scribitis, quia ex illo tempore inter alias provincias maxime flagellatur Italia, non hoc ad eius intorquere debetis obprobrium, quoniam scriptum est: « Quem « diligit Dominus castigat, flagellat omnem filium quem « recipit ». Si igitur ut dicitis ita est, ex eo tempore magis dilecta est apud Deum et modis omnibus adprobata, ex quo Domini sui meruit sustinere flagella. Quia vero non ita sit, quemadmodum vos in eius insultatione affirmare conamini, rationem adtendite.

Postquam recordandae memoriae Vigilius papa in urbe regia constitutus contra Theodoram, tunc Augustam, vel Acephalos damnationis promulgavit sententiam, tunc Romana urbs ab hostibus adita et captivata est. Ergo bonam causam habuerunt Acephali et iniuste damnati sunt, post quorum damnationem talia contigerunt? Absit. Hoc enim nec vestrum quempiam, nec alios, qui catholicae fidei mysteriis instituti sunt, dicere, vel aliquo modo confiteri conveniet. His denique cognitis, ab hac quandoque iam deliberatione recedite. Ut igitur de tribus capitulis animis vestris ablata dubietate possit satisfactio abundanter infundi, librum, quem ex hac re sanctae memoriae decessor

5. Agitur hic de Theodoro Mopsuesteno a Conc. Const. II, Sess. IV, damnato.

10. *Hebr.* XII, 6.

17. Acephali hi haeretici Eutychiani in Aegypto degentes dicti sunt, qui se a Petro Mongo patriarcha Alexandrino separarunt. Vigilius eos damnavit ineunte anno 547, cum dec. 546 Totila, Belisario debellato, Urbem expugnaret.

26. *librum*, id est epistolam a Pelagio II ad Eliam Aquileiensem aliosque Histrianos episcopos missam (quam v. in JAFFÉ, Reg. 1056 [688]) ad refutandos *trium capitulorum* defensores, quamque teste PAULO DIACONO, op. cit. III, 20,

meus Pelagius papa scripserat, vobis utile iudicavi transmittere. Quem si deposito voluntariae defensionis studio puro vigilantique corde saepius volueritis relegere, eum vos per omnia secuturos et ad unitatem nostram reversuros nihilominus esse confido. Porro autem si post huius libri lectionem in ea qua estis volueritis deliberatione persistere, sine dubio non rationi operam, sed obstinationi vos dare monstratis. Unde iterum habita compassione caritatem vestram ammoneo, ut quoniam Deo suffragante fidei nostrae integritas in causa trium capitulorum inviolata permansit, mentis tumore deposito tanto citius ad matrem vestram, quae filios suos expectat et invitat, Ecclesiam redeatis, quanto vos ab ea cotidie pro vobis expectari cognoscitis.

LXXXIV.

Gregorius I papa Pantaleonem, praefectum praetorio Africae, adhortatur, ut Donatistas comprimat utque quam primum Paulum episcopum mittat.

594, iul.

Ed. E: lib. IV, ep. 32 (I, p. 267). Ed. M: lib. IV, ep. 34. Jaffè, Reg. 1304 (939).

GREGORIUS PANTALEONI PRAEFECTO PRAETORIO AFRICAE

Hereticorum nefandissimam pravitatem qualiter lex persequatur instantius, excellentiae vestrae non habetur incognitum. Hi ergo quos et fidei nostrae integritas et legum damnat districtio mundanarum non leve peccatum est, si vestris inveniant temporibus licentiam reserpendi. In illis igitur partibus quantum didicimus ita Donatistarum crevit audacia, ut non solum de suis ecclesiis auctoritate pestifera

Gregorius ipse adhuc diaconus scripserat.

27. De Donatistarum errore cfr. P. II, not. 23, p. 235.

eiciant catholicae fidei sacerdotes, sed et hos, quos vera confessione aqua regenerationis abluerat, rebaptizare non metuant. Valdeque miramur, si tamen ita est, ut vobis illic positis huiuscemodi liceat hominibus pravis excedere. Primum siquidem quale de vobis hominibus iudicium relinquatis adtendite, si hi qui aliorum temporibus iusta ratione compressi sunt, vobis amministrantibus viam sui excessus inveniant. Deinde perditorum animas Deum nostrum de manu vestra scitote requirere, si tantum nefas, in quantum possibilitas exigit, emendare neglegetis. Hoc enim excellentia vestra non amare suscipiat. Nam quia vos ut filios proprios diligimus, propterea haec quae pro vobis esse non ambigimus, indicamus. Paulum vero fratrem et coepiscopum nostrum ad nos sub omni festinatione dirigite, ne cuiquam impediendi eum aliqua excusatione detur occasio, ut veritatem plenius agnoscentes, qualiter tanti facinoris ultio debeat provenire, Deo adiuvante rationabili possimus tractatu disponere.

LXXXV.

Gregorius I papa Theodelindam, Langobardorum reginam, admonet, ut Constantii episcopi (Mediolanensis) ordinationem et communionem probet, cum professio catholicarum quatuor synodorum maximeque Chalcedonensis fidem amplectatur.

594, iul.

Ed. E: lib. IV, ep. 33 (I, p. 268). Ed. M: lib. IV, ep. 38. Jaffé, Reg. 1308 (943).

GREGORIUS THEODELINDAE REGINAE LANGOBARDORUM

Quorundam ad nos relatione pervenit, ab aliquibus episcopis gloriam vestram usque ad hoc scandalum contra sanctam Ecclesiam fuisse perductam, ut sese a catholicae

26. De Theodolinda cfr. P. II, not. 8, p. 227.

unanimitatis communione suspenderet. Quod quantum vos pure diligimus, tantum de vobis fortius dolemus, quia vos imperitis stultisque hominibus creditis, qui non solum ea quae loquuntur nesciunt, sed vix ea percipere quae audierint, possunt. Qui dum neque legunt, neque legentibus credunt, in ipso errore manent, quem sibi de nobis ipsi fecerunt.

Nos enim veneramur sanctas quattuor sinodos: Nicenam, in qua Arrius; Constantinopolitanam, in qua Macedonius; Ephesinam primam, in qua Nestorius atque Dioscorus; Calcedonensem, in qua Eutyches dampnatus est. Profitentes, quia quisquis aliter sapit quam hae quattuor synodi, a fide veritatis alienus est. Damnamus autem quoscumque damnant et quoscumque absolvunt absolvimus, sub anathematis interpositione ferientes eum, qui earundem quattuor sinodorum, maxime autem Calcedonensis, de qua quibusdam imperitis hominibus dubietas nata est, fidei addere vel adimere praesumit.

Cum itaque haec ex aperta mea professione cognoscitis, dignum est, ut de Ecclesia beati Petri apostolorum principis nullum ulterius scrupulum dubietatis habeatis. Sed in vera fide persistite et vitam vestram in petra Ecclesiae, id est in confessione beati Petri apostolorum principis solidate, ne tot vestrae lacrimae tantaque bona opera pereant, si a fide vera inveniuntur aliena. Sicut enim rami sine virtute radicis arefiunt, ita opera quamlibet bona videantur nulla sunt, si a soliditate fidei disiunguntur. Decet ergo gloriam vestram ad reverentissimum fratrem et coepiscopum meum Constantium cuius et fides et vita olim mihi bene est adprobata, sub omni celeritate transmittere, eique directis epistolis indicare, ordinationem eius quam benigne susceperitis.

8. Prudenter hic Gregorius de quinta synodo silet – ut ad episcopos Galliarum scribens siluerat: cfr. ep. V, 59, in P. I, not. 11, p. 136 – quia ecclesia Mediolanensis *tribus capitulis* faverat.

Et quia ab eius ecclesiae communione in nullo separamini, ut sicut vere, de bona ac fideli filia communi exultatione gratulemur. In hoc autem vos ac vestra opera Deo placere cognoscite, si priusquam eius examen veniat, sacerdotum illius iudicio comprobentur.

LXXXVI.

Gregorius I papa Victorem et Columbum, episcopos Africanos, adhortatur, ut contra Donatistas concilium convocent et Paulum episcopum sibi mittant, cum quo de hac re consilium capiat.

594, iul.

Ed. E: lib. IV, ep. 35 (I, p. 270). Ed. M: lib. IV, ep. 35. Jaffé, Reg. 1305 (940).

GREGORIUS VICTORI ET COLUMBO EPISCOPIS AFRICAE

Qualiter neglectus inter initia morbus vires accipiat, ex nostris necessitatibus, quisquis in hac sumus vita constituti probavimus. Huic igitur nascenti si doctorum obstiterit provisio medicorum, scimus quidem quia ante solet cessare, quam noceat. Huius ergo considerationis ratio vehementer nos debet implere, ut animarum morbis initiantibus tota festinemus possibilitate resistere, ne dum salubria adhibere medicamenta neglegimus, multorum vobis vitam, quos Deo nostro contendimus lucrari, surripiant. Unde oportet ita nos caulas ovium, quibus nos custodes videmur esse praepositi, vigilanti sollicitudine praemunire, quatenus lupus insidians undique pastores sibi repugnantes inveniat, et viam ingrediendi in eis non habeat.

Comperimus siquidem Donatistarum stimulos in illis sic partibus gregem turbasse Dominicum, ac si nullius pa-

12. Ad Victorem cfr. ep. VIII, 14; XII, 8, 9; de Columbo cfr. P. II, not. 8, p. 235.

26. De Donatistarum errore v. P. II, not. 23, p. 235.

storis moderamine regeretur. Nuntiatumque nobis est, quod dicere sine gravi dolore non possumus, quoniam plurimi eorum venenatis iam sint dentibus laniati. Denique ut sacerdotes catholicos pravissima de suis ecclesiis temeritate depellerent, et multos insuper, quibus salutem regenerationis aqua praebuerat, rebaptizantes pravitate nefandissima necavisse. Quae res animos nostros valde mestificat, cur vobis illic positis dampnatae praesumptioni tantum scelus perpetrare licuerit.

Qua de re fraternitatem vestram scriptis currentibus adhortamur, ut habito tractatu, unitoque concilio, ita nascenti huic adhuc morbo inhianter ac tota virtute debeatis obsistere, dummodo nec vires ex neglectu percipiat, nec in commisso vobis grege pestilentiae dampna concutiat. Nam si quolibet modo, quod non credimus, incipienti neglegitis iniquitati resistere, plurimos erroris sui gladio vulnerabunt. Et est profecto gravissimum, laqueo diabolicae fraudis inretiri permittere, quos prius possumus ne alligentur eripere. Melius est autem ne quisquam vulneretur obsistere, quam vulneratus qualiter sanari possit exquirere. Hoc itaque considerantes, sacrilegam pravitatem sedula oratione ac virtute qua valetis obruite, ut subsequens nuntius Christi gratia suffragante de eorum nos ultione laetificet magis, quam de excessu contristet.

Paulum praeterea fratrem et coepiscopum nostrum ad nos quo potestis studio omni sub festinatione dirigite, quatenus subtilius ab eo causas tanti facinoris agnoscentes, huic nefandissimae pravitati cum Creatoris nostri solatio medicinam dignae possimus correptionis inponere.

LXXXVII.

Gregorius I papa Dominicum episcopum (Carthaginiensem) laudat ob zelum, quo eum haereticos coercere Prosper, praesentium lator, responsalis eius, rettulerat; improbat vero illam synodi sententiam, ut, qui haereticorum investigationem neglexerint, substantiarum dignitatumque privatione plecterentur.

594, sept.

Ed. H: lib. V, ep. 3 (I, p. 282). Ed. M: lib. V, ep. 5. Jaffé, Reg. 1319 (954).

GREGORIUS DOMINICO EPISCOPO

Veniens ad nos Prosper, praesentium lator, responsalis vester, post alios vestrae caritatis affectus secundas nobis vestras epistolas cum allegatione principalium iussionum [synodique] apud vos habitae cartulam porrexit. Quibus relectis et de vestro gratulati sumus quem pastoraliter geritis zelo et piissimos dominos occasione religionis inlatas venalium personarum removisse calumnias. Maxime autem, quia ita studuit fraternitas vestra Africanam inconcussam servare provinciam, ut nullatenus devias hereticorum sectas cum fervore sacerdotali coercere neglegeret. De quibus etiam omnibus sopiendis et antequam caritatis vestrae consuleremur apicibus, in tantum suptilius nos definisse meminimus, ut nihil rursus de his vobis responderi necessarium credamus. Quamquam ergo haec ita se habeant et desideremus omnes hereticos a catholicis sacerdotibus vigore semper rationeque compesci: tamen suptiliter intuentes

9. Dominicus Carthaginiensis episcopus, magna familiaritate cum Gregorio usus. V. ad eumdem ep. VI, 19, 60; VII, 32; VIII, 31; X, 20; XII, 1.

13. « In the year 594 a Council « was held at Carthage against « the Donatists. The Emperor, « possibly at Gregory's instigation, « had sent strict orders to Africa « that the schism should be sup- « pressed ». DUDDEN, *Gregory the Great*, London, 1905, I, p. 422.

omnino nos tetigit, ne per ea quae apud vos gesta sunt aliorum conciliorum primatibus, quod avertat Dominus, generetur scandalum. Sententia namque a vobis prolata est in conclusione gestorum, in qua, dum pro investigandis illos hereticis ammonetis, subintulistis eos qui neglegunt substantiarum dignitatumque privatione plectendos. Optimum est igitur, frater carissime, ut in his quae foris corrigenda sunt prius caritas interna servetur et simus mente subiecti, quod maxime vestrae gravitatis proprium iudicamus, etiam personis dignitate minoribus. Tunc enim totis coadunatis viribus hereticorum commodius obviatis erroribus cum secundum morem sacerdotii vestri studueritis interius ecclesiasticam custodire concordiam.

LXXXVIII.

Gregorius I papa Narsi comiti respondet Manichaeum esse codicem contra Athanasium presbyterum sibi transmissum, annotationes vero Pelagianas. Adelphium et Sabam Ephesina in synodo damnatos esse negat; « sicut Chalcedonensis synodus in uno loco ab ecclesia Constantinopolitana falsata sit, sic aliquid in Ephesina synodo factum esse » opinatur; monet, ut vetustos codices requirat; Romanos codices « multo veriores » esse Graecis. Iohannem presbyterum, cuius causa in synodo decisa sit, haeresis expertem esse addit.

595, sept.

Ed. H: lib. VI, ep. 14 (I, p. 592). Ed. M: lib. VI, ep. 14. Jaffé, Reg. 1393 (1022).

GREGORIUS NARSI COMITI

Caritas vestra sollicitudinem nostrae opinionis habens scribere studuit, quid de illo codice qui contra Athanasium presbyterum transmissus est, sensit. Quem nos ex parte

25. De Narse v. P. I, not. 19, p. 7.

27. De Athanasio v. P. I, not. 10, p. 133.

aliqua suptiliter percurrentes in Manichaei invenimus dogma cecidisse. Sed is qui loca aliqua esse heretica signo contra posito ostendit, ipse quoque in Pelagiana herese labitur, quia quaedam loca catholice dicta et omnino ortodoxa velut heretica adnotavit. Hoc enim ubi scriptum est, quia « cum « peccavit Adam, eius est anima mortua », qualiter mortuam dixerit, inferius ostendit, quia « status sui beatitudi- « nem amisit ». Hoc quisquis negat, catholicus non est. Deus enim dixerat: « Qua die comederitis, morte moriemini ». Cum ergo comedit de ligno vetito Adam, quia in corpore mortuus non est, novimus, quia post hoc filios genuit atque annis multis vixit. Si itaque in anima mortuus non est, quod dici nefas est, ipse mentitus est, qui hunc praedixit die quo peccasset esse moriturum. Sed sciendum est, quia mors duobus accidit modis: aut absentia vivendi aut a qualitate vivendi; in hoc ergo quod comedendo vetitum eius anima mortua dicitur, non absentia vivendi, sed a qualitate vivendi, ut postmodum viveret in poena, qui ad hoc creatus fuerat, ut beate viveret in laetitia. Hunc ergo locum qui in eo codice, qui mihi a fratre meo Iohanne episcopo transmissus est adnotavit hereticum, Pelagianus est, quia sententia ista evidenter Pelagii est. Quam Paulus apostolus aperte in suis epistolis destruit; quae loca epistolarum eius singula dicere praetermitto, quia scienti loquor. Pelagius vero, qui in Ephesina synodo damnatus est, ea intentione hoc dixit, ut ostenderet nos a Christo vacue redemptos. Si enim nos per Adam in anima mortui non sumus, quod dici nefas est, vacue redempti sumus. Ephe-

10. *Gen.* II, 17.

20. Agitur hic de Iohanne *ieiunatore* episcopo Constantinopolitano de quo v. P. I, not. 9, p. 3.

22. Error fundamentalis Pelagii Britannici monachi, circa gratiam Dei versabatur. Docebat enim hominem sine ope gratiae per solam naturam, ingenitasque liberi arbitrii vires quodcumque bonum opus elicere posse et gratiam dari intuitu meritorum. Peccatum proinde originale negabat et Baptismi necessitatem.

sinam autem synodum perscrutantes de Adelfio et Sava et ceteris aliis, qui illic dicuntur esse damnati, omnino nihil invenimus et existimamus, quia, sicut Chalcedonensis synodus in uno loco ab ecclesia Constantinopolitana falsata est, sic aliquid et in Ephesina synodo factum est. Caritas ergo vestra vetustos omnino codices eiusdem synodi requirat et illic videat, si quid tale invenitur, mihique eundem codicem quem invenerit, transmittat, quem, mox legero, retransmitto. Novis enim codicibus passim non credat. Ex qua re dubius factus sum et nihil adhuc volui de hac causa praedicto fratri meo Iohanni episcopo rescribere. Romani autem codices multo veriores sunt quam Graeci, quia nos vestra sicut non acumina, ita nec imposturas habemus.

De Iohanne vero presbytero cognoscite, quia causa illius per synodum decisa est, in qua aperte cognovi, quia eius adversarii eum facere hereticum voluerunt et diu conati sunt, sed minime potuerunt.

Vestros, qui nostri sunt, mea vice salutate; et nostri, qui vestri sunt, per me vos multum salutant. Omnipotens Deus sua te manu inter tot spinas protegat ut inlaesos eos, quos Dominus elegit, flores decerpas.

1. Adelphius et Saba cum aliquot aliis, principes fuerunt sectae Messalianorum, etiam Euchetarum, Euphemitarum dictae, quae mixturam syncretisticam hellenismi ethnici et monotheismi antitrinitarii prae se fert. Messaliani suo sensu Evangelii dicta interpretantes, suis omnibus facultatibus dimissis et labore manuum neglecto, solummodo orationi vacabant, cui virtutem superiorem Baptismo ad peccatum eradicandum tribuebant. Damnati sunt in synodo oecumenica Ephesina an. 431. Cfr. THEODORETI *Haer. Fab.* IV (*de Mess.*); et *H. E.* IV, 11.

5. His verbis designat Papa can. 28 Conc. Chalc. ubi de primatu ecclesiae Const. post Romanam agitur. At usurpatio et non falsificatio, rectius dici debet cum Patres, absentibus legatis Leonis papae, can. 28 reapse probaverint.

14. De Iohanne presbytero v. P. I, not. 10, p. 133.

LXXXIX.

Gregorius I papa Mariniano, episcopo Ravennati, exponit ecclesiae eius auctoritatem neutiquam deminui, quod inter eam et Claudium abbatem Romae iudicetur; nam etiam causam inter Iohannem presbyterum et Iohannem Constantinopolitanum episcopum ortam Romam recurrisse. Spatham Ravennae a Petro diacono relictam per Secundinum servum Dei et Castorium notarium, praesentium latores, mitti iubet.

596, ian.

Ed. H: lib. VI, ep. 24 (I, p. 401). Ed. M: lib. VI, ep. 24. Jaffé, Reg. 1404 (1035).

GREGORIUS MARINIANO EPISCOPO RAVENNAE

Scripta fraternitatis vestrae Vigilio diacono deferente suscepimus, in quibus indicastis quosdam de clero et populo clamitasse contra leges et canones esse, ut inter ecclesiam vestram et Claudium abbatem causa hic examinari debeat ac iudicari. Qui si ecclesiasticum ordinem, vel inter quos agitur, nossent advertere, a superflua se querella modis omnibus abstinerent, praesertim quia nec causa illic dici potuit, ubi se praedictus abbas a decessore vestro questus est iniustitiam pertulisse et ex ea hactenus laborare. Hoc enim poterat fortassis opponi, si non ad maiorem recurreret et apud eum causae suae peteret meritum terminari. Numquid non ipse nosti, quia causa quae a Iohanne presbytero contra Iohannem Constantinopolitanum fratrem et coepiscopum nostrum orta est, secundum canones ad sedem apostolicam recurrit et nostra est sententia definita? Si ergo de illa civitate ubi princeps est ad nostram causa cognitionem deducta est, quanto magis negotium quod contra vos est hic

10. De Mariniano v. P. I, not. 9, p. 32.

14. De Claudio v. P. I, not. 16, p. 100.

25. De hac causa v. P. I, not. 10, p. 183. Gregorius omni re diligenter examinata, eos qui accusati erant absolvit. Cfr. ep. VI, 62.

est veritate cognita terminandum? Vos autem ibi stultorum verba non moveant, nec per vos credatis aliquod ecclesiae vestrae dispendium fieri. Nam si servum Dei diaconum vestrum atque Castorium notarium nostrum requiritis, ab eis agnoscitis, qualiter causam istam iam decessor vester voluerit ordinare. Fraternitas autem vestra sapienter egit personas pro negotio ipso transmittere et verba inania non audire. Confidimus in omnipotenti Domino, quia examinata suptilius veritate ita Deo placitus huic causae finis imponetur, ut nec aliqua denuo querella remaneat nec pars quaelibet contra iustitiam praegravetur.

Spatham vero, quam apud decessorem vestrum dilectissimus filius noster Petrus diaconus tunc illic defensor reliquerat, nobis per Secundum servum Dei atque Castorium notarium praesentium portitores transmittite.

XC.

Gregorius I papa Cyriaco, episcopo Constantinopolitano, de pontificatu (quem suscepisse eum Georgius presbyter et Theodorus diaconus nuntiaverant) gratulatur; de synodica eius disserens laudat orthodoxam fidem; monet, ut universalis episcopi appellatione in posterum abstineat; in confessione Eudoxium damnatis immerito adnumeratum esse scribit.

596, oct.

Ed. H: lib. VII, ep. 5 (I, p. 445). Ed. M: lib. VII, ep. 4. Jaffé, Reg. 1451 (1082).

GREGORIUS CYRIACO
EPISCOPO CONSTANTINOPOLITANO

Communem filium Georgium presbyterum et Theodorum diaconem vestrum ea qua decuit caritate suscepimus

4. De Castorio notario v. P. II, not. 1, p. 194.

24. Cyriacus Iohanni *ieiunatori* successit in sede Constantinopolitana ab an. 595 ad an. 606. V. ad eumdem ep. VII, 4, 28; XIII, 43. Epistola nostra praesertim ex *Reg. past.* I, 5, 7; II, 7 hausta est.

vosque ab ecclesiasticarum rerum cura ad animarum regimen venisse gaudemus, quia iuxta Veritatis vocem « qui in « modico fidelis est et in maiori fidelis est ». Et bene ministranti servo dicitur: « Quia in pauca fidelis fuisti, super « multa te constituam »; cui mox etiam de aeterna retributione subiungitur: « Intra in gaudium domini tui ». In scriptis autem vestris vos magnopere requiem quaesisse narratis; sed per hoc ad pastoralem sollicitudinem vos congrue venisse ostenditis, quia, sicut locus regiminis desiderantibus negandus est, ita fugientibus offerendus. Et scriptum est: « Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo « tamquam Aaron ». Et rursus isdem egregius praedicator dixit: « Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui « sunt et pro omnibus mortuus est. Superest, ut et qui « vivunt iam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus « est et resurrexit ». Et pastori sanctae Ecclesiae dicitur: « Simon Iohannis, amas me? Pasce oves meas ». Ex quibus verbis colligitur, quia, si is qui valet omnipotentis Dei oves rennuit pascere, ostendit se Pastorem summum minime amare. Si enim Unigenitus patris pro explenda utilitate omnium de secreto patris egressus est ad publicum nostrum, nos quid dicturi sumus, si secretum nostrum praeponimus utilitati proximorum? Quies itaque nobis et ex corde appetenda est et tamen pro multorum lucro aliquando postponenda. Nam sicut toto desiderio debemus occupationem fugere, ita si desit qui praedicet, occupationis onus libenti necesse est humero subire. Quod ex duorum prophetarum opere docemur, quorum unus praedicationis officium vitare conatus est et alter appetiit. Nam mittenti se

3. Luc. XVI, 10.

5. Matth. XXV, 21. Iuxta clar. Hartmann verba haec innuere videntur Cyriacum oeconomi officio in ecclesia Const. functum esse.

12. *Hebr.* V, 4.

16. II *Cor.* V, 14.

17. Iohann. XXI, 15.

Domino Hieremias respondit dicens: « Ah, ah, ah, domine « Deus, nescio loqui, quia puer ego sum ». Et cum omnipotens Deus personam ad praedicandum quaereret dicens: « Quem mittam et quis ibit nobis? » ultro se Esaias optulit dicens: « Ecce ego, mitte me ». En ab utrisque exterius diversa vox prodiit, sed non a diverso fonte dilectionis emanavit.

Duo quippe sunt praecepta caritatis, Dei videlicet amor et proximi. Per activam igitur vitam prodesse proximis cupiens Esaias officium praedicationis appetit, per contemplativam Hieremias vero amori conditoris sedulo inhaerere desiderans ne mitti ad praedicandum debeat, contradicit. Quod ergo laudabiliter unus appetiit, hoc laudabiliter alter expavit: iste, ne tacitae contemplationis lucra loquendo perderet, ille, ne damna studiosi operis tacendo sentiret. Sed hoc in utrisque est suptiliter intuendum, quia et is qui recusavit plene non restitit et is qui mitti voluit ante se per altaris calculum purgatum vidit, ne aut non purgatus adire quisque sacra ministeria audeat aut quem superna gratia eligit sub humilitatis specie superbe contradicat.

Magno autem desiderio vos in epistolis vestris invenio serenitatem mentis quaerere et repulsa perturbatione ad tranquillitatem cogitationis anhelare. Sed qua ratione ad hoc vestra fraternitas pertingere possit, ignoro. Qui enim regendam navem suscipit, tanto amplius necesse est vigilet, quanto amplius litus relinquit, ut aliquando futuras procellas ex signo provideat, aliquando venientes aut directo clavo, si parvae sunt, superet aut, si vehementer intumescunt, dato in obliquum latere declinet; et saepe solus vigilat, cum cuncti illic quibus nulla navis cura commissa est quiescunt. Quomodo autem suscepto pastorali onere habere serenitatem cogitationum potestis, cum scriptum sit: « Ecce gigantes ge-

2. IER. I, 6. 5. Is. VI, 8.

« munt sub aquis » ? Iuxta Iohannis etenim vocem « aquae « sunt populi », et gigantes sub aquis gemere est, quia quisquis in hoc mundo quasi quadam mole corporis ordine potestatis excreverit, tanto pondera maioris tribulationis sentit, quanto super se regendorum populorum curam susceperit. Sed si sancti Spiritus virtus afflictam mentem afflaverit, protinus hoc quod Israhelitico populo corporaliter factum est nobis spiritaliter contingit. Scriptum quippe est : « Filii autem Israhel « ambulaverunt per siccum per medium mare ». Et per Prophetam Dominus pollicetur dicens : « Cum transieris per « aquas, tecum ero et flumina non operient te ». Illos enim flumina operiunt, quos actiones huius saeculi mentis perturbatione confundunt. Nam qui sancti Spiritus gratia tenetur in mente, transit aquas et tamen fluminibus non operietur; qui etiam inter medias populorum catervas sic peragit gressus sui itineris, ut non summittat actionibus caput mentis.

Ego quoque, qui indignus ad locum regiminis veni, infirmitatis meae conscius secretiora loca petere aliquando decreveram; sed superna mihi iudicia adversari conspiciens iugo conditoris subdidi cervicem cordis hoc praecipue perpendens, quia quaelibet occulta loca sine gratia Dei animam salvare non possunt; quod aliquando in ipsis quoque conspicimus erratibus electorum. Nam Loth in perversa civitate iustus fuit, in monte peccavit. Sed ista cur dicimus, cum maiora noverimus ? Quid enim paradiso iucundius ? quid caelo securius ? et tamen homo ex paradiso peccando et angelus cecidit e caelo. Illius ergo nobis, illius virtus quaerenda est et gratia postulanda, sine quo nusquam absque culpa, cum quo nusquam sine iustitia. Curandum ergo est, ut perturbatio cogitationum non exuperet animum ; nam repelli funditus nullatenus potest. Quisquis enim est in loco

1. Iob, XXVI, 5.
2. *Apoc.* XVII, 15.
9. *Ex.* XV, 19.
11. Is. XLIII, 2.

regiminis, aliquando necesse habet etiam terrena cogitare et exteriorum quoque curam gerere, ut grex commissus valeat ad ea quae sibi sunt explenda subsistere. Sed magnopere semper providendum est, ne haec eadem cura modum transeat, ut, cum ad cor licenter admittitur nimis excrescere non permittatur. Unde recte per Ezechielem prophetam dicitur: « Sacerdotes caput suum non radent neque comam nutrient; « sed tondentes attondant capita sua ». Quid enim per significationem sunt capilli in capite, nisi cogitationes in mente? qui dum super cerebrum insensibiliter oriuntur, curas vitae praesentis designant, quae ex sensu neglegenti quia importune aliquando prodeunt, quasi nobis non sentientibus procedunt. Quia igitur cuncti qui praesunt habere quidem sollicitudines et exteriores debent nec tamen eis vehementer incumbere, sacerdotes recte et caput prohibentur radere et comam nutrire, ut cogitationes carnales de vita subditorum nec a se funditus amputent nec rursus ad crescendum nimis relaxent. Ubi et bene dicitur: « Tondentes tondant capita « sua », ut videlicet curae temporalis sollicitudinis et, quantum necesse est, prodeant et tamen recidantur citius, ne immoderatius excrescant. Dum igitur et per amministratam exteriorem providentiam corporum vita protegitur et rursum per moderatam cordis intentio non impeditur, capilli in capite sacerdotis et servantur, ut cutem cooperiant et resecantur, ne oculos claudant.

Praeterea epistolas vestras recta plenas fide suscepimus atque omnipotenti Deo gratias agimus, qui inconsutilem tunicam desuper contextam, videlicet Ecclesiam suam, vicaria confessione fidelium in unitate gratiae ab omni erroris scissione custodit et contra pereuntis mundi, ut ita dicam, tot culparum diluvium ex multis lignis arcam construit, in qua electi omnipotentis Dei serventur ad vitam. Nam cum vi-

8. Ezech. XLIV, 20.

cissim nobis fidei nostrae confessionem transmittimus et caritatem nostram erga nos ostendimus, quid aliud in sancta Ecclesia agimus, nisi arcam bitumine linimus, ne unda erroris intret et vel spiritales quosque tamquam homines vel carnales tamquam animalia occidat?

Sed cum sapienter a vobis recta fides prolata sit, restat procul dubio, ut debeatis pacem cordium prudentius custodire propter hoc quod Veritas dicit: « Habete sal in vobis et « pacem habete inter vos ». Et Paulus apostolus ammonet dicens: « Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis ». Qui rursus ait: « Pacem sequimini cum omnibus et san- « ctimoniam, sine qua nemo videbit Deum ». Quam videlicet pacem tunc nobiscum veraciter habebitis, si profani nominis superbiam declinetis iuxta hoc quod idem magister gentium dicit: « O Timothee, depositum custodi devitans « profanas vocum novitates ». Nimis quippe iniquum est, si hi qui praedicatores humilitatis facti sunt de vani nominis elatione glorientur, cum verus praedicator dicat: « Mihi absit « gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi ». Ille ergo vere gloriosus est qui non de temporali potentia, sed pro Christi nomine in sua passione gloriatur. In hoc itaque vos medullitus amplectimur, in hoc sacerdotes esse recognoscimus, si repulsa vanitate verborum sanctitatis locum cum sancta humilitate teneatis. Ecce enim in nefandi appellatione nominis scandalizati sumus et non minimas querellas servamus in mente, promimus in voce. Vestra autem fraternitas novit, quia Veritas dicit: « Si offers munus tuum « ad altare et ibi recordatus fueris, quia habet frater tuus ali- « quid adversum te, relinque ibi munus tuum et vade prius « reconciliari fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum ».

9. MARC. IX, 50.
12. *Hebr.* XII, 14.
16. I *Tim.* VI, 20.
19. *Gal.* VI, 14.
25. Nefanda haec appellatio est illa *universalis* de qua v. P. I, pp. 115-135.
30. MATTH. V, 23.

Qua in re pensandum est, quia, cum omnis culpa oblato sacrificio deletur, tantum est malum scandali alieno corde generati, ut ab eo qui peccaverit nec ipsum sacrificium Dominus accipiat, quod delere peccatum solet. Curate ergo cordis nostri scandalum festine detergere, ut possit omnipotens Deus oblationis vestrae sacrificium acceptabile habere.

Praeterea cum recta a vobis fides veraciter atque suptiliter sit prolata, inter eos quos secundum sanctissimas generales synodos damnandos esse censuistis Eudoxium quendam vos damnasse repperimus, cuius nomen in Latina lingua neque in synodis neque in libris beatae memoriae episcoporum Epifanii, Augustini et Filastri, quos contra hereticos praecipue disputasse novimus, positum repperimus. Quod si quis eum veraciter de catholicis Patribus damnat, eius procul dubio sententiam sequimur. Vos tamen si in synodica vestra epistola eos quoque nominatim damnare voluistis qui extra sanctas synodos per Patrum scripta damnantur, multos scriptis suis vestra fraternitas minus posuit, si autem eos quos generales synodi respuunt, hunc unum amplius. Sed inter haec sciendum est, quia, ut nobis liceat rectam fidem libere fateri et cuncta quae agenda sunt concorditer in pace disponere, pro serenissimorum dominorum vita, propria quoque subole incessanter orandum est, ut omnipotens Deus eorum pedibus barbaras nationes subiciat, longa eis et felicia tempora concedat, quatenus per christianum imperium ea quae in Christo est fides regnet.

9. De Eudoxio v. P. II, not. 13, p. 174.

12. Epifanius hic, iuxta clar. HARTMANN, ille Latinus scholasticus est quem Cassiodorus iussit in Latinam linguam vertere tres auctores rei historicae Graecos Socratem, Sozomenum, Theodoretum. Huic unico complexui datum nomen est *Historia tripartita*. Cfr. BARDENHEWER, III, 138.

Augustinus librum *De haeresibus* conscripsit quem vides in MIGNE, *P. L.* XLII, col. 45.

Philastrius episcopus Brixiensis (saec. IV labente) librum *De haeresibus* scripsit. Cfr. BARDENHEWER, II, p. 246.

XCI.

Gregorius I papa Georgium presbyterum et Theodorum diaconum ecclesiae Constantinopolitanae non diutius Romae mansisse dolet; exponit Christum ad inferos descendentem solos illos a poenis debitis liberasse, qui eum et venturum esse crediderint et praecepta eius vivendo tenuerint.

597, mart.

Ed. H: lib. VII, ep. 15 (I, p. 457). Ed. M: lib. VII, ep. 15. Jaffé, Reg. 1461 (1093).

GREGORIUS GEORGIO PRESBYTERO ET THEODORO DIACONO ECCLESIAE CONSTANTINOPOLITANAE

Memor bonitatis vestrae atque caritatis memetipsum valde reprehendo, quod vos ad remeandum citius relaxavi; sed quia semel ac secundo importune mihi de relaxatione vestra vos insistentes vidi, perpendi, ne grave esset, si vestra apud nos dilectio moraretur. Postquam vero cognovi vos propter hiemis tempus tam longo tempore in itinere remansisse, fateor, citius dimissos esse vos dolui. Si enim iter propositum vestra dilectio peragere non valebat, melius fuerat, ut apud me moram quam extra faceret.

Praeterea post discessum vestrum dilectissimis filiis meis diaconibus narrantibus agnovi, quod dilectio vestra dixisset omnipotentem dominum salvatorem nostrum Iesum Christum ad inferos descendentem omnes qui illic eum Deum confiterentur salvasse atque a poenis debitis liberasse. De qua re volo ut vestra caritas longe aliter sentiat. Descendens quippe ad inferos solos illos per suam gratiam liberavit, qui eum et venturum esse crediderunt et praecepta eius vivendo tenuerunt. Constat autem, quia post incarnationem Domini nullus etiam ex his salvari potest, qui fidem illius tenent et vitam fidei non habent, quia scriptum est: « Confitentur se nosse Deum, factis autem negant ».

30. *Tit.* I, 16.

Et Iohannes ait: « Qui dicit, quia " novi eum ", et man-« data eius non custodit, mendax est ». Iacobus quoque frater Domini scribit dicens: « Fides sine operibus mortua « est ». Si ergo fideles nunc sine bonis operibus non salvantur et infideles ac reprobi sine bona actione Domino ad inferos descendente salvati sunt, melior illorum sors fuit qui incarnationem Domini minime viderunt, quam horum qui post incarnationis eius mysterium nati sunt. Quod quantum fatuitatis sit dicere vel sentire, ipse Dominus testatur discipulis dicens: « Multi reges et prophetae cupierunt « videre quae videtis et non viderunt ». Sed nec dilectionem vestram in mea disputatione immorer, quid de hac heresi Philaster in libro quem de heresibus scripsit dixerit, agnoscat; cuius haec verba sunt: « Sunt heretici qui dicunt « Dominum in infernum descendisse et omnibus post « mortem etiam ibidem renuntiasse, ut confitentes ibidem « salvarentur, cum hoc sit contrarium dicente propheta Da-« vid: " In inferno autem quis confitebitur tibi?" Et Apo-« stolus: " Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peri-« bunt " ». Cuius verbis beatus quoque Augustinus in eo libro concordat, quem de heresibus scripsit.

Haec itaque omnia pertractantes nihil aliud teneatis, nisi quod vera fides per catholicam Ecclesiam docet: quia descendens ad inferos Dominus illos solummodo ab inferni claustris eripuit, quos viventes in carne per suam gratiam in fide et bona operatione salvavit. Quod enim per Evangelium dicit: « Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me « ipsum », omnia videlicet electa. Nam trahi ad Deum post mortem non potuit qui se a Deo male vivendo separavit.

2. I IOHANN. II, 4.
4. IAC. II, 20.
11. MATTH. XIII, 17; LUC. X, 24.
13. De Philastrio v. P. II, not. 2, p. 256.
18. *Psal.* VI, 6.
20. *Rom.* II, 12.
28. IOHANN. XII, 32.

Omnipotens Deus sua vos protectione custodiat ut, ubicumque estis, et in anima et in corpore gratiae eius auxilium sentiatis.

XCII.

Gregorius I papa Eulogium, episcopum Alexandrinum, haereticos oppugnantem laudat; ligna pollicetur; sex minora Aquitanica pallia et duo oraria mittit; addit se collatum et viritheum non libenter bibere; cognidium poscit, quia Romae a negotiatoribus « nomen cognidii et non substantia comparetur ».

597, iul.

Ed. H: lib. VII, ep. 37 (I, p. 485). Ed. M: lib. VII, ep. 40. Jaffé, Reg. 1483 (1118).

GREGORIUS EULOGIO EPISCOPO ALEXANDRINO

Suavissima mihi sanctitas vestra multa in epistolis suis de sancti apostolorum principis Petri cathedra locuta est dicens, quod ipse in ea nunc usque in suis successoribus sedeat. Et quidem ego indignum me esse non solum in honore praesidentium sed etiam in numero stantium agnosco. Sed cuncta quae dicta sunt in eo libenter accepi, quod ille mihi de Petri cathedra locutus est, qui Petri cathedram sedet. Et cum me specialis honor nullo modo delectet, valde tamen laetatus sum, quia vos, sanctissimi, quod mihi impendistis vobismetipsis dedistis. Quis enim nesciat sanctam Ecclesiam in apostolorum principis soliditate firmatam, qui firmitatem mentis traxit in nomine, ut Petrus a petra vocaretur? cui Veritatis voce dicitur: « Tibi dabo claves « regni caelorum ». Cui rursum dicitur: « Et tu aliquando « conversus confirma fratres tuos » et iterum: « Simon « Iohannis, amas me? Pasce oves meas ». Unde et cum

12. De Eulogio v. P. I, not. 6, p. 16.
26. Matth. XVI, 19.
27. Luc. XXII, 32.
28. Iohann. XXI, 17.

multi sint apostoli, pro ipso tamen principatu sola apostolorum principis sedes in auctoritate convaluit, quae in tribus locis unius est. Ipse enim sublimavit sedem, in qua etiam quiescere et praesentem vitam finire dignatus est; ipse decoravit sedem, in quam evangelistam discipulum misit; ipse firmavit sedem, in qua septem annis, quamvis discessurus, sedit. Cum ergo unius atque una sit sedes, cui ex auctoritate divina tres nunc episcopi praesident, quicquid ego de vobis boni audio, hoc mihi imputo; si quid de me boni creditis, hoc vestris meritis imputate, quia in illo unum sumus qui ait: « Ut omnes unum sint, sicut « et tu, pater, in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum « sint ». Debitum autem salutationis alloquium persolvens indico, quia magno gaudio exulto, quod vos contra hereticorum latratus adsidue laborare cognovi atque omnipotentem Dominum deprecor, ut beatitudinem vestram sua protectione adiuvet, quatenus per linguam vestram de sinu sanctae Ecclesiae omnem radicem amaritudinis evellat, ne rursum germinans impediat multos et per illam coinquinentur multi. Accepto etenim talento cogitatis quod praeceptum est: « Negotiamini, dum venio ». Ego itaque etsi negotiari nil valeo, lucris tamen negotii vestri congaudeo, hoc videlicet sciens, quia, etsi me participem operatio non facit, laboris vestri me participem caritas facit, quia, sicut existimo, bonum proximi etiam otioso commune fit, qui de alterius actibus gaudere communiter scit.

Praeterea ligna transmittere volui, sed beatitudo vestra, si essent necessaria, non indicavit; et maiora multum mittere possumus, sed nequaquam talis navis huc mittitur, quae haec capere valeat. Minus autem mittere verecundum

7. Tres sedes Romana, Alexandrina, Antiochena his verbis designantur.

13. IOHANN. XVII, 21.

21. LUC. XIX, 13.

27. De lignorum transmissione cfr. ep. VI, 58; XIII, 45.

puto. Quid tamen facere debeam, beatitudo vestra suis mihi epistolis innotescat.

Parvulam vero benedictionem de amatoris vestri sancti Petri ecclesia sex minora Aquitanica pallia et duo oraria transmisi; qui enim multum diligo, etiam de parvis praesumo. Habet enim ipsa dilectio auctoritatem suam et omnino certa est, quia iniuria non erit in omne quod amando praesumpserit.

Suscepi autem benedictionem sancti evangelistae Marci iuxta brevem vestris epistolis insertum. Sed quia collatum ac viritheum non libenter bibo, praesumenter cognidium requiro, quod in hac urbe post multa tempora vestra innotescere transacto anno sanctitas fecit. Nam nos hic a negotiatoribus nomen cognidii et non substantiam comparamus.

Peto autem, ut contra omnes amaritudines quas in hac vita patior vestrae me sanctitatis oratio fulciat atque ab his apud omnipotentem Dominum suis intercessionibus defendat.

3. *Benedictio* hic sumitur pro xenio sive dono.

4. Quid sub nomine Aquitanici pallii veniat nescimus, cum quae ex PELAGIO in ep. ad Sapandum Arelatensem I–K, 943 et SULP. SEV. *De virt. b. Martini* colligimus de Aquitanicarum vestium paupertate, minime conveniant et Gregorio mittenti et Eulogio accipienti.

10. *Brevis* hic pro schedula epistolae inserta sumitur.

Collatum, genus potionis; iuxta clar. DU CANGE *colatum* legendum, ut intelligatur vinum colatum; vel iuxta PAPIAM a Du Cange citatum: vinum purum, vel vas proprium in quo deportatur. Vinum autem et alii liquores per *colum*, ut iucundiores fiant, transfunduntur, defaecantur et depurantur.

11. *Viritheum* de quo multa ut de cognidio scripta sunt, iuxta clar. DU CANGE illud potionis est genus quod, ut scribit HIERON. *De vita cler.*: « cum palmarum fructus « exprimitur in liquorem, coctis« que frugibus aqua pinguior colo« ratur ». Iuxta clar. HARTMANN ex STOW. *viritheum* = βρύτεον = *Tresterwein*, vinum secundarium (Plaut.), faecatum vinum (Hor.), italice *vinello*.

Cognidium aliud potionis genus iuxta HARTMANN ex STOW.: cognidium = **Κωνῖζον, Κονίας οἶνος** vinum resinatum.

XCIII.

Gregorius I papa Eulogio, patriarchae Alexandrino, iterum respondet cum Abramium Alexandrinum, superioris ad eum epistulae (X, 14) latorem, Neapoli diu moratum esse cognoverit. De Agnoitis exponit. Deesse sibi peritos Graeci sermonis interpretes queritur. Addit de maioribus lignis praeparatis, quae transmitti ob navis parvitatem non potuerint.

600, aug.

Ed. H: lib. X, ep. 21 (II, p. 256). Ed. M: lib. X, ep. 39. Jaffé, Reg. 1790 (1327).

GREGORIUS EULOGIO PATRIARCHAE ALEXANDRINO

« Sicut aqua frigida animae sitienti, sic nuntius bonus « de terra longinqua ». Quis vero mihi esse nuntius bonus, quantum ad sanctae Ecclesiae adiutorium, potest, nisi vita atque incolumitas suavissimae mihi vestrae sanctitatis, quae ex percepta luce veritatis et eandem Ecclesiam praedicationis verbo inluminat et ad meliorem viam morum suorum exemplis informat? Quotiens autem in corde meo unanimitatem vestram relego atque in corde vestro fixum me permanere cognosco, ago omnipotenti Deo gratias, quia dividi locis caritas non potest. Nam etsi corpore longe disiungimur, mente tamen semper indivisibiles sumus.

Communis autem filius Anatolius diaconus suis mihi scriptis innotuit, in urbe regia nulla ecclesiastica, quaedam de causis terrenis mota. Sed credo, quod prius haec mihi nuntiaverit, quam de causa Ecclesiae beatitudo vestra loqueretur, et gaudeo, quia, ubi vos adesse contigit, me non arbitror defuisse; nam veritatis minister, Petri sequax et sanctae Ecclesiae praedicator illa scio quia loqui potuisti, quae de sede Petri apostoli per os doctoris sonare debuerunt.

9. De Eulogio v. P. I, not. 6, p. 16.
11. *Prov.* XXV, 25.

21. Anatolius, post Sabinianum, Constantinopolitanus apocrisiarius. V. P. I, not. 18, p. 30.

Ante hos autem dies Abramio Alexandrino veniente sanctitati vestrae rescripseram, vel quid de scriptis vestris quae contra hereticos Agnoitas edidistis senserim vel cur tarde responderim. Sed isdem Abramius navigii necessitate compulsus diu perhibetur in Neapolitana civitate demoratus atque in eo sensu, quod dudum scripseram, ita rescribo: quia de doctrina vestra contra hereticos qui dicuntur Agnoitae fuit, valde quod ammiraremur, quod autem displiceret, non fuit. In eodem autem sensu iam dudum communi filio nostro Anatolio diacono plurima scripseram. Ita autem doctrina vestra per omnia Latinis Patribus concordavit, ut mirum mihi non esset, quod in diversis linguis spiritus non fuerit diversus.

Nam hoc quod de ficulnea dixistis in eo sensu proprie beatus Augustinus loquitur, quia, cum Evangelista subiunxit: « Nondum enim erat tempus ficorum », aperte cognoscitur, quod per ficum Dominus fructum in synagoga quaesierat, quae folia legis habuit, sed fructum operis non habebat. Non enim poterat creator omnium nescire, quia fructum ficus non habuit, quod, dum tempus ficorum non esset, omnes poterant scire. De eo vero quod scriptum est, quia « diem et horam neque filius neque angeli sciunt », omnino recte vestra sanctitas sensit, quoniam non ad eundem filium iuxta hoc quod caput est, sed iuxta corpus eius, quod nos sumus, est certissime referendum. Qua de re in multis locis isdem beatus Augustinus eo sensu utitur. Dicit quoque et aliud, quod de eodem filio possit intellegi, quia omnipotens Deus aliquando more loquitur humano, sicut ad Abraham dicit: « Nunc cognovi, quia times Deum », non quia se Deus tunc timeri cognoverit, sed quia tunc eundem

3. De Agnoitis v. P. I, not. 21, p. 30.
16. Marc. XI, 13.
22. Cfr. Matth. XXIV, 36.
26. Cfr. Aug. *in Psal.* VI, 1, 34; *De divers. quaest.* LX, 65; *De Trin.* I, 12.
29. *Gen.* XXII, 12.

Abraham fecit agnoscere, quia Deum timeret. Sicut nos diem laetum dicimus, non quia ipse dies laetus est, sed quia nos laetos facit, ita et omnipotens filius nescire se dicit diem quem nescire facit, non quod ipse nesciat, sed quia hunc scire minime permittat. Unde et pater solus dicitur scire, quia consubstantialis ei filius ex eius natura, qua est super angelos, habet, ut hoc sciat, quod angeli ignorant. Unde et hoc intellegi suptilius potest, quia incarnatus unigenitus factusque pro nobis homo perfectus in natura quidem humanitatis novit diem et horam iudicii, sed tamen hunc non ex natura humanitatis novit. Quod ergo in ipsa novit, non ex ipsa novit, quia Deus homo factus diem et horam iudicii per deitatis suae potentiam novit, sicut et in nuptiis, cum mater virgo diceret vinum deesse, respondit: « Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea ». Neque enim angelorum Dominus horae subiectus erat, qui inter cuncta quae creavit horas et tempora fecerat; sed quia mater virgo, cum vinum defuit, per eum miraculum fieri volebat, statim ei responsum est: « Quid mihi et tibi est, mu« lier? » Ac si aperte diceretur: Unde facere miraculum possum, hoc mihi ex patre, non ex matre est. Ex matre enim mori poterat, qui ex natura patris miracula faciebat. Unde et in cruce positus eandem matrem moriens recognovit, quam discipulo commendavit dicens: « Ecce mater tua ». Ait ergo: « Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum « venit hora mea ». Quod est: In miraculo, quod ex tua natura non habeo, te minime recognosco. Cum hora mortis venerit, cognosco matrem, quia, unde mori possum, hoc ex te habeo. Itaque scientiam, quam ex humanitatis natura non habuit, ex qua cum angelis creatura fuit, hanc se cum angelis, qui creatura sunt, habere denegavit. Diem ergo et horam iudicii scit Deus et homo, sed ideo, quia

15. IOHANN. II, 4. 24. IOHANN. XIX, 7.

Deus est homo. Res autem valde manifesta est, quia, quisquis Nestorianus non est, Agnoita esse nullatenus potest. Nam qui ipsam Dei sapientiam fatetur incarnatam, qua mente valet dicere esse aliquid, quod Dei sapientia ignoret? Scriptum est: « In principio erat verbum, et ver« bum erat apud Deum, et Deus erat verbum. Omnia « per ipsum facta sunt »: si omnia, procul dubio etiam iudicii dies et hora. Quis ergo ita desipiat, ut dicere praesumat, quia verbum patris fecit quod ignorat? Scriptum quoque est: « Sciens Iesus, quia omnia dedit ei pater in « manus »: si omnia, profecto et iudicii diem et horam. Quis ergo ita stultus est, ut dicat, quia accepit filius in manibus quod nescit?

De eo vero loco in quo mulieribus de Lazaro dicit: « Ubi posuistis eum? » ipsa specialiter sensimus, quae sensistis; quia, si negant scisse Dominum, ubi fuerit Lazarus sepultus, atque ideo requisisse, procul dubio compelluntur fateri, quia nescivit Dominus, in quibus locis se Adam et Eva post culpam absconderant, cum in paradiso dixit: « Adam, ubi es? » aut cum Cain corripit dicens: « Ubi « est Abel frater tuus? » Qui si nesciebat, cur protinus adiunxit: « Sanguis fratris tui de terra clamat ad me »? Quamvis hoc in loco Severianus Gabilli aliud loquitur dicens, quia hoc mulieribus Dominus quasi per increpationem dixerit, quod mortuum Lazarum, ubi posuerint, requisivit, ac si aperte Evae culpam memorans mulieribus diceret: ego virum in paradiso posui, quem vos posuistis in sepulcro.

7. IOHANN. I, 1.
11. IOHANN. XIII, 3.
15. IOHANN. XI, 34.
20. *Gen.* III, 5.
21. *Gen.* IV, 9.
22. *Gen.* IV, 10.
23. Severianus Gabalorum episcopus, Chrysostomi acerrimus impugnator, « in homiliis decla« mator admirabilis » ut in GENN. *De vir. ill.* 21; cuius quaedam homiliae exstant, quarum elenchus v. in BARDENHEWER, II, p. 143.

Ad haec vero mihi isdem communis filius Anatolius diaconus respondit aliam quaestionem dicens: Quid, si obiciatur mihi, quia sicut inmortalis mori dignatus est, ut nos liberaret a morte, et aeternus ante tempora fieri voluit temporalis, ita Dei sapientia ignorantiam nostram suscipere dignatus est, ut nos ab ignorantia liberaret? Sed ad haec ei necdum respondi, quia gravi nunc usque infirmitate detentus sum. Iam nunc autem vestra coepi oratione convalescere et ei, si ita perfecte convaluero, ut dictare valeam, adiuvante Domino respondebo; de quibus vobis mihi nihil dicendum est, ne videar docere quae nostis, quia et medicamina vires medendi perdunt, quae membris sanis ac fortibus apponuntur.

Indicamus praeterea, quia gravem hic interpretum difficultatem patimur. Dum enim non sunt, qui sensum de sensu exprimant, sed transferre verborum semper proprietatem volunt, omnem dictorum sensum confundunt. Unde agitur, ut ea quae translata fuerint nisi cum gravi labore intellegere nullo modo valeamus.

Benedictionem vero sancti Marci evangelistae et vestrae beatitudinis accepi. Ligna autem transmittere volui, sed quia navis parva fuit quae venit, ea portare non potuit, quamvis haec ipsa, quae viderunt Alexandrini venientes, parva sunt. Nam alia vobis omnino maiora paraveram, quae necdum ad Romanam civitatem tracta sunt, quia expectavi, ut veniente Alexandrina navi trahi debuissent, et in loco quo incisa fuerant remanserunt.

Omnipotens Deus vitam vestram ad aedificationem sanctae Ecclesiae per tempora longa custodiat vobisque aspiret, ut pro me enixius oretis, ut quem propria peccata deprimunt, vestrae apud omnipotentem Dominum preces levent.

21. De lignis v. P. II, not. 27, p. 260.

XCIV.

Gregorius I papa Quiricum episcopum et ceteros in Hiberia episcopos catholicos, quo modo Nestoriani ad Ecclesiam revertentes in catholicorum numerum recipiantur, docet. Eorum ad se litteras a legatis in urbe Hierosolymitana amissas esse nuntiat.

601, iun.? iul.?

Ed. H: lib. XI, ep. 52 (II, p. 324). Ed. M: lib. XI, ep. 67. Jaffé, Reg. 1844 (1417).

GREGORIUS QUIRICO EPISCOPO
ET CETERIS IN HIBERIA CATHOLICA ECCLESIA EPISCOPIS

Quia caritati nil longe est, quos dividunt loca iungat epistola. Lator itaque praesentium ad beati Petri apostolorum principis ecclesiam veniens fraternitatis vestrae se asseruit ad nos epistolas accepisse easque in Hierosolymorum urbe cum rebus quoque aliis perdidisse. In quibus, sicut ipse ait, studuistis inquirere, sacerdotes ac plebes quae Nestorianae hereseos errore confusae sunt, cum ad matrem electorum omnium catholicam Ecclesiam revertuntur, utrum baptizari debeant, an certe solius verae fidei confessione eiusdem matris Ecclesiae visceribus adiungi.

Et quidem ab antiqua patrum institutione didicimus, ut, quilibet apud heresim in Trinitatis nomine baptizantur, cum

9. De Hiberia v. P. II, not. 1, p. 238.

16. *Nestoriani* a Nestorio Germanicia oppidulo Syriae oriundo, qui prius in Laura S. Euprepii prope Antiochiam monachus et Theodori Mopsuesteni discipulus, ad patriarchatum Constantinopolitanum elatus est an. 427. Hic Verbi Divini unionem hypostaticam negavit ac subinde Deum vere natum, crucifixum ac mortuum esse. Docuit insuper, B. Mariam Virginem non esse Matrem Dei sed dumtaxat Matrem Christi, duosque in Christo distinxit Filios quorum unus esset Filius Dei ab aeterno genitus et consubstantialis aeterno Patri, alter vero Filius ex Maria natus, qui tantum gratia et adoptione Filius Dei esset. Eius haeresis damnata est in Conc. Rom. an. 430 et Ephes. oecum. 431.

20. Ecclesiae Romana atque Alexandrina diversa usae sunt disciplina in receptione haereticorum,

ad sanctam Ecclesiam redeunt, aut unctione chrismatis aut impositione manus aut sola professione fidei ad sinum matris Ecclesiae revocentur. Unde Arrianos per impositionem manus occidens, per unctionem vero sancti chrismatis ad ingressum Ecclesiae catholicae oriens reformat. Monophisitas vero et alios ex sola vera confessione recipit, quia sanctum baptisma, quod sunt apud hereticos consecuti, tunc in eis vires emundationis accipit cum vel illi per impositionem manus Spiritum sanctum acceperint vel isti per professionem verae fidei sanctae et universalis Ecclesiae visceribus fuerint uniti. Hi vero heretici qui in Trinitatis nomine minime baptizantur, sicut sunt Bonosiaci et Catafrigae, quia et illi Christum dominum non credunt et isti sanctum Spiritum perverso sensu esse quendam pravum hominem Montanum credunt, quorum similes multi sunt alii, cum ad sanctam Ecclesiam veniunt, baptizantur, quia baptismum non

ac eccl. Africana, Syriaca atque Asiae-Min. Illae enim ut validum aquae baptismum habebant, dummodo formulae necessariae adhibitae fuissent: istae autem ut invalidum baptisma haereticorum quoquo modo collatum, retinebant. Cfr. TERT. *De Bapt.* 15 et Querela de rebaptizandis inter Stephanum papam et S. Cyprianum. In nostra Gregorius Romanum morem confirmat. Cfr. DUCHESNE, *Origines*, p. 338.

6. *Monophisitae* ab Eutychete cuiusdam monasterii Constantinopolitani archimandrita qui in oppugnanda Nestoriana haeresi nimio aestu abreptus, in oppositam haeresim impegit, et divinam humanamque naturam in Christo post incarnationem promiscue confundens, unicam in Christo admisit naturam nempe divinam, a qua aiebat absorptum fuisse quidquid in Christo apparebat humanum. Eius haeresis damnata est in Conc. Chalc. (451).

12. *Bonosiaci* a Bonoso Sardicensi episcopo qui duos in Christo filios admittebat, alterum aeternum et alterum temporalem. Eius errores damnati sunt in Conc. Capuano (321) cuius *Acta* non exstant et a Syricio papa in ep. *ad Anysium.* Cfr. AMBR. ep. IX, 190; SOZOM. *H. E.* V, 15.

Catafrigae ita a Montano appellati ex vico Phrygiae quodam orto, qui sibi eximium Spiritus sancti donum, immo personam ipsam arrogabat, atque finem mundi proximam praedicabat.

fuit, quod in errore positi in sanctae Trinitatis nomine minime perceperunt.

Nec potest hoc ipsum baptisma dici iteratum, quod, sicut dictum est, in Trinitatis nomine non erat datum. Nestoriani vero quia in sanctae Trinitatis nomine baptizantur, sed eos iudaicae perfidiae similes incarnatione unigeniti suae hereseos error obscurat, ad sanctam Ecclesiam catholicam venientes de verae fidei firmitate et confessione docendi sunt, ut unum eundemque Dei et hominis filium Deum dominum Iesum Christum credant, ipsum existentem in divinitate ante saecula et ipsum factum hominem in fine saeculorum, quia « verbum caro factum est et habitavit in « nobis ». Verbum vero carnem dicimus factum non inmutando quod erat, sed suscipiendo quod non erat. Incarnationis enim suae misterio unigenitus patris nostra auxit, sua non minuit. Una itaque persona est verbum et caro, sicut ipse ait: « Nemo ascendit in caelum, nisi qui descen- « dit de caelo, filius hominis ». Qui filius Dei in caelo, erat filius hominis qui loquebatur in terra. Hinc Iohannes ait: « Scimus, quia filius Dei venit et dedit nobis sensum ». Qui nobis quem sensum dederit, ilico subiungit: « Ut co- « gnoscamus verum Deum ». Quem hoc loco verum Deum insinuat, nisi patrem omnipotentem? Sed quid etiam de omnipotente filio sentiat, adiungat: « Et simus in vero filio « eius Iesu Christo ». Ecce ait verum Deum patrem, verum filium eius Iesum Christum. Quem verum filium quid esse sentiat, apertius ostendat: « Hic verus Deus et vita ae- « terna ». Si igitur iuxta errorem Nestorii alius verbum atque alius esset homo Iesus Christus, qui verus est homo, utique verus Deus non esset et vita aeterna. Sed unigenitus filius verbum ante saecula factus est homo. Hic est

13. IOHANN. I, 14.
18. IOHANN. III, 13.
20. I IOHANN. V, 20.

ergo verus Deus et vita aeterna. Certe cum hunc sancta virgo conceptura esset et loquentem ad se angelum audiret, ait: « Ecce ancilla Domini, fiat sicut dicis ». Quae cum eum concepisset et ad Elisabeth cognatam suam pergeret, ab eadem Elisabeth protinus audivit: « Unde ego digna, ut « mater domini mei veniat ad me? » Ecce eadem virgo et ancilla Domini dicitur et mater. Ancilla enim Domini, quia verbum ante saecula unigenitus aequalis patri, mater vero, quia in eius visceribus ex sancto Spiritu qua eius carne factus est homo. Nec alterius ancilla, alterius mater quia, dum unigenitus Dei existens ante saecula ex eius utero natus est homo, investigabili miraculo facta est et ancilla hominis et mater verbi per carnem. Non autem prius in utero virginis caro concepta est et postmodum divinitas venit in carne, sed mox verbum venit in utero, mox verbum servata propriae virtute naturae factum est caro. Et perfectus homo, id est in veritate carnis et animae rationalis, natus est per uterum virginis filius Dei. Unde et unctus prae participibus dicitur, sicut Psalmista ait: « Unxit te Deus Deus tuus « oleo laetitiae prae consortibus tuis ». Unctus quippe est oleo, dono videlicet Spiritus sancti. Sed prae consortibus unctus est, quia omnes nos prius peccatores homines existimus et postmodum per unctionem sancti Spiritus sanctificamur. Ipse autem qui existens Deus ante saecula per sanctum Spiritum in utero virginis homo conceptus est in fine saeculorum ibi ab eodem Spiritu unctus est, ubi conceptus. Nec ante conceptus est et postmodum unctus est, sed hoc ipsum de Spiritu sancto ex carne virginis concipi a sancto Spiritu ungueri fuit. Hanc igitur veritatem nativitatis eius, quicumque a perverso errore Nestorii revertuntur, coram sancta fraternitatis vestrae congregatione fateantur eundem

3. Luc. I, 38.
6. Luc. I, 43.
20. *Psal.* XLIV, 8.

Nestorium cum omnibus suis sequacibus ac reliquas hereses anathematizantes. Venerandas quoque synodos quas universalis Ecclesia recipit se recipere et venerari promittant, et absque ulla dubitatione sanctitas eos vestra servatis eis propriis ordinibus in suo coetu recipiat, ut, dum et per sollicitudinem occulta mentis eorum discutitis atque eos per veram scientiam recta, quae tenere debeant, docetis et per mansuetudinem nullam eis contrarietatem vel difficultatem de propriis suis ordinibus facitis, eos ab antiqui hostis ore rapiatis et tanto vobis apud omnipotentem Deum aeternae gloriae crescat retributio quanto multos colligitis, qui vobiscum in Domino sine fine glorientur. Sancta itaque Trinitas orantes pro nobis sua vos protetione custodiat vobisque in amore suo dona adhuc multipliciora concedat.

Data die x kalendarum Iuliarum indictione IIII.

INDEX

I.

RERUM ET VERBORUM NOTABILIUM

II.

EPISTOLARUM NUMERICUS.

*

III.

COMPARATIO NUMERORUM INTER EDITIONES EWALD-HARTMANNIANAM ET MAURINAM PRO EPISTOLIS IN NOTIS CITATIS

Ewald-Hartmann	Maurini	Ewald-Hartmann	Maurini
I, 3	I, 3	III, 33	III, 33
I, 8	I, 8	III, 37	III, 38
I, 18	I, 18	III, 41	III, 42
I, 25	I, 26	III, 42	III, 43
I, 27	I, 28	III, 46	III, 47
I, 32	I, 33	III, 47	III, 48
I, 38	I, 40	III, 48	III, 49
I, 39	I, 41	III, 52	III, 53
I, 44	I, 44	III, 62	III, 67
I, 45	I, 47	III, 63	IV, 32
I, 51	I, 53	III, 64	III, 66
I, 54	I, 56	IV, 1	IV, 1
I, 60	I, 62	IV, 2	IV, 2
I, 61	I, 63	IV, 3	IV, 3
I, 62	I, 64	IV, 4	IV, 4
, 65	I, 67	IV, 8	IV, 15
I, 67	I, 69	IV, 10	IV, 8
I, 69	I, 71	IV, 22	IV, 22
I, 70	I, 72	IV, 23	IV, 25
I, 71	I, 73	IV, 24	IV, 27
I, 81	I, 83	IV, 29	IV, 29
II, 7	II, 3	IV, 34	IV, 36
II, 15	II, 12	IV, 37	IV, 39
II, 30	II, 33	V, 4	V, 6
II, 32	II, 29	V, 5	V, 7
II, 33	II, 30	V, 6	IV, 47
II, 47	II, 49	V, 10	V, 8
III, 7	III, 7	V, 11	V, 11
III, 17	III, 17	V, 12	V, 12
III, 22	III, 22	V, 16	II, 23
III, 27	III, 27	V, 17	V, 3
III, 31	III, 31	V, 18	V, 4
III, 32	III, 32	V, 20	V, 17

Ewald-Hartmann	Maurini	Ewald-Hartmann	Maurini
V, 26	V, 29	VIII, 14	VIII, 28
V, 30	V, 30	VIII, 18	VIII, 16
V, 33	V, 35	VIII, 20	VIII, 20
V, 41	V, 43	VIII, 21	VIII, 21
V, 42	V, 39	VIII, 23	VIII, 23
V, 46	IV, 31	VIII, 24	VIII, 24
V, 47	II, 42	VIII, 28	VIII, 29
V, 54	V, 22	VIII, 31	VIII, 33
V, 56	V, 51	VIII, 35	IX, 3
V, 57	V, 62	IX, 2	IX, 2
V, 58	V, 63	IX, 7	XI, 73
VI, 3	VI, 3	IX, 12	IX, 91
VI, 7	V, 7	IX, 18	IX, 92
VI, 19	VI, 19	IX, 20	XI, 48
VI, 23	VI, 23	IX, 21	XI, 49
VI, 28	VI, 29	IX, 22	IX, 62
VI, 32	VI, 35	IX, 24	IX, 58
VI, 39	VI, 42	IX, 25	IX, 63
VI, 40	VI, 43	IX, 33	IX, 20
VI, 49	VI, 58	IX, 40	IX, 56
VI, 51	VI, 53	IX, 48	IX, 26
VI, 52	VI, 54	IX, 52	IX, 17
VI, 57	VI, 62	IX, 54	XI, 11
VI, 62	VI, 66	IX, 57	X, 57
VI, 63	VI, 30	IX, 63	XII, 16
VII, 4	VII, 5	IX, 70	XII, 18
VII, 14	VII, 14	IX, 73	XII, 14
VII, 17	VII, 17	IX, 77	X, 60
VII, 19	VII, 22	IX, 78	X, 64
VII, 21	VII, 24	IX, 79	IX, 27
VII, 24	VII, 27	IX, 85	X, 15
VII, 28	VII, 31	IX, 86	IX, 29
VII, 30	VII, 33	IX, 88	XII, 37
VII, 31	VII, 34	IX, 97	XI, 38
VII, 32	VII, 35	IX, 98	XII, 46
VII, 34	VII, 37	IX, 103	IX, 35
VII, 39	VII, 42	IX, 106	XII, 49
VII, 40	VII, 43	IX, 110	IX, 60
VII, 42	VI, 31	IX, 111	IX, 60
VIII, 4	IX, 11	IX, 114	X, 43
VIII, 5	VIII, 4	IX, 118	XI, 39
VIII, 11	VIII, 10	IX, 123	XI, 23

IV.

ELENCHUS LOCORUM CORPORIS IURIS CANONICI EX EPISTOLIS GREGORIANIS HAUSTORUM (1).

(1) Elenchum hausimus ex opere: A. Friedberg, *Corpus Iuris Canonici*, Lipsiae, 1879, I, col. XXVII-XXX. Numeri extra parenthesim editioni Maurinorum pertinent, a clar. Friedberg adhibitae; numeri intra parenthesim editionis Ewald-Hartmannianae sunt, iis in locis in quibus ab illis editionis Maurinorum differunt. Cfr. Proleg., p. xxx.

Ep. 38 (35) . C. 12, qu. 2, c. 14. C. 12, qu. 2, c. 16.
» 42 (39) . D. 50, c. 11.
» 43 (40) . C. 16, qu. 1, c. 37; C. 18, qu. 2, c. 27.

Lib. VIII.

Ep. 1 . . . . C. 1, qu. 1, c. 121.
» 5 (10) . D. 53, c. 1.
» 7 . . . . C. 16, qu. 1, c. 63.
» 8 . . . . C. 27, qu. 1, c. 18.
» 9 . . . . C. 27, qu. 1, c. 19.
» 14 (16) . C. 25, qu. 2, c. 7.
» 15 (17) . D. 58, c. 1; C. 18, qu. 2, c. 28.
» 23 . . . . D. 4, c. 98 de cons.
» 24 . . . . D. 50, c. 3.
» 27 . . . . D. 93, c. 21.
» 30 (29) . D. 99, c. 5.
» 31 (30) . C. 16, qu. 7, c. 34.
» 34 (32) . C. 17, qu. 4, c. 41.

Lib. IX.

Ep. 1 . . . . D. 86, c. 24; C. 1, qu. 7, c. 11; C. 7, c. 28.
» 3 (VIII, 35) C. 13, qu. 2, c. 12.
» 7 (197). C. 19, qu. 3, c. 7; C. 25, qu. 2, c. 13.
» 8 (202). C. 2, qu. 7, c. 45.
» 11 (VIII, 4) D. 100, c. 2; C. 23, qu. 4, c. 47.
» 12 (26) . D. 22, c. 4.
» 17 (52) . C. 12, qu. 2, c. 15.
» 27 (79) . C. 14, qu. 6, c. 3.
» 49 (135). C. 1, qu. 1, c. 26.
» 51 (121). C. 17, qu. 4, c. 2.
» 52 (147). D. 50, c. 16; D. 50, c. 24.
» 55 (38) . C. 14, qn. 6, c. 2.
» 57 (23) . C. 25, qu. 2, c. 12; C. 35, qu. 9, c. 1.

Ep. 59 (87) . D. 22, c. 4.
» 60 (110–111) D. 81, c. 25.
» 64 (203). C. 18, qu. 2, c. 19.
» 65 (204). D. 89, c. 5; C. 26, qu. 5, c. 10.
» 80 (178). C. 2, qu. 5, c. 8.
» 81 (176–231) D. 12, c. 9).
» 106 (218) D. 47, c. 7; D. 48, c. 2; D. 59, c. 3; C. 1, qu. 1, c, 2, 4; C. 1, qu. 1, c. 13; C. 1, qu. 1, c. 27; C. 1, qu. 6, c. 3; C. 14, qu. 5, c. 7.
» 107 (219). D. 23, c. 10; D. 100, c. 5.
» 108 (222). D. 17. c. 7.
» 109 (213). D. 61, c. 1.
» 110 (215). C. 1, qu. 1, c. 28.
» 111 (216). C. 25, qu. 2, c. 9.
» 113 (223). D. 83, c. 5.
» 122 (228–229) C. 7, qu. 1, c. 48; C. 14, qu. 5, c. 11.

Lib. X.

Ep. 5 . . . . C. 17, qu. 4, c. 4.
» 8 (3) . . C. 27, qu. 1, c. 15.
» 10 (4) . . D. 88, c. 4.
» 11 (5) . . C. 11, qu. 3, c. 67.
» 24 (9) . . C. 19, qu. 3, c. 6.
» 29 (11) . C. 11, qu. 3, c. 74.
» 50 (IX, 4) C. 1, qu. 2, c. 3.
» 62 (19) . D. 28, c. 4; D. 39, c. 1; D. 47, c. 4; D. 61, c. 15; C. 8, qu. 1, c. 17.

Lib. XI.

Ep. 2 . . . . C. 11, qu. 3, c. 75.
» 4 (6) . . C. 9. qu. 1, c. 6.
» 37 (24) . C. 11, qu. 1, c. 39.

Lib. XII.

Lib. XIII.

Lib. XIV.

TABULA MATERIARUM

PROLEGOMENA.

EPISTOLAE SANCTI GREGORII FAMILIARES.

Epistolae sancti Gregorii oeconomicae.

Epistolae sancti Gregorii canonicae.

Epistolae sancti Gregorii pastorales.

Epistolae sancti Gregorii liturgicae.

Epistolae sancti Gregorii politicae.

Epistolae sancti Gregorii dogmaticae.

Index.

Sancti Gregorii Papae

Regulae Pastoralis

LIBER

CURANTE

Sac. Nicolao Turchi

Litterarum atque Historiae in Gymnasio Urbaniano
de Propaganda Fide professore.

ROMAE

Ex Officina typographica Forzani et Socii

Via Dogana Vecchia, 26

M DCCCC VIII

IMPRIMATUR

Fr. Albertus Lepidi, O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

Iosephus Ceppetelli, Patriarcha Constantin. Vicesgerens.

SANCTI GREGORII PAPAE

REGULAE PASTORALIS LIBER

PROLEGOMENA

REGULAE *Pastoralis* liber, qui veluti doctrina atque ratio vehementissimi studii a Gregorio in Ecclesiae episcopali regimine positi considerari potest, a Sancto Pontifice in primo pontificatus sui anno (591) est exaratus atque Iohanni Ravennae episcopo dicatus, qui eum interrogaverat cur a supremi episcopatus onere se subtrahere fugiendo temptasset.(1) Humanissime roganti Gregorius respondet ab excelsa obeundi muneris dignitate gravissimorumque inde officiorum suae fugae rationem petens, simulque ab arduo sacerdotii itinere indignos vel imparatos arcens.

De libelli partitione vide quae in PROLEGOMENIS(2) ad epistolas Gregorii selectas memoravimus, et ab ipso Gregorio in epistola ad Iohannem Ravennae episcopum dedicatoria(3) scripta sunt.

Regulae Pastoralis fama atque laus, optime cum aureo S. IOHANNIS CHRYSOSTOMI libello *De Sa-*

(1) Cfr. IOH. DIAC. *Vita S. Greg.* I, 34.
(2) V. PROL. pars I, p. XXII.
(3) Quam vides infra p. 3.

cerdotio conferenda, inde a prima libri evulgatione sunt ortae atque tota media aetate creverunt. Librum hunc Anastasius Antiochiae episcopus[1] Graeco sermone vertit Mauricio Augusto petente, atque Alfredus Anglorum rex atque Oxoniensis Academiae fundator Saxonice vertit; librum hunc plura Ecclesiae concilia amplissimis verbis laudarunt atque commendarunt: ut Maguntinum (an. 813); Rhemense II (an. 813); Turonense III (an. 813); Cabillonense (an. 813), omnia Carolo Magno iubente coadunata ad Ecclesiae disciplinam in Francorum Imperio instaurandam fovendamque; Aquisgranense (an. 836). Insuper ex Hincmaro Rhemensi (*Op. LV Cap.*) accepimus episcopos consecrandos, tunc temporis solitos coram altari una cum libro canonum *Regulam Pastoralem* b. Gregorii in manus accipere, declarantes se «ita servare in vivendo, do« cendo et iudicando ut ibidem descriptum est».[2]

Libri divisio, ut supra innuimus, ipso Gregorio tribuenda est, cuius sunt etiam distributio capitulorum eorumque tituli.

Codices qui mirabilem prorsus libellum nobis servarunt ad triginta numerantur, quorum potissimi habendi sunt:

(1) Anastasius hic ille est qui successit in cathedra Antiochena (ab an. 599 ad. 609) Anastasio illo Gregorii amicissimo de quo v. P. I, not. 16, p. 9. Cfr. BARDENHEWER, III, p. 60. Eius versionem male amisimus, quam nec PHOTIUS cognovit cum in sua *Bibliotheca* eam non retulerit, quamvis de versione *Dialogorum* a Zacharia exarata agat.

(2) V. Praef. in *Op. LV Capitul.* in MIGNE, *P. L.* CXXVI, 292.

Trecensis, uncialibus maiusculisque litteris, paulo post Gregorii obitum, exaratus;

Corbeiensis, saec. circ. x ineunte;

Carnotensis (Ecclesiae) et

Carnotensis (Petri), uterque eiusdem fere temporis, scil. initio saec. x;

Bellovacensis, saec. x medio.

Editio princeps Parisina est (an. 1518), cui postea secutae sunt: Parisina (an. 1571); Veronensis (an. 1739); Ingolstadiensis (an. 1822); Vaticana sub Sixto V; Parisina (an. 1668); Monasteriensis (E. W. WESTHOFF, an. 1860); Oenipontiana (H. HURTER, an. 1872), praeter illas omnium Gregorii operum editiones, quarum elenchus v. in PROL. ad *Ep. sel.*, parte I, p. XLVII.

In nostra editione usi sumus Sammarthani Maurina editione, cum Hurteriana comparata et quibusdam erroribus typographicis emendata.[1]

Romae, kalendis ianuariis 1908.

NICOLAUS TURCHI.

(1) Non necessarium synopsin duximus huic operi praemittere cum Index capitulorum - quem in fine libri invenies - luculenter huius materiam exponat.

SANCTI GREGORII PAPAE

REGULAE PASTORALIS LIBER

PARS PRIMA

S. GREGORII PAPAE
REGULAE PASTORALIS LIBER

Reverendissimo et sanctissimo fratri Iohanni coepiscopo Gregorius.

Pastoralis curae me pondera fugere delitescendo voluisse, benigna, frater carissime, atque humili intentione reprehendis; quae ne quibusdam levia esse videantur, praesentis libri stylo exprimo de eorum gravedine omne, quod penso: ut et haec, qui vacat, incaute non expetat; et qui incaute expetiit, adeptum se esse pertimescat. Quadripertita vero disputatione liber iste distinguitur, ut ad lectoris sui animum ordinatis allegationibus quasi quibusdam passibus gradiatur. Nam cum rerum necessitas exposcit, pensandum valde est, ad culmen quisque regiminis qualiter veniat. Atque ad hoc rite perveniens, qualiter vivat. Et bene vivens,

2. Titulus hic qui in codicibus optimis invenitur (Corb., Bellov.) ex ipso Gregorio, ep. V, 53, quam vides in P. I, p. 14, «librum re«gulae pastoralis, quem in episco«patus mei exordio scripsi», est desumptus.

Recentiores codices «Curae pa«storalis» titulum prae se ferunt fortasse ex initio epistolae nostrae.

4. De Iohanne Ravennae episcopo v. P. II, not. 26, p. 193. Huius epistolae textum sumpsimus ex Ew.-Hartm. editione I, 24ª (I, p. 37). Invenitur etiam in Migne, *P. L.* LXXVII, 1; Jaffé, Reg. 10, 94. Missa est an. 591.

10. *Quadripertita*. Divisionis vestigia desunt in antiquioribus mss. at certe sunt Gregorio tribuenda ut etiam ex *Reg. past.* III, 26 colligimus.

qualiter doceat. Et recte docens, infirmitatem suam quotidie quanta consideratione cognoscat, ne aut humilitas accessum fugiat, aut perventioni vita contradicat, aut vitam doctrina destituat, aut doctrinam praesumtio extollat. Prius ergo appetitum timor temperet. Post autem magisterium, quod a non quaerente suscipitur, vita commendet. Ac deinde necesse est, ut pastoris bonum, quod vivendo ostenditur, etiam loquendo propagetur. Ad extremum vero superest, ut perfecta quaeque opera consideratio propriae infirmitatis deprimat, ne haec ante occulti arbitri oculos tumor elationis extinguat.

Sed quia sunt plerique mihi inperitia similes, qui dum metire se nesciunt, quae non didicerint, docere concupiscent, qui pondus magisterii tanto levius aestimant, quanto vim magnitudinis illius ignorant; ab ipso libri huius reprehendantur exordio, ut quia indocti ac praecipites doctrinae arcem tenere appetunt, a praecipitationis suae ausibus in ipsa loquutionis nostrae ianua repellantur.

Cap. I. Ne venire imperiti ad magisterium audeant. Nulla ars doceri praesumitur, nisi intenta prius meditatione discatur. Ab imperitis ergo pastorale magisterium qua temeritate suscipitur, quando ars est artium regimen animarum? Quis autem cogitationum vulnera occultiora esse nesciat vulneribus viscerum? Et tamen saepe qui nequaquam spiritalia praecepta cognoverunt, cordis se medicos profiteri non metuunt: dum qui pigmentorum vim nesciunt, videri medici carnis erubescunt. Sed quia auctore Deo ad religionis reverentiam omne iam praesentis seculi culmen inclinatur: sunt nonnulli, qui intra sanctam Ecclesiam per speciem regiminis gloriam affectant honoris, videri doctores appetunt, transcendere ceteros concupiscunt, atque attestante Veritate, primas salutationes in foro, primos in coenis recubitus, primas in conventibus cathedras quaerunt: qui susceptum curae pastoralis officium ministrare digne

tanto magis nequeunt, quanto ad humilitatis magisterium ex sola elatione pervenerunt. Ipsa quippe in magisterio lingua confunditur, quando aliud discitur, et aliud docetur. Quos contra Dominus, per Prophetam queritur, dicens: « Ipsi regnaverunt, et non ex me: principes extiterunt, et « ego ignoravi ». Ex se namque, et non ex arbitrio summi Rectoris regnant, qui nullis fulti virtutibus nequaquam divinitus vocati, sed sua cupidine accensi, culmen regiminis rapiunt potius, quam assequuntur. Quos tamen internus iudex et provehit, et nescit: quia quos permittendo tolerat, profecto per iudicium reprobationis ignorat. Unde ad se quibusdam et post miracula venientibus dicit: « Recedite « a me operarii iniquitatis, nescio qui estis ». Pastorum imperitia voce Veritatis increpatur, cum per Prophetam dicitur: « Ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam ». Quos rursum Dominus detestatur, dicens: « Et tenentes legem « nescierunt me ». Et nesciri ergo se ab eis Veritas queritur, et nescire se principatum nescientium protestatur: quia profecto hi, qui ea, quae sunt Domini, nesciunt, a Domino nesciuntur, Paulo attestante qui ait: « Si quis « autem ignorat, ignorabitur ». Quae nimirum pastorum saepe imperitia meritis congruit subiectorum: quia quamvis lumen scientiae sua culpa exigente non habeant; districto tamen iudicio agitur, ut per eorum ignorantiam hi etiam, qui sequuntur, offendant. Hinc namque in Evangelio per semetipsam Veritas dicit: « Si caecus caeco ducatum prae« beat, ambo in foveam cadunt ». Hinc Psalmista non optantis animo, sed prophetantis ministerio denunciat, dicens: « Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum illorum « semper incurva ». Oculi quippe sunt, qui in ipsa honoris

6. Os. VIII, 4.
13. Luc. XIII, 27.
15. Is. LVI, 11.
17. Ier. II, 8.
21. I *Cor.* XIV, 38.
27. Matth. XV, 14.
30. *Psal.* LXVIII, 24.

summi facie positi, providendi itineris officium susceperunt: quibus hi nimirum, qui subsequenter inhaerent, dorsa nominantur. Obscuratis ergo oculis dorsum flectitur; quia cum lumen scientiae perdunt, qui praeeunt, profecto ad portanda peccatorum curvantur onera, qui sequuntur.

Cap. II. Ne locum regiminis subeant, qui vivendo non perficiunt, quae meditando didicerunt. Et sunt nonnulli, qui solerti cura spiritalia praecepta perscrutantur: sed quae intelligendo penetrant, vivendo conculcant; repente docent, quae non opere, sed meditatione didicerunt: et quod verbis praedicant, moribus impugnant. Unde fit, ut cum pastor per abrupta graditur, ad praecipitium grex sequatur. Hinc namque per Prophetam Dominus contra contemptibilem pastorum scientiam queritur, dicens: « Cum « ipsi limpidissimam aquam biberetis, reliquam pedibus ve- « stris turbabatis; et oves meae, quae conculcata pedibus « vestris fuerant, pascebantur; et quae pedes vestri turba- « verant, haec bibebant ». Aquam quippe limpidissimam pastores bibunt, cum fluenta Veritatis recte intelligentes hauriunt. Sed eandem aquam pedibus perturbare est sanctae meditationis studia male vivendo corrumpere. Aquam scilicet eorum turbatam pedibus oves bibunt, cum subiecti quique non sectantur verba, quae audiunt, sed sola, quae conspiciunt, exempla pravitatis imitantur. Qui cum dicta sitiunt, quia per opera pervertuntur, quasi corruptis fontibus in potibus lutum sumunt. Hinc quoque scriptum est per Prophetam: « Laqueus ruinae populi mei sacerdotes « mali ». Hinc rursum de sacerdotibus Dominus per Prophetam dicit: « Facti sunt domui Israel in offendiculum « iniquitatis ». Nemo quippe amplius in Ecclesia nocet, quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis

18. Ezech. XXXIV, 18-19. 30. Os. V, 1; IX, 8.

habet. Delinquentem namque hunc redarguere nullus praesumit; et in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reverentia ordinis peccator honoratur. Indigni autem quique tanti reatus pondera fugerent, si Veritatis sententiam sollicita cordis aure pensarent, quae ait: « Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit « ei, ut suspendatur mola asinaria in collo eius, et demergatur in profundum maris ». Per molam quippe asinariam secularis vitae circuitus ac labor exprimitur: et per profundum maris extrema damnatio designatur. Qui ergo ad sanctitatis speciem deductus vel verbo ceteros destruit, vel exemplo, melius profecto fuerat, ut hunc ad mortem sub exteriori habitu terrena acta constringerent, quam sacra officia in culpa ceteris imitabilem demonstrarent: quia nimirum si solus caderet, utcunque hunc tolerabilior inferni poena cruciaret.

Cap. III. De pondere regiminis; et quod adversa quaeque despicienda sunt, et prospera formidanda.

Haec itaque breviter diximus, ut quantum sit pondus regiminis monstraremus: ne temerare sacra regimina, quisquis his impar est, audeat, et per concupiscentiam culminis ducatum suscipiat perditionis. Hinc enim pie Iacobus prohibet, dicens: « Nolite plures magistri fieri, fratres mei ». Hinc ipse Dei hominumque Mediator regnum percipere vitavit in terris, qui supernorum quoque spirituum scientiam sensumque transcendens ante secula regnat in coelis. Scriptum quippe est: « Iesus ergo cum cognovisset, quia venturi essent, ut raperent eum, et facerent eum regem, fugit « iterum in montem ipse solus ». Quis enim principari hominibus tam sine culpa potuisset, quam is, qui hos nimirum regeret, quos ipse creaverat? Sed quia idcirco in

8. Matth. XVIII, 6.
23. Iac. III, 1.
29. Iohann. VI, 15.

carne venerat, ut non solum nos per passionem redimeret, verum etiam per conversationem doceret, exemplum se sequentibus praebens rex fieri noluit, ad crucis vero patibulum sponte convenit; oblatam gloriam culminis fugit, poenam probrosae mortis appetiit, ut membra eius videlicet discerent favores mundi fugere, terrores minime timere, pro veritate adversa diligere, prospera formidando declinare: quia et ista saepe per tumorem cor inquinant, et illa per dolorem purgant. In istis se animus erigit, in illis autem, etiamsi quando se erexerit sternit. In istis sese homo obliviscitur, in illis vero ad sui memoriam nolens etiam coactusque revocatur. In istis saepe et ante acta bona depereunt, in illis autem longi quoque temporis admissa terguntur. Nam plerumque adversitatis magisterio sub disciplina cor premitur: quod si ad regiminis culmen eruperit, in elationem protinus usu gloriae permutatur. Sic Saul, qui indignum se prius considerans fugerat, mox ut regni gubernacula suscepit, intumuit: honorari namque coram populo cupiens, dum reprehendi publice noluit, ipsum qui in regnum se unxerat, scidit. Sic David auctoris iudicio pene in cunctis actibus placens, mox ut pressurae pondere caruit, in tumorem vulneris erupit, factusque est in morte viri crudeliter rigidus, qui in appetitu feminae fuit enerviter fluxus: et qui malis ante noverat pie parcere, in bonorum quoque necem post didicit sine obstaculo retractationis anhelare. Prius quippe ferire deprehensum persecutorem noluit, et post cum damno desudantis exercitus etiam devotum militem extinxit. Quem profecto ab electorum numero culpa longius raperet, nisi hunc ad veniam flagella revocassent.

CAP. IV. QUOD PLERUMQUE OCCUPATIO REGIMINIS SOLIDITATEM DISSIPET MENTIS. Saepe suscepta cura regiminis

20. Cfr. I *Reg.* X, 22; XV, 30. 25. Cfr. II *Reg.* XI, 3, 15.

cor per diversa diverberat, et impar quisque invenitur ad singula, dum confusa mente dividitur ad multa. Unde quidam sapiens provide prohibet, dicens: « Fili, ne in mul« tis sint actus tui », quia videlicet nequaquam plene in uniuscuiusque operis ratione colligitur, dum mens per diversa partitur. Cumque foras per insolentem curam trahitur, a timoris intimi soliditate vacuatur: fit in exteriorum dispositione sollicita, et sui solummodo ignara, scit multa cogitare se nesciens. Nam cum plus, quam necesse est, se exterioribus implicat, quasi occupata in itinere obliviscitur, quo tendebat: ita ut ab studio suae inquisitionis aliena, ne ipsa quidem, quae patitur, damna consideret, et per quanta delinquat ignoret. Neque enim peccare se Ezechias credidit, cum venientibus ad se alienigenis aromatum cellas ostendit: sed in damnationem secuturae prolis ex eo iram iudicis pertulit, quod se facere licenter aestimavit. Saepe dum multa suppetunt, dumque agi possunt, quae subiecti, quia acta sunt, admirentur, in cogitatione se animus elevat, et plene in se iram iudicis provocat, quamvis per iniqua foras opera non erumpat. Intus quippe est, qui iudicat, intus, quod iudicatur. Cum ergo in corde delinquimus, latet homines, quod apud nos agimus: sed tamen ipso iudice teste peccamus. Neque enim rex Babyloniae tunc reus de elatione exstitit, cum ad elationis verba pervenit: quippe qui ore prophetico et ante, cum ab elatione tacuit, sententiam reprobationis audivit. Culpam namque perpetratae superbiae iam ante deterserat, qui omnipotentem Deum, quem se offendisse reperit, cunctis sub se gentibus praedicavit. Sed post haec successu suae potestatis elevatus, dum magna se fecisse gauderet, cunctis prius in cogitatione

4. *Eccli.* XI, 10. Saepe his verbis « quidam sapiens » Gregorius *Ecclesiastici* auctorem designat. Cfr. *Mor.* VII, 45; XX, 51; XXVI, 53; *Reg.* par. II, 6.

16. Cfr. IV *Reg.* XX, 13; Is. XXXIX, 4.

26. Cfr. Dan. IV, 16.

se praetulit, et post adhuc tumidus dixit: « Nonne haec est « Babylon magna, quam ego aedificavi in domum regni, et « in robore fortitudinis meae, et in gloria decoris mei? » Quae videlicet vox illius irae vindictam aperte pertulit, quam occulta elatio accendit. Nam districtus iudex prius invisibiliter vidit, quod postea publice feriendo reprehendit. Unde et in irrationale animal hunc vertit, ab humana societate separavit, agri bestiis mutata mente coniunxit, ut districto videlicet iustoque iudicio homo quoque esse perderet, qui magnum se ultra homines aestimasset. Haec itaque proferentes non potestatem reprehendimus, sed ab appetitu illius cordis infirmitatem munimus, ne imperfecti quique culmen arripere regiminis audeant, et qui in planis stantes titubant, in praecipiti pedem ponant.

Cap. V. De his, qui in regiminis culmine prodesse exemplo virtutum possunt, sed quietem propriam spectando refugiunt. Nam sunt nonnulli, qui eximia virtutum dona percipiunt, et pro exercitatione ceterorum magnis muneribus exaltantur, qui studio castitatis mundi, abstinentiae robore validi, doctrinae dapibus referti, patientiae longanimitate humiles, auctoritatis fortitudine erecti, pietatis gratia benigni, iustitiae severitate districti sunt. Qui nimirum culmen regiminum si vocati suscipere renuunt, ipsa sibi plerumque dona adimunt, quae non pro se tantummodo, sed etiam pro aliis acceperunt. Cumque sua et non aliorum lucra cogitant, ipsis se, quae privata habere appetunt, bonis privant. Hinc namque ad discipulos Veritas dicit: « Non potest civitas abscondi super montem « posita: neque accendunt lucernam, et ponunt eam sub « modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus, qui « in domo sunt ». Hinc Petro ait: « Simon Ioannis, amas

3. Dan. IV, 27. 31. Matth. V, 14, 15.

« me? » Qui cum se amare protinus respondisset, audivit: « Si diligis me, pasce oves meas ». Si ergo dilectionis est testimonium cura pastionis, quisquis virtutibus pollens gregem Dei renuit pascere, pastorem summum convincitur non amare. Hinc Paulus dicit: « Si Christus pro omnibus « mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Et si pro omnibus « mortuus est, superest ut qui vivunt, iam non sibi vivant, « sed ei, qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit ». Hinc Moyses ait, ut uxorem fratris sine filiis defuncti superstes frater accipiat, atque ad nomen fratris filios gignat: quam si accipere forte renuerit, huic in faciem mulier exspuat, unumque ei pedem propinquus discalciet, eiusque habitaculum domum discalceati vocet. Frater quippe defunctus ille est, qui post resurrectionis gloriam apparens dixit: « Ite, « dicite fratribus meis ». Qui quasi sine filiis obiit, quia adhuc electorum suorum numerum non implevit. Huius scilicet uxorem superstes frater sortiri praecipitur, quia dignum profecto est, ut cura sanctae Ecclesiae ei, qui hanc bene regere praevalet, imponatur. Cui nolenti in faciem mulier exspuit: quia quisquis ex muneribus, quae perceperit, prodesse aliis non curat, bonis quoque eius sancta Ecclesia exprobrans, ei quasi in faciem salivam iactat. Cui ex uno pede calceamentum tollitur, ut discalceati domus vocetur. Scriptum quippe est: « Calceati pedes in praepa- « ratione Evangelii pacis ». Si ergo ut nostram, sic curam proximi gerimus, utrumque pedem per calceamentum munimus. Qui vero suam cogitans utilitatem proximorum negligit, quasi unius pedis calceamentum cum dedecore amittit. Sunt itaque nonnulli, qui magnis, ut diximus, muneribus ditati, dum solius contemplationis studiis inardescunt, parere utilitati proximorum in praedicatione refugiunt, se-

2. IOHANN. XXI, 18 seq
8. II *Cor.* V, 15.
13. *Deut.* XXV, 5.
15. MATTH. XXVIII, 10.
25. *Eph.* VI, 15.

cretum quietis diligunt, secessum speculationis appetunt. De quo si districte iudicentur, ex tantis procul dubio rei sunt, quantis venientes ad publicum prodesse potuerunt. Qua enim mente is, qui proximis profuturus enitesceret, utililati ceterorum secretum praeponit suum, quando ipse summi Patris unigenitus, ut multis prodesset, de sinu Patris egressus est ad publicum nostrum?

CAP. VI. QUOD HI, QUI PONDUS REGIMINIS PER HUMILITATEM FUGIUNT, TUNC VERE SUNT HUMILES, QUUM DIVINIS IUDICIIS NON RELUCTANTUR. Et sunt nonnulli, qui ex sola humilitate refugiunt, ne eis, quibus se impares aestimant, praeferantur. Quorum profecto humilitas, si ceteris quoque virtutibus cingitur, tunc ante Dei oculos vera est, cum ad respuendum hoc, quod utiliter subire praecipitur, pertinax non est. Neque enim vere humilis est, qui superni nutus arbitrium, ut debeat praeesse, intelligit, et tamen praeesse contemnit. Sed divinis dispositionibus subditus, atque a vitio obstinationis alienus, cum sibi regiminis culmen imperatur, si iam donis praeventus est, quibus et aliis prosit, et ex corde debet fugere, et invitus obedire.

CAP. VII. QUOD NONNUNQUAM PRAEDICATIONIS OFFICIUM ET NONNULLI LAUDABILITER APPETUNT, ET AD HOC NONNULLI LAUDABILITER COACTI PERTRAHUNTUR. Quamvis nonnunquam praedicationis officium et nonnulli laudabiliter appetunt, et ad hoc nonnulli laudabiliter coacti pertrahuntur: quod liquido cognoscimus, si duorum Prophetantium facta pensamus, quorum unus, ut ad praedicandum mitti debuisset, sponte se praebuit, quo tamen alter pergere cum pavore recusavit. Isaias quippe Domino quaerenti, quem mitteret, ultro se obtulit, dicens: « Ecce ego, mitte me ».

30. Is. VI, 8.

Ieremias autem mittitur, et tamen, ne mitti debeat, humiliter reluctatur, dicens: « A, a, a, Domine Deus, ecce nescio « loqui, quia puer ego sum ». En ab utrisque exterius diversa vox prodiit, sed non a diverso fonte dilectionis emanavit. Duo quippe sunt praecepta caritatis, Dei videlicet amor et proximi. Per activam igitur vitam prodesse proximis cupiens Isaias officium praedicationis appetit: per contemplativam vero Ieremias amori conditoris sedulo inhaerere desiderans, ne mitti ad praedicandum debeat, contradicit. Quod ergo laudabiliter alter appetiit, hoc laudabiliter alter expavit. Iste ne tacitae contemplationis lucra loquendo perderet, ille ne damna studiosi operis tacendo sentiret. Sed hoc in utrisque est subtiliter intuendum, quia et is, qui recusavit, plene non restitit; et is, qui mitti voluit, ante per altaris calculum se purgatum vidit, ne aut non purgatus adire quisque sacra ministeria audeat, aut quem superna gratia elegit, sub humilitatis specie superbe contradicat. Quia igitur valde difficile est, purgatum se quemlibet posse cognoscere, praedicationis officium tutius declinatur: nec tamen declinari, ut diximus, pertinaciter debet, cum ad suscipiendum hoc superna voluntas agnoscitur. Quod Moyses utrumque miro opere explevit, qui praeesse tantae multitudini et noluit et obedivit. Superbus enim fortasse esset, si ducatum plebis innumerae sine trepidatione susciperet: et rursum superbus existeret, si auctoris imperio obedire recusaret. Utrobique ergo humilis, utrobique subiectus et praeesse populis semetipsum metiendo noluit, et tamen de imperantis viribus praesumendo consensit. Hinc ergo, hinc quique praecipites colligant, cum quanta culpa ex appetitu proprio ceteris praeferri non metuunt, si sancti viri plebium ducatum suscipere Deo etiam iubente timuerunt. Moyses suadente Domino trepidat, et infirmus

3. Ier. I, 6.

quisque, ut honoris onus percipiat, anhelat; et qui ad casum valde urgetur ex propriis, humerum libenter opprimendus ponderibus submittit alienis, quae egit, ferre non valet, et auget, quod portet.

Cap. VIII. De his, qui praeesse concupiscunt et ad usum suae libidinis instrumentum apostolici sermonis arripiunt. Plerumque vero qui praeesse concupiscunt, ad usum suae libidinis instrumentum apostolici sermonis arripiunt, quo ait: « Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat »; qui tamen laudans desiderium, in pavorem vertit protinus quod laudavit, cum repente subiungit: « Oportet autem episcopum irreprehensibilem esse ». Cumque virtutum necessaria subsequenter enumerat, quae sit irreprehensibilitas ipsa, manifestat. Et favet ergo ex desiderio, et terret ex praecepto, ac si aperte dicat: Laudo quod quaeritis, sed prius discite quid quaeratis: ne dum vosmetipsos metiri negligitis, tanto foedior vestra reprehensibilitas appareat, quando et a cunctis conspici in honoris arce festinat. Magnus enim regendi artifex favoribus impellit, terroribus retrahit, ut auditores suos et descripto irreprehensibilitatis culmine restringat a superbia, et officium laudando quod quaeritur, componat ad vitam. Quamvis notandum, quod illo in tempore hoc dicitur, quo quisquis plebibus praeerat, primus ad martyrii tormenta ducebatur. Tunc ergo laudabile fuit episcopatum quaerere, quando per hunc quemque dubium non erat ad supplicia graviora pervenire. Unde ipsum quoque episcopatus officium boni operis expressione definitur, cum dicitur: « Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat ». Ipse ergo sibi testis est, quia episcopatum non appetit, qui non per hunc boni operis ministerium, sed honoris gloriam quaerit.

10. I *Tim.* III, 1. 12. I *Tim.* III, 2,

Sacrum quippe officium non solum non diligit omnino, sed nescit, qui ad culmen regiminis anhelans in occulta meditatione cogitationis ceterorum subiectione pascitur, laude propria laetatur, ad honorem cor elevat, rerum affluentium abundantia exsultat. Mundi ergo lucrum quaeritur sub eius honoris specie, quo mundi destrui lucra debuerunt. Cumque mens humilitatis culmen arripere ad elationem cogitat, quod foris appetit, intus immutat.

Cap. IX. Quod mens praeesse volentium plerumque sibi ficta bonorum operum promissione blanditur. Sed plerumque hi qui subire magisterium pastorale cupiunt, nonnulla quoque bona opera animo proponunt: et quamvis hoc elationis intentione appetant, operaturos tamen se magna pertractant; fitque, ut aliud in imis intentio supprimat, aliud tractantis animo superficies cogitationis ostendat. Nam saepe sibi de se mens ipsa mentitur et fingit se de bono opere amare quod non amat, de mundi autem gloria non amare quod amat: quae principari appetens fit ad hoc pavida cum quaerit, audax cum pervenerit. Tendens enim, ne non perveniat, trepidat: sed repente perveniens iure sibi hoc debitum, ad quod pervenerit, putat. Cumque percepti principatus officio perfrui seculariter coeperit, libenter obliviscitur quidquid religiose cogitavit. Unde necesse est, ut, cum cogitatio extra usum ducitur, protinus mentis oculus ad opera transacta revocetur: ac penset quisque, quid subiectus egerit, et repente cognoscit, si praelatus bona agere quae proposuerit, possit, quia nequaquam valet in culmine humilitatem discere, qui in imis positus non desiit superbire. Nescit laudem, cum suppetit, fugere, qui ad hanc didicit, cum deesset, anhelare. Nequaquam vincere avaritiam potest, quando ad multorum sustentationem tenditur, is, cui sufficere propria nec soli potuerunt. Ex anteacta ergo vita se quisque inveniat, ne in appetitu se cul-

minis imago cogitationis illudat. Quamvis plerumque in occupatione regiminis ipse quoque boni operis usus perditur, qui in tranquillitate tenebatur: quia quieto mari recte navem et imperitus dirigit, turbato autem tempestatis fluctibus etiam peritus se nauta confundit. Quid namque est potestas culminis, nisi tempestas mentis? In qua semper cogitationum procellis navis cordis quatitur, huc illucque incessanter impellitur, ut per repentinos excessus oris et operis quasi per obviantia saxa frangatur. Inter haec itaque quid sequendum est, quid tenendum, nisi ut virtutibus pollens coactus ad regimen veniat, virtutibus vacuus nec coactus accedat? Ille si omnino renititur, caveat ne acceptam pecuniam in sudarium ligans de eius occultatione iudicetur. Pecuniam quippe in sudario ligare est percepta dona sub otio lenti torporis abscondere. At contra iste cum regimen appetit, attendat, ne per exemplum pravi operis pharisaeorum more ad ingressum regni tendentibus obstaculum fiat, qui iuxta Magistri vocem nec ipsi intrant, nec alios intrare permittunt. Cui considerandum quoque est, quia, cum causam populi electus praesul suscipit, quasi ad aegrum medicus accedit. Si ergo adhuc in eius corpore passiones vivunt, qua praesumptione percussum mederi properat, qui in facie vulnus portat?

Cap. X. Qualis quisque ad regimen venire debeat. Ille igitur, ille modis omnibus debet ad exemplum vivendi pertrahi, qui cunctis carnis passionibus moriens iam spiritaliter vivit, qui prospera mundi postposuit, qui nulla adversa pertimescit, qui sola interna desiderat. Cuius intentioni bene congruens, nec omnino per imbecillitatem corpus, nec valde per contumaciam repugnat spiritus. Qui ad aliena cupienda non ducitur, sed propria largitur. Qui per pie-

15. Cfr. Matth. XXV, 18. 19. Cfr. Matth. XXIII, 13.

tatis viscera citius ad ignoscendum flectitur, sed nunquam plus quam deceat ignoscens ab arce rectitudinis inclinatur. Qui nulla illicita perpetrat, sed perpetrata ab aliis ut propria deplorat. Qui ex affectu cordis alienae infirmitati compatitur, sicque in bonis proximi sicut in suis provectibus laetatur. Qui ita se imitabilem ceteris in cunctis, quae agit, insinuat, ut inter eos non habeat quod saltem de transactis erubescat. Qui sic studet vivere, ut proximorum quoque corda arentia doctrinae valeat fluentis irrigare. Qui orationis usu et experimento iam didicit quod obtinere a Domino quae poposcerit possit, cui per effectus vocem iam quasi specialiter dicitur: « Adhuc loquente te dicam: « Ecce adsum ». Si enim fortasse quis veniat, ut pro se ad intercedendum nos apud potentem quempiam virum, qui sibi iratus, nobis vero est incognitus, ducat, protinus respondemus: Ad intercedendum venire non possumus, quia familiaritatis eius notitiam non habemus. Si ergo homo apud hominem de quo minime praesumit, fieri intercessor erubescit, qua mente apud Deum intercessionis locum pro populo arripit, qui familiarem se eius gratiae esse per vitae meritum nescit? Aut ab eo quomodo aliis veniam postulat, qui utrum sibi sit placatus ignorat? Qua in re adhuc aliud est sollicitius formidandum, ne, qui placare posse iram creditur, hanc ipse ex proprio reatu mereatur. Cuncti enim liquido novimus quia, cum is qui displicet ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora provocatur. Qui ergo adhuc desideriis terrenis adstringitur, caveat, ne districti iram iudicis gravius accendens, dum loco delectatur gloriae, fiat subditis auctor ruinae.

CAP. XI. QUALIS QUISQUE AD REGIMEN VENIRE NON DEBEAT. Solerter ergo se quisque metiatur, ne locum regi-

13. Is. LVIII, 9.

minis assumere audeat, si adhuc in se vitium damnabiliter regnat: ne is, quem crimen depravat proprium, intercessor fieri appetat pro culpis aliorum. Hinc etenim superna voce ad Moysen dicitur: « Loquere ad Aaron: Homo de semine « tuo per familias, qui habuerit maculam, non offeret pa« nes Domino Deo suo, nec accedet ad ministerium eius ». Ubi et repente subiungitur: « Si caecus fuerit, si claudus, « si vel parvo, vel grandi et torto naso, si fracto pede, si « manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, « si iugem scabiem, si impetiginem in corpore, vel pon« derosus ». Caecus quippe est, qui supernae contemplationis lumen ignorat: qui praesentis vitae tenebris pressus, dum venturam lucem nequaquam diligendo conspicit, quo gressus operis porrigat, nescit. Hinc etenim prophetante Anna dicitur: « Pedes sanctorum suorum servabit, et impii « in tenebris conticescent ». Claudus vero est, qui quidem, quo pergere debeat aspicit, sed per infirmitatem mentis vitae viam perfecte non valet tenere quam videt: quia ad virtutis statum dum fluxa consuetudo non erigitur, quo desiderium innititur, illuc gressus operis efficaciter non sequuntur. Hinc enim Paulus dicit: « Remissas manus et « dissoluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus

6. *Lev.* XXI, 17.

11. *Lev.* XXI, 18. Vulgata pro « ponderosus » habet « herniosus », eiusdem sensus. « Pondus quippe « de genitalibus dicitur, itaque ap« pellabant veteres quod vulgo *gra« vedinem* vocant »; DU CANGE. In textu tamen hebraico legitur « me« roah ascek » quod vertitur in vers. chald. et syr. et a probatissimis interpretibus: testiculum confricatum sive compressum (cfr. *Variorum Teach. Bible*, et ELLICOT.). LXX vertunt μονόρχις, at immerito cum vox sing. « ascek » sensu plurali accipienda sit; cum Vulgata, etiam REUSS vertit: « hernie inguinale », significatione sumpta a voce « mervah » (loco « meroah ») quae « latum esse » significat. Etiam HUMMELAUER, *Cursus S. Scr.* Comm. in Lev. p. 506 Vulgatae interpretationem sequitur: « omnes « quippe recensiti. defectus eius« modi sunt, qui trans vestes vel « praeter vestes cernuntur, cuius« modi non sunt contriti testiculi ».

16. I *Reg.* II, 9.

« vestris: ut non claudicans quis erret, magis autem sa« netur ». Parvo autem naso est, qui ad tenendam mensuram discretionis idoneus non est. Naso quippe odores foetoresque discernimus. Recte ergo per nasum discretio exprimitur, per quam virtutes eligimus, delicta reprobamus. Unde et in laude sponsae dicitur: « Nasus tuus sicut tur« ris, quae est in Libano »: quia nimirum sancta Ecclesia, quae ex causis singulis tentamenta prodeant, per discretionem conspicit, et ventura vitiorum bella ex alto deprehendit. Sed sunt nonnulli, qui, dum aestimari hebetes nolunt, saepe se in quibusdam inquisitionibus plus quam necesse est exercentes, ex nimia subtilitate falluntur. Unde hic quoque subditur: « Vel grandi et torto naso ». Nasus enim grandis et tortus est discretionis subtilitas immoderata, quae, dum plus quam decet excreverit, actionis suae rectitudinem ipsa confundit. Fracto autem pede vel manu est, qui viam Dei pergere omnino non valet, atque a bonis actibus funditus exsors vacat: quatenus haec non ut claudus saltem cum infirmitate teneat, sed ab his omnimodo alienus existat. Gibbus vero est, quem terrenae sollicitudinis pondus deprimit, ne unquam ad superna respiciat, sed solis his, quae in infimis calcantur, intendat. Qui et si quando aliquid ex bono patriae coelestis audierit, ad hoc nimirum perversae consuetudinis pondere praegravatus cordis faciem non attollit: quia cogitationis statum erigere non valet, quem terrenae usus sollicitudinis curvum tenet. Ex horum quippe specie Psalmista dicit: « Incurvatus sum et humiliatus sum « usquequaque ». Quorum culpam quoque per semetipsam Veritas reprobans ait: « Semen autem, quod in spinis ce« cidit hi sunt, qui audierunt verbum et a sollicitudinibus « et divitiis et voluptatibus vitae euntes suffocantur, et non « referunt fructum ». Lippus vero est, cuius quidem in-

2. *Hebr.* XII, 12, 13.
7. *Cant.* VII, 4.
28. *Psal.* XXXVIII, 8.
32. Luc. VIII, 14.

genium ad cognitionem veritatis emicat, sed tamen hoc carnalia opera obscurant. In lippis quippe oculis pupillae sanae sunt, sed humore defluente infirmatae palpebrae grossescunt; quorum quia infusione crebro atteruntur, etiam acies pupillae vitiatur. Et sunt nonnulli quorum sensum carnalis vitae operatio sauciat, qui videre recta subtiliter per ingenium poterant, sed usu pravorum actuum caligant. Lippus itaque est cuius sensum natura exacuit, sed conversationis pravitas confundit. Cui bene per angelum dicitur: « Collyrio inunge oculos tuos, ut videas ». Collyrio quippe oculos ut videamus inungimus, cum ad cognoscendam veri luminis claritatem intellectus nostri aciem medicamine bonae operationis adiuvamus. Albuginem vero habet in oculo, qui veritatis lucem videre non sinitur, quia arrogantia sapientiae seu iustitiae caecatur. Pupilla namque oculi nigra videt, albuginem tolerans nil videt: quia videlicet sensus humanae cogitationis si stultum se peccatoremque intelligit, cognitionem intimae claritatis apprehendit. Si autem candorem sibi iustitiae seu sapientiae tribuit, a luce se supernae cognitionis excludit: et eo claritatem veri luminis nequaquam penetrat, quo se apud se per arrogantiam exaltat: sicut de quibusdam dicitur: « Dicentes enim « se esse sapientes, stulti facti sunt ». Iugem vero habet scabiem, cui carnis petulantia sine cessatione dominatur. In scabie etenim fervor viscerum ad cutem trahitur, per quam recte luxuria designatur: quia si cordis tentatio usque ad operationem prosilit, nimirum fervor intimus usque ad cutis scabiem prorumpit et foris iam corpus sauciat; quia dum in cogitatione voluptas non reprimitur, etiam in actione dominatur. Quasi enim cutis pruriginem Paulus curabat abstergere, cum dicebat: « Tentatio vos non apprehendat, « nisi humana »; ac si aperte diceret: Humanum quidem

10. *Apoc.* III, 18.
23. *Rom.* I, 22.
32. I *Cor.* X, 13.

est tentationem in corde perpeti, daemoniacum vero est in tentationis certamine et in operatione superari. Impetiginem quoque habet in corpore, quisquis avaritia vastatur in mente: quae si in parvis non compescitur, nimirum sine mensura dilatatur. Impetigo quippe sine dolore corpus occupat, et absque occupati taedio excrescens membrorum decorem foedat: quia et avaritia capti animum dum quasi delectat, exulcerat; dum adipiscenda quaeque cogitationi obiicit, ad inimicitias accendit, et dolorem in vulnere non facit, quia aestuanti animo ex culpa abundantiam promittit. Sed decor membrorum perditur, quia aliarum quoque virtutum per hanc pulchritudo depravatur; et quasi totum corpus exasperat, quia per universa vitia animum supplantat. Paulo attestante, qui ait: « Radix omnium malorum est « cupiditas ». Ponderosus vero est, qui turpitudinem non exercet opere, sed tamen ab hac cogitatione continua sine moderamine gravatur in mente: qui nequaquam quidem usque ad opus nefarium rapitur, sed eius animus voluptate luxuriae sine ullo repugnationis obstaculo delectatur. Vitium quippe est ponderis, cum humor viscerum ad virilia labitur, quae profecto cum molestia dedecoris intumescunt. Ponderous ergo est, qui totis cogitationibus ad lasciviam defluens pondus turpitudinis gestat in corde: et quamvis prava non exerceat opere, ab his tamen non evellitur mente. Nec ad usum boni operis in aperto valet assurgere, quia gravat hunc in abditis pondus turpe. Quisquis ergo quolibet horum vitio subigitur, panes Domino offerre prohibetur: ne profecto diluere aliena delicta non valeat is, quem adhuc propria devastant. Quia igitur paucis, ad pastorale magisterium dignus qualiter veniat, atque hoc indignus qualiter pertimescat, ostendimus: nunc is qui ad illud digne pervenerit, in eo qualiter vivere debeat demonstremus.

15. I *Tim.* VI, 10.

SANCTI GREGORII PAPAE

REGULAE PASTORALIS LIBER

PARS SECUNDA

CAP. I. IS QUI AD REGIMEN ORDINATE PERVENERIT, QUALEM SE IN IPSO REGIMINE DEBEAT EXHIBERE. Tantum debet actionem populi actio transcendere praesulis, quantum distare solet a grege vita pastoris. Oportet namque, ut metiri sollicite studeat, quanta tenendae rectitudinis necessitate constringitur, sub cuius aestimatione populus grex vocatur. Sit ergo necesse est cogitatione mundus, actione praecipuus, discretus in silentio, utilis in verbo, singulis compassione proximus, prae cunctis contemplatione suspensus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiae erectus, internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam in internorum sollicitudine non relinquens. Sed haec, quae breviter enumerando perstrinximus, paulo latius replicando disseramus.

CAP. II. UT RECTOR COGITATIONE SIT MUNDUS. Rector semper cogitatione sit mundus, quatenus nulla hunc immunditia polluat, qui hoc suscepit officii, ut in alienis quoque cordibus pollutionis maculas tergat: quia necesse est, ut

1. MAURINI atque HURTER huic secundae parti titulum apponunt *De vita pastoris*, qui tamen in antiquis mss. non legitur, ita ut in ipsis capitulorum ordo I^ae^ partis ordinem sequatur. Capita 1–7, 9 huius libri Gregorius inseruit in ep. syn. ad patriarchas orientales, quam vides in P. I, p. 77. Notandum est tamen textum *Reg. past.* a clar. EWALD in ep. syn. curatum non esse in omnibus idem ac textum editionis MAURINORUM ob adhibitorum codicum diversitatem.

esse munda studeat manus, quae diluere sordes curat, ne tacta quaeque deterius inquinet, si sordida insequens lutum tenet. Hinc namque per Prophetam dicitur: « Mundamini, « qui fertis vasa Domini ». Domini etenim vasa ferunt, qui proximorum animas ad aeterna sacraria perducendas in suae conversationis fide suscipiunt. Apud semetipsos ergo quantum debeant mundari conspiciant, qui ad aeternitatis templum vasa viventia in sinu propriae sponsionis portant. Hinc divina voce praecipitur, ut in Aaron pectore rationale iudicii vittis ligantibus imprimatur; quatenus sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxae possideant, sed ratio sola constringat; nec indiscretum quid vel inutile cogitet, qui ad exemplum aliis constitutus ex gravitate vitae semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portet. In quo etiam rationali vigilanter adiungitur, ut duodecim patriarcharum nomina describantur. Adscriptos etenim patres semper in pectore ferre, est antiquorum vitam sine intermissione cogitare. Nam tunc sacerdos irreprehensibiliter graditur, cum exempla patrum praecedentium indesinenter intuetur, cum sanctorum vestigia sine cessatione considerat, et cogitationes illicitas deprimit, ne extra ordinis limitem operis pedem tendat. Quod bene etiam rationale iudicii vocatur; quia debet rector subtili semper examine bona malaque discernere, et quae vel quibus, quando vel qualiter congruant, studiose cogitare nihilque proprium quaerere, sed sua commoda propinquorum bona deputare. Unde illic scriptum est: « Pones autem in rationali iudicii doctrinam et verita« tem, quae erunt in pectore Aaron, quando ingredietur « coram Domino, et gestabit iudicium filiorum Israel in « pectore suo in conspectu Domini semper ». Sacerdoti quippe iudicium filiorum Israel in pectore coram Domini

4. ISAI. LII, 11.
14. Cfr. *Exod.* XXVIII, 15.
30. *Exod.* XXVIII, 30.

conspectu gestare, est subiectorum causas pro sola interni iudicis intentione discutere, ut nihil se ei humanitatis admisceat in hoc, quod divina positus vice dispensat, ne correptionis studia privatus dolor exasperet. Cumque contra aliena vitia aemulator ostenditur, quae sua sunt exsequatur, ne tranquillitatem iudicii aut latens invidia maculet, aut praeceps ira perturbet. Sed dum consideratur terror eius qui super omnia praesidet, videlicet iudicis intimi, non sine magno regantur timore subiecti. Qui nimirum timor dum mentem rectoris humiliat, purgat, ne hanc aut praesumptio spiritus levet, aut carnis delectatio inquinet, aut per terrenarum rerum cupidinem importunitas pulvereae cogitationis obscuret: quae tamen non pulsare rectoris animum nequeunt; sed festinare necesse est, ut repugnatione vincantur; ne vitium quod per suggestionem tentat, mollitie delectationis subigat: cumque haec ab animo tarde repellitur, mucrone consensus occidat.

Cap. III. Ut rector semper sit operatione praecipuus. Sit rector operatione praecipuus, ut vitae viam subditis vivendo denunciet, et grex qui pastoris vocem moresque sequitur, per exempla melius quam per verba gradiatur. Qui enim loci sui necessitate exigitur summa dicere, hac eadem necessitate compellitur summa monstrare. Illa namque vox libentius auditorum cor penetrat, quam dicentis vita commendat: quia quod loquendo imperat, ostendendo adiuvat ut fiat. Hinc enim per Prophetam dicitur: « Super « montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion ». Ut videlicet qui coelesti praedicatione utitur, ima iam terrenorum operum deserens, in rerum culmine stare videatur, tantoque facilius subditos ad meliora pertrahat, quanto per vitae meritum de supernis clamat. Hinc divina lege armum

27. Isai. XL, 9.

sacerdos in sacrificium et dextrum accipit et separatum, ut non solum sit eius operatio utilis, sed etiam singularis: nec inter malos tantummodo quae recta sunt faciat, sed bene quoque operantes subditos, sicut honore ordinis superat, ita etiam morum virtute transcendat. Cui in esu quoque pectusculum cum armo tribuitur, ut quod de sacrificio praecipitur sumere, hoc de semetipso auctori discat immolare. Et non solum pectore quae recta sunt cogitet, sed spectatores suos ad sublimia armo operis invitet, nulla prospera praesentis vitae appetat, nulla adversa pertimescat, blandimenta mundi respecto intimo terrore despiciat, terrore autem considerato internae dulcedinis blandimento contemnat. Unde supernae quoque vocis imperio in utroque humero sacerdos velamine superhumeralis adstringitur, ut contra adversa ac prospera virtutum semper ornamento muniatur: quatenus iuxta vocem Pauli per arma iustitiae a dextris sinistrisque gradiens, cum ad sola quae interiora sunt nititur, in nullo delectationis infimae latere flectatur. Non hunc prospera elevent, non adversa perturbent, non blanda usque ad voluptatem demulceant, non aspera ad desperationem premant: ut dum nullis passionibus intentionem mentis humiliat, quanto in utroque humero superhumeralis pulchritudine tegatur, ostendat. Quod recte etiam superhumerale ex auro, hyacintho, purpura, bis tincto cocco, et torta fieri bysso praecipitur, ut quanta sacerdos clarescere virtutum diversitate debeat, demonstretur. In sacerdotis quipppe habitu ante omnia aurum fulget, ut in eo intellectus sapientiae principaliter emicet. Cui hyacinthus qui aëreo colore resplendet adiungitur, ut per omne quod intelligendo penetrat, non ad favores infimos, sed ad amorem coelestium surgat, ne dum suis incautus laudibus ca-

1. Cfr. *Exod.* XXIX, 22.
14. Cfr. *Exod.* XXIX, 5.
16. Cfr. II *Cor.* VI, 7.
25. Cfr. *Exod.* XXVIII, 8.

pitur, ipso etiam veritatis intellectu vacuetur. Auro quoque et hyacintho purpura permiscetur; ut videlicet sacerdotale cor, cum summa quae praedicat sperat, in semetipso etiam suggestiones vitiorum reprimat eisque velut ex regia potestate contradicat, quatenus nobilitatem semper intimae regenerationis aspiciat et coelestis regni sibi habitum moribus defendat. De hac quippe nobilitate spiritus per Petrum dicitur: « Vos autem genus electum, regale sacerdotium ». De hac etiam potestate qua vitia subigimus, Ioannis voce roboramur, qui ait: « Quotquot autem receperunt eum, dedit « eis potestatem filios Dei fieri ». Hanc dignitatem fortitudinis Psalmista considerat, dicens: « Mihi autem nimis « honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est « principatus corum ». Quia nimirum sanctorum mens principaliter in summis erigitur, cum exterius perpeti abiecta cernuntur. Auro etiam, hyacintho ac purpurae bis tinctus coccus adiungitur; ut ante interni iudicis oculos omnia virtutum bona ex caritate decorentur, et cuncta quae coram hominibus rutilant, haec in conspectu occulti arbitri flamma intimi amoris accendat. Quae scilicet caritas, quia Deum simul ac proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Qui igitur sic ad auctoris speciem anhelat ut proximorum curam negligat, vel sic proximorum curam exsequitur ut a divino amore torpescat: quia unum horum quodlibet negligit, in superhumeralis ornamento habere coccum bis tintum nescit. Sed cum mens ad praecepta caritatis tenditur, restat procul dubio ut per abstinentiam caro maceretur. Unde et bis tincto cocco torta byssus adiungitur. De terra etenim byssus nitenti specie oritur. Et quid per byssum, nisi candens decore munditiae corporalis castitas designatur? Quae videlicet torta pulchritudini su-

8. I Pet. II, 9.
11. Iohann. I, 12.
14. *Psal.* CXXXVIII, 17.

perhumeralis innectitur; quia tunc castimonia ad perfectum munditiae candorem ducitur, cum per abstinentiam caro fatigatur. Cumque inter virtutes ceteras etiam afflictae carnis meritum proficit, quasi in diversa superhumeralis specie byssus torta candescit.

CAP. IV. UT SIT RECTOR DISCRETUS IN SILENTIO, UTILIS IN VERBO. Sit rector discretus in silentio, utilis in verbo, ne aut tacenda proferat, aut proferenda reticescat. Nam sicut incauta locutio in errorem pertrahit, ita indiscretum silentium hos, qui erudiri poterant, in errore derelinquit. Saepe namque rectores improvidi humanam emittere gratiam formidantes loqui libere recta pertimescunt, et iuxta Veritatis vocem nequaquam iam gregis custodiae pastorum studio, sed mercenariorum vice deserviunt: quia veniente lupo fugiunt, dum se sub silentio abscondunt. Hinc namque eos per Prophetam Dominus increpat, dicens: « Canes muti non « valentes latrare ». Hinc rursum queritur dicens: « Non « ascendistis ex adverso, nec opposuistis murum pro domo « Israel, ut staretis in praelio in die Domini ». Ex adverso quippe ascendere, est pro defensione gregis voce libera huius mundi potestatibus contraire. Et in die Domini in praelio stare, est pravis decertantibus ex iustitiae amore resistere. Pastori enim recta timuisse dicere, quid est aliud quam tacendo terga praebuisse? Qui nimirum si pro grege se obiicit, murum pro domo Israel hostibus opponit. Hinc rursum delinquenti populo dicitur: « Prophetae tui viderunt « tibi falsa et stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te « ad poenitentiam provocarent ». Prophetae quippe in sacro eloquio nonnunquam doctores vocantur, qui dum fugitiva esse praesentia indicant, quae sunt ventura, manifestant. Quos divinus sermo falsa videre redarguit; quia dum cor-

15. Cfr. IOHANN. X, 12.
17. ISAI. LVI, 10.
19. EZECH. XIII, 5.
28. *Thren.* II, 14.

ripere culpas metuunt, incassum delinquentibus promissa securitate blandiuntur; qui iniquitatem peccantium nequaquam aperiunt, quia ab increpationis voce conticescunt. Clavis quippe apertionis est sermo correptionis; quia increpando culpam detegit, quam saepe nescit ipse etiam qui perpetravit. Hinc Paulus ait: « Ut potens sit exhortari in « doctrina sana, et eos, qui contradicunt, arguere ». Hinc per Malachiam dicitur: « Labia sacerdotis custodiunt scien« tiam, et legem requirent ex ore eius, quia angelus Do« mini exercituum est ». Hinc per Isaiam Dominus admonet, dicens: « Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem « tuam ». Praeconis quippe officium suscipit, quisquis ad sacerdotium accedit, ut ante adventum iudicis qui terribiliter sequitur, ipse scilicet clamando gradiatur. Sacerdos ergo si praedicationis est nescius, quam clamoris vocem daturus est praeco mutus? Hinc est enim, quod super pastores primos in linguarum specie Spiritus sanctus insedit: quia nimirum, quos repleverit, de se protinus loquentes facit. Hinc Moysi praecipitur, ut tabernaculum sacerdos ingrediens tintinnabulis ambiatur, ut videlicet voces praedicationis habeat, ne superni spectatoris iudicium ex silentio offendat. Scriptum quippe est: « Ut audiatur sonitus, quando « ingreditur et egreditur sanctuarium in conspectu Domini, « et non moriatur ». Sacerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo sonitus non auditur: quia iram contra se occulti iudicis exigit, si sine praedicationis sonitu incedit. Apte autem tintinnabula vestimentis illius describuntur inserta. Vestimenta etenim sacerdotis quid aliud quam recta opera debemus accipere? Propheta attestante qui ait: « Sa« cerdotes tui induantur iustitiam ». Vestimentis itaque illius

7. *Tit.* I, 9.
10. MALACH. II, 7.
12. ISAI. LVIII, 1.
17. Cfr. *Act.* II, 3.
20. Cfr. *Exod.* XXVIII, 33.
24. *Exod.* XXVIII, 35.
30. *Psal.* CXXXI, 9.

tintinnabula inhaerent, ut vitae viam cum linguae sonitu ipsa quoque sacerdotis opera clament. Sed cum rector se ad loquendum praeparat, sub quanto cautelae studio loquatur attendat, ne, si inordinate ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, et cum fortasse sapiens videri desiderat, unitatis compagem insipienter abscidat. Hinc namque Veritas dicit: « Habete sal in vobis et pacem habete « inter vos ». Per sal quippe verbi sapientia designatur. Qui igitur loqui sapienter nititur, magnopere metuat, ne eius eloquio audientium unitas confundatur. Hinc Paulus ait: « Non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere « ad sobrietatem ». Hinc in sacerdotis veste iuxta divinam vocem tintinnabulis mala punica coniunguntur. Quid enim per mala punica, nisi fidei unitas designatur? Nam sicut in malo punico uno exterius cortice multa interius grana muniuntur: sic innumeros sanctae Ecclesiae populos unitas fidei contegit, quos intus diversitas meritorum tenet. Ne igitur rector incautus ad loquendum proruat, hoc quod iam praemissimus per semetipsam Veritas discipulis clamat: « Habete sal in vobis, et pacem habete inter vos ». Ac si figurate per habitum sacerdotis dicat: Mala punica tintinnabulis iungite, ut per omne quod dicitis, unitatem fidei cauta observatione teneatis. Providendum quoque est sollicita intentione rectoribus, ut ab eis non solum prava nullo modo, sed ne recta quidem nimie et inordinate proferantur: quia saepe dictorum virtus perditur, cum apud corda audientium loquacitatis incauta importunitate laevigatur, et auctorem suum haec eadem loquacitas inquinat, quae servire auditoribus ad usum profectus ignorat. Unde bene per Moysen dicitur: « Vir, qui fluxum seminis patitur, im« mundus erit ». In mente quippe audientium semen se-

8. Marc. IX, 49.
12. *Rom.* XII, 3.
13. Cfr. *Exod.* XXVIII, 34.
31. *Levit.* XV, 2.

culturae cogitationis est auditae qualitas locutionis, quia dum per aurem sermo concipitur, cogitatio in mente generatur. Unde et ab huius mundi sapientibus praedicator egregius seminiverbius est vocatus. Qui ergo fluxum seminis sustinet, immundus asseritur, quia multiloquio subditus ex eo se inquinat, quod si ordinate promeret, prolem rectae cogitationis edere in audientium corda potuisset: dumque incautus per loquacitatem diffluit, non ad usum generis, sed ad immunditiam semen effundit. Unde Paulus quoque cum discipulum de instantia praedicationis admoneret dicens: « Testificor coram Deo et Christo Iesu, qui iudicaturus est « vivos et mortuos, per adventum ipsius et regnum eius, « praedica verbum, insta opportune, importune »: dicturus « importune » praemisit « opportune », quia scilicet apud auditoris mentem ipsa sua vilitate se destruit, si habere importunitas opportunitatem nescit.

Cap. V. Ut sit rector singulis compassione proximus, prae cunctis contemplatione suspensus. Sit rector singulis compassione proximus, prae cunctis contemplatione suspensus, ut et per pietatis viscera in se infirmitatem ceterorum transferat, et per speculationis altitudinem semetipsum quoque invisibilia appetendo transcendat, ne aut alta petens proximorum infirma despiciat, aut infirmis proximorum congruens appetere alta derelinquat. Hinc est namque quod Paulus in paradisum ducitur, coelique tertii secreta rimatur, et tamen illa invisibilium contemplatione suspensus ad cubile carnalium aciem mentis revocat, atque in occultis suis qualiter debeant conversari dispensat, dicens: « Propter « fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, « et unaquaeque suum virum habeat. Uxori vir debitum « reddat: similiter autem et uxor viro ». Et paulo post:

13. II *Tim.* IV, 1.
31. I *Cor.* VII, 2.
26. Cfr. II *Cor.* XII, 3.

« Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, « ut vacetis orationi: et iterum revertimini in idipsum, ne « tentet vos satanas ». Ecce iam coelestibus secretis inseritur, et tamen per condescensionis viscera carnalium cubile perscrutatur, et quem sublevatus ad invisibilia erigit, hunc miseratus ad secreta infirmantium oculum cordis flectit. Coelum contemplatione transcendit, nec tamen stratum carnalium sollicitudine deserit: quia compage caritatis summis simul et infimis iunctus, et in semetipso virtute spiritus ad alta valenter rapitur, et pietate in aliis aequanimiter infirmatur. Hinc etenim dicit: « Quis infirmatur, et ego non « infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror? » Hinc rursus ait: « Factus sum Iudaeis tamquam Iudaeus ». Quod videlicet exhibebat non amittendo fidem, sed extendendo pietatem, ut in se personam infidelium transfigurans ex semetipso disceret qualiter aliis misereri debuisset: quatenus hoc illis impenderet quod sibi ipse, si ita esset, impendi recte voluisset. Hinc iterum dicit: « Sive mente excedimus, Deo: « sive sobrii sumus, vobis »; quia et semetipsum noverat contemplando transcendere et eundem se auditoribus condescendendo temperare. Hinc Iacob Domino desuper innitente et uncto deorsum lapide, ascendentes ac descendentes angelos vidit: quia scilicet praedicatores recti non solum sursum sanctum caput Ecclesiae, videlicet Dominum contemplando appetunt, sed deorsum quoque ad membra illius miserando descendunt. Hinc Moyses crebro tabernaculum intrat et exit, et qui intus in contemplationem rapitur, foris infirmantium negotiis urgetur. Intus Dei arcana considerat, foris onera carnalium portat. Qui de rebus quoque dubiis semper ad tabernaculum recurrit, coram testamenti arca Dominum consulit; exemplum procul dubio rectoribus prae-

3. I *Cor.* VII, 5.
12. II *Cor.* XI, 29.
13. I *Cor.* IX, 20.
19. II *Cor.* V, 13.
23. Cfr. *Gen.* XXVIII, 12.

bens, ut cum foris ambigunt quid disponant, ad mentem semper quasi ad tabernaculum redeant, et velut coram testamenti arca Dominum consulant, si de his in quibus dubitant, apud semetipsos intus sacri eloquii paginas requirant. Hinc ipsa Veritas per susceptionem nostrae humanitatis nobis ostensa in monte orationi inhaeret, miracula in urbibus exercet, imitationis videlicet viam bonis rectoribus sternens ut, etsi iam summa contemplando appetunt, necessitatibus tamen infirmantium compatiendo misceantur: quia tunc ad alta caritas mirabiliter surgit, cum ad ima proximorum se misericorditer attrahit; et quo benigne descendit ad infima, valenter recurrit ad summa. Tales autem sese, qui praesunt, exhibeant, quibus subiecti occulta quoque sua prodere non erubescant; ut, cum tentationum fluctus parvuli tolerant, ad pastoris mentem quasi ad matris sinum recurrant, et hoc, quod se inquinari pulsantis culpae sordibus praevident, exhortationis eius solatio ac lacrymis orationis lavent. Unde et ante fores templi ad abluendas ingredientium manus mare aeneum, id est, luterem duodecim boves portant: qui quidem facie exterius eminent, sed ex posterioribus latent. Quid namque duodecim bobus nisi universus pastorum ordo designatur? De quibus Paulo disserente lex dicit: « Non ob-« turabis os bovi trituranti ». Quorum quidem nos aperta opera cernimus, sed apud districtum iudicem quae illos posterius maneant in occulta retributione, nescimus. Qui tamen cum condescensionis suae patientiam diluendis proximorum confessionibus praeparant, velut ante fores templi luterem portant ut, quisquis intrare aeternitatis ianuam nititur, tentationes suas menti pastoris indicet, et quasi in boum lutere cogitationis vel operis manus lavet. Et fit plerumque, ut dum rectoris animus aliena tentamenta con-

7. Cfr. Luc. VI, 12.
20. Cfr. III *Reg.* VII, 25.
23. I *Cor.* IX, 9; *Deut.* XXV, 4.

descendendo cognoscit, auditis tentationibus etiam ipse pulsetur; quia et haec eadem, per quam populi multitudo diluitur, aqua procul dubio luteris inquinatur. Nam dum sordes diluentium suscipit, quasi suae munditiae serenitatem perdit. Sed haec nequaquam pastori timenda sunt, quia Deo subtiliter cuncta pensante tanto facilius a sua eripitur, quanto misericordius ex aliena tentatione fatigatur.

Cap. VI. Ut sit rector bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiae erectus. Sit rector bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiae erectus; ut et bonis in nullo se praeferat, et cum pravorum culpa exigit, potestatem protinus sui prioratus agnoscat: quatenus et honore suppresso aequalem se subditis bene viventibus deputet, et erga perversos iura rectitudinis exercere non formidet. Nam sicut in libris moralibus dixisse me memini, liquet, quod omnes homines natura aequales genuit, sed variante meritorum ordine alios aliis culpa postponit. Ipsa autem diversitas quae accessit ex vitio, divino iudicio dispensatur, ut quia omnis homo aeque stare non valet, alter regatur ab altero. Unde cuncti qui praesunt, non in se potestatem debent ordinis, sed aequalitatem pensare conditionis: nec praeesse se hominibus gaudeant, sed prodesse. Antiqui etenim patres nostri non reges hominum, sed pastores pecorum fuisse memorantur. Et cum Noe Dominus filiisque eius diceret: « Crescite et multipli« camini, et replete terram », protinus adiunxit: « Et terror « vester ac tremor sit super cuncta animalia terrae ». Quorum videlicet terror ac tremor, quia esse super animalia terrae praecipitur, profecto esse super homines prohibetur. Homo quippe brutis animalibus, non autem hominibus ce-

16. Cfr. Greg. *Mor.* XXI, 22. 28. *Gen.* IX, 1, 7.

teris natura praelatus est, et idcirco ei dicitur ut ab animalibus et non ab hominibus timeatur, quia contra naturam superbire est ab aequali velle timeri. Et tamen necesse est ut rectores a subditis timeantur, quando ab eis Deum minime timeri deprehendunt, ut humana saltem formidine peccare metuant, qui divina iudicia non formidant. Nequaquam namque praepositi ex hoc quaesito timore superbiunt, in quo non suam gloriam, sed subditorum iustitiam quaerunt. In eo enim quod metum sibi a perverse viventibus exigunt, quasi non hominibus sed animalibus dominantur, quia videlicet ex qua parte bestiales sunt subditi, ex ea debent etiam formidini iacere substrati.

Sed plerumque rector eo ipso quo ceteris praeeminet, elatione cogitationis intumescit, et dum ad usum cuncta subiacent, dum ad votum velociter iussa complentur, dum omnes subditi, si qua bene gesta sunt laudibus efferunt, male gestis autem nulla auctoritate contradicunt, dum plerumque laudant etiam quod reprobare debuerant, seductus ab his quae infra suppetunt, super se animus extollitur, et dum foris immenso favore circumdatur, intus veritate vacuatur, atque oblitus sui in voces se spargit alienas, talemque se credit qualem se foris audit, non qualem intus discernere debuit. Subiectos despicit, eosque aequales sibi naturae ordine non agnoscit, et quos sorte potestatis excesserit, transcendisse se etiam vitae meritis credit. Cunctis se aestimat amplius sapere, quibus se videt amplius posse. In quodam quippe se constituit culmine apud semetipsum, et qui aequa ceteris naturae conditione constringitur, ex aequo respicere ceteros dedignatur: sicque usque ad eius similitudinem ducitur, de quo scriptum est: « Omne su« blime videt, et ipse est rex super universos filios super« biae ». Qui singulare culmen appetens, et socialem an-

32. Iob, XLI, 25.

gelorum vitam despiciens ait: « Ponam sedem meam ad « Aquilonem, et ero similis Altissimo ». Miro ergo iudicio intus foveam deiectionis invenit, dum foris se in culmine potestatis extollit. Apostatae quippe angelo similis efficitur, dum homo hominibus esse similis dedignatur. Sic Saul post humilitatis meritum in tumorem superbiae culmine potestatis excrevit: per humilitatem quippe praelatus est, per superbiam reprobatus Domino attestante, qui ait: « Nonne « cum esses parvulus in oculis tuis, caput te constitui in « tribubus Israel? ». Parvulum se in suis prius oculis viderat, sed fultus temporali potentia iam se parvulum non videbat. Ceterorum namque comparationi se praeferens, quia plus cunctis poterat, magnum se prae omnibus aestimabat. Miro autem modo cum apud se parvulus, apud Deum magnus; cum vero apud se magnus apparuit, apud Deum parvulus fuit. Plerumque ergo dum ex subiectorum affluentia animus inflatur, in fluxum superbiae ipso potentiae fastigio lenocinante corrumpitur. Quam videlicet potentiam bene regit, qui et tenere illam noverit et impugnare. Bene hanc regit, qui scit per illam super culpas erigi, et scit cum illa ceteris aequalitate componi. Humana etenim mens plerumque extollitur, etiam cum nulla potestate fulcitur; quanto magis in altum se erigit, cum se ei etiam potestas adiungit? Quam tamen potestatem recte dispensat qui sollicite noverit et sumere ex illa quod adiuvat, et expugnare quod tentat, et aequalem se cum illa ceteris cernere, et tamen se peccantibus zelo ultionis anteferre.

Sed hanc discretionem plenius agnoscimus, si pastoris primi exempla cernamus. Petrus namque auctore Deo sanctae Ecclesiae principatum tenens a bene agente Cornelio et sese ei humiliter prosternente immoderatius venerari recusavit, seque illi similem recognovit dicens: « Surge, et

2. Isai. XIV, 13. 10. I *Reg.* XV, 17.

« ego ipse homo sum ». Sed cum Ananiae et Saphirae culpam reperit, mox quanta potentia super ceteros excrevisset, ostendit. Verbo namque eorum vitam perculit, quam spiritu perscrutante deprehendit, et summum se intra Ecclesiam contra peccata recoluit, quod honore sibi vehementer impenso coram bene agentibus fratribus non agnovit. Illic communionem aequalitatis meruit sanctitas actionis, hic zelus ultionis ius aperuit potestatis. Paulus bene agentibus fratribus praelatum se esse nesciebat, cum diceret: « Non quia « dominamur fidei vestrae, sed adiutores sumus gaudii ve« stri ». Atque illico adiunxit: « Fide enim statis ». Ac si id quod protulerat, aperiret dicens: Ideo non dominamur fidei vestrae, quia fide statis; aequales enim vobis sumus, in quo vos stare cognoscimus. Quasi praelatum se fratribus esse nesciebat, cum diceret: « Facti sumus parvuli in medio « vestrum ». Et rursum: « Nos autem servos vestros per « Christum ». Sed cum culpam quae corrigi debuisset, invenit, illico magistrum se esse recoluit, dicens: « Quid « vultis? In virga veniam ad vos? »

Summus itaque locus bene regitur, cum is qui praeest, vitiis potius quam fratribus dominatur. Sed cum delinquentes subditos praepositi corrigunt, restat necesse est, ut sollicite attendant, quatenus per disciplinae debitum culpas quidem iure potestatis feriant, sed per humilitatis custodiam aequales se ipsis fratribus qui corriguntur, agnoscant: quamvis plerumque etiam dignum est, ut eosdem quos corrigimus, tacita nobis cogitatione praeferamus. Illorum namque per nos vitia disciplinae vigore feriuntur, in his vero quae ipsi committimus, ne verbi quidem ab aliquo invectione laceramur. Tanto ergo apud Dominum obligatiores sumus, quanto apud homines inulte peccamus. Disciplina autem

1. *Act.* X, 26.
3. Cfr. *Act.* V, 5.
11. II *Cor.* I, 23.
16. I *Thess.* II, 7.
17. II *Cor.* IV, 5.
19. I *Cor.* IV, 21.

nostra subditos divino iudicio tanto liberiores reddit, quanto hic eorum culpas sine vindicta non deserit. Servanda itaque est et in corde humilitas, et in opere disciplina. Atque inter haec solerter intuendum est, ne dum immoderatius custoditur virtus humilitatis, solvantur iura regiminis, et dum praelatus quisque plus se quam decet deiicit, subditorum vitam stringere sub disciplinae vinculo non possit. Teneant ergo rectores exterius, quod pro aliorum utilitate suscipiunt; servent interius, quod de sua aestimatione pertimescunt. Sed tamen quibusdam signis decenter erumpentibus eos apud se esse humiles etiam subiecti deprehendant; quatenus et in auctoritate eorum, quod formident, videant, et de humilitate, quod imitentur, agnoscant. Studeant igitur sine intermissione qui praesunt, ut eorum potentia quanto magna exterius cernitur, tanto apud eos interius deprimatur, ne cogitationem vincat, ne in delectationem sui animum rapiat, ne iam sub se mens eam regere non possit, cui se libidine dominandi supponit. Ne enim praesidentis animus ad elationem potestatis suae delectatione rapiatur, recte per quendam sapientem dicitur: « Ducem te « constituerunt, noli extolli, sed esto in illis, quasi unus ex « illis ». Hinc etiam Petrus ait: « Non dominantes in clero, « sed forma facti gregis ». Hinc per semetipsam Veritas ad altiora nos virtutum merita provocans dicit: « Scitis, « quia principes gentium dominantur eorum, et qui maiores « sunt, potestatem exercent in eos. Non ita erit inter vos, « sed quicunque voluerit inter vos maior fieri, sit vester « minister, et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester « servus: sicut filius hominis non venit ministrari, sed mi- « nistrare ». Hinc est, quod servum ex suscepto regimine elatum quae post supplicia maneant, indicat dicens: « Quod

22. *Eccli.* XXXII, 1.
23. I Pet. V, 3.
30. Matth. XX, 25 sq.

« si dixerit malus ille servus in corde suo: Moram facit « dominus meus venire, et coeperit percutere conservos « suos, manducet autem et bibat cum ebriis: veniet dominus « servi illius in die qua non sperat, et hora qua ignorat, « et dividet eum, partemque eius ponet cum hypocritis ». Inter hypocritas enim iure deputatur, qui ex simulatione disciplinae ministerium regiminis vertit in usum dominationis: et tamen nonnunquam gravius delinquitur, si inter perversos plus aequalitas, quam disciplina custoditur. Quia enim falsa pietate superatus ferire Heli delinquentes filios noluit, apud districtum iudicem semetipsum cum filiis crudeli damnatione percussit. Hinc namque divina ei voce dicitur: « Ho- « norasti filios tuos magis quam me ». Hinc pastores increpat per Prophetam dicens: « Quod fractum est non al- « ligastis, et quod abiectum est non reduxistis ». Abiectus enim non reducitur, cum quisque in culpa lapsus ad statum iustitiae ex pastoralis sollicitudinis vigore non revocatur. Fracturam vero ligamen adstringit, cum culpam disciplina deprimit, ne plaga usque ad interitum defluat, si hanc districtionis severitas non coarctat.

Sed saepe deterius frangitur, cum fractura incaute colligatur, ita ut gravius scissuram sentiat, si hanc immoderatius ligamenta constringant. Unde necesse est, ut cum peccati vulnus in subditis corrigendo restringitur, magna se sollicitudine etiam districtio ipsa moderetur: quatenus sic iura disciplinae contra delinquentes exerceat, ut pietatis viscera non amittat. Curandum quippe est, ut rectorem subditis et matrem pietas, et patrem exhibeat disciplina. Atque inter haec sollicita circumspectione providendum, ne aut districtio rigida, aut pietas sit remissa. Nam sicut in libris moralibus iam diximus, disciplina vel misericordia

5. MATTH. XXIV, 48 sq.
12. Cfr. I *Reg.* IV, 19 sq.
13. I *Reg.* II, 29.
15. EZECH. XXXIV, 4.
31. Cfr. GREG. *Mor.* XX, 14.

multum destituitur, si una sine altera teneatur. Sed erga subditos suos inesse rectoribus debet et iuste consulens misericordia, et pie saeviens disciplina. Hinc namque est, quod docente Veritate, per Samaritani studium semivivus in stabulum ducitur, et vinum atque oleum vulneribus eius adhibetur, ut per vinum scilicet mordeantur vulnera, per oleum foveantur. Necesse quippe est, ut quisquis sanandis vulneribus praeest, in vino morsum doloris adhibeat, in oleo mollitiem pietatis, quatenus per vinum mundentur putrida, per oleum foveantur sananda. Miscenda ergo est lenitas cum severitate; faciendum quoddam ex utroque temperamentum, ut neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur. Quod iuxta Pauli vocem bene illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis virga simul et manna est: quia cum Scripturae sacrae scientia in boni rectoris pectore, si est virga districtionis, sit et manna dulcedinis. Hinc David ait: « Virga tua et baculus « tuus, ipsa me consolata sunt ». Virga enim percutimur, baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgae, quae feriat, sit et consolatio baculi, quae sustentet. Sit itaque amor, sed non emolliens: sit vigor, sed non exasperans: sit zelus, sed non immoderate saeviens: sit pietas, sed non plus quam expediat parcens, ut, dum se in arce regiminis iustitia clementiaque permiscet, is qui praeest, corda subditorum et terrendo demulceat, et tamen ad terroris reverentiam demulcendo constringat.

Cap. VII. Ut sit rector internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam in internorum sollicitudine non relinquens. Sit rector internorum curam in exteriorum occupatione non

4. Cfr. Luc. X, 34.
15. Cfr. *Hebr.* IX, 4.
18. *Psal.* XXII, 4.

minuens, exteriorum providentiam in internorum sollicitudine non relinquens, ne aut exterioribus deditus ab intimis corruat, aut solis interioribus occupatus, quae foris debet, proximis non impendat. Saepe namque nonnulli velut obliti, quod fratribus animarum causa praelati sunt, toto cordis adnisu secularibus curis inserviunt: has cum adsunt, se agere exsultant; ad has etiam cum desunt, diebus ac noctibus cogitationis turbidae aestibus anhelant. Cumque ab his cessante forsitan opportunitate quieti sunt, ipsa deterius sua quiete fatigantur. Voluptatem namque censent si actionibus deprimuntur, laborem deputant si in terrenis negotiis non laborant. Sicque fit, ut dum se urgeri mundanis tumultibus gaudent, interna quae alios docere debuerant, ignorent. Unde subiectorum quoque procul dubio vita torpescit; quia cum proficere spiritaliter appetit, in exemplo eius qui sibi praelatus est, quasi in obstaculo itineris offendit. Languente enim capite membra incassum vigent, et in exploratione hostium frustra exercitus velociter sequitur, si ab ipso duce itineris erratur. Nulla subditorum mentes exhortatio sublevat, eorumque culpas increpatio nulla castigat: quia, dum per animarum praesulem terreni exercetur officium iudicis, a gregis custodia vacat cura pastoris; et subiecti veritatis lumen apprehendere nequeunt, quia dum pastoris sensus terrena studia occupant, vento tentationis impulsus Ecclesiae oculos pulvis caecat. Quo contra recte humani generis redemtor, cum nos a ventris voracitate compesceret dicens: « Attendite autem vobis, ut non graventur corda vestra in « crapula et ebrietate », illico adiunxit: « Aut in curis huius « vitae ». Ubi pavorem quoque protinus intente adiiciens: « Ne forte », inquit, « superveniat in vos repentina dies illa ». Cuius adventus etiam qualitatem denunciat dicens: « Tam-« quam laqueus enim veniet super omnes, qui sedent super

30. Luc. XXI, 34.

« faciem omnis terrae ». Hinc iterum dicit: « Nemo po« test duobus dominis servire ». Hinc Paulus religiosorum mentes a mundi consortio contestando, ac potius conveniendo suspendit dicens: « Nemo militans Deo implicat se « negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit ». Hinc Ecclesiae rectoribus et vacandi studia praecipit, et consulendi remedia ostendit dicens: « Secularia igitur iudicia si « habueritis, contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, illos con« stituite ad iudicandum » : ut ipsi videlicet dispensationibus terrenis inserviant, quos dona spiritalia non exornant. Ac si apertius dicat: Quia penetrare intima nequeunt, saltem necessaria foris operentur. Hinc Moyses, qui cum Deo loquitur, Iethro alienigenae reprehensione iudicatur, quod terrenis populorum negotiis stulto labore deserviat: cui et consilium mox praebetur, ut pro se alios ad iurgia dirimenda constituat, et ipse liberius ad erudiendos populos spiritalium arcana cognoscat.

A subditis ergo inferiora gerenda sunt, a rectoribus summa cogitanda, ut scilicet oculum qui praevidendis gressibus praeeminet, cura pulveris non obscuret. Caput namque subiectorum sunt cuncti, qui praesunt; et ut recta pedes valeant itinera carpere, haec procul dubio caput debet ex alto providere, ne a provectus sui itinere pedes torpeant, cum curvata rectitudine corporis caput sese ad terram declinat. Qua autem mente animarum praesul honore pastorali inter ceteros utitur, si in terrenis negotiis, quae reprehendere in aliis debuit, et ipse versatur? Quod videlicet ex ira iustae retributionis per Prophetam Dominus minatur dicens: « Et « erit sicut populus, sic sacerdos ». Sacerdos quippe est ut populus, quando ea agit is qui spiritali officio fungitur, quae illi nimirum faciunt, qui adhuc de studiis carnalibus iudi-

1. Luc. XXI, 35.
2. Luc. XVI, 13.
5. II *Tim.* II, 4.
9. I *Cor.* VI, 4.
17. Cfr. *Exod.* XVIII, 17 sq.
29. Os. IV, 9.

cantur. Quod cum magno scilicet dolore caritatis Ieremias propheta conspiciens quasi sub destructione templi deplorat dicens: « Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est « color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarii in capite « omnium platearum? » Quid namque auro, quod metallis ceteris praeeminet, nisi excellentia sanctitatis? quid colore optimo, nisi cunctis amabilis reverentia religionis exprimitur? Quid sanctuarii lapidibus, nisi sacrorum ordinum personae signantur? Quid platearum nomine, nisi praesentis vitae latitudo figuratur? Quia enim graeco eloquio πλάτος latitudo dicitur, profecto a latitudine plateae sunt vocatae. Per semetipsam vero Veritas dicit: « Lata et spatiosa via est, « quae ducit ad perditionem ». Aurum igitur obscuratur, cum terrenis actibus sanctitatis vita polluitur. Color optimus commutatur, cum quorundam, qui degere religiose credebantur, aestimatio anteacta minuitur. Nam cum quilibet post sanctitatis habitum terrenis se actibus inserit, quasi colore permutato ante humanos oculos eius reverentia despecta pallescit. Sanctuarii quoque lapides in plateas disperguntur, cum causarum secularium foras lata itinera expetunt hi, qui ad ornamentum Ecclesiae internis mysteriis quasi in secretis tabernaculi vacare debuerunt. Ad hoc quippe sanctuarii lapides fiebant, ut intra Sancta Sanctorum in vestimento summi sacerdotis apparerent. Cum vero ministri religionis a subditis honorem Redemtoris sui ex merito vitae non exigunt, sanctuarii lapides in ornamento pontificis non sunt. Qui nimirum sanctuarii lapides dispersi per plateas iacent, cum personae sacrorum ordinum voluptatum suarum latitudini deditae terrenis negotiis inhaerent. Et notandum, quod non hos dispersos in plateis, sed in capite platearum dicit: quia et cum terrena agunt, summi videri appetunt, ut et lata itinera teneant ex voluptate de-

5. *Thren.* IV, 1. 13. MATTH. VII, 18.

lectationis, et tamen in platearum sint capite ex honore sanctitatis.

Nil quoque obstat, si sanctuarii lapides eosdem ipsos, quibus constructum sanctuarium existebat, accipimus: qui dispersi in platearum capite iacent, quando sacrorum ordinum viri terrenis actibus ex desiderio inserviunt, ex quorum prius officio sanctitatis gloria stare videbatur. Secularia itaque negotia aliquando ex compassione toleranda sunt, nunquam vero ex amore requirenda, ne, cum mentem diligentis aggravant, hanc suo victam pondere ad ima de coelestibus mergant. At contra, nonnulli gregis quidem curam suscipiunt, sed sic sibimet vacare ad spiritalia appetunt, ut rebus exterioribus nullatenus occupentur. Qui cum curare corporalia funditus negligunt, subditorum necessitatibus minime concurrunt. Quorum nimirum praedicatio plerumque despicitur: quia, dum delinquentium facta corripiunt, sed tamen eis necessaria praesentis vitae non tribuunt, nequaquam libenter audiuntur. Egentis etenim mentem doctrinae sermo non penetrat, si hunc apud eius animum manus misericordiae non commendat. Tunc autem verbi semen facile germinat, quando hoc in audientis pectore pietas praedicantis rigat. Unde rectorem necesse est, ut interiora possit infundere, cogitatione innoxia etiam exteriora providere. Sic itaque pastores erga interiora studia subditorum suorum ferveant, quatenus in eis exterioris quoque vitae providentiam non relinquant. Nam quasi iure, ut diximus, a percipienda praedicatione gregis animus frangitur, si cura exterioris subsidii a pastore negligatur. Unde et primus pastor sollicite admonet, dicens: « Seniores, qui « in vobis sunt, obsecro consenior et testis Christi passio- « num, qui et eius, quae in futuro revelanda est, gloriae « communicator, pascite qui in vobis est, gregem Dei ».

32. I Pet. V, 1.

Qui hoc in loco passionem cordis an corporis suaderet aperuit, cum protinus adiunxit: « Providentes non coacte « sed spontanee secundum Deum neque turpis lucri gratia, « sed voluntarie ». Quibus profecto verbis pastoribus pie praecavetur, ne dum subiectorum inopiam satiant, se mucrone ambitionis occidant, ne, cum per eos carnis subsidiis reficiuntur proximi, ipsi remaneant a iustitiae pane ieiuni. Hanc pastorum sollicitudinem Paulus excitat, dicens: « Qui « suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem « negavit, et est infideli deterior ». Inter haec itaque metuendum semper est, et vigilanter intuendum, ne, dum cura ab eis exterior agitur, ab interna intentione mergantur. Plerumque enim, ut praediximus, corda rectorum dum temporali sollicitudini incaute deserviunt, ab intimo amore frigescunt; et foras fusa oblivisci non metuunt, quia animarum regimina susceperunt. Sollicitudo ergo, quae subditis exterius impenditur, sub certa necesse est mensura teneatur. Unde bene ad Ezechielem dicitur: « Sacerdotes « caput suum non radent, neque comam nutrient, sed ton- « dentes attondent capita sua ». Sacerdotes namque iure vocati sunt, qui ut sacrum ducatum praebeant, fidelibus praesunt. Capilli vero in capite exteriores sunt cogitationes in mente: qui, dum super cerebrum insensibiliter oriuntur curas vitae praesentis designant, quae ex sensu negligenti quia importune aliquando prodeunt, quasi nobis non sentientibus procedunt. Quia igitur cuncti qui praesunt, habere quidem sollicitudines exteriores debent, nec tamen eis vehementer incumbere, sacerdotes recte et caput prohibentur radere et comam nutrire, ut cogitationes carnis de vita subditorum, nec a se funditus amputent, nec rursum ad crescendum nimis relaxent. Ubi et bene dicitur: « Ton- « dentes tondent capita sua », ut videlicet curae temporalis

10. I *Tim.* V, 8. 20. EZECH. XLIV, 20.

sollicitudinis et quantum necesse est, prodeant, et tamen recidantur citius, ne immoderatius excrescant. Dum igitur et per administratam exteriorem providentiam corporum vita protegitur, et rursus per moderatam cordis intentionem non impeditur, capilli in capite sacerdotis et servantur, ut cutem cooperiant, et resecantur, ne oculos claudant.

Cap. VIII. Ne placere rector suo studio hominibus appetat, sed tamen ad quod placere debeat, intendat. Inter haec quoque necesse est, ut rector solerter invigilet, ne hunc cupido placendi hominibus pulset: nec cum studiose interiora penetrat, cum provide exteriora subministrat, se magis a subditis diligi quam veritatem quaerat, ne cum bonis actibus fultus a mundo videtur alienus, hunc auctori reddat extraneum amor suus. Hostis namque Redemtoris est, qui per recta opera quae facit, eius vice ab Ecclesia amari concupiscit; quia adulterinae cogitationis reus est, si placere puer sponsae oculis appetit, per quem sponsus dona transmisit. Qui nimirum amor proprius, cum rectoris mentem ceperit, aliquando hanc inordinate ad mollitiem, aliquando vero ad asperitatem rapit. Ex amore etenim suo mens rectoris in mollitiem vertitur, quia cum peccantes subditos respicit, ne erga hunc eorum dilectio torpeat, corripere non praesumit: nonnunquam vero errata subditorum quae increpare debuerat, adulationibus demulcet. Unde bene per Prophetam dicitur: « Vae his, qui consuunt « pulvillos sub omni cubito manus, et faciunt cervicalia sub « capite universae aetatis ad capiendas animas ». Pulvillos quippe sub omni cubito manus ponere, est cadentes a sua rectitudine animas, atque in huius mundi se delectatione reclinantes blanda adulatione refovere. Quasi enim pulvillo cubitus, vel cervicalibus caput iacentis excipitur, cum cor-

27. Ezech. XIII, 18.

reptionis duritia peccanti subtrahitur, eique mollities favoris adhibetur, ut in errore molliter iaceat, quem nulla asperitas contradictionis pulsat. Sed haec rectores qui semetipsos diligunt, his procul dubio exhibent, a quibus se noceri posse in studio gloriae temporalis timent. Nam quos nil contra se valere conspiciunt, hos nimirum asperitate rigidae semper invectionis premunt, nunquam clementer admonent, sed pastoralis mansuetudinis obliti, iure dominationis terrent. Quos recte per Prophetam divina vox increpat dicens: « Vos « autem cum austeritate imperabatis eis et cum potentia ». Plus enim se suo auctore diligentes iactanter erga subditos se erigunt, nec quid agere debeant, sed quid valeant attendunt: nil de se subsequenti iudicio metuunt, improbe de temporali potestate gloriantur: libet ut licenter et illicita faciant, et subditorum nemo contradicat. Qui ergo et prava studet agere, et tamen ad haec vult ceteros tacere, ipse sibimet testis est, quia plus veritate se appetit diligi, quam contra se non vult defendi. Nemo quippe est, qui ita vivat, ut aliquatenus non delinquat. Ille ergo se ipso amplius veritatem desiderat amari, qui sibi a nullo vult contra veritatem parci. Hinc etenim Petrus increpationem Pauli libenter accepit: hinc David correptionem subditi humiliter audivit: quia rectores boni, dum privato diligere amore se nesciunt, liberae puritatis verum a subditis obsequium humilitatis credunt. Sed inter haec necesse est, ut cura regiminis tanta moderaminis arte temperetur, quatenus subditorum mens cum quaedam recte sentire potuerit, sic in vocis libertatem prodeat, ut tamen libertas in superbiam non erumpat, ne dum fortasse immoderatius linguae eis libertas conceditur, vitae ab his humilitas amittatur. Sciendum quoque est, quod oporteat, ut rectores boni placere homi-

10. EZECH. XXXIV, 4.
22. Cfr. *Gal.* II, 11.
23. Cfr. II *Reg.* XII, 7.

nibus appetant, sed ut suae aestimationis dulcedine proximos in affectum veritatis trahant, non ut se amari desiderent, sed ut dilectionem suam quasi quandam viam faciant, per quam corda audientium ad amorem Conditoris introducant. Difficile quippe est, ut quamlibet recta denuncians praedicator, qui non diligitur, libenter audiatur. Debet ergo, qui praeest, et studere se diligi, quatenus possit audiri, et tamen amorem suum pro semetipso non quaerere, ne inveniatur ei, cui servire per officium cernitur, occulta cogitationis tyrannide resultare. Quod bene Paulus insinuat, cum sui nobis studii occulta manifestat dicens: « Sicut « et ego per omnia omnibus placeo ». Qui tamen rursus dicit: « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non « essem ». Placet ergo Paulus, et non placet: qui in eo, quod placere appetit, non se, sed per se hominibus placere veritatem quaerit.

CAP. IX. QUOD SCIRE SOLLICITE RECTOR DEBET, QUIA PLERUMQUE VITIA VIRTUTES SE ESSE MENTIUNTUR. Scire etiam rector debet, quod plerumque vitia virtutes se esse mentiuntur. Nam saepe sub parsimoniae nomine se tenacia palliat, contraque se effusio sub appellatione largitatis occultat. Saepe inordinata remissio pietas creditur, et effrenata ira spiritalis zeli virtus aestimatur. Saepe praecipitata actio velocitatis efficacia, atque agendi tarditas gravitatis consilium putatur. Unde necesse est, ut rector animarum virtutes ac vitia vigilanti cura discernat, ne aut cor tenacia occupet, et parcum se videri in dispensationibus exsultet: aut cum effuse quid perditur, largum se quasi miserando glorietur: aut remittendo, quod ferire debuit, ad aeterna supplicia subditos pertrahat: aut immaniter feriendo quod delinquitur, ipse gravius delinquat: aut hoc, quod agi recte

12. I *Cor.* X, 33. 14. *Gal.* I, 10.

ac graviter potuit, immature praeveniens laeviget: aut bonae actionis meritum differendo ad deteriora permutet.

CAP. X. QUAE ESSE DEBET RECTORIS DISCRETIO CORREPTIONIS ET DISSIMULATIONIS, FERVORIS ET MANSUETUDINIS. Sciendum quoque est, quod aliquando subiectorum vitia prudenter dissimulanda sunt, sed quia dissimulantur, indicanda: aliquando et aperte cognita mature toleranda, aliquando vero subtiliter et occulta perscrutanda: aliquando leniter arguenda, aliquando autem vehementer increpanda. Nonnulla quippe, ut diximus, prudenter dissimulanda sunt, sed quia dissimulantur, indicanda: ut cum delinquens et deprehendi se cognoscit et perpeti has, quas in se tacite tolerari considerat, augere culpas erubescat, seque se iudice puniat, quem sibi apud se rectoris patientia clementer excusat. Qua scilicet dissimulatione bene Iudaeam Dominus corripit, cum per Prophetam dicit: « Mentita es, et mei non es recordata, « neque cogitasti in corde tuo, quia ego tacens, et quasi « non videns ». Et dissimulavit ergo culpas, et innotuit, quia et contra peccatum tacuit et hoc ipsum tamen quia tacuerit dixit. Nonnulla autem vel aperte cognita mature toleranda sunt, cum videlicet rerum minime opportunitas congruit, ut aperte corrigantur. Nam secta immature vulnera deterius infervescunt, et nisi cum tempore medicamenta conveniant, constat procul dubio quod medendi officium amittant. Sed cum tempus subditis ad correptionem quaeritur, sub ipso culparum pondere patientia praesulis exercetur. Unde bene per Psalmistam dicitur: « Supra dorsum « meum fabricaverunt peccatores ». In dorso quippe onera sustinemus. Supra dorsum igitur suum fabricasse peccatores queritur, ac si aperte dicat: Quos corrigere nequeo, quasi superimpositum onus porto.

18. ISAI. LVII, 11. 28. *Psal.* CXXVIII, 3.

Nonnulla autem occulta subtiliter sunt perscrutanda, ut quibusdam signis erumpentibus rector in subditorum mente omne quod clausum latet, inveniat, et interveniente correptionis articulo ex minimis maiora cognoscat. Unde recte ad Ezechielem dicitur: « Fili hominis, fode parietem ». Unde mox idem propheta subiungit: « Et cum fodissem « parietem, apparuit ostium unum. Et dixit ad me: In- « gredere, et vide abominationes pessimas, quas isti faciunt « hic. Et ingressus vidi: et ecce omnis similitudo repti- « lium, et animalium abominatio, et universa idola domus « Israel depicta erant in pariete ». Per Ezechielem quippe praepositorum persona signatur, per parietem duritia subditorum. Et quid est parietem fodere, nisi acutis inquisitionibus duritiam cordis aperire? Quem cum fodisset, apparuit ostium: quia cum cordis duritia vel studiosis percunctationibus, vel maturis correptionibus scinditur, quasi quaedam ianua ostenditur, ex qua omnia in eo qui corripitur, cogitationum interiora videantur. Unde et bene illic sequitur: « Ingredere et vide abominationes pessimas, quas « isti faciunt hic ». Quasi ingreditur ut abominationes aspiciat, qui discussis quibusdam signis exterius apparentibus ita corda subditorum penetrat, ut cuncta ei, quae illicite cogitantur, innotescant. Unde et subdidit: « Et ingressus « vidi: et ecce omnis similitudo reptilium, et animalium « abominatio ». In reptilibus cogitationes omnino terrenae signantur, in animalibus vero iam quidem aliquantulum a terra suspensae, sed adhuc terrenae mercedis praemio requirentes. Nam reptilia toto ex corpore terrae inhaerent, animalia autem magna parte corporis a terra suspensa sunt, appetitu tamen gulae ad terram semper inclinantur. Reptilia itaque sunt intra parietem, quando cogitationes volvuntur in mente, quae a terrenis desideriis nunquam levantur. Ani-

5. Ezech. VIII, 8 sq.

malia quoque sunt intra parietem, quando et si qua iam iusta, si qua honesta cogitantur, appetendis tamen lucris temporalibus honoribusque deserviunt, et per semetipsa quidem iam quasi a terra suspensa sunt, sed adhuc per ambitum quasi per gulae desiderium sese ad ima submittunt. Unde et bene subditur: « Et universa idola domus Israel depicta « erant in pariete ». Scriptum quippe est: « Et avaritia, « quae est idolorum servitus ». Recte ergo post animalia idola describuntur quia etsi honesta actione nonnulli iam quasi a terra se erigunt, ambitione tamen inhonesta semetipsos ad terram deponunt. Bene autem dicitur: « Depicta erant »: quia, dum exteriorum rerum intrinsecus species attrahuntur, quasi in corde depingitur, quidquid fictis imaginibus deliberando cogitatur. Notandum itaque est, quia prius foramen in pariete, ac deinde ostium cernitur, et tunc demum occulta abominatio demostratur: quia nimirum uniuscuiusque peccati prius signa forinsecus, deinde ianua apertae iniquitatis ostenditur, et tunc demum omne malum quod intus latet, aperitur.

Nonnulla autem sunt leniter arguenda: nam cum non malitia, sed sola ignorantia vel infirmitate delinquitur, profecto necesse est, ut magno moderamine ipsa delicti correptio temperetur. Cuncti quippe, quousque in hac mortali carne subsistimus, corruptionis nostrae infirmitatibus subiacemus. Ex se ergo debet quisque colligere, qualiter alienae hunc oporteat imbecillitati misereri, ne contra infirmitatem proximi, si ad increpationis vocem ferventius rapitur, oblitus sui esse videatur. Unde bene Paulus admonet dicens: « Si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, « vos, qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu « mansuetudinis, considerans teipsum, ne et tu tenteris ». Ac si aperte dicat: Cum displicet ex aliena infirmitate

8. *Coloss.* III, 5. 31. *Gal.* VI, 1.

quod conspicis, pensa, quod es; ut in increpationis zelo se spiritus temperet, dum sibi quoque quod increpat, timet.

Nonnulla autem sunt vehementer increpanda, ut cum culpa ab auctore non cognoscitur, quanti sit ponderis, ab increpantis ore sentiatur. Et cum sibi quis malum, quod perpetravit laevigat, hoc contra se graviter ex corripientis asperitate pertimescat. Debitum quippe rectoris est supernae patriae gloriam per vocem praedicationis ostendere, quanta in huius vitae itinere tentamenta antiqui hostis lateant aperire, et subditorum mala quae tolerari leniter non debent, cum magna zeli asperitate corrigere, ne, si minus contra culpas accenditur, culparum omnium reus ipse teneatur. Unde bene ad Ezechielem dicitur: « Sume tibi laterem, et « pones eum coram te, et describes in eo civitatem Ieru- « salem ». Statimque subiungitur: « Et ordinabis adversus « eam obsidionem, et aedificabis munitiones, et comportabis « aggerem, et dabis contra eam castra, et pones arietes in « gyro ». Eique ad munitionem suam protinus subinfertur: « Et tu sume tibi sartaginem ferream, et pones eam mu- « rum ferreum inter te et inter civitatem ». Cuius enim Ezechiel propheta nisi magistrorum speciem tenet? Cui dicitur: « Sume tibi laterem, et pones eum coram te, et « describes in eo civitatem Ierusalem ».

Sancti quippe doctores sibi laterem sumunt, quando terrenum auditorum cor, ut doceant, apprehendunt. Quem scilicet laterem coram se ponunt, quia tota illud mentis intentione custodiunt. In quo et civitatem Ierusalem iubentur describere; quia praedicando terrenis cordibus curant summopere, quae sit supernae pacis visio demonstrare. Sed quia incassum gloria patriae coelestis agnoscitur, nisi et quanta hic irruant hostis callidi tentamenta noscantur, apte subiungitur: « Et ordinabis adversus eam obsidionem, et

18. EZECH. IV, 1-2.

« aedificabis munitiones ». Sancti quippe praedicatores obsidionem circa laterem, in quo Ierusalem civitas descripta est, ordinant, quando terrenae menti sed iam supernam patriam requirenti, quanta eam in huius vitae tempore vitiorum impugnet adversitas, demonstrant. Nam cum unumquodque peccatum, quomodo proficientibus insidietur ostenditur, quasi obsidio circa civitatem Ierusalem voce praedicatoris ordinatur. Sed quia non solum debent innotescere, qualiter vitia impugnent, verum etiam quomodo custoditae nos virtutes roborent, recte subiungitur: « Et aedificabis munitiones ». Munitiones quippe sanctus praedicator aedificat, quando, quae virtutes quibus resistant vitiis, demonstrat. Et quia crescente virtute plerumque bella tentationis augentur, recte adhuc additur: « et comportabis aggerem, et dabis contra eam castra, « et pones arietes in gyro ». Aggerem namque comportat, quando praedicator quisque molem crescentis tentationis enuntiat. Et contra Ierusalem castra erigit, quando rectae intentioni audientium hostis callidi circumspectas, et quasi incomprehensibiles insidias praedicit. Atque arietes in gyro ponit, cum tentationum aculeos in hac vita nos undique circumdantes et virtutum murum perforantes innotescit.

Sed cuncta haec licet subtiliter rector insinuet, nisi contra delicta singulorum aemulationis spiritu ferveat, nullam sibi in perpetuum absolutionem parat. Unde illic adhuc recte subiungitur: « Et tu sume tibi sartaginem ferream et « pones eam murum ferreum inter te et inter civitatem ». Per sartaginem quippe frixura mentis, per ferrum vero increpationis fortitudo signatur. Quid vero acrius doctoris mentem, quam zelus Dei frigit et excruciat? Unde Paulus huius sartaginis urebatur frixura, cum diceret: « Quis in« firmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et « ego non uror? » Et quia quisquis zelo Dei accenditur,

32. II *Cor.* XI, 29.

ne damnari ex negligentia debeat, forti in perpetuum custodia munitur, recte dicitur: « Pones eam murum ferreum « inter te et civitatem ». Sartago enim ferrea murus ferreus inter prophetam et civitatem ponitur: quia, cum nunc fortem zelum rectores exhibent, eundem zelum postmodum inter se et auditores suos fortem munitionem tenent, ne tunc ad vindictam destituti sint, si nunc fuerint in correptione dissoluti.

Sed inter haec sciendum est, quia dum ad increpationem se mens doctoris exasperat, difficile valde est, ut non aliquando et ad aliquid quod dicere non debet, erumpat. Et plerumque contingit, ut, dum culpa subditorum cum magna invectione corripitur, magistri lingua usque ad excessus verba pertrahatur. Cumque increpatio immoderate accenditur, corda delinquentium in desperatione deprimuntur. Unde necesse est, ut exasperatus rector, cum subditorum mentem plus quam debuit percussisse considerat, apud se semper ad poenitentiam recurrat, ut per lamenta veniam in conspectu veritatis obtineat, ex eo etiam, quod per zeli eius studium peccat. Quod figurate Dominus per Moysen praecipit dicens: « Si quis abierit cum amico suo simpli- « citer in silvam ad ligna caedenda, et lignum securis fu- « gerit manu, ferrumque lapsum de manubrio amicum eius « percusserit et occiderit, hic ad unam supradictarum ur- « bium fugiet, et vivet: ne forte proximus eius, cuius ef- « fusus est sanguis, doloris stimulo persequatur et appre- « hendat eum, et percutiat animam eius ». Ad silvam quippe cum amico imus, quoties ad intuenda subditorum delicta convertimur. Et simpliciter ligna succidimus, cum delinquentium vitia pia intentione resecamus. Sed securis manu fugit, cum sese increpatio plus quam necesse est, in asperitatem pertrahit. Ferrumque de manubrio prosilit, cum de correptione sermo durior excedit. Et amicum percutit et

26. *Deut.* XIX, 4-5.

occidit, quia auditorem suum prolata contumelia a spiritu dilectionis interficit. Correpti namque mens repente ad odium proruit, si hanc immoderata increpatio plus quam debuit affligit. Sed is, qui incaute ligna percutit et proximum extinguit, ad tres necesse est urbes fugiat, ut in una earum defensus vivat: quia, si ad poenitentiae lamenta conversus in unitate sacramenti sub spe et caritate absconditur, reus perpetrati homicidii non tenetur. Eumque extincti proximus, et cum invenerit, non occidit; quia, cum districtus iudex venerit, qui sese nobis per naturae nostrae consortium iunxit, ab eo procul dubio culpae reatum non expetit, quem sub eius venia fides, spes et caritas abscondit.

CAP. XI. QUANTUM RECTOR SACRAE LEGIS MEDITATIONIBUS ESSE DEBEAT INTENTUS. Sed omne hoc rite a rectore agitur, si supernae formidinis et dilectionis spiritu afflatus studiose quotidie sacri eloquii praecepta meditetur, ut in eo vim sollicitudinis, et erga coelestem vitam providae circumspectionis, quam humanae conversationis usus indesinenter destruit, divinae admonitionis verba restaurent, et qui ad vetustatem vitae per societatem secularium ducitur, ad amorem semper spiritalis patriae compunctionis adspiratione renovetur. Valde namque inter humana verba cor defluit: cumque indubitanter constet quod externis occupationum tumultibus impulsum a semetipso corruat, studere incessabiliter debet, ut per eruditionis studium resurgat. Hinc est enim, quod praelatum gregi discipulum Paulus admonet dicens: « Dum « venio, attende lectioni ». Hinc David ait: « Quomodo « dilexi legem tuam Domine, tota die meditatio mea est ». Hinc Moysi Dominus de portanda arca praecipit dicens: « Facies quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor « arcae angulos, faciesque vectes de lignis sethim, et ope-

27. I *Tim.* IV, 13. 28. *Psal.* CVIII, 97.

« ries auro, inducesque per circulos, qui sunt in arcae la- « teribus, ut portetur in eis, qui semper erunt in circulis, « nec unquam extrahentur ab eis ». Quid per arcam, nisi sancta Ecclesia figuratur? Cui quatuor circuli aurei per quatuor angulos iubentur adiungi quia in eo, quod per quatuor mundi partes dilatata tenditur, procul dubio quatuor sancti Evangelii libris accincta praedicatur. Vectesque de lignis sethim fiunt, qui eisdem ad portandum circulis inseruntur, quia fortes perseverantesque doctores velut imputribilia ligna quaerendi sunt, qui instructioni sacrorum voluminum semper inhaerentes sanctae Ecclesiae unitatem denuntient, et quasi intromissi circulis arcam portent. Vectibus quippe arcam portare, est bonis doctoribus sanctam Ecclesiam ad rudes infidelium mentes praedicando deducere. Qui auro quoque iubentur operiri, ut dum sermone aliis insonant, ipsi etiam vitae splendore fulgescant. De quibus apte subditur: « Qui semper erunt in circulis, nec unquam « extrahentur ab eis ». Quia nimirum necesse est, ut qui ad officium praedicationis excubant, a sacrae lectionis studio non recedant. Ad hoc namque vectes esse in circulis semper iubentur, ut, cum portari arcam opportunitas exigit, de intromittendis vectibus portandi tarditas nulla generetur: quia videlicet, cum spiritale aliquid a subditis pastor inquiritur ignominiosum valde est, si tunc quaerat discere, cum quaestionem debet enodare. Sed circulis vectes inhaereant, ut doctores semper in suis cordibus eloquia sacra meditantes testamenti arcam sine mora elevent, si quidquid necesse est, protinus docent. Unde bene primus pastor Ecclesiae pastores ceteros admonet dicens: « Parati semper ad satisfa- « ctionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis « est, spe ». Ac si aperte dicat: Ut ad portandum arcam nulla mora praepediat, vectes a circulis nunquam recedant.

3. *Exod.* XXV, 12. 31. I PET. III, 15.

SANCTI GREGORII PAPAE

REGULAE PASTORALIS LIBER

PARS TERTIA

Prologus. Quia igitur, qualis esse debeat pastor ostendimus, nunc qualiter doceat demonstremus. Ut enim longe ante nos reverendae memoriae Gregorius Nazianzenus edocuit, non una eademque cunctis exhortatio congruit, quia nec cunctos par morum qualitas adstringit. Saepe namque aliis officiunt quae aliis prosunt, quia et plerumque herbae quae haec animalia nutriunt, alia occidunt et lenis sibilus equos mitigat, catulos instigat. Et medicamentum quod hunc morbum imminuit alteri vires iungit, et panis qui vitam fortium roborat, parvulorum necat. Pro qualitate igitur audientium formari debet sermo doctorum, ut et ad sua singulis congruat, et tamen a communis aedificationis arte nunquam recedat. Quid enim sunt intentae mentes auditorum, nisi, ut ita dixerim, quaedam in cithara tensiones stratae chordarum, quas tangendi artifex, ut non sibimetipsi dissimile canticum faciat, dissimiliter pulsat? Et idcirco chordae consonam modulationem reddunt: quia uno quidem plectro, sed non uno impulsu feriuntur. Unde et doctor quisque, ut in una cunctos virtute caritatis aedificet,

1. In antiquis mss. titulus non habetur et quae sequuntur cap. XXIII et sq. componunt. Maurini atque Hurter titulum hunc habent: *Qualiter rector bene vivens, debeat docere et admonere subditos.*

3. Indicat Gregorius *Orationem I* Gregorii Nazianzeni *Apologeticam*, initio Ἥττημαι, in qua auctor causas exponit « ob quas « in Pontum fugerit posteaquam « presbyter creatus fuisset, ac rursum Nazianzum redierit: in qua « quae sacerdotis professio sit do« cet et qualem episcopum esse « oporteat ».

ex una doctrina non una eademque exhortatione tangere corda audientium debet.

Cap. I. Quanta debet esse diversitas in arte praedicationis. Aliter namque admonendi sunt viri, atque aliter feminae. Aliter iuvenes, aliter senes. Aliter inopes, aliter locupletes. Aliter laeti, aliter tristes. Aliter subditi, aliter praelati. Aliter servi, aliter domini. Aliter huius mundi sapientes, aliter hebetes. Aliter impudentes, aliter verecundi. Aliter protervi, aliter pusillanimes. Aliter impatientes, aliter patientes. Aliter benevoli, aliter invidi. Aliter simplices, aliter impuri. Aliter incolumes, aliter aegri. Aliter qui flagella metuunt, et propterea innocenter vivunt; aliter qui sic in iniquitate duruerunt, ut neque per flagella corrigantur. Aliter nimis taciti, aliter multiloquio vacantes. Aliter pigri, aliter praecipites. Aliter mansueti, aliter iracundi. Aliter humiles, aliter elati. Aliter pertinaces, aliter inconstantes. Aliter gulae dediti, aliter abstinentes. Aliter qui sua misericorditer tribuunt, aliter qui aliena rapere contendunt. Aliter qui nec aliena rapiunt, nec sua largiuntur; aliter qui et ea quae habent, tribuunt, et tamen aliena rapere non desistunt. Aliter discordes, aliter pacati. Aliter seminantes iurgia, aliter pacifici. Aliter qui sacrae legis verba non intelligunt recte; aliter qui recte quidem intelligunt, sed haec humiliter non loquuntur. Aliter qui cum digne praedicare valeant, prae nimia humilitate formidant; aliter quos a predicatione imperfectio vel aetas prohibet, et tamen praecipitatio impellit. Aliter qui in hoc quod temporaliter appetunt, prosperantur; aliter qui ea quidem quae mundi sunt concupiscunt, sed tamen adversitatis labore fatigantur. Aliter coniugiis obligati, aliter a coniugii nexibus liberi. Aliter admixtionem carnis experti, aliter ignorantes. Aliter qui peccata deplorant operum, aliter qui cogitationum. Aliter qui commissa plangunt, nec tamen

deserunt; aliter qui deserunt, nec tamen plangunt. Aliter qui illicita quae faciunt, etiam laudant; aliter qui accusant prava, nec tamen devitant. Aliter qui repentina concupiscentia superantur, atque aliter qui in culpa ex consilio ligantur. Aliter qui licet minima, crebro tamen illicita faciunt; aliter qui se a parvis custodiunt, sed aliquando in gravioribus demerguntur. Aliter qui bona nec inchoant, aliter qui inchoata minime consummant. Aliter qui mala occulte agunt et bona publice; aliter qui bona quae faciunt, abscondunt, et tamen quibusdam factis publice mala de se opinari permittunt. Sed quid utilitatis est, quod cuncta haec collecta numeratione transcurrimus, si non etiam admonitionis modos per singula, quanta possumus brevitate, pandamus? Aliter igitur admonendi sunt viri, atque aliter feminae: quia illis graviora, istis vero iniungenda sunt leviora: ut illos magna exerceant, istas autem levia demulcendo convertant. Aliter admonendi sunt iuvenes, atque aliter senes; quia illos plerumque severitas admonitionis ad profectum dirigit; istos vero ad meliora opera deprecatio blanda componit. Scriptum quippe est: « Seniorem ne increpaveris, « sed obsecra ut patrem ».

Cap. II. Quomodo admonendi sint inopes et divites. Aliter admonendi sunt inopes, atque aliter locupletes: illis namque offerre consolationis solatium contra tribulationem, istis vero inferre metum contra elationem debemus. Inopi quippe a Domino per Prophetam dicitur: « Noli timere, « quia non confunderis ». Cui non longe post blandiens dicit: « Paupercula tempestate convulsa ». Rursumque hanc consolatur dicens: « Elegi te in camino paupertatis ». At contra Paulus discipulo de divitibus dicit: « Divitibus huius

21. I *Tim.* V, 1.
27. Isai. LIV, 4.
28. Isai. LIV, 11.
29. Isai. XLVIII, 10.

« seculi praecipe non superbe sapere, neque sperare in in« certo divitiarum suarum ». Ubi notandum valde est, quod humilitatis doctor memoriam divitum faciens non ait: Roga, sed Praecipe: quia etsi impendenda est pietas infirmitati, honor tamen non debetur elationi. Talibus ergo rectum quod dicitur, tanto rectius iubetur, quanto et in rebus transitoriis altitudine cogitationis intumescunt. De his in Evangelio Dominus dicit: « Vae vobis divitibus, qui « habetis consolationem vestram ». Quia enim quae sunt aeterna gaudia nesciunt, ex praesentis vitae abundantia consolantur. Offerenda est ergo eis consolatio, quos caminus paupertatis excoquit; atque illis inferendus est timor, quos consolatio gloriae temporalis extollit; ut et illi discant, quia divitias quas non conspiciunt possident, et isti cognoscant, quia eas quas conspiciunt nequaquam tenere possunt. Plerumque tamen personarum ordinem permutat qualitas morum, ut sit dives humilis, sit pauper elatus. Unde mox praedicantis lingua cum audientis debet vita componi; ut tanto districtius in paupere elationem feriat, quanto eam nec illata paupertas inclinat, et tanto lenius humilitatem divitum mulceat, quanto eos nec abundantia, quae sublevat, exaltat.

Nonnunquam tamen etiam superbus dives exhortationis blandimento placandus est, quia et plerumque dura vulnera per lenia fomenta mollescunt, et furor insanorum saepe ad salutem medico blandiente reducitur; cumque eis in dulcedine condescenditur, languor insaniae mitigatur. Neque enim negligenter intuendum est, quod cum Saulem spiritus adversus invaderet, apprehensa David cithara eius vesaniam sedabat. Quid enim per Saulem, nisi elatio potentum, et quid per David innuitur, nisi humilis vita sanctorum? Cum ergo Saul ab immundo spiritu arripitur, David canente eius

2. I *Tim.* VI, 17. 9. Luc. VI, 24.

vesania temperatur: quia cum sensus potentum per elationem in furorem vertitur, dignum est, ut ad salutem mentis quasi dulcedine citharae locutionis nostrae tranquillitate revocetur. Aliquando autem cum huius seculi potentes arguuntur, prius per quasdam similitudines velut de alieno negotio requirendi sunt, et cum rectam sententiam quasi in alterum protulerint, tunc modis congruentibus de proprio reatu feriendi sunt, ut mens temporali potentia tumida contra corripientem nequaquam se erigat, quae suo sibi iudicio superbiae cervicem calcat; et in nulla sui defensione se exerceat, quam sententia proprii oris ligat. Hinc est enim, quod Nathan propheta arguere regem venerat, et quasi de causa pauperis contra divitem iudicium quaerebat; ut prius rex sententiam diceret, et reatum suum postmodum audiret, quatenus nequaquam iustitiae contradiceret, quam ipse in se protulisset. Vir itaque sanctus et peccatorem considerans et regem miro ordine audacem reum prius per confessionem ligare studuit, et postmodum per invectionem secare. Celavit paululum quem quaesivit, sed percussit repente quem tenuit. Pigrius enim fortasse incideret, si ab ipso sermonis exordio aperte culpam ferire voluisset, sed praemissa similitudine eam, quam occultabat, exacuit increpationen. Ad aegrum medicus venerat, secandum vulnus videbat, sed de patientia aegri dubitabat. Abscondit igitur ferrum medicinale sub veste, quod eductum subito fixit in vulnere, ut secantem gladium sentiret aeger, antequam cerneret, ne, si ante cerneret, sentire recusaret.

Cap. III. Quomodo admonendi laeti et tristes. Aliter admonendi sunt laeti, atque aliter tristes. Laetis videlicet inferenda sunt tristia quae sequuntur ex supplicio; tristibus vero inferenda sunt laeta, quae promittuntur ex

16. Cfr. II *Reg.* XII, 4 sq.

regno. Discant laeti ex minarum asperitate, quod timeant; audiant tristes praemiorum gaudia, de quibus praesumant. Illis quippe dicitur: « Vae vobis, qui ridetis nunc, quoniam « flebitis »: isti vero eodem magistro docente audiunt: « Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium « vestrum nemo tollet a vobis ». Non nulli autem laeti vel tristes non rebus fiunt, sed conspersionibus exsistunt. Quibus profecto intimandum est, quod quaedam vitia quibusdam conspersionibus iuxta sunt. Habent enim laeti ex propinquo luxuriam, tristes iram. Unde necesse est, ut non solum quisque consideret, quod ex conspersione sustinet, sed etiam quod ex vicino deterius perurget; ne, dum nequaquam pugnat contra hoc quod tolerat, ei quoque, a quo se liberum aestimat, vitio succumbat.

Cap. IV. Quomodo admonendi subditi et praelati. Aliter admonendi sunt subditi, atque aliter praelati. Illos ne subiectio conterat, istos ne locus superior extollat. Illi ne minus quae iubentur, impleant, isti ne plus iusto iubeant quae compleantur. Illi ut humiliter subiaceant, isti ut temperanter praesint. Nam quod intelligi et figuraliter potest, illis dicitur: « Filii, obedite parentibus vestris in Domino »: istis vero praecipitur: « Et patres, nolite ad iracundiam pro- « vocare filios vestros ». Illi discant, quomodo ante occulti arbitri oculos sua interiora componant, isti quomodo etiam commissis sibi exempla bene vivendi exterius praebeant.

Scire etenim praelati debent, quia si perversa unquam perpetrant, tot mortibus digni sunt, quot ad subditos suos perditionis exempla transmittunt. Unde necesse est, ut tanto se cautius a culpa custodiant, quanto per prava,

4. Luc. VI, 25.
6. Iohann. XVI, 22.
7. *conspersio*: natura seu indoles.
23. *Coloss.* III, 20.

quae faciunt, non soli moriuntur, sed aliarum animarum, quas pravis exemplis destruxerunt, rei sunt. Unde admonendi sunt illi, ne districtius puniantur, si absoluti reperiri nequiverint saltem de se: isti, ne de subditorum erratibus iudicentur, etiamsi se iam de se securos inveniunt. Illi, ut tanto circa se sollicitius vivant, quanto eos aliena cura non implicat: isti vero, ut sic aliorum curas expleant, quatenus et suas agere non desistant, et sic in propria sollicitudine ferveant, ut a commissorum custodia minime torpescant. Illi enim sibimet vacanti dicitur: « Vade ad formicam, o piger, et considera vias eius, « et disce sapientiam ». Iste autem terribiliter admonetur, cum dicitur: « Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, de« fixisti apud extraneum manum tuam, et illaqueatus es « verbis oris tui, et captus propriis sermonibus ». Spondere namque pro amico, est alienam animam in periculo suae conversationis accipere. Unde et apud extraneum manus defigitur, quia apud curam sollicitudinis, quae ante deerat, mens ligatur. Verbis vero oris sui illaqueatus est, ac propriis sermonibus captus, quia, dum commissis sibi cogitur bona dicere, ipsum prius necesse est, quae dixerit, custodire. Illaqueatur igitur verbis oris sui, dum ratione exigente constringitur, ne eius vita ad aliud, quam admonet, relaxetur. Unde apud districtum iudicem cogitur tanta in opere exsolvere, quanta eum constat aliis voce praecepisse. Ubi et bene mox exhortatio subditur, ut dicatur: « Fac ergo, « quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia indicisti in « manus proximi tui: discurre, festina, suscita amicum « tuum; ne dederis somnum oculis tuis, ne dormitent pal« pebrae tuae ». Quisquis enim ad vivendum aliis in exemplo praeponitur, non solum ut ipse vigilet, sed etiam

12. *Prov.* VI, 6.
15. *Prov.* VI, 1.
30. *Prov.* VI, 3.

ut amicum suscitet, admonetur. Ei namque vigilare bene vivendo non sufficit, si non et illum, cui praeest, a peccati torpore disiungit. Bene autem dicitur: « Ne dederis som-« num oculis tuis, ne dormitent palpebrae tuae ». Somnum quippe oculis dare, est intentione cessante subditorum curam omnino negligere. Palpebrae vero dormitant, cum cogitationes nostrae ea, quae in subditis arguenda cognoscunt, pigredine deprimente dissimulant. Plene enim dormire est commissorum acta nec scire, nec corrigere. Non autem dormire, sed dormitare est, quae quidem reprehendenda sunt cognoscere, sed tamen propter mentis taedium dignis ea increpationibus non emendare. Dormitando vero oculus ad plenissum somnum ducitur, quia dum plerumque qui praeest malum quod cognoscit non resecat, ad hoc quandoque negligentiae suae merito pervenit, ut quod a subiectis delinquitur, nec agnoscat.

Admonendi sunt itaque qui praesunt, ut per circumspectionis studium oculos pervigiles intus et in circuitu habeant, et coeli animalia fieri contendant. Ostensa quippe coeli animalia in circuitu et intus oculis plena describuntur. Dignum quippe est, ut cuncti qui praesunt, intus atque in circuitu oculos habeant, quatenus et interno iudici in semetipsis placere studeant, et exempla vitae exterius praebentes ea etiam quae in aliis sunt corrigenda, deprehendant.

Admonendi sunt subditi, ne praepositorum suorum vitam temere iudicent, si quid eos fortasse agere reprehensibiliter vident, ne unde mala recte redarguunt, inde per elationis impulsum in profundiora mergantur. Admonendi sunt, ne cum culpas praepositorum considerant, contra eos audaciores fiant, sed sic, si qua valde sunt eorum prava, apud semetipsos diiudicent, ut tamen divino timore constricti, ferre sub eis iugum reverentiae non recusent. Quod melius ostendimus, si David factum ad medium deducamus. Saul quippe persecutor, cum ad purgandum ventrem spe-

luncam fuisset ingressus, illic cum viris suis David inerat, qui iam tam longo tempore persecutionis eius mala tolerabat. Cumque eum viri sui ad feriendum Saul accenderent, fregit eos responsionibus, quia manum mittere in Christum Domini non deberet. Qui tamen occulte surrexit, et oram chlamydis eius abscidit. Quid enim per Saul, nisi mali rectores: quid per David, nisi boni subditi designantur? Saul igitur ventrem purgare, est pravos praepositos conceptam in corde malitiam usque ad opera miseri odoris extendere, et cogitata apud se noxia factis exterioribus exsequendo monstrare. Quem tamen David ferire metuit, quia piae subditorum mentes ab omni se peste obtrectationis abstinentes praepositorum vitam nullo linguae gladio percutiunt, etiam cum de imperfectione reprehendunt. Qui et si quando pro infirmitate sese abstinere vix possunt, ut extrema quaedam atque exteriora praepositorum mala, sed tamen humiliter loquantur, quasi oram chlamydis silenter incidunt: quia videlicet, dum praelatae dignitati saltem innoxie et latenter derogant, quasi regis superpositi vestem foedant; sed tamen ad semetipsos redeunt, seque vehementissime vel de tenuissima verbi laceratione reprehendunt. Unde bene et illic scriptum est: « Post haec David percussit cor suum eo quod « abscidisset oram chlamydis Saul ». Facta quippe praepositorum oris gladio ferienda non sunt, etiam cum recte reprehendenda iudicantur. Si quando vero contra eos vel in minimis lingua labitur, necesse est, ut per afflictionem poenitentiae cor prematur: quatenus ad semetipsum redeat, et cum praepositae potestati deliquerit, eius contra se iudicium, a quo sibi praelata est, perhorrescat. Nam cum praepositis delinquimus, eius ordinationi, qui eos nobis praetulit, obviamus. Unde Moyses quoque, cum contra se et Aaron conqueri populum cognovisset, ait: « Nos enim quid

6. Cfr. I *Reg*. XXIV, 4. 23. I *Reg*. XXIV, 6.

« sumus? Nec contra nos est murmur vestrum, sed contra « Dominum ».

CAP. V. QUOMODO ADMONENDI SERVI ET DOMINI. Aliter admonendi sunt servi, atque aliter domini. Servi scilicet, ut in se semper humilitatem conditionis aspiciant: domini vero, ut naturae suae, qua aequaliter sunt cum servis conditi, memoriam non amittant. Servi admonendi sunt, ne dominos despiciant, ne Deum offendant, si ordinationi illius superbiendo contradicunt: domini quoque admonendi sunt, quia contra Deum de munere eius superbiunt, si eos, quos per conditionem tenent subditos, aequales sibi per naturae consortium non agnoscunt. Isti admonendi sunt, ut sciant se servos esse dominorum: illi admonendi sunt, ut cognoscant se conservos esse servorum. Istis namque dicitur: « Servi, obedite dominis carnalibus ». Et rursum: « Quicunque sunt sub iugo servi, dominos suos omni ho« nore dignos arbitrentur »; illis autem dicitur: « Et vos « domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes quod « et illorum et vester Dominus est in coelis ».

CAP. VI. QUOMODO ADMONENDI SAPIENTES ET HEBETES. Aliter admonendi sunt sapientes huius seculi, atque aliter hebetes. Sapientes quippe admonendi sunt, ut amittant scire quae sciunt; hebetes quoque admonendi sunt, ut appetant scire quae nesciunt. In illis hoc primum destruendum est, quod se sapientes arbitrantur: in istis iam aedificandum est, quidquid de superna sapientia cognoscitur; quia dum minime superbiunt, quasi ad suscipiendum aedificium corda paraverunt. Cum illis laborandum est, ut sapientius stulti fiant, stultam sapientiam deserant, et sapientem

2. *Exod.* XVI, 8.
15. *Coloss.* III, 22.
17. I *Tim.* VI, 1.
19. *Eph.* VI, 9.

Dei stultitiam discant; istis vero praedicandum est, ut ab ea quae putatur stultitia, ad veram sapientiam vicinius transeant. Illis namque dicitur: « Si quis videtur inter vos « sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat, ut sit sapiens »: istis vero dicitur: « Non multi sapientes secundum car- « nem ». Et rursum: « Quae stulta sunt mundi, elegit « Deus, ut confundat sapientes ». Illos plerumque ratiocinationis argumenta, istos nonnunquam melius exempla convertunt. Illis nimirum prodest, ut in suis allegationibus victi iaceant: istis vero aliquando sufficit, ut laudabilia aliorum facta cognoscant. Unde et magister egregius, sapientibus et insipientibus debitor, cum Hebraeorum quosdam sapientes, quosdam vero etiam tardiores admoneret illis de completione Testamenti veteris loquens eorum sapientiam argumento superavit dicens: « Quod enim antiquatur et « senescit, prope interitum est ». Cum vero solis exemplis quosdam trahendos cerneret, in eadem epistola adiunxit: « Sancti ludibria et verbera experti, insuper et vincula et « carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione « gladii mortui sunt ». Et rursum: « Mementote praepo- « sitorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, « quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem »: quatenus et illos victrix ratio frangeret, et istos ad maiora conscendere imitatio blanda suaderet.

Cap. VII. Quomodo admonendi impudentes et verecundi. Aliter admonendi sunt impudentes, atque aliter verecundi. Illos namque ab impudentiae vitio non nisi increpatio dura compescit: istos autem plerumque ad melius exhortatio modesta componit. Illi se delinquere nesciunt, nisi etiam a pluribus increpentur: istis plerumque ad con-

4. I *Cor.* III, 18.
6. I *Cor.* I, 26.
7. I *Cor.* I, 27.
16. *Hebr.* VIII, 13.
20. *Hebr.* XI, 36, 37.
22. *Hebr.* XIII, 7.

versionem sufficit, quod eis doctor mala sua saltem leniter ad memoriam reducit. Illos melius corrigit, qui invehendo reprehendit: istis autem maior profectus adducitur, si hoc, quod in eis reprehenditur, quasi ex latere tangatur. Impudentem quippe Iudaeorum plebem Dominus aperte increpans ait: « Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti « erubescere ». Et rursum verecundantem refovet dicens: « Confusionis adolescentiae tuae oblivisceris, et opprobrii « viduitatis tuae non recordaberis, quia dominabitur tui, qui « fecit te ». Impudenter quoque delinquentes Galatas aperte Paulus increpat dicens: « O insensati Galatae, quis vos fa- « scinavit? » Et rursum: « Sic stulti estis ut, cum spiritu « coeperitis, nunc carne consummemini? » Culpas vero verecundantium quasi compatiens reprehendit dicens: « Ga- « visus sum in Domino vehementer, quoniam tandem ali- « quando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis: oc- « cupati enim eratis », ut et illorum culpas increpatio dura detegeret, et horum negligentiam mollior sermo velaret.

Cap. VIII. Quomodo admonendi protervi et pusillanimes. Aliter admonendi sunt protervi, atque aliter pusillanimes. Illi enim, dum valde de se praesumunt, exprobrando ceteros dedignantur: isti autem dum nimis infirmitatis suae sunt conscii, plerumque in desperationem cadunt. Illi singulariter summa aestimant cuncta quae agunt; isti vehementer despecta putant esse quae faciunt, et idcirco in desperatione franguntur. Subtiliter itaque ab arguente discutienda sunt opera protervorum, ut in quo sibi placent, ostendantur quia Deo displicent.

Tunc enim protervos melius corrigimus, cum ea quae bene egisse se credunt, male acta monstramus: ut unde

7. Ier. III, 3.
10. Isai. LIV, 4.
13. *Gal.* III, 1, 3.
17. *Phil.* IV, 10.

adepta gloria creditur, inde utilis subsequatur confusio. Nonnunquam vero, cum se vitium proterviae minime perpetrare cognoscunt, compendiosius ad correctionem veniunt, si alterius culpae manifestioris ex latere requisitae improperio confunduntur: ut ex eo quod defendere nequeunt, cognoscant se tenere improbe quod defendunt. Unde cum proterve Paulus Corinthios adversum se invicem videret inflatos, ut alius Pauli, alius Apollo, alius Cephae, alius Christi esse se diceret, incestus culpam in medium deduxit quae apud eos et perpetrata fuerat, et incorrecta remanebat, dicens: « Auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, « qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris quis habeat. « Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis ut tolle- « retur de medio vestrum, qui hoc opus fecit ». Ac si aperte dicat: Quid vos per proterviam huius vel illius dicitis, qui per dissolutionem negligentiae nullius vos esse monstratis?

At contra, pusillanimes aptius ad iter bene agendi reducimus, si quaedam illorum bona ex latere requiramus, ut dum in eis alia reprehendendo corripimus, alia amplectendo laudemus: quatenus eorum teneritudinem laus audita nutriat, quam culpa increpata castigat. Plerumque autem utilius apud illos proficimus, si et eorum bene gesta memoramus. Et si qua ab eis inordinate gesta sunt, non iam tamquam perpetrata corripimus, sed quasi adhuc ne perpetrari debeant prohibemus, ut et illa quae approbamus, illatus favor augeat, et contra ea quae reprehendimus, magis apud pusillanimes exhortatio verecunda convalescat. Unde idem Paulus cum Thessalonicenses in accepta praedicatione perdurantes, quasi de vicino mundi termino quadam cognosceret pusillanimitate turbatos, prius in eis quae fortia prospicit laudat, et caute monendo postmodum, quae infirma sunt roborat. Ait enim: « Gratias agere debemus Deo

9. Cfr. I *Cor.* I, 12; III, 4. 14. I *Cor.* V, 1.

« semper pro vobis fratres, ita ut dignum est, quoniam su- « percrescit fides vestra, et abundat caritas uniuscuiusque ve- « strum in invicem: ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur « in ecclesiis Dei, pro patientia vestra et fide ».

Qui cum blanda haec vitae eorum praeconia praemisisset, paulo post subdidit dicens: « Rogamus autem vos, « fratres, per adventum Domini nostri Iesu Christi, et no- « strae congregationis in ipsum, ut non cito moveamini a « vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque « per sermonem, neque per epistolam tamquam per nos mis- « sam, quasi instet dies Domini ». Egit enim verus doctor, ut prius audirent laudati quod recognoscerent, et postmodum, quod exhortati sequerentur: quatenus eorum mentem, ne admonitio subiuncta concuteret, laus praemissa solidaret, et qui commotos eos vicini finis suspicione cognoverat, non iam redarguebat motos, sed quasi transacta nesciens, adhuc commoveri prohibebat, ut dum de ipsa levitate motionis praedicatori suo se incognitos crederent, tanto reprehensibiles fieri, quanto et cognosci ab illo formidarent.

Cap. IX. QUOMODO ADMONENDI SINT IMPATIENTES ET PATIENTES. Aliter admonendi sunt impatientes, atque aliter patientes. Dicendum namque est impatientibus, quia dum refrenare spiritum negligunt, per multa etiam, quae non appetunt, iniquitatum abrupta rapiuntur; quia videlicet mentem impellit furor quo non trahit desiderium, et agit commota velut nesciens, unde post doleat sciens. Dicendum quoque impatientibus, quia dum motionis impulsu praecipites quaedam velut alienati peragunt, vix mala sua postquam fuerint perpetrata, cognoscunt. Qui dum perturbationi suae minime obsistunt, etiam si qua a se tranquilla mente fuerant bene gesta confundunt, et improviso impulsu

1. II *Thess.* I, 3. 11. II *Thess.* II, 1.

destruunt, quidquid forsitan diu labore provido construxerunt. Ipsa namque, quae mater est omnium custosque virtutum, per impatientiae vitium virtus amittitur caritatis. Scriptum quippe est: « Caritas patiens est ». Igitur cum minime est patiens, caritas non est. Per hoc quoque impatientiae vitium ipsa virtutum nutrix doctrina dissipatur. Scriptum namque est: « Doctrina viri per patientiam no« scitur ». Tanto ergo quisque minus ostenditur doctus, quanto minus convincitur patiens. Neque enim potest veraciter bona docendo impendere, si vivendo nescit aequanimiter aliena mala tolerare.

Per hoc quoque impatientiae vitium plerumque mentem arrogantiae culpa transfigit, quia dum despici in mundo hoc quisque non patitur, bona si qua sibi occulta sunt ostentare conatur, atque sic per impatientiam usque ad arrogantiam ducitur: dumque ferre despectionem non potest, detegendo semetipsum in ostentatione gloriatur. Unde scriptum est: « Melior est patiens arrogante ». Quia videlicet eligit patiens quaelibet mala perpeti, quam per ostentationis vitium bona sua occulta cognosci. At contra eligit arrogans bona de se vel falsa iactari, ne mala possit vel minima perpeti. Quia igitur cum patientia relinquitur, etiam bona reliqua quae iam gesta sunt destruuntur, recte ad Ezechielem in altari Dei fieri fossa praecipitur, ut in ea videlicet superposita holocausta serventur. Si enim in altari fossa non esset, omne quod in eo sacrificium reperiret, superveniens aura dispergeret. Quid vero accipimus altare Dei, nisi animam iusti, quae, quot bona egerit, tot super se ante eius oculos sacrificia imponit? Quid autem est altaris fossa, nisi bonorum patientia, quae, dum mentem ad adversa toleranda humiliat, quasi more foveae hanc in imo positam demon-

4. I. *Cor.* XIII, 4.
8. *Prov.* XIX, 11.
18. *Eccl.* VII, 9.
25. Cfr. EZECH. XLIII, 13.

strat? Fossa ergo in altari fiat, ne superpositum sacrificium aura dispergat: id est, electorum mens patientiam custodiat, ne commota vento impatientiae et hoc, quod bene operata est, amittat. Bene autem haec eadem fossa unius cubiti esse monstratur quia nimirum, si patientia non deseritur, unitatis mensura servatur. Unde et Paulus ait: « Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem « Christi ». Lex quippe Christi est caritas unitatis, quam soli perficiunt, qui nec cum gravantur, excedunt. Audiant impatientes, quod scriptum est: « Melior est patiens viro « forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium ». Minor enim est victoria urbium, quia extra sunt quae subiguntur: valde autem maius est, quod per patientiam vincitur; quia ipse a se animus superatur, et semetipsum sibimetipsi subiicit, quando eum patientia intra se frenare compellit. Audiant impatientes, quod electis suis Veritas dicit: « In patientia vestra possidebitis animas vestras ». Sic enim conditi mirabiliter sumus, ut ratio animam et anima possideat corpus. Ius vero animae a corporis possessione repellitur, si non prius anima a ratione possidetur. Custodem igitur conditionis nostrae patientiam Dominus esse monstravit, qui in ipsa nos possidere nosmetipsos docuit. Quanta ergo sit impatientiae culpa cognoscimus, per quam et hoc ipsum amittimus possidere, quod sumus. Audiant impatientes, quod per Salomonem rursum dicitur: « Totum « spiritum suum profert stultus, sapiens autem differt et « reservat in posterum ». Impatientia quippe impellente agitur, ut totus foras spiritus proferatur, quem idcirco perturbatio citius eiicit, quia nulla interius disciplina sapientiae circumcludit. Sapiens autem differt, et reservat in posterum. Laesus enim in praesens se ulcisci non desiderat, quia etiam

5. Cfr. Ezech. XLIII, 13.
8. *Gal.* VI, 2.
11. *Prov.* XVI, 32.
17. Luc. XXI, 19.
27. *Prov.* XXIX, 11.

tolerans parci optat, sed tamen iuste vindicari omnia extremo iudicio non ignorat.

At contra admonendi sunt patientes, ne in eo quod exterius portant, interius doleant: ne tantae virtutis sacrificium quod integrum foras immolant, intus malitiae peste corrumpant, et cum ab hominibus non agnoscitur, sed tamen sub divina examinatione peccatur, tanto deterior culpa doloris fiat, quanto sibi ante homines virtutis speciem vindicat.

Dicendum itaque est patientibus, ut studeant diligere, quos sibi necesse est tolerare, ne si patientiam dilectio non sequatur, in deteriorem culpam odii virtus ostensa vertatur. Unde Paulus cum diceret: « Caritas patiens est », illico adiunxit: « benigna est »: videlicet ostendens quia, quos ex patientia tolerat, amare etiam ex benignitate non cessat. Unde idem doctor egregius cum patientiam discipulis suaderet, dicens: « Omnis amaritudo et ira et indignatio et « clamor et blasphemia tollatur a vobis »: quasi cunctis exterius iam bene compositis ad interiora convertitur, dum subiungit: « Cum omni malitia »: quia nimirum frustra indignatio, clamor et blasphemia ab exterioribus tollitur, si in interioribus vitiorum mater malitia dominatur, et incassum foras nequitia ex ramis inciditur, si surrectura multiplicius intus in radice servatur. Unde et per semetipsam Veritas dicit: « Diligite inimicos vestros, bene facite his « qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calum- « niantibus vos ». Virtus itaque est coram hominibus, adversarios tolerare; sed virtus coram Deo, diligere: quia hoc solum Deus sacrificium accipit, quod ante eius oculos in altari boni operis flamma caritatis incendit. Hinc est quod rursum quibusdam patientibus, nec tamen diligentibus dicit:

14. I *Cor.* XIII, 14.
18. *Eph.* IV, 31.
27. Luc. VI, 27.

« Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem « in oculo tuo non vides? » Perturbatio quippe impatientiae, festuca est; malitia vero in corde, trabes in oculo. Illam namque aura tentationis agitat, hanc autem consummata nequitia pene immobiliter portat. Recte vero illic subiungitur: « Hypocrita, eiice primum trabem de oculo tuo, « et tunc videbis eiicere festucam de oculo fratris tui ». Ac si dicatur menti iniquae interius dolenti, et sanctam se exterius per patientiam demonstranti: Prius a te molem malitiae excute, et tunc alios de impatientiae levitate reprehende, ne, dum non studes simulationem vincere, peius tibi sit aliena prava tolerare.

Evenire etiam plerumque patientibus solet, ut eo quidem tempore, quo vel adversa patiuntur vel contumelias audiunt, nullo dolore pulsentur, et sic patientiam exhibeant, ut custodire etiam cordis innocentiam non omittant: sed cum post paululum haec ipsa quae pertulerint, ad memoriam revocant, igne se doloris inflammant, argumenta ultionis inquirunt, et mansuetudinem, quam tolerantes habuerunt, retractantes in malitiam vertunt. Quibus citius a praedicante succurritur, si, quae sit huius permutationis causa, pandatur. Callidus namque adversarius bellum contra duos movet, unum videlicet inflammans, ut contumelias prior inferat, alterum provocans, ut contumelias laesus reddat. Sed plerumque dum huius iam victor est qui iniuriam persuasus irrogat, ab illo vincitur qui illatam sibi aequanimiter portat. Unius ergo victor, quem commovendo subiugavit, tota contra alterum virtute se erigit, eumque obsistentem fortiter et vincentem dolet: quem quia commovere in ipsa contumeliarum iaculatione non potuit, ab aperto certamine interim quiescens, et secreta suggestione cogitationem lacessens aptum deceptionis tempus inquirit. Quia enim

2. MATTH. VII, 3.

publico bello perdidit, ad exercendas occulte insidias exardescit. Quietis namque tempore iam ad victoris animum redit, et vel rerum damna, aut iniuriarum iacula ad memoriam reducit cunctaque, quae sibi illata sunt vehementer exaggerans, intolerabilia ostendit: tantoque mentem moerore conturbat, ut plerumque vir patiens illa se aequanimiter tolerasse post victoriam captivus erubescat, seque non reddidisse contumelias doleat, et deteriora rependere, si occasio praebeatur, quaerat. Quibus ergo isti sunt similes, nisi his, qui per fortitudinem in campo victores sunt, sed per negligentiam postmodum intra urbis claustra capiuntur? Quibus sunt similes, nisi iis, quos irruens gravis languor a vita non subtrahit, sed leniter veniens recidiva febris occidit? Admonendi sunt igitur patientes, ut cor post victoriam muniant, ut hostem publico bello superatum insidiari moeniis mentis intendant; ut languorem plus reserpentem timeant, ne hostis callidus eo in deceptione postmodum maiori exultatione gaudeat, quo illa dudum contra se rigida colla victorum calcat.

Cap. X. Quomodo admonendi benevoli et invidi.

Aliter admonendi sunt benevoli, atque aliter invidi. Admonendi namque sunt benevoli, ut sic alienis bonis congaudeant, quatenus habere et propria concupiscant. Sic proximorum facta diligendo laudent, ut ea etiam imitando multiplicent, ne si in hoc praesentis vitae stadio ad certamen alienum devoti fautores sed pigri spectatores assistant, eo post certamen sine bravio remaneant, quo nunc in certamine non laborant, et tunc eorum palmas afflicti respiciant, in quorum nunc laboribus otiosi perdurant. Valde quippe peccamus, si aliena bene gesta non diligimus. Sed nil mercedis agimus, si ea quae diligimus, in quantum possumus, non imitamur. Dicendum itaque est benevolis quia, si imitari bona minime festinant, quae laudantes approbant, sic eis virtutum sanctitas sicut stultis spectatoribus ludi-

crarum artium vanitas placet. Illi namque aurigarum et histrionum gesta favoribus efferunt, nec tamen tales esse desiderant, quales illos conspiciunt esse quos laudant. Mirantur eos placita egisse, sed tamen devitant similiter placere. Dicendum est benevolis, ut cum proximorum facta conspiciunt, ad suum cor redeant, et de alienis actibus non praesumant, ne bona laudent et agere recusent. Gravius quippe extrema ultione feriendi sunt, quibus placuit quod imitari noluerunt.

Admonendi sunt invidi, ut perpendant, quantae caecitatis sint, qui alieno provectu deficiunt, aliena exsultatione contabescunt. Quantae infelicitatis sint, qui melioratione proximi deteriores fiunt; dumque augmenta alienae prosperitatis aspiciunt, apud semetipsos anxie afflicti cordis sui peste moriuntur. Quid istis infelicius, quos dum conspecta felicitas allicit, poena nequiores reddit? Aliorum vero bona quae habere non possunt, si diligerent sua facerent. Sic quippe sunt universi consistentes in fide, sicut multa membra uno in corpore; quae per officium quidem diversa sunt, sed eo, quo sibi vicissim congruunt, unum fiunt. Unde fit, ut pes per oculum videat, et per pedes oculi gradiantur; ori auditus aurium serviat, et ad usum suum auribus oris lingua concurrat, suffragetur venter manibus, ventri operentur manus. In ipsa igitur corporis positione accipimus, quod in actione servemus. Nimis itaque turpe est non imitari, quod sumus. Nostra sunt nimirum quae, etsi imitari non possumus, amamus in aliis, et amantium fiunt quaeque amantur in nobis. Hinc ergo pensent invidi, caritas quantae virtutis est, quae alieni laboris opera, nostra sine labore facit. Dicendum itaque est invidis, quia dum se a livore minime custodiunt, in antiquam versuti hostis nequitiam demerguntur. De illo namque scriptum est: « Invidia autem diaboli mors intravit in orbem terrarum ». Quia enim

32. *Sap.* II, 24.

ipse coelum perdidit, condito hoc homini invidit, et damnationem suam perditus adhuc alios perdendo cumulavit. Admonendi sunt invidi, ut cognoscant, quantis lapsibus succrescentis ruinae subiaceant; quia dum livorem a corde non proiiciunt, ad apertas operum nequitias devolvuntur. Nisi enim Cain invidisset acceptam fratris hostiam, minime pervenisset ad extinguendam vitam. Unde scriptum est: « Et « respexit Dominus ad Abel et ad munera eius; ad Cain « vero et ad munera eius non respexit. Iratusque est Cain « vehementer, et concidit vultus eius ». Livor itaque sacrificii fratricidii seminarium fuit. Nam quem meliorem se esse doluit, ne utcunque esset, amputavit. Dicendum est invidis, quia dum se ista intrinsecus peste consumunt, etiam quidquid in se aliud boni habere videntur, interimunt. Unde scriptum est: « Vita carnium sanitas cordis, « putredo ossium invidia ». Quid enim per carnes nisi infirma quaedam ac tenera, et quid per ossa nisi fortia acta signantur? Et plerumque contigit, ut quidam cum cordis innocentia in nonnullis suis actibus infirmi videantur, quidam vero iam quaedam ante humanos oculos robusta exerceant, sed tamen erga aliorum bona intus invidiae pestilentia tabescant. Bene ergo dicitur: « Vita carnium sanitas cordis »: quia si mentis innocentia custoditur, etiam si qua foris infirma sunt, quandoque roborantur. Et recte illic subditur: « Putredo ossium invidia »: quia per livoris vitium ante Dei oculos pereunt, etiam quae humanis oculis fortia videntur. Ossa quippe per invidiam putrescere, est quaedam etiam robusta deprimere.

Cap. XI. Quomodo admonendi simplices et versipelles. Aliter admonendi sunt simplices, atque aliter impuri. Laudandi sunt simplices, quod studeant nunquam falsa

10. *Gen.* IV, 4. 16. *Prov.* XIV, 30.

dicere, sed admonendi sunt, ut noverint nonnunquam vera reticere. Sicut enim semper dicentem falsitas laesit, ita nonnunquam quibusdam audita vera nocuerunt. Unde coram discipulis Dominus locutionem suam silentio temperans ait: « Multa habeo vobis dicere, sed nunc non potestis illa por- « tare ». Admonendi sunt igitur simplices, ut sicut fallaciam semper utiliter vitant, ita veritatem semper utiliter proferant. Admonendi sunt, ut simplicitatis bono prudentiam adiungant, quatenus sic securitatem de simplicitate possideant, ut circumspectionem prudentiae non amittant. Hinc namque per Doctorem gentium dicitur: « Volo vos sapientes esse in « bono, simplices autem in malo ». Hinc electos suos per semetipsam Veritas admonet dicens: « Estote prudentes sicut « serpentes, et simplices sicut columbae ». Quia videlicet in electorum cordibus debet et simplicitatem columbae astutia serpentis acuere, et serpentis astutiam columbae simplicitas temperare: quatenus nec seducti per prudentiam calleant, nec ab intellectus studio ex simplicitate torpescant.

At contra admonendi sunt impuri, ut quam gravis sit, quem cum culpa sustinent duplicitatis labor, agnoscant. Dum enim deprehendi metuunt, semper improbas defensiones quaerunt, semper pavidis suspicionibus agitantur. Nil autem est ad defendendum puritate tutius, nil ad dicendum veritate facilius. Nam dum fallaciam suam tueri cogitur, duro cor labore fatigatur. Hinc namque scriptum est: « Labor labiorum ipsorum operiet eos ». Qui enim nunc implet, tunc operit; quia cuius nunc animum per blandam inquietudinem exserit, tunc per asperam retributionem premit. Hinc per Ieremiam dicitur: « Docuerunt linguam suam « loqui mendacium, ut inique agerent laboraverunt ». Ac si aperte diceretur: Qui amici esse veritatis sine labore po-

6. IOANN. XVI, 12.
12. *Rom.* XVI, 16.
14. MATTH. X, 19.
26. *Psal.* CXXXIX, 10.
30. IER. IX, 5.

terant, ut peccent laborant: cumque vivere simpliciter renuunt, laboribus exigunt ut moriantur. Nam plerumque in culpa deprehensi, dum quales sint cognosci refugiunt, sese sub fallaciae velamine abscondunt, et hoc quod peccant, quodque iam aperte cernitur, excusare moliuntur; ita ut saepe is, qui eorum culpas corripere studet, aspersae falsitatis nebulis seductus pene amisisse se videat, quod de eis iam certum tenebat. Unde recte sub Iudaeae specie per Prophetam contra peccantem animam excusantemque se dicitur: « Ibi habuit foveam ericius ». Ericii quippe nomine impurae mentis seseque callide defendentis duplicitas designatur: quia videlicet ericius cum apprehenditur, eius et caput cernitur et pedes videntur et corpus omne conspicitur; sed mox ut apprehensus fuerit, semetipsum in sphaeram colligit, pedes introrsus subtrahit, caput abscondit, et intra tenentis manus totum simul amittitur, quod totum simul ante videbatur. Sic nimirum sic impurae mentes sunt, cum in suis excessibus comprehenduntur. Caput enim ericii cernitur, quia, quo initio ad culpam peccator accesserit, videtur. Pedes ericii conspiciuntur, quia, quibus vestigiis nequitia sit perpetrata, cognoscitur, et tamen adductis repente excusationibus impura mens introrsus pedes colligit, quia cuncta iniquitatis suae vestigia abscondit. Caput subtrahit: quia miris defensionibus nec inchoasse se malum aliquod ostendit. Et quasi sphaera in manu tenentis remanet: quia is qui corripit, cuncta quae iam cognoverat, subito amittens involutum intra conscientiam peccatorem tenet, et qui totum iam deprehendendo viderat, tergiversatione pravae defensionis illusus totum pariter ignorat. Foveam ergo habet ericius in reprobis, quia malitiosae mentis duplicitas sese intra se colligens abscondit in tenebris defensionis.

10. Isai. XXXIV, 15. *Ericius*, nomen vulg. *Erinacei europaei*. At vox hebraica, iuxta probatissimos auctores, pro « serpente » sumitur.

Audiant impuri, quod scriptum est: « Qui ambulat sim« pliciter, ambulat confidenter ». Fiducia quippe magnae securitatis est simplicitas actionis. Audiant, quod Sapientis ore dicitur: « Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum ». Audiant, quod Scriptura rursum teste perhibetur: « Cum « simplicibus sermocinatio eius ». Deo enim sermocinari, est per illustrationem suae praesentiae humanis mentibus arcana revelare. Cum simplicibus igitur sermocinari dicitur, quia de supernis mysteriis illorum mentes radio suae visitationis illuminat, quos nulla umbra duplicitatis obscurat. Est autem speciale duplicium malum quia dum perversa et duplici actione ceteros fallunt, quasi praestantius ceteris prudentes se esse gloriantur; et quia districtionem retributionis non considerant, de damnis suis miseri exsultant. Audiant autem, quomodo super illos propheta Sophonias vim divinae animadversionis intendat, dicens: « Ecce dies Domini « venit magnus et horribilis, dies irae dies illa, dies tenebra« rum et caliginis, dies nebulae et turbinis, dies tubae et clan« goris super omnes civitates munitas, et super omnes angulos « excelsos ». Quid enim per civitates munitas exprimitur, nisi suspectae mentes et fallaci semper defensione circumdatae, quae quoties earum culpa corripitur, veritatis ad se iacula non admittunt? Et quid per excelsos angulos (duplex quippe semper est in angulis paries) nisi impura corda signantur? quae dum veritatis simplicitatem fugiunt, ad semetipsa quodammodo duplicitatis perversitate replicantur, et quod est deterius, apud cogitationes suas in fastu prudentiae ex ipsa se culpa impuritatis extollunt. Dies igitur Domini vindictae atque animadversionis plena super civitates munitas et super excelsos angulos venit, quia ira extremi iudicii humana corda et defensionibus contra veri-

2. *Prov.* X, 9.
4. *Sap.* X, 5.
6. *Prov.* III, 32.
20. Soph. I, 14 sq.

tatem clausa destruit, et duplicitatibus involuta dissolvit. Tunc enim munitae civitates cadunt, quia mentes Deo impenetratae damnabuntur. Tunc excelsi anguli corruunt; quia corda, quae se per impuritatis prudentiam erigunt, per iustitiae sententiam prosternuntur.

Cap. XII. Quomodo admonendi sunt incolumes et aegri. Aliter admonendi sunt incolumes, atque aliter aegri. Admonendi sunt incolumes, ut salutem corporis exerceant ad salutem mentis; ne si acceptae incolumitatis gratiam ad usum nequitiae inclinent, dono deteriores fiant, et eo postmodum supplicia graviora mereantur, quo nunc largioribus bonis Dei male uti non metuunt. Admonendi sunt incolumes, ne opportunitatem salutis in perpetuum promerendae despiciant. Scriptum namque est: « Ecce nunc tempus ac« ceptabile, ecce nunc dies salutis ». Admonendi sunt, ne placere Deo si cum possunt noluerint, cum voluerint sero non possint. Hinc est enim, quod eos post Sapientia deserit, quos prius diutius renuentes vocavit dicens: « Vocavi, et re« nuistis: extendi manum meam, et non fuit, qui aspiceret: « despexistis omne consilium meum, et increpationes meas « neglexistis: ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsan« nabo, cum vobis, quod timebatis, advenerit ». Et rursum: « Tunc invocabunt me, et non exaudiam; mane consurgent, « et non invenient me ». Salus itaque corporis quando ad bene operandum accepta despicitur, quanti sit muneris, amissa sentitur. Et infructuose ad ultimum quaeritur, quae congruo concessa tempore, utiliter non habetur. Unde bene per Salomonem rursum dicitur: « Ne des alienis honorem « tuum, et annos tuos crudeli: ne forte impleantur extranei « viribus tuis et labores tui sint in domo aliena et gemas

15. II *Cor.* VI, 2.
22. *Prov.* I, 24.
24. *Prov.* I, 28.

« in novissimis, quando consumpseris carnes et corpus « tuum ». Qui namque alieni a nobis sunt, nisi maligni spiritus, qui a coelestis sunt patriae sorte separati? Quis vero honor noster est, nisi quia in luteis corporibus conditi ad Conditoris tamen nostri sumus imaginem et similitudinem creati? Vel quis alius crudelis est, nisi ille angelus apostata, qui et semetipsum poena mortis superbiendo perculit, et inferre mortem humano generi etiam perditus non pepercit? Honorem itaque suum alienis dat, qui ad Dei imaginem et similitudinem conditus vitae suae tempora malignorum spirituum voluptatibus administrat. Annos etiam suos crudeli tradit, qui ad voluntatem male dominantis adversarii accepta vivendi spatia expendit. Ubi bene subditur: « Ne forte impleantur extranei viribus tuis, et la- « bores tui sint in domo aliena ». Quisquis enim per acceptam valetudinem corporis, per tributam sibi sapientiam mentis non exercendis virtutibus, sed perpetrandis vitiis elaborat, nequaquam suis viribus suam domum, sed extraneorum habitacula, id est, immundorum spirituum facta multiplicat, nimirum vel luxuriando vel superbiendo agens, ut etiam se addito, perditorum numerus crescat. Bene autem subditur: « Et gemas in novissimis, quando consumpseris « carnes et corpus tuum ». Plerumque enim accepta salus carnis per vitia expenditur; sed cum repente subtrahitur, cum molestiis caro atteritur, cum iam egredi anima urgetur, diu male habita quasi ad bene vivendum salus amissa requiritur. Et tunc gemunt homines, quod Deo servire noluerunt, quando damna negligentiae suae recuperare serviendo nequaquam possunt. Unde alias dicitur: « Cum « occideret eos, tunc requirebant eum ».

At contra admonendi sunt aegri, ut eo se filios Dei sentiant, quo illos disciplinae flagella castigant. Nisi enim

2. *Prov.* V, 9 sq. 30. *Psal.* LXXVII, 34.

correctis hereditatem dare disponeret, erudire eos per molestias non curaret. Hinc namque ad Ioannem Dominus per angelum dicit: « Ego, quos amo, arguo et castigo ». Hinc rursum scriptum est: « Fili mi, noli negligere disci- « plinam Domini, neque fatigeris, cum ab eo argueris. « Quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem « omnem filium, quem recipit ». Hinc Psalmista ait: « Multae tribulationes iustorum, et de omnibus his libe- « ravit eos Dominus ». Hinc quoque beatus Iob in dolore exclamans ait: « Si iustus fuero, non levabo caput, « saturatus afflictione et miseria ». Dicendum est aegris, ut si coelestem patriam suam credunt, necessario in hac labores velut in aliena patiantur. Hinc est enim, quod lapides extra tunsi sunt, ut in constructione templi Domini absque mallei sonitu ponerentur; quia videlicet nunc foris per flagella tundimur, ut intus in templum Dei postmodum sine disciplinae percussione disponamur: quatenus quidquid in nobis est superfluum, modo percussio resecet, et tunc sola nos in aedificio concordia caritatis liget. Admonendi sunt aegri, ut considerent pro percipiendis terrenis hereditatibus quam dura carnales filios disciplinae flagella castigent. Quae ergo nobis divinae correptionis poena gravis est, per quam et nunquam amittenda hereditas percipitur, et semper mansura supplicia vitantur? Hinc etenim Paulus ait: « Patres quidem carnis nostrae habuimus eruditores, « et reverebamur eos; non multo magis obtemperabimus « Patri spirituum, et vivemus? Et illi quidem in tempore « paucorum dierum secundum voluntatem suam erudie- « bant nos; hic autem ad id quod utile est in recipiendo « sanctificationem eius ».

Admonendi sunt aegri, ut considerent quanta salus

3. *Apoc.* III, 19.
7. *Prov.* III, 11; *Hebr.* XII, 5.
9. *Psal.* XXXIII, 20.
11. Iob, X, 15.
30. *Hebr.* XII, 19, seq.

cordis sit molestia corporalis, quae ad cognitionem sui mentem revocat, et quam plerumque salus abiicit, infirmitatis memoriam reformat: ut animus, qui extra se in elationem ducitur, cui sit conditioni subditus, ex percussa, quam sustinet, carne memoretur. Quod recte per Balaam (si tamen vocem Dei subsequi obediendo voluisset) in ipsa eius itineris retardatione signatur. Balaam namque pervenire ad propositum tendit, sed eius votum animal, cui praesidet, praepedit. Prohibitione quippe immorata asina angelum videt, quem humana mens non videt; quia plerumque caro per molestias tarda flagello suo menti Deum indicat, quem mens ipsa carni praesidens non videbat, ita ut anxietatem spiritus proficere in hoc mundo cupientis, velut iter tendentis impediat, donec ei invisibilem, qui sibi obviat, innotescat. Unde et bene per Petrum dicitur: « Correptionem habuit suae vesaniae subiugale mutum, quod in « hominis voce loquens prohibuit prophetae insipientiam ». Insanus quippe homo a subiugali muto corripitur, quando elata mens humilitatis bonum, quod tenere debeat, ab afflicta carne memoratur. Sed huius correptionis donum idcirco Balaam non obtinuit, quia ad maledicendum pergens, vocem non mentem mutavit. Admonendi sunt aegri, ut considerent quanti sit muneris molestia corporalis, quae et admissa peccata diluit, et ea quae admitti poterant, compescit: quae sumpta ab exterioribus plagis concussae menti poenitentiae vulnera infligit. Unde scriptum est: « Livor « vulneris abstergit mala, et plagae in secretioribus ven- « tris ». Mala enim livor vulneris abstergit, quia flagellorum dolor vel cogitatas vel perpetratas nequitias diluit. Solet vero ventris appellatione mens accipi; quia sicut venter consumit escas, ita mens pertractando excoquit curas. Quia enim venter mens dicitur, ea sententia docetur, qua scri-

9. Cfr. *Num.* XXII, 23.
17. II Pet. II, 16.
28. *Prov.* XX, 30.

ptum est: « Lucerna Domini spiraculum hominis, quae in« vestigat omnia secreta ventris ». Ac si diceret: Divini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam sibimetipsi illuminans ostendit, quae ante Spiritus sancti adventum cogitationes pravas et portare poterat, et pensare nesciebat. Livor ergo vulneris abstergit mala, et plagae in secretioribus ventris: quia cum exterius percutimur, ad peccatorum nostrorum memoriam taciti afflictique revocamur, atque ante oculos nostros cuncta, quae a nobis sunt male gesta reducimus, et per hoc quod foris patimur, magis intus quod fecimus dolemus. Unde fit, ut inter aperta vulnera corporis amplius nos abluat plaga secreta ventris, quia sanat nequitias pravi operis occultum vulnus doloris.

Admonendi sunt aegri, quatenus patientiae virtutem servent, ut incessanter quanta Redemptor noster ab his quos creaverat pertulit mala, considerent: quod tot abiecta conviciorum probra sustinuit: quod de manu antiqui hostis captivorum animas quotidie rapiens insultantium alapas accepit: quod aqua salutis nos diluens a perfidorum sputis faciem non abscondit: quod advocatione sua nos ab aeternis suppliciis liberans tacitus flagella toleravit: quod inter angelorum choros perennes nobis honores tribuens colaphos pertulit: quod a peccatorum nos punctionibus salvans spinis caput supponere non recusavit: quod aeterna nos dulcedine inebrians in siti sua fellis amaritudinem accepit: quod, qui pro nobis Patrem quamvis divinitate esset aequalis, adoravit, sub irrisione adoratus tacuit: quod vitam mortuis praeparans, usque ad mortem Ipse Vita pervenit. Cur itaque asperum creditur, ut a Deo homo toleret flagella pro malis, si tanta Deus ab hominibus pertulit mala pro bonis? Aut quis sana intelligentia de percussione sua ingratus existat, si ipse hinc sine flagello non exiit, qui hic sine peccato vixit?

2. *Prov.* XX, 27.

Cap. XIII. Quomodo admonendi qui flagella metuunt, et qui contemnunt. Aliter admonendi sunt, qui flagella metuunt, et propterea innocenter vivunt; atque aliter admonendi sunt, qui sic in iniquitate duruerunt, ut neque per flagella corrigantur. Dicendum namque est flagella timentibus, ut et bona temporalia nequaquam pro magno desiderent quae adesse etiam pravis vident, et mala praesentia nequaquam velut intolerabilia fugiant, quibus hic plerumque etiam bonos affici non ignorant. Admonendi sunt, ut, si malis veraciter carere desiderant, aeterna supplicia perhorrescant, neque in hoc suppliciorum timore remaneant, sed ad amoris gratiam nutrimento caritatis excrescant. Scriptum quippe est: « Perfecta caritas foras mittit « timorem ». Et rursum scriptum est: « Non accepistis « spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adop- « tionis filiorum, in quo clamamus: Abba pater ». Unde idem Doctor iterum dicit: « Ubi spiritus Domini, ibi li- « bertas ». Si ergo adhuc a prava actione formidata poena prohibet, profecto formidantis animum nulla spiritus libertas tenet. Nam si poenam non metueret, culpam procul dubio perpetraret. Ignorat itaque mens gratiam libertatis, quam ligat servitus timoris. Bona enim pro semetipsis amanda sunt, et non poenis compellentibus exsequenda. Nam qui propterea bona facit, quia tormentorum mala metuit, vult non esse, quod metuat, ut audenter illicita committat. Unde luce clarius constat, quod coram Deo innocentia amittitur, ante cuius oculos desiderio peccatur.

At contra hi, quos ab iniquitatibus nec flagella compescunt, tanto acriori invectione feriendi sunt, quanto maiori insensibilitate duruerunt. Plerumque enim sine dedignatione dedignandi sunt, sine desperatione desperandi; ita dumtaxat,

14. I Ioann. IV, 18.
16. *Rom.* VIII, 15.
18. II *Cor.* III, 17.

ut et ostensa desperatio formidinem incutiat, et subiuncta admonitio ad spem reducat. Districte itaque contra illos divinae sententiae proferendae sunt, ut ad cognitionem sui considerata aeterna animadversione revocentur. Audiant enim in se impletum esse, quod scriptum est: « Si contu« deris stultum in pila, quasi ptisanas feriente desuper pilo, « non auferetur ab eo stultitia eius ». Contra hos Propheta Domino conqueritur dicens: « Attrivisti eos, et renuerunt « accipere disciplinam ». Hinc est, quod Dominus dicit: « Interfeci et perdidi populum istum, et tamen a viis suis « non sunt reversi ». Hinc rursum ait: « Populus non est « reversus ad percutientem se ». Hinc voce flagellantium Propheta conqueritur dicens: « Curavimus Babylonem, et « non est sanata ». Babylon quippe curatur, nec tamen ad sanitatem reducitur, quando mens in prava actione confusa verba correptionis audit, flagella correptionis percipit et tamen ad recta salutis itinera redire contemnit. Hinc captivo Israelitico populo, nec tamen ab iniquitate converso Dominus exprobrat dicens: « Versa est mihi domus Israel « in scoriam: omnes isti aes et stannum et ferrum et « plumbum in medio fornacis ». Ac si aperte dicat: Purgare eos per ignem tribulationis volui, et argentum illos vel aurum fieri quaesivi, sed in fornace mihi in aes, stannum et ferrum et plumbum versi sunt: quia non ad virtutem, sed ad vitia etiam in tribulatione proruperunt. Aes quippe dum percutitur, amplius metallis ceteris sonitum reddit. Qui igitur in percussione positus erumpit ad sonitum murmurationis, in aes versus est in medio fornacis. Stannum vero cum ex arte componitur, argenti speciem mentitur. Qui ergo simulationis vitio non caret in tribulatione, stannum factus est in fornace. Ferro autem utitur,

7. *Prov.* XXVII, 22.
9. Ier. V, 3.
11. Ier. XV, 7.
12. Isai. IX, 13.
14. Ier. LI, 9.
21. Ezech. XXII, 18.

qui vitae proximi insidiatur. Ferrum itaque in fornace est, qui nocendi malitiam non amittit in tribulatione. Plumbum quoque ceteris metallis est gravius. In fornace ergo plumbum invenitur, qui sic peccati sui pondere premitur, ut etiam in tribulatione positus a terrenis desideriis non levetur. Hinc rursum scriptum est: « Multo labore sudatum « est, et non exivit de ea nimia rubigo eius, neque per « ignem ». Ignem quippe nobis tribulationis admovet, ut in nobis rubiginem vitiorum purget; sed nec per ignem rubiginem admittimus, quando et inter flagella vitio non caremus. Hinc Propheta iterum dicit: « Frustra conflavit « conflator: malitiae eorum non sunt consumptae ».

Sciendum vero est, quod nonnunquam cum inter flagellorum duritiam remanent incorrecti, dulci sunt admonitione mulcendi. Quos enim cruciamenta non corrigunt, nonnunquam ab iniquis actionibus lenia blandimenta compescunt; quia et plerumque aegros, quos forti purgamentorum potio curare non valuit, ad salutem pristinam tepens aqua revocavit, et nonnulla vulnera, quae curari incisione nequeunt, fomentis olei sanantur. Et durus adamas incisionem ferri minime recipit, sed leni hircorum sanguine mollescit.

Cap. XIV. Quomodo admonendi taciturni et verbosi. Aliter admonendi sunt nimis taciti, atque aliter multiloquio vacantes. Insinuari namque nimis tacitis debet quia dum quaedam vitia incaute fugiunt, occulte deterioribus implicantur. Nam saepe linguam quia immoderatius frenant, in corde gravius multiloquium tolerant: ut eo plus cogitationes in mente ferveant, quo illas violenta custodia indiscreti silentii angustat. Quae plerumque tanto latius diffluunt, quanto se esse securius aestimant, quia foris a repre-

8. Ezech. XXIV, 12. 12. Ier. VI, 29.

hensoribus non videntur. Unde nonnunquam mens in superbiam extollitur, et quos loquentes audit quasi infirmos despicit. Cumque os corporis claudit, quantum se vitiis superbiendo aperiat, non agnoscit. Linguam etenim premit, mentem elevat, et cum suam nequitiam minime considerat, tanto apud se cunctos liberius, quanto et secretius, accusat. Admonendi sunt igitur nimis taciti, ut scire sollicite studeant, non solum quales foris ostendere, sed etiam quales se debeant intus exhibere, ut plus ex cogitationibus occultum iudicium, quam ex sermonibus reprehensionem metuant proximorum. Scriptum namque est: « Fili mi, attende sa- « pientiam meam, et prudentiae meae inclina aurem tuam, « ut custodias cogitationes ». Nil quippe in nobis est corde fugacius, quod a nobis toties recedit, quoties per pravas cogitationes defluit. Hinc etenim Psalmista ait: « Cor meum « dereliquit me ». Hinc ad semetipsum rediens ait: « In- « venit servus tuus cor suum, ut oraret te ». Cum ergo cogitatio per custodiam restringitur, cor, quod fugere consuevit, invenitur.

Plerumque autem nimis taciti cum nonnulla iniusta patiuntur, eo in acriorem dolorem prodeunt, quo ea quae sustinent non loquuntur. Nam si illatas molestias tranquille lingua diceret, a conscientia dolor emanaret. Vulnera enim clausa plus cruciant. Nam cum putredo, quae interius fervet eiicitur, ad salutem dolor aperitur. Scire igitur debent, qui plus quam expedit tacent, ne inter molesta quae tolerant, dum linguam tenent vim doloris exaggerent. Admonendi sunt enim, ut, si proximos sicut se diligunt, minime illis taceant, unde eos iuste reprehendunt. Vocis enim medicamine utrorumque saluti concurritur, dum et ab illo qui infert actio prava compescitur, et ab hoc qui sustinet,

13. *Prov.* V, 1.
16. *Psal.* XXXIX, 13.
17. II *Reg.* VII, 27.

doloris fervor vulnere aperto temperatur. Qui enim proximorum mala respiciunt, et tamen in silentio linguam premunt, quasi conspectis vulneribus usum medicaminis subtrahunt, et eo mortis auctores fiunt, quo virus, quod poterant, curare noluerunt. Lingua itaque discrete frenanda est, non insolubiliter obliganda. Scriptum namque est: « Sapiens « tacebit usque ad tempus »: ut nimirum, cum opportunum considerat, postposita censura silentii loquendo, quae congruunt, in usum se utilitatis impendat. Et rursum scriptum est: « Tempus tacendi, et tempus loquendi ». Discrete quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut cum restringi lingua debet, per verba inutiliter defluat: aut cum loqui utiliter potest, semetipsam pigre restringat. Quod bene Psalmista considerans dicit: « Pone, Domine, custo« diam ori meo et ostium circumstantiae labiis meis ». Non enim poni ori suo parietem, sed ostium petit quod videlicet aperitur et clauditur. Unde et nobis caute discendum est, quatenus os discretum et congruo tempore vox aperiat, et rursum congruo taciturnitas claudat.

At contra admonendi sunt multiloquio vacantes, ut vigilanter aspiciant, a quanto rectitudinis statu depereunt, dum per multiplicia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquae more circumclusa ad superiora colligitur quia illud repetit unde descendit, et relaxata deperit quia se per infima inutiliter spargit. Quot enim supervacuis verbis a silentii sui censura dissipatur, quasi tot rivis extra se ducitur. Unde et redire interius ad sui cognitionem non sufficit, quia per multiloquium sparsa a secreto se intimae considerationis excludit. Totam vero se insidiantis hostis vulneribus detegit: quia nulla munitione custodiae circumcludit. Unde scriptum est: « Sicut urbs patens et absque

7. *Eccli.* XX, 7.
10. *Eccli.* III, 7.
15. *Ps.* CXL, 3.

« murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo « cohibere spiritum suum ». Quia enim murum silentii non habet, patet inimici iaculis civitas mentis, et cum se per verba extra semetipsam eiicit, apertam se adversario ostendit. Quam tanto ille sine labore superat, quanto et ipsa quae vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat.

Plerumque autem, quia per quosdam gradus desidiosa mens in lapsum casus impellitur, dum otiosa cavere verba negligimus, ad noxia pervenimus: ut prius loqui aliena libeat, postmodum detractionibus eorum vitam de quibus loquitur mordeat, ad extremum vero usque ad apertas lingua contumelias erumpat. Hinc seminantur stimuli, oriuntur rixae, accenduntur faces odiorum, pax exstinguitur cordium. Unde bene per Salomonem dicitur: « Qui dimittit aquam, « caput est iurgiorum ». Aquam quippe dimittere, est linguam in fluxum eloquii relaxare. Quo contra in bona etiam parte iterum dicitur: « Aqua profunda verba ex ore viri ». Qui ergo dimittit aquam, caput est iurgiorum: quia, qui linguam non refrenat, concordiam dissipat. Unde e diverso scriptum est: « Qui imponit stulto silentium, iras mitigat ». Quod autem multiloquio quisque serviens rectitudinem iustitiae tenere nequaquam possit, testatur Propheta qui ait: « Vir linguosus non dirigetur super terram ». Hinc quoque Salomon iterum dicit: « In multiloquio non deerit peccatum ». Hinc Isaias ait: « Cultus iustitiae silentium »: videlicet indicans, quia mentis iustitia desolatur, quando ab immoderata locutione non parcitur. Hinc Iacobus ait: « Si quis putat « se religiosum esse non refrenans linguam suam, sed se- « ducens cor suum, huius vana est religio ». Hinc rursum

2. *Prov.* XXV, 28.
16. *Prov.* XXII, 14.
18. *Prov.* XVIII, 4.
21. *Prov.* XXVI, 10.
24. *Ps.* CXXXIX, 12.
25. *Prov.* X, 19.
26. Isai. XXXII, 17.
30. Iac. I, 26.

ait: « Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem « ad loquendum ». Hinc iterum, linguae vim definiens, adiungit: « Inquietum malum, plena veneno mortifero ». Hinc per semetipsam nos Veritas admonet dicens: « Omne « verbum otiosum, quod locuti fuerint homines reddent de « eo rationem in die iudicii ». Otiosum quippe verbum est, quod aut ratione iustae necessitatis, aut intentione piae utilitatis caret. Si ergo de otioso sermone ratio exigitur, pensemus quae poena multiloquium maneat, in quo etiam per noxia verba peccatur.

CAP. XV. QUOMODO ADMONENDI PIGRI ET PRAECIPITES. Aliter admonendi sunt pigri, atque aliter praecipites. Illi namque suadendi sunt, ne agenda bona dum differunt, amittant: isti vero admonendi sunt, ne, dum bonorum tempus incaute festinando praeveniunt, eorum merita immutent. Pigris itaque intimandum est, quod saepe, dum opportune agere quae possumus nolumus, paulo post cum volumus non valemus. Ipsa quippe mentis desidia, dum congruo fervore non accenditur, a bonorum desiderio funditus convalescente furtim torpore mactatur. Unde aperte per Salomonem dicitur: « Pigredo immittit soporem ». Piger enim recte sentiendo quasi vigilat, quamvis nil operando torpescat. Sed pigredo soporem immittere dicitur; quia paulisper etiam recte sentiendi vigilantia amittitur, dum a bene operandi studio cessatur. Ubi recte subiungitur: « Et « anima dissoluta esuriet ». Nam quia se ad superiora stringendo non dirigit, neglectam se inferius per desideria expandit, et dum studiorum sublimium vigore non constringitur, cupiditatis infimae fame sauciatur: ut, quo se per disciplinam ligare dissimulat, eo se esuriens per voluptatum

2. IAC. I, 19.
3. IAC. III, 8.
6. MATTH. XII, 36.
21. *Prov.* XIX, 15.

desideria spargat. Hinc ab eodem rursus Salomone scribitur: « In desideriis est omnis otiosus ». Hinc ipsa Veritate praedicante, uno quidem exeunte spiritu munda domus dicitur: sed multiplicius redeunte dum vacat occupatur. Plerumque piger, dum necessaria agere negligit, quaedam sibi difficilia opponit, quaedam vero incaute formidat, et dum quasi invenit quod velut iuste metuat, ostendit, quod in otio quasi non iniuste torpescat. Cui recte per Salomonem dicitur: « Propter frigus piger arare noluit: mendicabit ergo « aestate, et non dabitur ei ». Propter frigus quippe piger non arat, dum desidiae torpore constrictus, agere quae debet bona dissimulat. Propter frigus piger non arat, dum parva ex adverso mala metuit, et operari maxima praetermittit. Bene autem dicitur: « Mendicabit aestate, et non dabitur ei ». Qui enim nunc in bonis operibus non exsudat, cum sol iudicii ferventior apparuerit, quia frustra regni aditum postulat, nil accipiens aestate mendicat. Bene huic per eundem Salomonem rursum dicitur: « Qui observat ventum non se« minat, et qui considerat nubes, nunquam metit ». Quid enim per ventum, nisi malignorum spirituum tentatio exprimitur? Et quid per nubes quae moventur a vento, nisi adversitates pravorum hominum designantur? A ventis videlicet impelluntur nubes, quia immundorum spirituum afflatu pravi excitantur homines. Qui ergo observat ventum, non seminat et qui considerat nubes nunquam metit: quia quisquis tentationem malignorum spirituum, quisquis persecutionem pravorum hominum metuit, neque nunc grana boni operis seminat, neque tunc manipulos sanctae retributionis secat.

At contra, praecipites dum bonorum actuum praeveniunt tempus, meritum pervertunt, et saepe in malis cor-

2. *Prov.* XXI, 26.
4. Cfr. MATTH. XII, 44.
10. *Prov.* XX, 4.
19 *Eccle.* XI, 4.

ruunt, dum bona minime discernunt. Qui nequaquam, quae quando agant inspiciunt, sed plerumque acta, quia ita non debuerunt agere, cognoscunt. Quibus sub auditoris specie recte apud Salomonem dicitur: « Fili, sine consilio nihil fa« cias, et post factum non poenitebis ». Et rursum: « Pal« pebrae tuae praecedant gressus tuos ». Palpebrae quippe gressus praecedunt, cum operationem nostram consilia recta praeveniunt. Qui enim negligit considerando praevidere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit, sed praevidendo sibimetipsi non antecedit, atque idcirco citius corruit, quia quo pedem operis ponere debeat, per palpebram consilii non attendit.

Cap. XVI. Quomodo admonendi mansueti et iracundi. Aliter admonendi sunt mansueti, atque aliter iracundi. Nonnunquam enim mansueti, cum praesunt, vicinum et quasi iuxta positum torporem desidiae patiuntur. Et plerumque nimia resolutione lenitatis, ultra quam necesse est, vigorem districtonis emolliunt. At contra iracundi cum regiminum loca percipiunt, quo impellente ira in mentis vesaniam devolvuntur, eo etiam subditorum vitam dissipata quietis tranquillitate confundunt. Quos cum furor agit in praeceps, ignorant quidquid a semetipsis patiuntur irati. Nonnunquam vero, quod est gravius, irae suae stimulum iustitiae zelum putant. Et cum vitium virtus creditur, sine metu culpa cumulatur. Saepe ergo mansueti dissolutionis torpescunt taedio: saepe iracundi rectitudinis falluntur zelo. Illorum itaque virtuti vitium latenter adiungitur: his autem suum vitium quasi virtus fervens videtur. Admonendi sunt igitur illi, ut fugiant quod iuxta ipsos est: isti, quod in ipsis est attendant; illi, quod non habent discernant: isti, quod habent. Amplectantur mansueti sollicitudinem, damnent

5. *Eccli.* XXXII, 24. 6. *Prov.* IV, 25.

iracundi perturbationem. Admonendi sunt mansueti, ut habere etiam aemulationem iustitiae studeant: admonendi sunt iracundi, ut aemulationi quam se habere existimant, mansuetudinem subiungant. Idcirco namque Spiritus sanctus in columba nobis est et in igne monstratus, quia videlicet omnes quos implet, et columbae simplicitate mansuetos et igne zeli ardentes exhibet.

Nequaquam ergo sancto Spiritu plenus est, qui aut in tranquillitate mansuetudinis fervorem aemulationis deserit, aut rursum in aemulationis ardore virtutem mansuetudinis amittit. Quod fortasse melius ostendimus, si in medium Pauli magisterium proferamus, qui duobus discipulis et non diversa caritate praeditis, diversa tamen adiutoria praedicationis impendit. Timotheum namque admonens ait: « Argue, « obsecra, increpa in omni patientia et doctrina ». Titum quoque admonet dicens: « Haec loquere, et exhortare, et « argue cum omni imperio ». Quid est, quod doctrinam suam tanta arte dispensat, ut in exhibenda hac, alteri imperium atque alteri patientiam proponat, nisi quod mansuetioris spiritus Titum et paulo ferventioris vidit esse Timotheum? Illum per aemulationis studium inflammat, hunc per lenitatem patientiae temperat. Illi, quod deest iungit, huic, quod superest subtrahit. Illum stimulo impellere nititur, hunc freno moderatur. Magnus quippe susceptae Ecclesiae colonus alios palmites, ut crescere debeant, rigat: alios, cum plus iusto crescere conspicit, resecat: ne aut non crescendo non ferant fructus, aut immoderate crescendo, quos protulerint, amittant. Sed longe alia est ira quae sub aemulationis specie subripit, alia quae turbatum cor et sine iustitiae praetextu confundit. Illa enim in hoc, quod debet, inordinate extenditur; haec autem semper in his, quae non debet, inflammatur. Sciendum quippe est

15. II *Tim.* IV, 2. 17. *Tit.* II, 15.

quia in hoc ab impatientibus iracundi differunt, quod illi ab aliis illata non tolerant, isti autem etiam, quae tolerentur, important. Nam iracundi saepe etiam se declinantes insequuntur, rixae occasionem commovent, labore contentionis gaudent; quos tamen melius corrigimus, si in ipsa irae suae commotione declinamus. Perturbati quippe quid audiant ignorant, sed ad se reducti tanto liberius exhortationis verba recipiunt, quanto se tranquillius toleratos erubescunt. Menti autem furore ebriae omne rectum quod dicitur, perversum videtur. Unde et Nabal ebrio culpam suam Abigail laudabiliter tacuit, quam digesto vino laudabiliter dixit. Idcirco enim malum, quod fecerat, cognoscere potuit, quia hoc ebrius non audivit.

Cum vero ita iracundi alios impetunt, ut declinari omnino non possint, non aperta exprobratione, sed sub quadam sunt cautela reverentiae parcendo feriendi. Quod melius ostendimus, si Abner factum ad medium deducamus. Hunc quippe cum Asaël vi incautae praecipitationis impeteret, scriptum est: « Locutus est Abner ad Asaël dicens: Recede, noli me « persequi, ne compellar confodere te in terram. Qui au« dire contempsit, et noluit declinare. Percussit ergo eum « Abner aversa hasta in inguine, et transfodit eum, et mor« tuus est ». Cuius enim Asaël typum tenuit, nisi eorum, quos vehementer arripiens furor in praeceps ducit? Qui in eodem furoris impetu tanto caute declinandi sunt, quanto et insane rapiuntur. Unde et Abner, qui nostro sermone patris lucerna dicitur, fugit: quia doctorum lingua, quae supernum Dei lumen indicat, cum per abrupta furoris mentem cuiuspiam ferri conspicit, cumque contra irascentem dissimulat verborum iacula reddere, quasi persequentem non vult ferire. Sed cum iracundi nulla consideratione se mitigant, et quasi Asaël persequi et insanire non cessant;

11. Cfr. I *Reg.* XXV, 37. 23. II *Reg.* II, 22-23.

necesse est, ut hi, qui furentes conantur reprimere, nequaquam se in furore erigant, sed quidquid est tranquillitatis ostendant; quaedam vero subtiliter proferant, in quibus ex obliquo furentis animum pungant. Unde et Abner cum contra persequentem substitit, non eum recta, sed aversa hasta transforavit. Ex mucrone quippe percutere, est impetu apertae increpationis obviare. Aversa vero hasta persequentem ferire, est furentem tranquille ex quibusdam tangere, et quasi parcendo superare. Asaël autem protinus occumbit, quia commotae mentes, dum et parci sibi sentiunt, et tamen responsorum ratione in intimis sub tranquillitate tanguntur, ab eo quod se erexerant, statim cadunt. Qui ergo a fervoris sui impetu sub lenitatis percussione resiliunt, quasi sine ferro moriuntur.

Cap. XVII. Quomodo admonendi humiles et elati. Aliter admonendi sunt humiles, atque aliter elati. Illis insinuandum est, quam sit vera excellentia, quam sperando tenent: istis vero intimandum est, quam sit nulla temporalis gloria, quam et amplectentes non tenent. Audiant humiles, quam sint aeterna quae appetunt, quam transitoria quae contemnunt: audiant elati, quam sint transitoria quae ambiunt, quam aeterna quae perdunt. Audiant humiles ex magistra voce Veritatis: « Omnis, qui se humiliat, exalta« bitur »; audiant elati: « Omnis, qui se exaltat, humilia« bitur ». Audiant humiles: « Gloriam praecedit humilitas »; audiant elati: « Ante ruinam exaltatur spiritus ». Audiant humiles: « Ad quem respiciam, nisi ad humilem et quie« tum et trementem sermones meos? » Audiant elati: « Quid superbit terra et cinis? » Audiant humiles: « Deus « humilia respicit »; audiant elati: « Et alta a longe cogno-

25. Luc. XVIII, 14.
25. *Prov.* XV, 33.
26. *Prov.* XVI, 18.
28. Isai. LXVI, 2.
29. *Eccli.* X, 9.

« scit ». Audiant humiles, « quia filius hominis non venit « ministrari, sed ministrare »; audiant elati, « quia initium « omnis peccati superbia est ». Audiant humiles, « quia « Redemtor noster humiliavit semetipsum, factus obediens « usque ad mortem »; audiant elati, quod de eorum capite scriptum est: « Ipse est rex super universos filios superbiae ». Occasio igitur perditionis nostrae facta est superbia diaboli, et argumentum redemptionis nostrae inventa est humilitas Dei. Hostis enim noster inter omnia conditus voluit videri supra omnia elatus: Redemptor autem noster magnus manens super omnia fieri inter omnia dignatus est parvus.

Dicatur ergo humilibus, quia dum se deiiciunt, ad Dei similitudinem ascendunt: dicatur elatis, quia dum se erigunt, in apostatae angeli imitationem cadunt. Quid itaque elatione deiectius, quae, dum supra se tenditur, ab altitudine verae celsitudinis elongatur? Et quid humilitate sublimius, quae, dum se in ima deprimit, auctori suo manenti super summa coniungit? Est tamen aliud, quod in eis debeat caute pensari: quia saepe quidem humilitatis decipiuntur specie, quidam vero elationis suae ignoratione falluntur. Nam plerumque nonnullis qui sibi humiles videntur, is, qui hominibus deferri non debet, coniunctus est timor; plerumque vero elatos comitari solet liberae vocis assertio. Et cum quaedam increpanda sunt vitia, illi reticent ex timore, et tamen tacere se aestimant ex humilitate; isti loquuntur per impatientiam elationis, et tamen se credunt loqui per libertatem rectitudinis. Illos, ut perversa non increpent, sub specie humilitatis premit culpa formidinis: istos ad increpanda quae non debent, aut magis increpanda quam debent, sub imagine libertatis effrenatio impellit tumoris. Unde et elati admonendi sunt, ne plus quam expedit, sint subiecti:

1. *Psal.* CXXXVII, 6.
2. MATTH. XX, 28.
3. *Eccli.* X, 15.
5. *Phil.* II, 8.
6. IOB, XLI, 25.

ne aut illi defensionem iustitiae vertant in exercitationem superbiae; aut isti, cum student plus quam necesse est hominibus subiici, compellantur eorum etiam vitia venerari.

Considerandum vero est, quod plerumque elatos utilius corripimus, si eorum correptionibus quaedam laudum fomenta misceamus. Inferenda namque illis sunt aut alia bona, quae in ipsis sunt, aut dicendum certe, quae poterant esse, si non sunt, et tunc demum resecanda sunt mala, quae nobis displicent, cum prius ad audiendum eorum placabilem mentem fecerint praemissa bona, quae placent. Nam et equos indomitos blanda prius manu tangimus, ut eos nobis plenius postmodum etiam per flagella subigamus. Et amaro pigmentorum poculo mellis dulcedo adiungitur, ne ea, quae saluti profutura est, in ipso gustu aspera amaritudo sentiatur: dum vero gustus per dulcedinem fallitur, humor mortiferus per amaritudinem vacuatur. Ipsa ergo in elatis invectionis exordia permixta sunt laude temperanda, ut dum admittunt favores, quos diligunt, etiam correptiones recipiant, quas oderunt.

Plerumque autem persuadere elatis utilia melius possumus, si profectum eorum nobis potius, quam illis, profuturum dicamus, si eorum meliorationem nobis magis, quam sibi, impendi postulemus. Facile enim ad bonum elatio flectitur, si et aliis eius inflexio prodesse credatur. Unde Moyses, qui regente se Deo deserti iter aërea columna duce pergebat, cum Hobab cognatum suum a gentilitatis conversatione vellet educere, et omnipotentis Dei dominio subiugare ait: « Proficiscimur ad locum, quem Dominus daturus « est nobis: veni nobiscum, ut bene faciamus tibi; quia Do- « minus bona promisit Israëli ». Cui cum respondisset ille: « Non vadam tecum, sed revertar in terram meam, in qua « natus sum »; illico adiunxit: « Noli nos relinquere; tu « enim nosti, in quibus locis per desertum castra ponere

« debeamus, et eris ductor noster ». Neque enim Moysi mentem ignorantia itineris angustabat, quem et ad prophetiae scientiam cognitio divinitatis expanderat, quem columna exterius praeibat, quem de cunctis interius per conversationem cum Deo sedulam locutio familiaris instruebat. Sed videlicet vir providus elato auditori colloquens solatium petivit, ut daret; ducem requirebat in via, ut dux ei fieri potuisset ad vitam. Egit itaque, ut superbus auditor voci ad meliora suadenti eo magis fieret devotus, quo putaretur necessarius, et unde se exhortatorem suum praecedere crederet, inde se sub verbis exhortantis inclinaret.

Cap. XVIII. Quomodo admonendi pertinaces et inconstantes. Aliter admonendi sunt pertinaces atque aliter inconstantes. Illis dicendum est, quod plus de se, quam sunt, sentiunt, et idcirco alienis consiliis non acquiescunt: istis vero intimandum est, quod valde se despicientes negligunt, et ideo levitate cogitationum a suo iudicio per temporum momenta flectuntur. Illis dicendum est, quia nisi meliores se ceteris aestimarent, nequaquam cunctorum consilia suae deliberationi postponerent: istis dicendum est, quia, si hoc, quod sunt, utcumque attenderent, nequaquam eos per tot varietatis latera mutabilitatis aura versaret. Illis per Paulum dicitur: « Nolite prudentes esse apud vosmetipsos »: at contra isti audiunt: « Non circumferamur omni « vento doctrinae ». De illis per Salomonem dicitur: « Comedent fructus viae suae, suisque consiliis saturabuntur »: de istis autem ab eo rursus scribitur: « Cor stultorum dis« simile erit ». Cor quippe sapientum sibimetipsi semper est simile; quia dum rectis persuasionibus acquiescit, constanter se in bono opere dirigit. Cor vero stultorum dis-

1. *Num.* X, 29 sq.
24. *Rom.* XII, 16.
25. *Eph.* IV, 14.
26. *Prov.* I, 31.
28. *Prov.* XV, 7.

simile est; quia dum mutabilitate se varium exhibet, nunquam id, quod fuerat, manet. Et quia quaedam vitia sicut ex semetipsis gignunt alia, ita ex aliis oriuntur, sciendum summopere est, quod tunc ea corripiendo melius tergimus, cum ab ipso amaritudinis suae fonte siccamus. Pertinacia quippe ex superbia, inconstantia vero ex levitate generatur.

Admonendi igitur sunt pertinaces, ut elationem suae cogitationis agnoscant, et semetipsos vincere studeant; ne dum rectis aliorum suasionibus foris superari despiciunt, intus a superbia captivi teneantur. Admonendi sunt, ut solerter aspiciant, quia Filius hominis, cui una semper cum Patre voluntas est, ut exemplum nobis frangendae nostrae voluntatis praebeat, dicit: « Non quaero voluntatem meam, sed « voluntatem eius, qui misit me, Patris ». Qui ut huius adhuc virtutis gratiam commendaret, servaturum se hoc in extremo iudicio praemisit dicens: « Ego a me ipso non pos« sum facere quidquam, sed sicut audio, iudico ». Qua itaque conscientia dedignatur homo alienae voluntati acquiescere, quando Dei et hominis Filius, cum virtutis suae gloriam venit ostendere, testatur se non a semetipso iudicare?

At contra admonendi sunt inconstantes, ut mentem gravitate roborent. Tunc enim genimina in se mutabilitatis arefaciunt, cum a corde prius radicem levitatis abscidunt; quia et tunc fabrica robusta construitur, cum prius locus solidus, in quo fundamentum poni debeat, providetur. Nisi ergo ante mentis levitas caveatur, cogitationum inconstantia minime vincitur. A quibus se alienum Paulus fuisse perhibuit, cum dicit: « Numquid levitate usum sum? aut quae « cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me est et « non? » Ac si aperte dicat: Idcirco mutabilitatis aura non moveor, quia levitatis vitio non succumbo.

14. IOHANN. V, 30.
17. IOHANN. ibid.
30. II *Cor.* I, 17.

Cap. XIX. Quomodo admonendi, qui intemperantius et qui parcius cibo utuntur. Aliter admonendi sunt gulae dediti, atque aliter abstinentes. Illos enim superfluitas locutionis, levitas operis, atque luxuria; istos vere saepe impatientiae, saepe vero superbiae culpa comitatur. Nisi enim gulae deditos immoderata loquacitas raperet, dives ille, qui epulatus quotidie dicitur splendide, in lingua gravius non arderet dicens: « Pater Abraham, miserere mei, et mitte « Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut « refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma ». Quibus profecto verbis ostenditur, quia epulando quotidie crebrius in lingua peccaverat, qui totus ardens refrigerari se praecipue in lingua requirebat. Rursum quia gulae deditos levitas protinus operis sequitur, auctoritas sacra testatur dicens: « Sedit populus manducare et bibere, et sur« rexerunt ludere ». Quos plerumque edacitas usque ad luxuriam pertrahit: quia dum satietate venter extenditur, aculei libidinis excitantur. Unde et hosti callido, qui primi hominis sensum in concupiscentia pomi aperuit, sed in peccati laqueo strinxit, divina voce dicitur: « Pectore et ventre « repes », ac si ei aperte diceretur: Cogitatione et ingluvie super humana corda dominaberis. Quia gulae deditos luxuria sequitur, Propheta testatur, qui dum aperta narrat, occulta denuntiat dicens: « Princeps cocorum destruxit muros « Ierusalem ». Princeps namque cocorum venter est, cui magna cura obsequium a cocis impenditur, ut ipse delectabiliter cibis impleatur. Muri autem Ierusalem virtutes sunt animae, ad desiderium supernae pacis elevatae. Cocorum igitur princeps muros Ierusalem deiicit; quia dum venter ingluvie extenditur, virtutes animae per luxuriam dextruuntur.

Quo contra nisi mentes abstinentium plerumque impa-

10. Luc. XVI, 24.
16. *Exod.* XXX, 11, 6.
21. *Gen.* III, 14.
25. Ier. XXXIX, 9 et IV *Reg.* XXV, 10 secundum LXX.

tientia a sinu tranquillitatis excuteret, nequaquam Petrus, cum diceret: « Ministrate in fide vestra virtutem, in virtute « autem scientiam, in scientia autem abstinentiam », protinus vigilanter adiungeret dicens: « In abstinentia autem « patientiam ». Deesse quippe abstinentibus patientiam praevidit, quae eis ut adesset, admonuit. Rursum nisi cogitationes abstinentium nonnunquam superbiae culpa transfigeret, Paulus minime dixisset: « Qui non manducat, man« ducantem non iudicet ». Qui rursum ad alios loquens, dum de abstinentiae virtute gloriantium praecepta perstringeret, adiunxit: « Quae sunt rationem quidem habentia sa« pientiae in superstitione et humilitate, et non ad par« cendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem « carnis ». Qua in re notandum est, quod in disputatione sua praedicator egregius superstitioni humilitatis speciem iungit: quia dum plus, quam necesse est, per abstinentiam caro atteritur, humilitas foris ostenditur, sed de hac ipsa humilitate graviter interius superbitur. Et nisi aliquando mens ex abstinentiae virtute tumesceret, nequaquam hanc velut inter magna merita pharisaeus arrogans studiose numeraret dicens: « Ieiuno bis in sabbato ». Admonendi ergo sunt gulae dediti, ne in eo quod escarum delectationi incubant, luxuriae se mucrone transfigant, et quanta sibi per esum loquacitas, quanta mentis levitas insidietur, aspiciant; ne, dum ventri molliter serviunt, vitiorum laqueis crudeliter adstringantur. Tanto enim longius a secundo parente receditur, quanto per immoderatum usum, dum manus ad cibum tenditur, parentis primi lapsus iteratur. At contra admonendi sunt abstinentes, ut sollicite semper aspiciant, ne cum gulae vitium fugiunt, acriora his vitia quasi ex virtute generentur; ne dum carnem macerant, ad impatien-

3. II Pet. I, 5.
5. II Pet. I, 6.
9. *Rom.* XIV, 3.
14. *Coloss.* II, 23.
21. Luc. XVIII, 12.

tiam spiritus erumpant, et nulla iam virtus sit, quod caro vincitur, si spiritus ab ira superatur. Aliquando autem, dum mens abstinentium ab ira se deprimit, hanc quasi peregrina veniens laetitia corrumpit, et eo abstinentiae bonum deperit, quo sese a spiritalibus vitiis minime custodit. Unde recte per Prophetam dicitur: « In diebus ieiuniorum vestro« rum inveniuntur voluntates vestrae ». Et paulo post: « In iudicia et rixas ieiunatis, et percutitis pugnis ». Voluntas quippe ad laetitiam pertinet, pugnus ad iram. Incassum ergo per abstinentiam corpus atteritur, si inordinatis dimissa motibus, mens vitiis dissipatur. Rursumque admonendi sunt, ut abstinentiam suam et semper sine imminutione custodiant, et nunquam hanc apud occultum iudicem eximiae virtutis credant, ne si fortasse magni esse meriti creditur, cor in elationem sublevetur. Hinc namque per Prophetam dicitur: « Numquid tale est ieiunium, quod « elegi? Sed frange esurienti panem tuum, et egenos va« gosque induc in domum tuam ».

Qua in re pensandum est, virtus abstinentiae quam parva respicitur, quae nonnisi ex aliis virtutibus commendatur. Hinc Ioël ait: « Sanctificate ieiunium ». Ieiunium quippe sanctificare, est adiunctis aliis bonis dignam Deo abstinentiam carnis ostendere. Admonendi sunt abstinentes, ut noverint, quia tunc placentem Deo abstinentiam offerunt, cum ea, quae sibi de alimentis subtrahunt, indigentibus largiuntur. Solerter namque audiendum est, quod per Prophetam Dominus redarguit dicens: « Cum ieiunaretis et plangeretis « in quinto et in septimo mense per hos septuaginta annos, « numquid ieiunium ieiunastis mihi? Et cum comedistis « et bibistis, numquid non vobismetipsis comedistis et vo« bismetipsis bibistis? » Non enim Deo, sed sibi quisque

7. ISAI. LVIII, 3.
8. ISAI. LVIII, 4.
18. ISAI. LVIII, 5.
21. IOEL. II, 15.
31. ZACH. VII, 5 sq.

ieiunat, si ea, quae ventri ad tempus subtrahit, non egenis tribuit, sed ventri postmodum offerenda custodit.

Itaque ne aut illos appetitus gulae a mentis statu deiiciat, aut istos afflicta caro ex elatione supplantet, audiant illi ex ore Veritatis: « Attendite autem vobis, ne forte gra« ventur corda vestra in crapula et ebrietate, et curis huius « mundi ». Ubi utilis quoque pavor adiungitur: « Et su« perveniat in vos repentina dies illa. Tamquam laqueus « enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem « omnis terrae ». Audiant isti: « Non quod intrat in os, « coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore, coinqui« nat hominem ». Audiant illi: « Esca ventri et venter « escis: Deus autem et hunc et has destruet ». Et rursum: « Non in comessationibus et ebrietatibus ». Et rursum: « Esca nos non commendat Deo ». Audiant isti, « quia omnia munda mundis: coinquinatis autem et infide« libus nihil est mundum ». Audiant illi: « Quorum Deus « venter est, et gloria in confusione ipsorum ». Audiant isti: « Discedent quidam a fide ». Et paulo post: « Prohibentium « nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum « cum gratiarum actione fidelibus et iis, qui cognoverunt « veritatem ». Audiant illi: « Bonum est non manducare « carnem, neque bibere vinum, neque in quo frater tuus « scandalizatur ». Audiant isti: « Modico vino utere propter « stomachum et frequentes tuas infirmitates ». Quatenus et illi discant cibos carnis inordinate non appetere, et isti creaturam Dei quam non appetunt, non audeant condemnare.

Cap. XX. Quomodo admonendi, qui sua distribuunt et qui rapiunt aliena. Aliter admonendi sunt, qui iam

10. Luc. XXI, 34.
12. Matth. XV, 11.
13. I *Cor.* VI, 13.
14. *Rom.* XIII, 13.
15. I *Cor.* VIII, 8.
17. *Tit.* I, 15.
18. *Phil.* III, 19.
22. I *Tim.* IV, 1 et 3.
24. *Rom.* XIV, 2.
25. I *Tim.* V, 23.

sua misericorditer tribuunt: atque aliter qui adhuc et aliena rapere contendunt. Admonendi namque sunt, qui iam sua misericorditer tribuunt, ne cogitatione tumida super eos se, quibus terrena largiuntur, extollant; ne idcirco se meliores aestiment, quia contineri per se ceteros vident. Nam terrenae domus dominus famulorum ordines ministeriaque dispertiens hos, ut regant, illos vero statuit, ut ab aliis regantur. Istos iubet, ut necessaria ceteris praebeant: illos, ut accepta ab aliis sumant. Et tamen plerumque offendunt, qui regunt, et in patrisfamilias gratia permanent, qui reguntur. Iram merentur, qui dispensatores sunt; sine offensione perdurant, qui ex aliena dispensatione subsistunt. Admonendi sunt igitur, qui iam, quae possident, misericorditer tribuunt, ut a coelesti Domino dispensatores se positos subditorum temporalium agnoscant, et tanto humiliter praebeant, quanto et aliena esse intelligunt, quae dispensant. Cumque in illorum ministerio, quibus accepta largiuntur, constitutos se esse considerant, nequaquam eorum mentes tumor sublevet, sed timor premat. Unde et necesse est, ut sollicite perpendant, ne commissa indigne distribuant; ne quaedam, quibus nulla ne nulla quibus quaedam, ne multa quibus pauca, ne pauca praebeant quibus impendere multa debuerunt; ne praecipitatione hoc, quod tribuunt, inutiliter spargant; ne tardidate petentes noxie crucient; ne recipiendae hic gratiae intentio subrepat; ne dationis lumen laudis transitoriae appetitio extinguat; ne oblatum munus coniuncta tristitia obsideat; ne in bene oblato munere animus plus quam decet hilarescat; ne sibi quidquam, cum totum recte impleverint, tribuant, et simul omnia, postquam peregerint, perdant. Ne enim sibi virtutem suae liberalitatis deputent, audiant quod scriptum est: « Si quis administrat, tanquam ex virtute, quam administrat Deus ».

32. I Pet. IV, 11.

Ne in benefactis immoderatius gaudeant, audiant quod scriptum est: « Cum feceritis omnia, quae praecepta sunt « vobis, dicite: Servi inutiles sumus; quod debuimus « facere, fecimus ». Ne largitatem tristitia corrumpat, audiant quod scriptum est: « Hilarem enim datorem di- « ligit Deus ». Ne ex impenso munere transitoriam laudem quaerant, audiant, quod scriptum est: « Nesciat sini- « stra tua, quid faciat dextera tua ». Id est, piae dispensationi nequaquam se gloria vitae praesentis admisceat, sed opus rectitudinis appetitio ignoret favoris. Ne impensae gratiae vicissitudinem requirant, audiant quod scriptum est: « Cum facis prandium aut coenam, noli vocare amicos tuos, « neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divi- « tes; ne forte et ipsi te reinvitent, et fiat tibi retributio: « sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, « caecos; et beatus eris, quia non habent, unde retribuere « tibi ». Ne quae praebenda sunt citius, sero praebeantur, audiant quod scriptum est: « Ne dicas amico tuo: Vade « et revertere et cras dabo tibi, cum statim possis dare ». Ne sub obtentu largitatis ea, quae possident, inutiliter spargant, audiant quod scriptum est: « Sudet eleemosyna in « manu tua ». Ne cum multa necesse sint, pauca largiantur, audiant quod scriptum est: « Qui parce seminat, parce « et metet ». Ne, cum pauca oportet, plurima praebeant, et ipsi postmodum minime inopiam tolerantes ad impatientiam erumpant, audiant quod scriptum est: « Non ut aliis « sit remissio, vobis autem tribulatio, sed ex aequalitate, « vestra abundantia illorum inopiam suppleat, et ut illorum « abundantia vestrae inopiae sit supplementum ». Cum enim dantis mens ferre inopiam nescit, si multa sibi sub-

4. Luc. XVII, 10.
6. I *Cor.* IX, 7.
8. Matth. VI, 3.
17. Luc. XIV, 12.
19. *Prov.* III, 28.
24. II *Cor.* IX, 6.
29. II *Cor.* VIII, 13.

trahit, occasionem contra se impatientiae exquirit. Prius namque praeparandus est patientiae animus, et tunc aut multa sunt aut cuncta largienda: ne dum minus aequanimiter inopia irruens fertur, et praemissa largitatis merces pereat, et adhuc mentem deterius murmuratio subsequens perdat. Ne omnino nihil eis praebeant, quibus conferre aliquid parvum debent, audiant quod scriptum est: « Omni petenti te tri« bue ». Ne saltem aliquid praebeant, quibus omnino conferre nil debent, audiant quod scriptum est: « Da bono, « et non receperis peccatorem: benefac humili, et non de« deris impio ». Et rursum: « Panem tuum et vinum su« per sepulturam iusti constitue, et noli ex eo manducare « et bibere cum peccatoribus ». Panem enim suum et vinum peccatoribus praebet, qui iniquis subsidia pro eo, quod iniqui sunt, impendit. Unde et nonnulli huius mundi divites, cum fame crucientur Christi pauperes, effusis largitatibus nutriunt histriones. Qui vero indigenti etiam peccatori panem suum, non quia peccator sed quia homo est, tribuit, nimirum non peccatorem sed iustum pauperem nutrit, quia in illo non culpam sed naturam diligit.

Admonendi sunt etiam, qui iam sua misericorditer largiuntur, ut sollicite custodire studeant, ne cum commissa peccata eleemosynis redimunt, adhuc redimenda committant: ne venalem Dei iustitiam aestiment, si cum curant pro peccatis nummos tribuere, arbitrentur se posse inulte peccare. « Plus est » namque « anima quam esca, et corpus « quam vestimentum ». Qui ergo escam aut vestimentum pauperibus largitur, sed tamen animae vel corporis iniquitate polluitur, quod minus est iustitiae obtulit, et quod maius est, culpae: sua enim Deo dedit, et se diabolo.

At contra admonendi sunt, qui adhuc et aliena rapere contendunt, ut sollicite audiant, quid veniens in iudicium

8. Luc. VI, 30.
11. *Eccli.* XII, 4.
13. Tob. IV, 18.
27. Luc. XII, 23.

Dominus dicat. Ait namque: « Esurivi, et non dedistis « mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi bibere; hospes « eram et non collegistis me; nudus, et non operuistis me; « infirmus et in carcere et non visitastis me ». Quibus etiam praemittit, dicens: « Discedite a me maledicti in « ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius ». Ecce nequaquam audiunt, quia rapinas vel quaelibet alia violenta commiserunt, et tamen aeternis gehennae ignibus mancipantur. Hinc ergo colligendum est, quanta damnatione plectendi sunt, qui rapiunt aliena, si tanta animadversione feriuntur, qui sua indiscrete tenuerunt. Perpendant, quo eos obliget reatu res capta, si tali subiicit poenae non tradita. Perpendant quid mereatur iniustitia illata, si tanta percussione digna est pietas non impensa.

Cum aliena rapere intendunt, audiant quod scriptum est: « Vae ei, qui multiplicat non sua: usquequo aggravat « contra se densum lutum? » Avaro quippe contra se densum lutum aggravare, est terrena lucra cum pondere peccati cumulare. Cum multiplicare large habitationis spatia cupiunt, audiant quod scriptum est: « Vae, qui coniungitis « domum ad domum, et agrum agro copulatis, usque ad « terminum loci. Numquid habitabitis soli vos in medio « terrae? » Ac si aperte diceret: Quousque vos extenditis, qui habere in communi mundo consortes minime potestis? Coniunctos quidem premitis, sed contra quos valeatis vos extendere, semper invenitis. Cum augendis pecuniis inhiant, audiant, quod scriptum est: « Avarus non impletur pecunia, « et qui amat divitias, non capiet fructus ex eis ». Fructus quippe ex illis caperet, si eas bene spargere non amando voluisset. Qui vero eas diligendo retinet, hic utique sine fructu derelinquet. Cum repleri cunctis simul opibus inardescunt, audiant quod scriptum est: « Qui festinat ditari,

6. MATTH. XXV, 41-43.
17. HAB. II, 6.
23. ISAI. V, 8.
28. *Eccle.* V, 9.

« non erit innocens »: profecto enim, qui augere opes ambit, vitare peccatum negligit, et more avium captus, cum escam terrenarum rerum avidus conspicit, quo stranguletur peccati laqueo, non agnoscit. Cum quaelibet praesentis mundi lucra desiderant, et ea, quae de futuro damna patientur ignorant, audiant quod scriptum est: « Hereditas, ad « quam festinatur in principio, in novissimo benedictione « carebit ». Ex hac quippe vita initium ducimus, ut ad benedictionis sortem in novissimo veniamus: qui itaque in principio hereditari festinant, sortem sibi in novissimo benedictionis amputant; quia dum per avaritiae nequitiam hic multiplicari appetunt, illic ab aeterno patrimonio exheredes fiunt. Cum vel plurima ambiunt, vel obtinere cuncta quae ambierint, possunt, audiant quod scriptum est: « Quid pro« dest homini, si totum mundum lucretur, animae vero suae « detrimentum faciat? » Ac si aperte Veritas dicat: Quid prodest homini, si totum, quod extra se est, congregat, si hoc ipsum solum, quod ipse est, damnat? Plerumque autem citius raptorum avaritia corrigitur, si in verbis admonentis, quam fugitiva sit praesens vita, monstretur: si eorum ad medium memoria deducatur, qui et ditari in hoc mundo diu conati sunt, et tamen in adeptis divitiis diu manere nequiverunt: quibus festina mors repente et simul abstulit, quidquid eorum nequitia nec simul nec repente congregavit; qui non solum hic rapta reliquerunt, sed secum ad iudicium causas rapinae detulerunt. Horum itaque exempla audiant, quos in verbis suis procul dubio et ipsi condemnant, ut, cum post verba ad cor redeunt, imitari saltem, quos iudicant, erubescant.

Cap. XXI. Quomodo admonendi, qui aliena non appetunt sed sua retinent, et qui sua tribuentes aliena

1. *Prov.* XXVIII, 20.
8. *Prov.* XX, 21.
16. Matth. XVI, 26.

TAMEN RAPIUNT. Aliter admonendi sunt, qui nec aliena appetunt, nec sua largiuntur: atque aliter, qui et ea quae habent tribuunt, et tamen aliena rapere non desistunt. Admonendi sunt, qui nec aliena appetunt, nec sua largiuntur, ut sciant sollicite, quod ea, de qua sumpti sunt, cunctis hominibus terra communis est, et idcirco alimenta quoque omnibus communiter profert. Incassum ergo se innocentes putant, qui commune Dei munus sibi privatum vindicant: qui cum accepta non tribuunt, in proximorum nece grassantur; quia tot pene quotidie perimunt, quot morientium pauperum apud se subsidia abscondunt. Nam cum quaelibet necessaria indigentibus ministramus, sua illis reddimus, non nostra largimur; iustitiae debitum potius solvimus, quam misericordiae opera implemus. Unde et ipsa Veritas, cum de misericordia caute exhibenda loqueretur, ait: « Attendite, « ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus ». Cui quoque sententiae etiam Psalmista concinens dicit: « Disper« sit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum ». Cum enim largitatem impensam pauperibus praemisisset, non hanc vocare misericordiam, sed iustitiam maluit; quia quod a communi Domino tribuitur, iustum profecto est, ut quicunque accipiunt, eo communiter utantur. Hinc etiam Salomon ait: « Qui iustus est, tribuet et non cessabit ». Admonendi sunt quoque, ut sollicite attendant, quod ficulnea, quae fructum non habuit, contra hanc districtus agricola queritur, quod etiam terram occupavit. Terram quippe ficulnea sine fructu occupat, quando mens tenacius hoc, quod prodesse multis poterat, inutiliter servat. Terram ficulnea sine fructu occupat, quando locum, quem exercere alius per solem boni operis valuit, stultus per desidiae umbram premit.

Hi autem nonnunquam dicere solent: Concessis uti-

16. MATTH. VI, 1. 23. *Prov.* XXI, 26.
18. *Psal.* CXI, 9.

mur, aliena non quaerimus, et si digna misericordiae retributione non agimus, nulla tamen perversa perpetramus. Quod idcirco sentiunt, quia videlicet aurem cordis a verbis coelestibus claudunt. Neque enim dives in Evangelio, qui induebatur purpura et bysso, qui epulabatur quotidie splendide, aliena rapuisse, sed infructuose propriis usus fuisse perhibetur, eumque post hanc vitam ultrix gehenna suscepit, non quia aliquid illicitum gessit, sed quia immoderato usu totum se licitis tradidit.

Admonendi sunt tenaces ut noverint, quod hanc primam iniuriam faciunt Deo, quia danti sibi omnia nullam misericordiae hostiam reddunt. Hinc etiam Psalmista ait: « Non dabit Deo propitiationem suam, nec pretium redem« ptionis animae suae ». Pretium namque redemptionis dare, est opus bonum praevenienti nos gratiae reddere. Hinc Ioannes exclamat dicens: « Iam securis ad radicem arboris « posita est. Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, « excidetur et in ignem mittetur ». Qui ergo se innoxios, quia aliena non rapiunt, aestimant, ictum securis vicinae praevideant, et torporem improvidae securitatis amittant, ne cum ferre fructum boni operis negligunt, a praesenti vita funditus quasi a viriditate radices exsecentur.

At contra admonendi sunt, qui et ea, quae habent, tribuunt, et aliena rapere non desistunt, ne valde munifici videri appetant, et de boni specie deteriores fiant. Hi etenim propria indiscrete tribuentes non solum, ut supra iam diximus, ad impatientiae murmurationem proruunt, sed cogente se inopia usque ad avaritiam devolvuntur. Quid ergo eorum mente infelicius, quibus de largitate nascitur avaritia, et peccatorum seges quasi ex virtute seminatur? Prius itaque admonendi sunt, ut tenere sua rationabiliter sciant, et tunc demum, ut aliena non ambiant. Si enim radix

14. *Psal.* XLVIII, 8. 18. Luc. III, 9.

culpae in ipsa effusione non exuritur, nunquam per ramos exuberans avaritiae spina siccatur. Occasio ergo rapiendi subtrahitur, si bene prius ius possidendi disponatur. Tunc vero admoniti audiant, quomodo, quae habent misericorditer tribuant, quando nimirum didicerunt, ut bona misericordiae per interiectam rapinae nequitiam non confundant. Violenter enim exquirunt, quae misericorditer largiuntur. Sed aliud est pro peccatis misericordiam facere, aliud pro misericordia facienda peccare; quae iam nequaquam misericordia nuncupari potest, quia ad dulcem fructum non proficit, quae per virus pestiferae radicis amarescit. Hinc est enim, quod ipsa etiam sacrificia per Prophetam Dominus reprobat dicens: « Ego Dominus diligens iudicium, et odio « habens rapinam in holocausto ». Hinc iterum dixit: « Ho- « stiae impiorum abominabiles, quae offeruntur ex scelere ». Qui saepe quoque et indigentibus subtrahunt, quae Deo largiuntur. Sed quanta eos animadversione renuat, per quendam sapientem Dominus demonstrat dicens: « Qui offert « sacrificium de substantia pauperis, quasi qui victimat fi- « lium in conspectu patris sui ». Quid namque esse intolerabilius potest, quam mors filii ante oculos patris? Hoc itaque sacrificium quanta ira aspiciatur ostenditur, quod orbati patris dolori comparatur. Et tamen plerumque, quanta tribuunt, pensant; quanta autem rapiunt, considerare dissimulant. Quasi mercedem numerant et perpendere culpas recusant. Audiant itaque quod scriptum est: « Qui mer- « cedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum ». In sacculo quippe pertuso videtur quando pecunia mittitur, sed quando amittitur non videtur. Qui ergo quanta largiuntur aspiciunt, sed quantum rapiunt non perpendunt, in pertuso sacculo mercedes mittunt, quia profecto has in spem suae fiduciae intuentes congerunt, sed non intuentes perdunt.

14. Isai. LXI, 8.
15. *Prov.* XXI, 27.
20. *Eccli.* XXXIV, 24.
27. Agg. I, 6.

CAP. XXII. QUOMODO ADMONENDI SUNT DISCORDES ET PACATI. Aliter admonendi sunt discordes, atque aliter pacati. Discordes namque admonendi sunt, ut certissime sciant, quia quantislibet virtutibus polleant, spiritales fieri nullatenus possunt, si uniri per concordiam proximis negligunt. Scriptum quippe est: « Fructus autem spiritus est caritas, gau« dium, pax ». Qui ergo servare pacem non curat, ferre fructum spiritus recusat. Hinc Paulus ait: « Cum sit inter « vos zelus et contentio, nonne carnales estis? » Hinc iterum quoque dicit: « Pacem sequimini cum omnibus, et san« ctimoniam, sine qua nemo videbit Deum ». Hinc rursum admonens ait: « Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo « pacis: unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in « una spe vocationis vestrae ». Ad unam ergo vocationis spem nequaquam pertingitur, si non ad eam unita cum proximis mente curratur. At saepe nonnulli, quo quaedam specialiter dona percipiunt, eo superbiendo donum concordiae, quod maius est, amittunt: ut, si fortasse carnem prae caeteris gulae refrenatione quis edomat, concordare eis, quos superat abstinendo, contemnat. Sed qui abstinentiam a concordia separat, quid admoneat Psalmista, perpendat; ait enim: « Laudate eum in tympano et choro ». In tympano namque sicca et percussa pellis resonat; in choro autem voces societate concordant. Quisquis itaque corpus affligit, at concordiam deserit, Deum quidem laudat in tympano, sed non laudat in choro. Saepe vero dum quosdam maior scientia erigit, a ceterorum societate disiungit, et quasi, quo plus sapiunt, eo a concordiae virtute desipiscunt. Hi itaque audiant, quid per semetipsam Veritas dicat: « Habete sal in « vobis, et pacem habete inter vos ». Sal quippe sine pace non virtutis est donum, sed damnationis argumentum.

7. *Gal.* V. 22.
9. I *Cor.* III, 3.
11. *Hebr.* XII, 14.
14. *Eph.* IV, 3.
22. *Psal.* CL, 4.
30. MARC. IX, 49.

Quo enim quisque melius sapit, eo concordiam deserens deterius delinquit, et idcirco inexcusabiliter merebitur supplicium, quia prudenter, si voluisset, potuit vitare peccatum. Quibus recte quoque per Iacobum dicitur: « Quod si zelum « amarum habetis, et contentiones sunt in corde vestro, « nolite gloriari, et mendaces esse adversum veritatem. « Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, « animalis, diabolica. Quae autem desursum est sapientia, « primum quidem pudica est, deinde pacifica ». Pudica videlicet quia caste intelligit, pacifica autem quia per elationem se minime a proximorum societate disiungit. Admonendi sunt dissidentes, ut noverint, quod tamdiu nullum boni operis Deo sacrificium immolant, quamdiu a proximorum caritate discordant. Scriptum namque est: « Si offers « munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater « tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum « ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo, et tunc « veniens offeres munus tuum ». Ex qua scilicet praeceptione pensandum est, quorum hostia repellitur, quam intolerabilis culpa monstratur. Nam cum mala cuncta bonis sequentibus diluantur, pensemus, quanta sint mala discordiae, quae nisi extincta funditus fuerit, bonum subsequi non permittunt. Admonendi sunt discordes, ut si aures a mandatis coelestibus declinant, mentis oculos ad consideranda ea, quae in infimis versantur, aperiant: quod saepe aves unius eiusdemque generis sese socialiter volando non deserunt, et quod gregatim animalia bruta pascuntur. Quia si solerter aspicimus, concordando sibi irrationalis natura indicat, quantum malum per discordiam rationalis natura committat, quando haec a rationis intentione perdidit, quod illa motu naturali custodiat.

At contra admonendi sunt pacati, ne dum plus quam

9. Iac. III, 14. 18. Matth. V, 23.

necesse est pacem quam possident amant, ad perpetuam pervenire non appetant. Plerumque enim gravius intentionem mentium rerum tranquillitas tentat, ut, quo non sunt molesta, quae tenent, eo minus amabilia fiant, quae vocant, et quo delectant praesentia, eo non inquirantur aeterna. Unde et per semetipsam Veritas loquens, cum terrenam pacem a superna distingueret, atque ad venturam discipulos ex praesenti provocaret ait: « Pacem relinquo vobis, pacem « meam do vobis ». Relinquo scilicet transitoriam, do mansuram. Si ergo in ea cor, quae relicta est, figitur, nunquam ad illam, quae danda est, pervenitur. Pax igitur praesens ita tenenda est, ut et diligi debeat et contemni, ne, si immoderate diligitur, diligentis animus in culpa capiatur. Unde et admonendi sunt pacati, ne, dum nimis humanam pacem desiderant, pravos hominum mores nequaquam redarguant, et consentiendo perversis ab auctoris sui se pace disiungant, ne, dum humana foras iurgia metuunt, interni foederis discissione feriantur. Quid est enim pax transitoria, nisi quoddam vestigium pacis aeternae? Quid ergo esse dementius potest, quam vestigia in pulvere impressa diligere, sed ipsum, a quo impressa sunt, non amare? Hinc David, dum totum se ad foedera pacis internae constringeret, testatur, quod cum malis concordiam non teneret dicens: « Nonne qui te oderunt, Deus, oderam illos, et « super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam « illos: inimici facti sunt mihi ». Inimicos etenim Dei perfecto odio odisse, est et quod facti sunt diligere, et quod faciunt increpare: mores pravorum premere, vitae prodesse.

Pensandum ergo est, quando ab increpatione quiescitur, quanta culpa cum pessimis pax tenetur; si Propheta tantus hoc velut in hostiam Deo obtulit, quod contra se pro Domino pravorum inimicitias excitavit. Hinc est, quod tribus

9. IOHANN. XIV, 27. 26. *Psal.* CXXXVIII, 21.

Levi assumptis gladiis per castrorum media transiens, quia feriendis noluit peccatoribus parcere, Deo manus dicta est consecrasse. Hinc Phinees peccantium civium gratiam spernens coëuntes cum Madianitis perculit, et iram Domini iratus placavit. Hinc per semetipsam Veritas dicit: « Nolite arbitrari, quia venerim pacem mittere in terram. Non veni « pacem mittere, sed gladium ». Malorum namque cum incaute amicitiis iungimur, culpis ligamur. Unde Iosaphat, qui tot de anteacta vita praeconiis attollitur, de Achab regis amicitiis pene periturus increpatur. Cui a Domino per Prophetam dicitur: « Impio praebes auxilium, et his, qui ode- « runt Dominum, amicitia iungeris, et idcirco iram quidem « Domini merebaris, sed bona opera inventa sunt in te, eo « quod abstuleris lucos de terra Iuda ». Ab illo enim, qui summe rectus est, eo ipso iam discrepat, quo perversorum amicitiis vita nostra concordat. Admonendi sunt pacati, ne, si ad correptionis verba prosiliant, temporalem pacem sibi perturbare formident. Rursumque admonendi sunt, ut eandem pacem dilectione integra intrinsecus teneant, quam per invectionem vocis sibi extrinsecus turbant. Quod utrumque provide se David servasse perhibet, cum dicit: « Cum « his, qui oderunt pacem, eram pacificus: cum loquebar illis, « impugnabant me gratis ». Ecce et loquens impugnabatur, et tamen impugnatus erat pacificus: quia nec insanientes cessabat reprehendere, nec reprehensos negligebat amare. Hinc etiam Paulus ait: « Si fieri potest, quod ex vobis est, « cum omnibus hominibus pacem habentes ». Hortaturus enim discipulos, ut pacem cum omnibus haberent, praemisit dicens: « Si fieri potest », atque subiunxit: « Quod « ex vobis est ». Difficile quippe erat, ut, si male acta corriperent, habere pacem cum omnibus possent. Sed cum

2. Cfr. *Exod.* XXXII, 27 sq.
4. Cfr. *Num.* XXV, 9.
7. MATTH. X, 34.
14. II *Par.* XIX, 2.
23. *Psal.* CXIX, 7.
27. *Rom.* XII, 18.

temporalis pax in pravorum cordibus ex nostra increpatione confunditur, inviolata, necesse est, ut in nostro corde servetur. Recte itaque ait: « Quod ex vobis est ». Ac si nimirum dicat: Quia pax ex duarum partium consensu subsistit, si ab eis, qui corripiuntur, expellitur, integra tamen in vestra, qui corripitis, mente teneatur. Unde idem rursum discipulos admonet dicens: « Si quis non obedit verbo no« stro per epistolam, hunc notate et non commisceamini « cum illo, ut confundatur ». Atque illico adiunxit: « Et « nolite ut inimicum existimare illum, sed corripite ut fra« trem ». Ac si diceret: Pacem cum eo exteriorem solvite, sed interiorem circa illum medullitus custodite, ut peccantis mentem sic vestra discordia feriat, quatenus pax a cordibus vestris nec abnegata discedat.

Cap. XXIII. Quomodo admonendi, qui iurgia serunt et pacifici. Aliter admonendi sunt seminantes iurgia, atque aliter pacifici. Admonendi namque sunt, qui iurgia seminant, ut, cuius sint sequaces, agnoscant. De apostata quippe angelo scriptum est, cum bonae messi inserta fuissent zizania: « Inimicus homo hoc fecit ». De cuius etiam membro per Salomonem dicitur: « Homo apostata, vir « inutilis: graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, « digito loquitur, pravo corde machinatur malum, et omni « tempore iurgia seminat ». Ecce, quem seminantem iurgia dicere voluit, prius apostatam nominavit; quia nisi more superbientis angeli a conspectu Conditoris prius intus aversione mentis caderet, foras postmodum usque ad seminanda iurgia non veniret. Qui recte describitur, quod annuit oculis, digito loquitur, terit pede. Interior namque est custodia, quae ordinata servat exterius membra. Qui ergo statum mentis perdidit, subsequenter foras in inconstantiam

11. II *Thess.* III, 14. 24. *Prov.* VI, 12.
20. Matth. XIII, 28.

motionis fluit, atque exteriori mobilitate indicat, quod nulla interius radice subsistat. Audiant iurgiorum seminatores, quod scriptum est: « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur ». Atque e diverso colligunt, quia si filii Dei vocantur, qui pacem faciunt, procul dubio satanae sunt filii, qui confundunt. Omnes autem, qui per discordiam separantur a viriditate dilectionis, arefiunt. Qui etsi boni operis fructus in suis actionibus proferunt, profecto nulli sunt, quia non ex unitate caritatis oriuntur. Hinc ergo perpendant seminantes iurgia, quam multipliciter peccant: qui dum unam nequitiam perpetrant, ab humanis cordibus cunctas simul virtutes eradicant. In uno enim malo innumera peragunt; quia seminando discordiam caritatem, quae nimirum virtutum omnium mater est, extinguunt. Quia autem nihil pretiosius est Deo virtute dilectionis, nil est desiderabilius diabolo extinctione caritatis. Quisquis ergo seminando iurgia dilectionem proximorum perimit, hosti Dei familiarius servit: quia qua ille amissa cecidit, hanc iste vulneratis cordibus subtrahens eis iter ascensionis abscidit.

At contra admonendi sunt pacifici, ne tantae actionis pondus levigent, si inter quos fundare pacem debeant, ignorent. Nam sicut multum nocet, si unitas desit bonis, ita valde est noxium, si non desit malis. Si ergo perversorum nequitia in pace iungitur, profecto eorum malis actibus robur augetur: quia quo sibi in malitia congruunt, eo se robustius bonorum afflictionibus illidunt. Hinc namque est, quod contra damnati illius vasis, videlicet Antichristi, praedicatores divina voce beato Iob dicitur: « Membra carnium eius cohaerentia sibi ». Hinc sub squamarum specie de eius satellitibus perhibetur: « Una uni coniungitur, et ne spiraculum quidem incedit per eas ». Sequaces quippe il-

4. MATTH. V, 9.
27. *vasis.* GREGORIUS, *Moral.* XXVII, 26 et alibi Antichristum vocat vas diaboli.
29. IOB, XLI, 14.
31. IOB, XLI, 7.

lius, quo nulla inter se discordiae adversitate divisi sunt, eo in bonorum gravius nece glomerantur. Qui ergo iniquos pace sociat iniquitati vires administrat, quia bonos deterius deprimunt, quos et unanimiter persequuntur. Unde praedicator egregius gravi pharisaeorum Sadducaeorumque persecutione deprehensus inter semetipsos dividere studuit, quos contra se graviter unitos vidit, cum clamavit dicens: « Viri « fratres, ego pharisaeus sum, filius pharisaeorum, de spe « et resurrectione mortuorum ego iudicor ». Dumque Sadducaei spem resurrectionemque mortuorum esse denegarent, quam pharisaei iuxta sacri eloqui praecepta crederent, facta in persecutorum unanimitate dissensio est, et divisa turba illaesus Paulus exivit, quae hunc unita prius immaniter pressit. Admonendi itaque sunt, qui faciendae pacis studiis occupantur, ut pravorum mentibus prius amorem debeant internae pacis infundere, quatenus eis postmodum valeat exterior pax prodesse: ut, dum eorum cor in illius cognitione suspenditur, nequaquam ad nequitiam ex huius perceptione rapiatur: dumque supernam provident, terrenam nullo modo ad usum suae deteriorationis inclinent. Cum vero perversi quique tales sunt, ut nocere bonis nequeant, etiamsi concuspicant, inter hos nimirum debet terrena pax construi, et priusquam ab eis valeat superna cognosci: ut hi scilicet, quos contra dilectionem Dei malitia suae impietatis exasperat, saltem ex proximi amore mansuescant, et quasi e vicino ad melius transeat, ut ad illam, quae a se longe est, pacem Conditoris ascendant.

Cap. XXIV. Quomodo admonendi rudes in doctrina sacra, et docti sed non humiles. Aliter admonendi sunt, qui sacrae Legis verba non recte intelligunt, atque aliter, qui recte quidem intelligunt, sed haec humiliter non lo-

9. *Act.* XXIII, 6.

quuntur. Admonendi enim sunt, qui sacrae Legis verba non recte intelligunt, ut perpendant, quia saluberrimum vini potum in veneni sibi poculum vertunt, ac per medicinale ferrum vulnere mortali se feriunt, dum per hoc in se sana perimunt, per quod salubriter abscindere sauciata debuerunt. Admonendi sunt, ut perpendant, quod Scriptura sacra in nocte vitae praesentis quasi quaedam nobis lucerna sit posita, cuius nimirum verba, dum non recte intelligunt, de lumine tenebrescunt. Quos videlicet ad intellectum pravum intentio perversa non raperet, nisi prius superbia inflaret. Dum enim se prae ceteris sapientes arbitrantur, sequi alios ad melius intellecta despiciunt: atque ut apud imperitum vulgus scientiae sibi nomen extorqueant, student summopere et ab aliis recte intellecta destruere, et sua perversa roborare. Unde bene per Prophetam dicitur: « Secuerunt praegnantes Galaad ad dilatandum terminum « suum ». Galaad namque acervus testimonii interpretatur. Et quia cuncta simul congregatio Ecclesiae per confessionem servit testimonio veritatis, non incongrue per Galaad Ecclesia exprimitur, quae ore cunctorum fidelium de Deo, quaeque vera sunt, testatur. Praegnantes autem vocantur animae, quae intellectum verbi ex divino amore concipiunt, si ad perfectum tempus veniant, conceptam intelligentiam operis ostensione pariturae. Terminum vero suum dilatare, est opinionis suae nomen extendere. Secuerunt ergo praegnantes Galaad ad dilatandum terminum suum; quia nimirum haeretici mentes fidelium, quae iam aliquid de veritatis intellectu conceperant, perversa praedicatione perimunt, et scientiae sibi nomen extendunt. Parvulorum corda iam de verbi conceptione gravida erroris gladio scindunt, et quasi doctrinae sibi opinionem faciunt. Hos ergo cum conamur instruere ne perversa sentiant, admoneamus prius

17. Amos, I, 13.

necesse est ne inanem gloriam quaerant. Si enim radix elationis abscinditur, consequenter rami pravae assertionis arefiunt. Admonendi sunt etiam, ne errores discordiasque generando legem Dei, quae idcirco data est, ut sacrificia satanae prohibeat, eandem ipsam in satanae sacrificium vertant. Unde per Prophetam Dominus queritur dicens: « Dedi « eis frumentum, vinum, et oleum, et argentum multiplicavi « eis et aurum, quae fecerunt Baal ». Frumentum quippe a Domino accipimus, quando in dictis obscurioribus subducto tegmine literae per medullam spiritus Legis interna sentimus. Vinum suum Dominus nobis praestat, cum Scripturae suae alta praedicatione nos inebriat. Oleum quoque suum nobis tribuit, cum praeceptis apertioribus vitam nostram blanda lenitate disponit. Argentum multiplicat, cum nobis luce veritatis plena eloquia subministrat. Auro quoque nos ditat, quando cor nostrum intellectu summi fulgoris irradiat. Quae cuncta haeretici Baal offerunt, quia apud auditorum suorum corda corrupte omnia intelligendo pervertunt. Et de frumento Dei, vino atque oleo, argento pariter et auro, satanae sacrificium immolant, quia ad errorem discordiae verba pacis inclinant. Unde admonendi sunt, ut perpendant, quia dum perversa mente de praeceptis pacis discordiam faciunt, iusto Dei examine ipsi de verbis vitae moriuntur.

At contra admonendi sunt, qui recte quidem verba Legis intelligunt, sed haec humiliter non loquuntur; ut in divinis sermonibus, prius quam aliis eos proferant, semetipsos requirant, ne insequentes aliorum facta se deserant, et cum recte cuncta de sacra Scriptura sentiunt, hoc solum, quod per illam contra elatos dicitur, non attendant. Improbus quippe et imperitus est medicus, qui alienum mederi appetit, et ipse vulnus, quod patitur, nescit. Qui igitur verba Dei humiliter non loquuntur, profecto admonendi sunt, ut cum

8. Os. II, 8.

medicamina aegris apponunt, prius virus suae pestis inspiciant, ne alios medendo ipsi moriantur. Admoneri debent, ut considerent, ne a virtute dicti dicendi qualitate discordent, ne loquendo aliud, et ostendendo aliud praedicent. Audiant itaque, quod scriptum est: « Si quis loquitur, quasi sermo« nes Dei ». Qui ergo verba, quae proferunt ex propriis non habent, cur quasi de propriis tument? Audiant, quod scriptum est: « Sicut ex Deo coram Deo in Christo loqui« mur ». Ex Deo enim coram Deo loquitur, qui praedicationis verbum et, quia a Deo accepit intelligit, et placere per illud Deo non hominibus quaerit. Audiant, quod scriptum est: « Abominatio Domini est omnis arrogans ». Quia videlicet, dum in verbo Dei gloriam propriam quaerit, ius dantis invadit, eumque laudi suae postponere nequaquam metuit, a quo hoc ipsum, quod laudatur, accepit. Audiant, quod praedicatori per Salomonem dicitur: « Bibe aquam de « cisterna tua, et fluenta putei tui. Deriventur fontes tui fo« ras, et in plateis aquas divide. Habeto eas solus, nec sint « alieni participes tui ». Aquam quippe praedicator de cisterna sua bibit, cum ad cor suum rediens prius audit ipse, quod dicit. Bibit sui fluenta putei, si sui irrigatione verbi infunditur. Ubi bene subiungitur: « Deriventur fontes tui « foras, et in plateis aquas divide ». Rectum quippe est, ut ipse prius bibat, et tunc praedicando aliis influat. Fontes namque foras derivare, est exterius aliis vim praedicationis infundere. In plateis autem aquas dividere, est in magna auditorum amplitudine iuxta uniuscuiusque qualitatem divina eloquia dispensare. Et quia plerumque inanis gloriae appetitus subrepit, dum sermo Dei ad multorum notitiam currit, postquam dictum est: « In plateis aquas divide », recte subiungitur: « Habeto eas solus, nec sint alieni par« ticipes tui ». Alienos quippe malignos spiritus vocat, de

6. I Pet. IV, 11.
9. II *Cor.* II, 17.
12. *Prov.* XVI, 5.
19. *Prov.* V, 15 sq.

quibus per Prophetam tentati hominis voce dicitur: « Alieni « insurrexerunt in me, et fortes quaesierunt animam meam ». Ait ergo: Aquas et in plateis divide, et tamen solus habe. Ac si apertius dicat: Si necesse est, ut praedicationi exterius servias, quatenus per elationem te immundis spiritibus non coniungas, ne in divini verbi ministerio hostes tuos ad te participes admittas. Aquas ergo et in plateis dividimus, et tamen soli possidemus, quando et exterius late praedicationem fundimus, et tamen per eam humanas laudes assequi minime ambimus.

CAP. XXV. QUOMODO ADMONENDI, QUI OFFICIUM PRAEDICATIONIS NIMIA HUMILITATE DETRECTANT, ET QUI PRAECIPITI FESTINATIONE OCCUPANT. Aliter admonendi sunt qui cum praedicare digne valeant, prae nimia humilitate formidant, atque aliter admonendi sunt, quos a predicatione imperfectio vel aetas prohibet et tamen praecipitatio impellit. Admonendi namque sunt, qui cum praedicare utiliter possunt, immoderata tamen humilitate refugiunt, ut ex minori consideratione colligant, quantum in maioribus rebus delinquant. Si enim indigentibus proximis ipsi, quas haberent, pecunias absconderent, adiutores procul dubio calamitatis exstitissent. Quo ergo reatu constringantur, aspiciant, qui dum peccantibus fratribus verbum praedicationis subtrahunt, morientibus mentibus vitae remedia abscondunt. Unde et bene quidam sapiens dicit: « Sapientia abscondita et thesau« rus invisus, quae utilitas in utrisque? ». Si populos fames attereret, et occulta frumenta ipsi servarent, auctores procul dubio mortis exsisterent. Qua itaque plectendi sunt poena, considerent, qui cum fame verbi animae pereant, ipsi panem perceptae gratiae non ministrant. Unde et bene per Salomonem dicitur: « Qui abscondit frumenta, maledice-

2. *Psal.* LIII, 5. 26. *Eccli.* XX, 32.

« tur in populis ». Frumenta quippe abscondere, est praedicationis sanctae apud se verba retinere. In populis autem talis quisque maledicitur; quia in solius culpa silentii pro multorum, quos corrigere potuit, poena damnatur. Si medicinalis artis minime ignari secandum vulnus cernerent, et tamen secare recusarent, profecto peccatum fraternae mortis ex solo torpore committerent. Quanta ergo culpa involvantur aspiciant, qui dum cognoscunt vulnera mentium, curare ea negligunt sectione verborum. Unde et bene per Prophetam dicitur: « Maledictus, qui prohibet gladium « suum a sanguine ». Gladium quippe a sanguine prohibere, est praedicationis verbum a carnalis vitae interfectione retinere. De quo rursum gladio dicitur: « Et gladius meus « manducabit carnes ».

Hi itaque, cum apud se sermonem praedicationis occultant, divinas contra se sententias terribiliter audiant, quatenus ab eorum cordibus timorem timor expellat. Audiant, quod talentum, qui erogare noluit, cum sententia damnationis amisit. Audiant, quod Paulus eo se a proximorum sanguine mundum credidit, quo feriendis eorum vitiis non pepercit dicens: « Contestor vos hodierna die, quia mundus « sum a sanguine omnium: non enim subterfugi, quo minus « annuntiarem omne consilium Dei vobis ». Audiant, quod voce angelica Ioannes admonetur, cum dicitur: « Qui audit, « dicat: Veni ». Ut nimirum cui se vox interna insinuat, illuc etiam clamando alios, quo ipse rapitur, trahat; ne clausas fores etiam vocatus inveniat, si vocanti vacuus appropinquat. Audiant, quod Isaias, quia a verbi ministerio tacuit, illustratus superno lumine, magna voce poenitentiae se ipse reprehendit, dicens: « Vae mihi, quia tacui ». Audiant, quod

1. *Prov.* XI, 26.
11. Ier. XLVIII, 10.
14. *Deut.* XXXII, 42.
19. Cfr. Matth. XXV, 14 sq.
23. *Act.* XX, 26.
25. *Apoc.* XXII, 17.
30. Isai. VI, 5.

per Salomonem in illum praedicationis scientia multiplicari promittitur, qui in hoc, quod iam obtinuit, torporis vitio non tenetur. Ait namque: « Anima, quae benedicit, impin- « guabitur, et qui inebriat, ipse quoque inebriabitur ». Qui enim exterius praedicando benedicit, interioris augmenti pinguedinem recipit, et dum vino eloquii auditorum mentem inebriare non desinit, potu multiplicati muneris inebriatus excrescit. Audiant, quod David hoc Deo in munere obtulit, quod praedicationis gratiam, quam acceperat, non abscondit dicens: « Ecce labia mea non prohibebo, Domine, tu cogno- « visti; iustitiam tuam non abscondi in corde meo: veri- « tatem tuam et salutare tuum dixi ». Audiant, quod sponsi colloquio ad sponsam dicitur: « Quae habitas in hortis, amici « auscultant: fac me audire vocem tuam ». Ecclesia quippe in hortis habitat, quae ad viriditatem intimam exculta plantaria virtutum servat. Cuius vocem amicos auscultare, est electos quosque verbum praedicationis illius desiderare; quam videlicet vocem sponsus audire desiderat, quia ad praedicationem eius per electorum suorum animas anhelat. Audiant, quod Moyses, cum irascentem Deum populo cerneret, et assumi ad ulciscendum gladio iuberet; illos a parte Dei denunciavit exsistere, qui delinquentium scelera incunctanter ferirent dicens: « Si quis Domini est, iungatur mihi: « ponat vir gladium super femur suum: ite et redite de « porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat « unusquisque fratrem, et amicum, et proximum suum ». Gladium quippe super femur ponere, est praedicationis studium voluptatibus carnis anteferre: ut cum sancta quis studet dicere, curet necesse est, illicitas suggestiones edomare. De porta vero usque ad portam ire, est a vitio usque ad vitium, per quod ad mentem mors ingreditur, increpando discurrere. Per medium vero castrorum transire, est tanta

4. *Prov.* XI, 25.
12. *Ps.* XXXIX, 10.
14. *Cant.* VIII, 13.
26. *Exod.* XXXII, 27.

aequalitate intra Ecclesiam vivere, ut qui delinquentium culpas redarguit, in nullius se debeat favorem declinare. Unde et recte subiungitur: « Occidat vir fratrem, et amicum, « et proximum suum ». Fratrem scilicet et amicum et proximum interficit, qui cum punienda invenit, ab increpationis gladio nec eis, quos per cognationem diligit, parcit. Si ergo ille Dei dicitur, qui ad ferienda vitia zelo divini amoris excitatur; profecto esse se Dei denegat, qui inquantum sufficit, increpare vitam carnalium recusat.

At contra admonendi sunt, quos a praedicationis officio vel imperfectio, vel aetas prohibet, et tamen praecipitatio impellit, ne dum tanti sibi onus officii praecipitatione arrogant, viam sibi subsequentis meliorationis abscidant, et cum arripiunt intempestive, quod non valent, perdant etiam, quod implere quandoque tempestive potuissent: atque scientiam, quia incongrue conantur ostendere, iuste ostendantur amisisse. Admonendi sunt, ut considerent, quod pulli avium, si ante pennarum perfectionem volare appetant, unde ire in alta cupiunt, inde in ima merguntur. Admonendi sunt, ut considerent, quod structuris recentibus necdum solidatis, si tignorum pondus superponitur, non habitaculum, sed ruina fabricatur. Admonendi sunt, ut considerent, quod conceptas soboles feminae, si priusquam plene formentur, proferunt, nequaquam domos, sed tumulos replent. Hinc est enim, quod ipsa Veritas, quae repente, quos vellet, roborare potuisset, ut exemplum sequentibus daret, ne imperfecti praedicare praesumerent, postquam plene discipulos de virtute praedicationis instruxit, illico adiunxit: « Vos autem sedete « in civitate quoadusque induamini virtute ex alto ». In civitate quippe considemus, si intra mentium nostrarum nos claustra constringimus, ne loquendo exterius evagemur; ut, cum virtute divina perfecte induimur, tunc quasi a nobis-

29. Luc. XXIV, 29.

metipsis foras etiam alios instruentes exeamus. Hinc per quemdam sapientem dicitur: « Adolescens loquere in causa « tua vix, et si bis interrogatus fueris, habeat initium re- « sponsio tua ». Hinc est, quod idem Redemptor noster, cum in coelis sit conditor, et ostensione suae potentiae semper doctor angelorum, ante tricennale tempus in terra magister noluit fieri hominum; ut videlicet praecipitatis vim saluberrimi timoris infunderet, cum ipse etiam, qui labi non posset, perfectae vitae gratiam non nisi perfecta aetate praedicaret. Scriptum quippe est: « Cum factus esset annorum « duodecim, remansit puer Iesus in Ierusalem ». De quo a parentibus requisito, paulo post subditur: « Invenerunt « illum in templo sedentem in medio doctorum audientem « illos et interrogantem ». Vigilanti itaque consideratione pensandum est, quod, cum Iesus annorum duodecim dicitur in medio doctorum sedens, non docens, sed interrogans invenitur. Quo exemplo scilicet ostenditur, ne infirmus docere quis audeat, si ille puer doceri interrogando voluit, qui per divinitatis potentiam verbum scientiae ipsis suis doctoribus ministravit. Cum vero per Paulum discipulo dicitur: « Praecipe haec et doce: nemo adolescentiam tuam « contemnat »; sciendum nobis est, quia in sacro eloquio aliquando adolescentia iuventus vocatur. Quod citius ostenditur, si Salomonis ad medium verba proferantur, qui ait: « Laetare iuvenis in adolescentia tua ». Si enim utraque unum esse non decerneret, quem monebat in adolescentia, iuvenem non vocaret.

CAP. XXVI. QUOMODO ADMONENDI, QUIBUS OMNIA EX SENTENTIA SUCCEDUNT, ET QUIBUS NULLA. Aliter admonendi sunt, qui in hoc, quod temporaliter appetunt, prosperantur: atque aliter, qui ea quidem, quae mundi sunt, concupiscunt,

4. *Eccli.* XXXII, 10.
14. Luc. II, 42.
22. I *Tim.* IV, 12.
25. *Eccle.* XI, 9.

sed tamen adversitatis labore fatigantur. Admonendi namque sunt, qui in hoc, quod temporaliter appetunt, prosperantur, ne cum cuncta ad votum suppetunt, dantem quaerere negligant: sed in his, quae dantur, animum figant, ne peregrinationem pro patria diligant, ne subsidia itineris in obstaculo perventionis vertant, ne nocturno lunae lumine delectati claritatem solis videre refugiant. Admonendi itaque sunt, ut quaeque in hoc mundo consequuntur, calamitatis solatia, non autem praemia retributionis credant: sed contra favores mundi mentem erigant, ne in eis ex tota cordis delectatione succumbant. Quisquis enim prosperitatem, qua utitur, apud iudicium cordis melioris vitae amore non reprimit, favorem vitae transeuntis in mortis perpetuae occasionem vertit. Hinc est enim, quod sub Idumaeorum specie, qui vincendos se prosperitati suae reliquerunt, in huius mundi successibus laetantes increpantur, cum dicitur: « De« derunt terram meam sibi in hereditatem cum gaudio, et « toto corde, et ex animo ». Quibus verbis perpenditur, quod non solum, quia gaudeant, sed quod toto corde et ex animo gaudeant, districta reprehensione feriantur. Hinc Salomon ait: « Aversio parvulorum interficiet eos, et pro« speritas stultorum perdet illos ». Hinc Paulus admonet dicens: « Qui emunt, tamquam non possidentes, et qui « utuntur hoc mundo, tamquam non utantur ». Ut videlicet sic nobis, quae suppetunt, exterius serviant, quatenus a supernae delectationis studio animum non inflectant; ne luctum nobis internae peregrinationis temperent ea, quae in exilio positis subsidium praebent, et quasi felices in transitoriis non gaudeamus, qui ab aeternis nos interim miseros cernimus. Hinc namque est, quod electorum voce dicit Ecclesia: « Laeva eius sub capite meo, et dextera illius am« plexabitur me ». Sinistram Dei, prosperitatem videlicet

18. Ezech. XXXVI, 5.
22. *Prov.* I, 32.
24. I *Cor.* VII, 30.
32. *Cant.* II, 6.

vitae praesentis, quasi sub capite posuit, quam intentione summi amoris premit. Dextera vero Dei eam amplectitur, quia sub aeterna eius beatitudine tota devotione continetur. Hinc rursum per Salomonem dicitur: « Longitudo dierum « in dextera eius, in sinistra vero illius divitiae et gloria ». Divitiae itaque et gloria, qualiter sint habenda, docuit, quae posita in sinistra memoravit. Hinc Psalmista ait: « Salvum « me fac dextera tua ». Neque enim ait manu, sed dextera, ut videlicet, cum dexteram diceret, quia aeternam salutem quaereret, indicaret. Hinc rursum scriptum est: « Dextera « manus tua, Domine, confregit inimicos ». Hostes enim Dei, etsi in sinistra eius proficiunt, dextera franguntur: quia plerumque pravos vita praesens elevat, sed adventus aeternae beatitudinis damnat.

Admonendi sunt, qui in hoc mundo prosperantur, ut solerter considerent, quia praesentis vitae prosperitas aliquando idcirco datur, ut ad meliorem vitam provocet, aliquando vero, ut in aeternum plenius damnet. Hinc est enim, quod plebi Israëliticae Chanaan terra promittitur, ut quandoque ad aeterna speranda provocetur. Neque enim rudis ille populus promissionibus Dei in longinquum crederet, si a Promissore suo non etiam e vicino aliquid percepisset. Ut ergo ad aeternorum fidem certius roboretur, nequaquam solummodo spe ad res, sed rebus quoque ad spem trahitur. Quod liquido Psalmista testatur dicens: « Dedit eis regiones « gentium, et labores populorum possederunt: ut custodiant « iustificationes eius, et legem eius requirant ». Sed cum largientem Deum humana mens boni operis responsione non sequitur, unde nutrita pie creditur, inde iustius damnatur. Hinc enim per Psalmistam rursum dicitur: « Deiecisti eos, « dum allevarentur ». Quia videlicet reprobi, cum recta

5. *Prov.* III, 16.
8. *Psal.* CVII, 7.
11. *Exod.* XV, 6.
27. *Psal.* CIV, 44.
31. *Psal.* LXXII, 18.

opera divinis muneribus non rependunt, cum totos se hic deserunt, et affluentibus prosperitatibus dimittunt, unde exterius proficiunt, inde ab intimis cadunt. Hinc est, quod in inferno cruciato diviti dicitur: « Recepisti bona in vita tua ». Idcirco enim bona hic recepit et malus, ut illic plenius mala reciperet, quia hic fuerat nec per bona conversus.

At contra admonendi sunt, qui ea quidem, quae mundi sunt, concupiscunt, sed tamen adversitatis labore fatigantur, ut sollicita consideratione perpendant, Creator dispositorque cunctorum quanta super eos gratia vigilat, quos in sua desideria non relaxat. Aegro quippe, quem medicus desperat concedit, ut cuncta quae concupiscit accipiat. Nam qui sanari posse creditur, a multis quae appetit prohibetur, et pueris nummos subtrahimus, quibus tota simul patrimonia heredibus reservamus. Hinc ergo de spe aeternae hereditatis gaudium sumant, quos adversitas vitae temporalis humiliat; quia nisi salvandos in perpetuum cerneret, erudiendos sub disciplinae regimine divina dispensatio non frenaret. Admonendi itaque sunt, qui in his, quae temporaliter concupiscunt, adversitatis labore fatigantur, ut sollicite considerent, quod plerumque etiam iustos, cum temporalis potentia sustollit, velut in laqueo culpa comprehendit. Nam, sicut in priori huius voluminis parte iam diximus, David Deo amabilis rectior fuit in servitio, quam cum pervenit ad regnum. Servus namque amore iustitiae deprehensum adversarium ferire timuit: rex autem persuasione luxuriae devotum militem etiam sub studio fraudis extinxit. Quis ergo opes, quis potestatem, quis gloriam quaerat innoxie, si et illi extiterunt noxia, qui haec habuit non quaesita? Quis inter haec sine magni discriminis labore salvabitur, si ille in his culpa interveniente turbatus est, qui ad haec fuerat Deo eligente praeparatus? Admonendi sunt, ut considerent,

4. Luc. XVI, 25.
23. Cfr. *Reg. Past.* P. I, c. 3.
25. Cfr. I *Reg.* XXIV, 18.
27. Cfr. II *Reg.* XI, 17.

quia Salomon, qui post tantam sapientiam usque ad idololatriam cecidisse describitur, nihil in hoc mundo, priusquam caderet, adversitatis habuisse memoratur, sed concessa sapientia funditus cor deseruit, quod nulla vel minima tribulationis disciplina custodivit.

Cap. XXVII. Quomodo admonendi coniugati, et caelibes. Aliter admonendi sunt coniugiis obligati, atque aliter a coniugii nexibus liberi. Admonendi namque sunt coniugiis obligati, ut cum vicissim, quae sunt alterius, cogitant, sic eorum quisque placere studeat coniugi, ut non displiceat Conditori: sic ea, quae huius mundi sunt, agant, ut tamen appetere, quae Dei sunt, non omittant: sic de bonis praesentibus gaudeant, ut tamen sollicita intentione mala aeterna pertimescant; sic de malis temporalibus lugeant, ut tamen consolatione integra spem in bonis perennibus figant: quatenus, dum in transitu cognoscunt esse, quod agunt, in mansione, quod appetunt, nec mala mundi cor frangant, cum spes bonorum coelestium roborat; nec bona praesentis vitae decipiant, cum suspecta subsequentis iudicii mala contristant. Itaque animus christianorum coniugum et infirmus et fidelis, qui et plene cuncta temporalia despicere non valet, et tamen aeternis se coniungere per desiderium valet; quamvis in delectatione carnis interim iaceat, supernae spei refectione convalescat. Et si habet quae mundi sunt in usu itineris, speret quae Dei sunt in fructu perventionis: nec totum se ad hoc quod agit conferat, ne ab eo quod robuste sperare debuit funditus cadat. Quod bene ac breviter Paulus exprimit dicens: « Qui habent « uxores, tamquam non habentes sint, et qui flent, tamquam « non flentes, et qui gaudent, tamquam non gaudentes ». Uxorem quippe quasi non habendo habet, qui sic per illam

5. Cfr. III *Reg.* XI, 4. 30. I *Cor.* VII, 29.

carnali consolatione utitur, ut tamen numquam ad prava opera a melioris intentionis rectitudine eius amore flectatur. Uxorem quasi non habendo habet, qui transitoria esse cuncta conspiciens, curam carnis ex necessitate tolerat, sed aeterna gaudia spiritus ex desiderio expectat. Non flendo autem flere, est sic exteriora adversa plangere, ut tamen noverit aeternae spei consolatione gaudere. Et rursum, non gaudendo gaudere, est sic de infimis animum attollere, ut tamen numquam desinat summa formidare. Ubi apte quoque paulo post subdit: « Praeterit enim figura huius mundi ». Ac si aperte diceret: Nolite constanter mundum diligere, quando et ipse non potest, quem diligitis, stare. Incassum cor quasi manentes figitis, dum fugit ipse, quem amatis.

Admonendi sunt coniuges, ut ea, in quibus sibi aliquando displicent, et patientes invicem tolerent, et exhortantes invicem salvent. Scriptum namque est: « Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi ». Lex quippe Christi caritas est: quia ex illo nobis et largiter sua bona contulit, et aequanimiter mala nostra portavit. Tunc ergo legem Christi imitando complemus, quando et nostra bona benigne conferimus, et nostrorum mala pie sustinemus. Admonendi quoque sunt, ut eorum quisque non tam quae ab altero tolerat, quam quae ab ipso tolerantur, attendat. Si enim sua quae portantur considerat, ea quae ab altero sustinet levius portat.

Admonendi sunt coniuges, ut suscipiendae prolis se meminerint causa coniunctos, et cum immoderatae admixtioni servientes propagationis articulum in usum transferunt voluptatis, perpendant, quod licet extra non exeant, in ipso tamen coniugio coniugii iura transcendunt. Unde necesse est, ut crebris exorationibus deleant, quod pulchram copulae speciem admixtis voluptatibus foedant. Hinc est enim,

10. I *Cor.* VII, 31. 17. *Gal.* VI, 2.

quod peritus medicinae coelestis Apostolus non tam sanos instituit, quam infirmis medicamenta monstravit, dicens: « De quibus scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem « non tangere: propter fornicationem autem unusquisque « suam habeat uxorem, et unaquaeque suum virum habeat ». Qui enim fornicationis metum praemisit, profecto non stantibus praeceptum contulit; sed ne fortasse in terram ruerent, lectum cadentibus ostendit. Unde adhuc infirmantibus subdidit: « Uxori vir debitum reddat, similiter et uxor « viro ». Quibus dum in magna honestate coniugii aliquid de voluptate largiretur, adiunxit: « Hoc autem dico secun« dum indulgentiam, non secundum imperium ». Culpa quippe esse innuitur, quod indulgeri perhibetur; sed quae tanto citius relaxetur, quanto non per hanc illicitum quid agitur, sed hoc, quod est licitum, sub moderamine non tenetur. Quod bene Loth in semetipso exprimit, qui ardentem Sodomam fugit; sed tamen Segor inveniens nequaquam mox montana conscendit. Ardentem quippe Sodomam fugere, est illicita carnis incendia declinare. Altitudo vero montium est munditia continentium. Vel certe quasi in monte sunt, qui etiam carnali copulae inhaerent, sed tamen extra suscipiendae prolis admixtionem debitam nulla carnis voluptate solvuntur. In monte quippe stare est, nisi fructum propaginis, in carne non quaerere. In monte stare, est carni carnaliter non adhaerere. Sed quia multi sunt, qui scelera quidem carnis deserunt, nec tamen in coniugio positi usus solummodo debiti iura conservant, exiit quidem Loth Sodomam, sed tamen mox ad montana non pervenit, quia iam damnabilis vita relinquitur, sed adhuc celsitudo coniugalis continentiae subtiliter non tenetur. Est vero in medio Segor civitas, quae fugientem salvet infirmum: quia videlicet, cum sibi per incontinentiam miscentur coniuges,

5. I *Cor.* VII, 1. 17. Cfr. *Gen.* XIX, 30.

et lapsus scelerum fugiunt, et tamen venia salvantur. Quasi parvam quippe in civitatem veniunt, in qua ab ignibus defendantur: quia coniugalis haec vita non quidem in virtutibus mira est, sed tamen a suppliciis secura. Unde idem Loth ad angelum dicit: « Est civitas hic iuxta, ad « quam possum fugere, parva, et salvabor in ea. Numquid non modica est, et vivet anima mea in ea? » Iuxta ergo dicitur, et tamen ad salutem tuta perhibetur; quia coniugalis vita nec a mundo longe divisa est, nec tamen a gaudio salutis aliena. Sed tunc in hac actione vitam suam coniuges quasi in parva civitate custodiunt, quando pro se assiduis deprecationibus intercedunt. Unde et recte per angelum ad eundem Loth dicitur: « Ecce etiam in hoc su« scepi preces tuas, ut non subvertam urbem, pro qua lo« cutus es ». Quia videlicet, cum deprecatio funditur Deo, nequaquam talis coniugii vita damnatur. De qua deprecatione Paulus quoque admonet dicens: « Nolite fraudare invi« cem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi ».

At contra admonendi sunt, qui ligati coniugiis non sunt, ut praeceptis coelestibus eo rectius serviant, quo eos ad curas mundi nequaquam iugum copulae carnalis inclinat: ut quos onus licitum coniugii non gravat, nequaquam pondus illicitum terrenae sollicitudinis premat; sed tanto eos paratiores dies ultimus, quanto et expeditiores inveniat; ne quo meliora agere vacantes possunt, sed tamen negligunt, eo supplicia deteriora mereantur. Audiant, quod Apostolus, cum quosdam ad caelibatus gratiam instrueret, non coniugium sprevit, sed curas mundi nascentes ex coniugio repulit dicens: « Hoc ad utilitatem vestram dico, non ut « laqueum vobis iniiciam: sed ad id, quod honestum est, « et quod facultatem praebeat sine impedimento Domino « observiendi ». Ex coniugiis quippe terrenae sollicitudi-

7. *Gen.* XIX, 20.
15. *Gen.* XIX, 21.
18. I *Cor.* VII, 5.
32. I *Cor.* VII, 35.

nes prodeunt, et idcirco magister gentium auditores suos ad meliora persuasit, ne sollicitudine terrena ligarentur. Quem igitur caelibem curarum saecularium impedimentum praepedit, et coniugio se nequaquam subdidit, et tamen coniugii onera non evasit. Admonendi sunt caelibes, ne sine damnationis iudicio misceri se feminis vacantibus putent. Cum enim Paulus fornicationis vitium tot criminibus exsecrandis inseruit, cuius sit reatus indicavit dicens: « Neque fornicatores, neque idolis servientes, neque adul« teri, neque molles, neque masculorum concubitores, ne« que fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, « neque rapaces regnum Dei possidebunt ». Et rursum: « Fornicatores autem et adulteros iudicabit Deus ». Admonendi itaque sunt, ut si tentationum procellas cum difficultate salutis tolerant, coniugii portum petant. Scriptum namque est: « Melius est nubere, quam uri ». Sine culpa scilicet ad coniugium veniunt, si tamen necdum meliora voverunt. Nam quisquis bonum maius subire proposuit, bonum minus, quod licuit, illicitum fecit. Scriptum quippe est: « Nemo mittens manum suam ad aratrum, et respi« ciens retro, aptus est regno coelorum ». Qui igitur fortiori studio intenderat, retro convincitur respicere, si relictis amplioribus bonis ad minima retorquetur.

Cap. XXVIII. Quomodo admonendi peccata carnis experti, et eorum expertes. Aliter admonendi sunt peccatorum carnis conscii, atque aliter ignari. Admonendi namque sunt peccata carnis experti, ut mare saltem post naufragium metuant, et perditionis suae discrimina vel cognita perhorrescant; ne qui pie post perpetrata mala servati sunt, haec improbe repetendo moriantur. Unde peccanti animae et nunquam a peccato desinenti dicitur: « Frons

12. I *Cor.* VI, 9.
13. *Hebr.* XIII, 4.
16. I *Cor.* VII, 9.
21. Luc. IX, 62.

« mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere ». Admonendi itaque sunt, ut studeant, quatenus, si accepta naturae bona integra servare noluerunt, saltem scissa resarciant. Quibus nimirum necesse est, ut perpendant, in tam magno fidelium numero quam multi et se illibatos custodiant, et alios ab errore convertant. Quid ergo isti dicturi sunt, si aliis in integritate stantibus ipsi nec post damna resipiscunt? Quid dicturi sunt, si cum multi et alios secum deferunt ad regnum, hi expectanti Domino nec semetipsos reducunt? Admonendi sunt, ut praeterita commissa considerent, et imminentia devitent. Unde sub Iudaeae specie per Prophetam Dominus corruptis in hoc mundo mentibus transactas ad memoriam culpas revocat, quatenus pollui in futuris erubescant dicens: « Fornicatae sunt in Aegypto, in « adolescentia sua fornicatae sunt: ibi subacta sunt ubera « earum, et fractae sunt mammae pubertatis earum ». In Aegypto quippe ubera subiguntur, cum turpi huius mundi desiderio humanae mentis voluntas substernitur. In Aegypto pubertatis mammae franguntur, quando naturales sensus adhuc in semetipsis integri pulsantis concupiscentiae corruptione vitiantur.

Admonendi sunt peccata carnis experti, ut vigilanti cura conspiciant, post delicta nobis ad se redeuntibus Deus quanta benevolentia sinum suae pietatis expandat, cum per Prophetam dicat: « Si dimiserit vir uxorem suam, et illa recedens « duxerit virum alium, numquid revertetur ad eam ultra? « Numquid non polluta et contaminata erit mulier illa? Tu « autem fornicata es cum amatoribus multis, tamen rever- « tere ad me, dicit Dominus ». Ecce, de fornicante et relicta muliere argumentum iustitiae proponitur, et tamen nobis post lapsum redeuntibus non iustitia, sed pietas exhibetur. Ut hinc utique colligamus, si nobis delinquentibus tanta pie-

1. IER. III, 3.
16. EZECH. XXIII, 3.
29. IER. III, 1.

tate parcitur, a nobis nec post delictum redeuntibus quanta improbitate peccatur? aut quae ab illo erit super improbos venia, qui non cessat vocare post culpam? Quae nimirum bene per Prophetam post delictum misericordia vocationis exprimitur, cum averso homini dicitur: « Et erunt oculi « tui videntes praeceptorem tuum, et aures tuae audient « verbum post tergum monentis ». Humanum quippe genus Dominus in faciem monuit, quando in paradiso condito homini atque in libero arbitrio stanti, quid facere, quidve non facere deberet, indixit. Sed homo in Dei faciem terga dedit, cum superbiens eius iussa contempsit. Nec tamen superbientem Deus deseruit, qui ad revocandum hominem Legem dedit, exhortantes angelos misit, in carne nostrae mortalitatis Ipse apparuit. Ergo post tergum stans nos admonuit, qui ad recuperationem nos gratiae etiam contemptus vocavit. Quod igitur generaliter simul potuit dici de cunctis, hoc necesse est specialiter sentiri de singulis. Quasi enim coram Deo positus quisque verba monitionis eius percipit, cum priusquam peccata perpetret, voluntatis eius praecepta cognoscit. Adhuc enim ante faciem eius stare, est necdum eum peccando contemnere. Cum vero derelicto bono innocentiae iniquitatem eligens appetit, iam terga in eius faciem mittit. Sed ecce, adhuc et post tergum Deus subsequens monet, qui etiam post culpam ad se redire persuadet. Aversum revocat, commissa non respicit, revertenti sinum pietatis expandit. Vocem ergo post tergum monentis audimus, si ad invitantem nos Dominum saltem post peccata revertimur. Debemus igitur pietatem vocantis erubescere, si iustitiam nolumus formidare; quia tanto graviori improbitate contemnitur, quanto et contemptus adhuc vocare non dedignatur.

At contra admonendi sunt peccata carnis ignorantes, ut tanto sollicitius praecipitem ruinam metuant, quanto al-

7. Isai. XXX, 20.

tius stant. Admonendi sunt, ut noverint, quia, quo magis loco prominenti consistunt, eo crebrioribus sagittis insidiatoris impetuntur. Qui tanto ardentius solet erigi, quanto robustius se conspicit vinci: tantoque intolerabilius dedignatur vinci, quanto contra se videt per integra infirmae carnis castra pugnari. Admonendi sunt, ut incessanter praemia suscipiant, et libenter procul dubio tentationum, quas tolerant, labores calcabunt. Si enim attendatur felicitas, quae sine transitu attingitur, leve fit, quod transeundo laboratur. Audiant, quod per Prophetam dicitur: « Haec « dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint sabbata mea, « et elegerint, quae volui, et foedus meum tenuerint: dabo « eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen me« lius a filiis et filiabus ». Eunuchi quippe sunt, qui compressis motibus carnis affectum in se pravi operis abscidunt. Quo autem apud Patrem loco habeantur, ostenditur: quia in domo Patris videlicet aeterna mansione etiam filiis praeferuntur. Audiant, quod per Ioannem dicitur: « Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: vir« gines enim sunt, et sequuntur Agnum, quocunque ierit ». Et quod canticum cantant, quod nemo potest dicere, nisi illa centum quadraginta quatuor millia. Singulariter quippe canticum Agno cantare, est cum eo in perpetuum prae cunctis fidelibus etiam de incorruptione carnis gaudere. Quod tamen electi ceteri canticum audire possunt, licet dicere nequeant; quia per caritatem quidem in illorum celsitudine laeti sunt, quamvis ad eorum praemia non assurgant. Audiant peccatorum carnis ignari, quod per semetipsam de hac integritate Veritas dicit: « Non omnes capiunt « verbum hoc ». Quod eo innotuit summum, quo denegavit omnium; et dum praedicit, quia difficile capitur, audientibus innuit, captum cum qua cautela teneatur.

14. Isai. LVI, 4.
20. *Apoc.* XIV, 4.
30. Matth. XIX, 11.

Admonendi sunt itaque peccata carnis ignorantes, ut et praeeminere virginitatem coniugio sciant, et tamen se super coniuges non extollant; quatenus dum et virginitatem praeferunt, et se postponunt, et illud non deserant, quod melius esse aestimant, et se custodiant, quo se inaniter non exaltant. Admonendi sunt, ut considerent, quod plerumque actione secularium vita continentium confunditur, cum et illi ultra habitum assumunt opera, et isti iuxta ordinem proprium non excitant corda. Unde bene per Prophetam dicitur: « Erubesce Sidon, ait mare ». Quasi enim per vocem maris ad verecundiam Sidon adducitur, quando per comparationem vitae secularium atque in hoc mundo fluctuantium eius, qui munitus et quasi stabilis cernitur, vita reprobatur. Saepe enim nonnulli ad Dominum post carnis peccata redeuntes tanto se ardentius in bonis operibus exhibent, quanto damnabiliores se de malis vident. Et saepe quidam in carnis integritate perdurantes, cum minus se respiciunt habere, quod defleant, plene sibi sufficere vitae suae innocentiam putant, atque ad fervorem spiritus nullis se ardoris stimulis inflammant. Et fit plerumque Deo gratior amore ardens vita post culpam, quam securitate torpens innocentia. Unde et voce Iudicis dicitur: « Re« mittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum ». Et: « Gaudium erit in coelo super uno peccatore poenitente, « magis quam super nonaginta novem iustis, quibus non « opus est poenitentia ». Quod citius ex ipso usu colligimus, si nostrae mentis iudicia pensemus. Plus namque terram diligimus, quae post spinas exarata fructus uberes producit, quam quae nullas spinas habuit, sed tamen exculta sterilem segetem gignit. Admonendi sunt peccata carnis ignorantes, ne superioris ordinis celsitudine se ceteris praeferant, cum ab inferioribus quanta se melius agantur, ignorant.

10. Isai. XXIII, 4.
23. Luc. VII, 47.
26. Luc. XV, 10.

In examine namque recti iudicis mutat merita ordinum qualitas actionum. Quis enim consideratis ipsis rerum imaginibus nesciat, quod in natura gemmarum carbunculus praeferatur hyacintho? Sed tamen coerulei coloris hyacinthus praefertur pallenti carbunculo: quia et illi, quod naturae ordo subtrahit, species decoris adiungit, et hunc, quem naturalis ordo praetulerat, coloris qualitas foedat. Sic ergo in humano genere et quidam in meliori ordine deteriores sunt, et quidam in deteriori meliores; quia et isti sortem extremi habitus bene vivendo transcendunt, et illi superioris loci meritum moribus non exsequendo diminuunt.

Cap. XXIX. Quomodo admonendi, qui peccata operum lugent, et qui solum cogitationum. Aliter admonendi sunt qui peccata deplorant operum, atque aliter, qui cogitationum. Admonendi quippe sunt, qui peccata deplorant operum, ut consummata mala perfecta diluant lamenta, ne plus adstringantur in debito perpetrati operis, et minus solvant fletibus satisfactionis. Scriptum quippe est: « Potum de« dit nobis in lacrymis in mensura »: ut videlicet uniuscuiusque mens tantum poenitendo compunctionis suae bibat lacrymas, quantum se a Deo meminit aruisse per culpas. Admonendi sunt, ut incessanter admissa ante oculos reducant, atque vivendo agant, ut a districto iudice videri non debeant. Unde David cum peteret dicens: « Averte oculos « tuos a peccatis meis »; paulo superius intulit: « Delictum « meum coram me est semper ». Ac si diceret: Peccatum meum ne respicias postulo, quia hoc respicere ipse non cesso. Unde et per Prophetam Dominus dicit: « Et pec« catorum tuorum memor non ero, tu autem memor esto ».

5. *carbunculo*: « carb. gemma « coloris ignei et accensum carbo« nem referens: *rubino orientale*: « de qua multa Plinius, XXXVII, « 25, 1 sq. »; Forcellini.

19. *Psal.* LXXIX, 6.

25. *Psal.* L, 11.

26. *Psal.* L, 5.

29. Isai. XLIII, 25 sec. LXX.

Admonendi sunt, ut singula quaeque admissa considerent, et dum per unumquodque erroris sui inquinationem deflent, simul se ac totos lacrymis mundent. Unde bene per Ieremiam dicitur, cum Iudaeae singula delicta pensarentur: Divisiones aquarum deduxit oculus meus ». Divisas quippe ex oculis aquas deducimus, quando peccatis singulis dispertitas lacrymas damus. Neque enim uno eodemque tempore aeque mens de omnibus dolet; sed dum nunc huius, nunc illius culpae memoria acrius tangitur, simul de omnibus in singulis commota purgatur.

Admonendi sunt, ut de misericordia, quam postulant, praesumant, ne vi immoderatae afflictionis intereant. Neque enim pie Dominus ante delinquentium oculos flenda peccata poneret, si per semetipsum ea districte ferire voluisset. Constat enim, quod a suo iudicio abscondere voluit, quos miserando praeveniens sibimetipsis iudices fecit. Hinc enim scriptum est: « Praeveniamus faciem Domini in confessione ». Hinc per Paulum dicitur: « Si nosmetipsos diiudicaremus, non utique iudicaremur ». Rursumque admonendi sunt, ut sic de spe fiduciam habeant, ne tamen incauta securitate torpescant. Plerumque enim hostis callidus mentem, quam peccato supplantat, cum de ruina sua afflictam respicit, securitatis pestiferae blanditiis seducit. Quod figurate exprimitur, cum factum Dinae memoratur. Scriptum quippe est: « Egressa est Dina, ut videret mulieres regionis illius: quam cum vidisset Sichem filius Hemor Hevaei, princeps terrae illius, adamavit eam, et rapuit, et dormivit cum illa, vi opprimens virginem; et conglutinata est anima eius cum ea, tristemque blanditiis delinivit ». Dina quippe, ut mulieres videat extraneae regionis, egreditur, quando unaquaeque mens sua studia negligens, actiones alienas curans extra habitum atque extra or-

5. *Thren.* III, 48.
18. *Psal.* XCIV, 2.
19. I *Cor.* XI, 31.
30. *Gen.* XXXIV, 1 sq.

dinem proprium vagatur. Quam Sichem princeps terrae opprimit; quia videlicet inventam in curis exterioribus diabolus corrumpit. « Et conglutinata est anima eius cum ea »; quia unitam sibi per iniquitatem respicit. Et quia, cum mens a culpa resipiscit, addicitur, atque admissum flere conatur: corruptor autem spes ac securitates vacuas ante oculos revocat, quatenus utilitatem tristitiae subtrahat, recte illic adiungitur: « Tristemque blanditiis delinivit ». Modo enim aliorum facta graviora, modo nil esse, quod perpetratum est, modo misericordem Deum loquitur, modo adhuc tempus subsequens ad poenitentiam pollicetur; ut dum per haec decepta mens ducitur, ab intentione poenitentiae suspendatur: quatenus tunc bona nulla recipiat quam nunc mala nulla contristant; et tunc plenius obruatur suppliciis, quae nunc etiam gaudet in delictis.

At contra admonendi sunt, qui peccata cogitationum deflent, ut sollicite considerent intra mentis arcana utrum delectatione tantummodo, an etiam consensu deliquerint. Plerumque enim tentatur cor, et ex carnis nequitia delectatur, et tamen eidem nequitiae ex ratione renititur, ut in secreto cogitationis et contristet quod libet, et libeat quod contristat. Nonnunquam vero ita mens barathro tentationis absorbetur, ut nullatenus renitatur, sed ex deliberatione sequitur hoc, unde ex delectatione pulsatur, et si facultas exterior suppetat, rerum mox effectibus interiora vota consummat. Quod videlicet si iusta animadversio districti iudicis respicit, non est iam cogitationis culpa, sed operis; quia, etsi rerum tarditas foras peccatum distulit, intus hoc consensionis opere voluntas implevit.

In primo autem parente didicimus, quia tribus modis omnis culpae nequitiam perpetramus, suggestione scilicet, delectatione, et consensu. Primum itaque per hostem, secundum vero per carnem, tertium per spiritum perpetratur. Insidiator enim prava suggerit, caro se delectationi subiicit,

atque ad extremum spiritus victus delectatione consentit. Unde et ille serpens prava suggessit, Eva autem quasi caro se delectationi subdidit, Adam vero velut spiritus suggestione ac delectatione superatus assensit. Suggestione itaque peccatum agnoscimus, delectatione vincimur, consensu etiam ligamur. Admonendi sunt igitur, qui nequitias cogitationis deflent, ut sollicite considerent, in qua peccati mensura ceciderunt, quatenus iuxta ruinae modum, quam in semetipsis introrsus sentiunt, etiam mensura lamentationis erigantur, ne, si cogitata mala minus cruciant, usque ad perpetranda opera perducant. Sed inter haec ita terrendi sunt, ut tamen minime frangantur. Saepe enim misericors Deus eo citius peccata cordis abluit, quo haec exire ad opera non permittit, et cogitata nequitia quanto citius solvitur, quia effectu operis districtius non ligatur. Unde recte per Psalmistam dicitur: « Dixi, pronuntiabo adversum me « iniustitias meas Domino, et tu remisisti impietatem cordis « mei ». Qui enim impietatem cordis subdidit, quia cogitationum iniustitias pronunciare vellet, indicavit. Dumque ait: « Dixi, pronunciabo », atque illico adiunxit: « Et « tu remisisti »; quam sit super haec facilis venia, ostendit. Qui dum se adhuc petere promittit, hoc, quod petere se promittebat, obtinuit: quatenus, quia usque ad opus non venerat culpa, usque ad cruciatum non perveniret poenitentia; sed cogitata afflictio mentem tergeret, quam nimirum tantummodo cogitata iniquitas inquinasset.

Cap. XXX. Quomodo admonendi, qui a peccatis quae deflent non abstinent, et qui cum abstineant non deflent. Aliter admonendi sunt, qui admissa plangunt, nec tamen deserunt; atque aliter qui deserunt, nec tamen plangunt. Admonendi sunt enim, qui admissa plan-

18. *Psal.* XXXI, 5.

gunt, nec tamen deserunt, ut considerare sollicite sciant, quia flendo inaniter se mundant, qui vivendo se nequiter inquinant, cum idcirco se lacrymis lavant, ut mundi ad sordes redeant. Hinc enim scriptum est: « Canis reversus « ad suum vomitum, et sus lota in vulutabro luti ». Canis quippe cum vomit, profecto cibum, qui pectus deprimebat, proiicit; sed cum ad vomitum revertitur, unde levigatus fuerat, rursus oneratur. Et qui admissa plangunt, profecto nequitiam, de qua male satiati fuerant, et quae mentis intima deprimebat, confitendo proiiciunt, quam post confessionem, dum repetunt, resumunt. Sus vero in volutabro luti cum lavatur, sordidior redditur. Et qui admissa plangit, nec tamen deserit, poenae gravioris culpae se subiicit; quia et ipsam, quam flendo potuit impetrare, veniam contemnit, et quasi in lutosa aqua semetipsum volvit, quia dum fletibus suis vitae munditiam subtrahit, ante Dei oculos sordidas ipsas etiam lacrymas facit. Hinc rursum scriptum est: « Ne iteres verbum in oratione tua ». Verbum namque in oratione iterare, est post fletum committere, quod rursum necesse sit flere. Hinc per Isaiam dicitur: « Lava« mini, mundi estote ». Post lavacrum enim mundus esse negligit, quisquis post lacrymas vitae innocentiam non custodit. Et lavantur ergo, et nequaquam mundi sunt, qui commissa flere non desinunt, sed rursus flenda committunt. Hinc per quendam sapientem dicitur: « Qui baptizatur a « mortuo, et iterum tangit illum, quid proficit lavatio eius? » Baptizatur quippe a mortuo, qui mundatur fletibus a peccato: sed post baptisma mortuum tangit, qui culpam post lacrymas repetit.

Admonendi sunt, qui admissa plangunt, nec tamen deserunt, ut ante districti iudicis oculos eis se esse similes

5. *Prov.* XXVI, 11; II Pet. II, 22.
18. *Eccli.* VII, 15.
21. Isai. I, 16.
26. *Eccli.* XXXIV, 30.

agnoscant, qui venientes ad faciem quorundam hominum magna eis submissione blandiuntur; recedentes autem inimicitias ac damna, quae valent, atrociter inferunt. Quid est enim culpam flere, nisi humilitatem Deo suae devotionis ostendere? Et quid est post fletum prava agere, nisi superbas in eum, quem rogaverat, inimicitias exercere? Iacobo attestante qui ait: « Quicunque voluerit amicus esse seculi « huius, inimicus Dei constituitur ». Admonendi sunt, qui admissa plangunt, nec tamen deserunt, ut sollicite considerent, quia ita plerumque mali inutiliter compunguntur ad iustitiam, sicut plerumque boni innoxie tentantur ad culpam. Fit quippe mira exigentibus meritis dispositionis internae mensura, ut et illi, dum de bono aliquid agunt, quod tamen non perficiunt, superbe inter ipsa, quae etiam plenissime perpetrant, mala confidant, et isti dum de malo tentantur, cui nequaquam consentiunt, quo per infirmitatem titubant, eo gressus cordis ad iustitiam per humilitatem verius figant. Balaam quippe iustorum tabernacula respiciens ait: « Moriatur anima mea morte iustorum, et fiant novis- « sima mea horum similia ». Sed cum compunctionis tempus abscessit, contra eorum vitam, quibus se similem fieri etiam moriendo poposcerat, consilium praebuit, et cum occasionem de avaritia reperit, illico oblitus est, quidquid sibi de innocentia optavit. Hinc vero doctor et praedicator gentium Paulus ait: « Video aliam legem in membris meis, « repugnantem legi mentis meae, et captivum me ducen- « tem in lege peccati, quae est in membris meis ». Qui profecto idcirco tentatur, ut in bono robustius ex ipsa infirmitatis suae cognitione solidetur. Quid est ergo, quod ille compungitur, et tamen iustitiae non appropinquat; iste tentatur, et tamen eum culpa non inquinat; nisi hoc, quod

8. IAC. IV, 4. 27. *Rom.* VII, 23.
20. *Num.* XXIII, 10.

aperte ostenditur, quod nec malos bona imperfecta adiuvant, nec bonos mala inconsummata condemnant?

At contra admonendi sunt, qui admisssa deserunt, nec tamen plangunt; ne iam relaxatas aestiment culpas, quas etsi agendo non multiplicant, nullis tamen fletibus mundant. Neque enim scriptor, si a scriptione cessaverit, quia alia non addidit, etiam illa, quae scripserat, delevit: neque qui contumelias irrogat, si solummodo tacuerit, satisfecit, cum profecto necesse sit, ut verba praemissae superbiae verbis subiectae humilitatis impugnet: nec debitor absolutus est, quia alia non multiplicat, nisi et illa, quae ligaverat, solvat. Ita et cum Deo delinquimus, nequaquam satisfacimus, si ab iniquitate cessamus, nisi voluptates quoque, quas diliximus, e contrario appositis lamentis insequamur. Si enim nulla nos in hac vita operum culpa maculasset, nequaquam nobis hic adhuc degentibus ipsa ad securitatem innocentia nostra sufficeret; quia illicita animum multa pulsarent. Qua ergo mente securus est, qui perpetratis iniquitatibus sibi testis est, quia innocens non est?

Neque enim Deus nostris cruciatibus pascitur, sed delictorum morbos medicamentis contrariis medetur: ut qui voluptatibus delectati discessimus, fletibus amaricati redeamus, et qui per illicita defluendo cecidimus, etiam a licitis nosmetipsos restringendo surgamus: et cor, quod insana laetitia infuderat, salubris tristitia exurat: et quod vulneraverat elatio superbiae, curet abiectio humilis vitae. Hinc enim scriptum est: « Dixi iniquis: Nolite inique agere: et delinquentibus: « Nolite exaltare cornu ». Cornu quippe delinquentes exaltant, si nequaquam se ad poenitentiam ex cognitione suae iniquitatis humiliant. Hinc rursum dicitur: « Cor contri- « tum et humiliatum Deus non spernit ». Quisquis enim peccata plangit nec tamen deserit, cor quidem conterit

28. *Psal.* LXXIV, 5. 31. *Psal.* L, 19.

sed humiliare contemnit. Qui vero peccata iam deserit, nec tamen plangit, iam quidem humiliat, sed tamen cor conterere recusat. Hinc Paulus ait: « Et haec quidem « fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis ». Quia nimirum illos emendatior vita sanctificat, quos per poenitentiam abluens afflictio fletuum mundat. Hinc Petrus, cum quosdam territos malorum suorum consideratione conspiceret, admonuit dicens: « Poenitentiam agite, et baptizetur « unusquisque vestrum ». Dicturus enim baptisma praemisit poenitentiae lamenta; ut prius se aqua suae afflictionis infunderent, et postmodum sacramento baptismatis lavarent.

Qua igitur mente, qui transactas culpas flere negligunt, vivunt securi de venia, quando ipse summus pastor Ecclesiae huic etiam sacramento addendam poenitentiam credidit, quod peccata principaliter extinguit?

Cap. XXXI. Quomodo admonendi qui illicita quorum sunt conscii laudant, et qui condemnantes minime tamen cavent. Aliter admonendi sunt, qui illicita, quae faciunt, etiam laudant: atque aliter, qui accusant prava, nec tamen devitant. Admonendi sunt enim, qui illicita, quae faciunt, etiam laudant, ut considerent, quod plerumque plus ore quam opere delinquant. Opere namque per semetipsos solos prava perpetrant; ore autem per tot personas iniquitatem exibent, quot audientium mentes iniqua laudantes docent. Admonendi ergo sunt, ut si eradicare mala dissimulant, saltem seminare pertimescant. Admonendi sunt, ut eis perditio privata sufficiat. Rursumque admonendi sunt, ut si mali esse non metuunt, erubescant saltem videri, quod sunt. Plerumque enim culpa, dum absconditur, effugatur: quia, dum mens erubescit videri, quod tamen esse non metuit, erubescit quandoque esse, quod fugit videri. Cum vero

4. I *Cor.* VI, 11. 9. *Act.* II, 38.

pravus quisque impudenter innotescit, quo liberius omne facinus perpetrat, eo etiam licitum putat et quod licitum suspicatur, in hoc procul dubio multiplicius mergitur. Unde scriptum est: « Peccatum suum sicut Sodoma praedicaverunt « nec absconderunt ». Peccatum enim suum si Sodoma absconderet, adhuc sub timore peccaret. Sed funditus frena timoris amiserat, quae ad culpam nec tenebras inquirebat. Unde et rursum scriptum est: « Clamor Sodomorum et « Gomorrhae multiplicatus est ». Peccatum quippe cum voce est culpa in actione, peccatum vero etiam cum clamore est culpa cum libertate.

At contra admonendi sunt, qui accusant prava, nec tamen devitant, ut provide perpendant, quid in districto Dei iudicio pro sua excusatione dicturi sunt, qui de reatu suorum criminum etiam semetipsis iudicibus non excusantur. Hi itaque quid aliud quam praecones sunt sui? Voces contra culpas proferunt, et semetipsos operibus reos trahunt. Admonendi sunt, ut videant, quia de occulta iam retributione iudicii est, quod eorum mens, malum quod perpetrat illuminatur ut videat, sed non conatur ut vincat: ut quo melius videt, eo deterius pereat; quia et intelligentiae lumen percipit, et actionis pravae tenebras non relinquit. Nam cum acceptam ad adiutorium scientiam negligunt, hanc contra se in testimonium vertunt, et de lumine intelligentiae augent supplicia, quod profecto acceperant, ut possent delere peccata. Quorum nimirum nequitia cum malum agit, quod diiudicat, venturum iam iudicium hic degustat: ut cum aeternis suppliciis servatur obnoxia, suo hic interim examine non sit absoluta: tantoque illic graviora tormenta percipiat, quanto hic malum non deserit, etiam quod ipsa condemnat. Hinc enim Veritas dicit: « Servus, qui cognovit voluntatem Domini sui, « et non praeparavit, et non fecit secundum voluntatem eius,

5. Isai. III, 9. 9. *Gen.* XVIII, 20.

« vapulabit multis ». Hinc Psalmista ait: « Descendant in « infernum viventes ». Vivi quippe, quae circa illos aguntur, sciunt et sentiunt, mortui autem sentire nil possunt. Mortui enim in infernum descenderent, si mala nesciendo perpetrarent. Cum vero sciunt mala, et tamen faciunt, ad iniquitatis infernum viventes miseri sentientesque descendunt.

Cap. XXXII. Quomodo admonendi qui subito motu, et qui consulto peccant. Aliter admonendi sunt, qui repentina concupiscentia superantur, atque aliter qui in culpa ex consilio ligantur. Admonendi quippe sunt, quos repentina concupiscentia superat, ut in bello praesentis vitae se quotidie positos attendant, et cor, quod praevidere vulnera non potest, scuto solliciti timoris tegant; ut occulta insidiantis hostis iacula perhorrescant, et in tam caliginoso certamine intentione continua intra mentis castra se muniant. Nam si a circumspectionis sollicitudine cor destituitur, vulneribus aperitur: quia hostis callidus tanto liberius pectus percutit, quanto nudum a providentiae lorica deprehendit. Admonendi sunt, qui repentina concupiscentia superantur, ut curare nimis terrena desuescant; quia intentionem suam dum rebus transitoriis immoderatius implicant, quibus culparum iaculis transfigantur, ignorant. Unde et per Salomonem vox percussi et dormientis exprimitur, qui ait: « Verberaverunt me, sed non dolui; traxerunt me, et ego non « sensi. Quando evigilabo, et rursum vina reperiam? » Mens quippe a cura suae sollicitudinis dormiens verberatur et non dolet, quia sicut imminentia mala non prospicit, sic nec, quae perpetraverit, agnoscit. Trahitur, et nequaquam sentit, quia per illecebras vitiorum ducitur, nec tamen ad sui custodiam suscitatur. Quae quidem evigilare optat, ut

1. Luc. XII, 47.
2. *Psal.* LIV, 16.
26. *Prov.* XXIII, 35.

rursum vina reperiat: quia quamvis somno torporis a sui custodia prematur, vigilare tamen ad seculi curas nititur, ut semper voluptatibus inebrietur, et cum ad illud dormiat, in quo solerter vigilare debuerat, ad aliud vigilare appetit, ad quod laudabiliter dormire potuisset. Hinc superius scriptum est: « Et eris quasi dormiens in medio mari, et quasi so-« pitus gubernator amisso clavo ». In medio enim mari dormit, qui in huius mundi tentationibus positus providere motus irruentium vitiorum quasi imminentes undarum cumulos negligit. Et quasi clavum gubernator amittit, quando mens ad regendam navem corporis studium sollicitudinis perdit. Clavum quippe in mari amittere, est intentionem providam inter procellas huius seculi non tenere. Si enim gubernator clavum sollicite stringit, modo in fluctibus ex adverso navem dirigit, modo ventorum impetus per obliquum findit. Ita cum mens vigilanter animam regit, modo alia superans calcat, modo alia providens declinat, ut et praesentia laborando subiiciat, et contra futura certamina prospiciendo convalescat. Hinc rursum de fortibus supernae patriae bellatoribus dicitur: « Uniuscuiusque ensis super fe-« mur suum, propter timores nocturnos ». Ensis enim super femur ponitur, quando acumine sanctae praedicationis prava suggestio carnis edomatur. Per noctem vero caecitas nostrae infirmitatis exprimitur; quia quidquid adversitatis in nocte imminet, non videtur. Uniuscuiusque ergo ensis super femur suum ponitur propter timores nocturnos; quia videlicet sancti viri, dum ea quae non vident metuunt, ad intentionem certaminis parati semper assistunt. Hinc rursum sponsae dicitur: « Nasus tuus sicut turris, quae est in Li-« bano ». Rem namque, quam oculis non cernimus, plerumque odore praevidemus. Per nasum quoque odores foetoresque discernimus. Quid ergo per nasum Ecclesiae,

7. *Prov.* XXXIII, 34.
21. *Cant.* III, 8.
30. *Cant.* VII, 4.

nisi Sanctorum provida discretio designatur? Qui etiam turri similis, quae est in Libano, dicitur; quia discreta eorum providentia ita in alto sita est, ut tentationum certamina et, priusquam veniant, videat, et contra ea, dum venerint, munita subsistat. Quae enim futura praevidentur, cum praesentia fuerint, minoris virtutis fiunt; quia dum contra ictum quisque paratior redditur, hostis, qui se inopinatum credidit, eo ipso, quo praevisus est, enervatur.

At contra admonendi sunt, qui in culpa ex consilio ligantur, quatenus provida consideratione perpendant, quia dum mala ex iudicio faciunt, districtius contra se iudicium accendunt; ut tanto eos durior sententia feriat, quanto illos in culpa arctius vincula deliberationis ligant. Citius fortasse delicta poenitendo abluerent, si in his sola praecipitatione cecidissent. Nam tardius peccatum solvitur, quod et per consilium solidatur. Nisi enim mens omni modo aeterna despiceret, in culpa ex iudicio non periret. Hoc ergo praecipitatione lapsis per consilium pereuntes differunt, quod, cum hi a statu iustitiae peccando concidunt, plerumque simul et in laqueum desperationis cadunt. Hinc est, quod per Prophetam Dominus non tam praecipitationum prava, quam delictorum studia reprehendit dicens: « Ne forte egrediatur « ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit, qui « extinguat, propter malitiam studiorum vestrorum ». Hinc iterum iratus dicit: « Visitabo super vos iuxta fructum stu« diorum vestrorum ». Quia ergo peccatis aliis differunt peccata, quae per consilium perpetrantur, non tam prave facta Dominus, quam studia pravitatis insequitur. In factis enim saepe infirmitate, saepe negligentia, in studiis vero malitiosa semper intentione peccatur. Quo contra recte beati viri expressione per Prophetam dicitur: « Et in ca-

17. *Hoc*: scil.: In hoc ... differunt etc.

24. Ier. IV, 4.

26. Ier. XXIII, 2.

« thedra pestilentiae non sedit ». Cathedra quippe iudicis esse vel praesidentis solet. In cathedra autem pestilentiae sedere, est ex iudicio prava committere; in cathedra pestilentiae sedere, est et ex ratione mala discernere, et tamen ex deliberatione perpetrare. Quasi in perversi consilii cathedra sedet, qui tanta iniquitatis elatione attollitur, ut adimplere malum etiam per consilia conetur. Et sicut assistentibus turbis praelati sunt, qui cathedrae honore fulciuntur, ita delicta eorum, qui praecipitatione corruunt, exquisita per studium peccata transcendunt. Admonendi ergo sunt, ut hinc colligant, qui in culpa etiam se per consilium ligant, qua quandoque ultione feriendi sunt, qui nunc pravorum non socii, sed principes fiunt.

Cap. XXXIII. Quomodo admonendi qui minimis sed crebris noxis, et qui minimas caventes gravibus aliquando immerguntur. Aliter admonendi sunt, qui licet minima, crebro tamen illicita faciunt: atque aliter, qui se a pravis custodiunt, sed aliquando in gravibus demerguntur. Admonendi sunt, qui quamvis in minimis, sed tamen frequenter excedunt, ut nequaquam considerent qualia, sed quanta committunt. Facta enim sua si despiciunt timere cum pensant, debent formidare cum numerant. Altos quippe gurgites fluminum parvae, sed innumerae replent guttae pluviarum. Et hoc agit sentina latenter excrescens, quod patenter procella saeviens. Et minuta sunt, quae erumpunt membris per scabiem vulnera, sed cum multitudo eorum innumerabiliter occupat, sic vitam corporis sicut unum grave inflictum pectori vulnus necat. Hinc videlicet scriptum est: « Qui modica spernit, paulatim decidit ». Qui enim peccata minima flere ac devitare negligit, a statu iustitiae non quidem repente, sed partibus totus cadit. Admonendi sunt, qui in minimis frequenter excedunt, ut sollicite considerent,

1. *Psal.* I, 1. 29. *Eccli.* XIX, 1.

quia nonnumquam in parva deterius, quam in maiori culpa peccatur. Maior enim quo citius, quia sit culpa, agnoscitur, eo etiam celerius emendatur: minor vero dum quasi nulla creditur, eo peius, quo et securius in usu retinetur. Unde fit plerumque, ut mens assueta malis levibus nec gravia perhorrescat, atque ad quandam auctoritatem nequitiae per culpas nutrita perveniat, et tanto in maioribus contemnat pertimescere, quanto in minimis didicit non timendo peccare.

At contra admonendi sunt, qui se a parvis custodiunt, sed aliquando in gravibus demerguntur, ut sollicite seipsos deprehendant; quia dum cor eorum de custoditis minimis extollitur, ad perpetranda graviora ipso elationis suae barathro devorantur, et dum foris sibi parva subiiciunt, sed per inanem gloriam intus intumescunt, languore superbiae intrinsecus victam mentem etiam foras per mala maiora prosternunt. Admonendi ergo sunt, qui se a parvis custodiunt, sed aliquando in gravibus demerguntur, ne ubi se stare extrinsecus aestimant, ibi intrinsecus cadant, et iuxta districti iudicis retributionem elatio minoris iustitiae via fiat ad foveam gravioris culpae. Qui enim vane elati boni minimi custodiam suis viribus tribuunt, iuste derelicti culpis maioribus obruuntur, et cadendo discunt non fuisse proprium, quod steterunt, ut mala immensa cor reprimant, quod minima bona exaltant. Admonendi sunt, ut considerent, quod et in culpis gravioribus alto reatu se obligant, et tamen plerumque in parvis, quae custodiunt, deterius peccant; quia et in illis iniqua faciunt, et per ista se hominibus, quod iniqui sunt, tegunt. Unde fit, ut cum maiora mala perpetrant coram Deo, apertae iniquitatis sit, et cum parva bona custodiunt coram hominibus, simulatae sanctitatis. Hinc est enim, quod pharisaeis dicitur: « Liquantes culicem, camelum « autem glutientes ». Ac si aperte diceretur: Minima mala

32. Matth. XXIII, 24.

discernitis, maiora devoratis. Hinc est, quod rursum ore Veritatis increpantur, cum audiunt: « Decimatis mentham, « et anethum, et cyminum; et relinquitis, quae graviora sunt « legis, iudicium et misericordiam, et fidem ». Neque enim negligenter audiendum est, quod cum decimari minima diceret, extrema quidem de oleribus maluit, sed tamen bene olentia memorare: ut profecto ostenderet, quia simulatores, cum parva custodiunt, odorem de se extendere sanctae opinionis quaerunt, et quamvis implere maxima praetermittant, ea tamen minima observant, quae humano iudicio longe lateque redoleant.

Cap. XXXIV. Quomodo admonendi, qui bona nec inchoant, et qui inchoata non absolvunt. Aliter admonendi sunt qui bona nec inchoant, atque aliter qui inchoata minime consummant. Qui enim bona nec inchoant, non sunt eis prius aedificanda, quae salubriter diligant, sed destruenda ea, in quibus semetipsos nequiter versant. Neque enim sequuntur, quae inexperta audiunt, nisi prius, quam perniciosa sint ea, quae sibi sunt experta, deprehendant; quia nec levari appetit, qui et hoc ipsum, quia cecidit, nescit, et qui dolorem vulneris non sentit, salutis remedia non requirit. Prius ergo ostendenda sunt, quam sint vana, quae diligunt, et tunc demum vigilanter intimanda, quam sint utilia, quae praetermittunt. Prius videant fugienda, quae amant, et sine difficultate postmodum cognoscant amanda esse, quae fugiunt. Melius enim inexperta recipiunt, si de expertis, quidquid disputationis audiunt, veraciter cognoscunt. Tunc igitur pleno voto discunt vera bona quaerere, cum certo iudicio deprehenderint falsa se vacue tenuisse. Audiant ergo, quod bona praesentia et a delectatione citius transitura sunt, et tamen eorum causa ad ultionem sine transitu

4. Matth. XXIII, 23.

permansura; quia et nunc, quod libet, invitis subtrahitur, et tunc, quod dolet, invitis in supplicium reservatur. Itaque eisdem rebus terreantur salubriter, quibus noxie delectantur; ut, dum perculsa mens alta ruinae suae damna conspiciens sese in praecipitium pervenisse deprehendit, gressum post terga revocet, et pertimescens quae amaverat, discat diligere quae contemnebat.

Hinc est enim, quod Ieremiae misso ad praedicationem dicitur: « Ecce constitui te hodie super gentes et super regna, « ut evellas et destruas, et disperdas et dissipes, et aedifices « et plantes ». Quia, nisi prius perversa destrueret, aedificare utiliter recta non posset: nisi ab auditorum suorum cordibus spinas vani amoris evelleret, nimirum frustra in eis sanctae praedicationis verba plantaret. Hinc est, quod Petrus prius evertit, ut postmodum construat, cum nequaquam Iudaeos monebat quid iam facerent, sed de his quae fecerant, increpabat dicens: « Iesum Nazarenum virum ap« probatum a Deo in vobis virtutibus et prodigiis et signis, « quae per illum fecit Deus in medio vestri, sicut vos scitis; « hunc definito consilio et praescientia Dei traditum per « manus iniquorum affigentes interemistis, quem Deus su« scitavit solutis doloribus inferni »: ut videlicet crudelitatis suae cognitione destructi aedificationem sanctae praedicationis, quanto anxie quaererent, tanto utiliter audirent. Unde et illico responderunt: « Quid ergo faciemus, viri fratres? » Quibus mox dicitur: « Agite poenitentiam, et baptizetur « unusquisque vestrum ». Quae aedificationis verba profecto contemnerent, nisi prius salubriter ruinam suae destructionis invenissent. Hinc est, quod Saulus, cum super eum coelitus lux emissa resplenduit, non iam quid recte deberet facere, sed quid prave fecisset, audivit. Nam cum prostratus requireret dicens: « Quis es Domine? », respondetur pro-

11. Ier. I, 10.
22. *Act.* II, 22-24.
27. *Act.* II, 37.

tinus: « Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris ». Et cum repente subiungeret: « Domine, quid me iubes fa« cere? », illico adiungitur: « Surgens ingredere civitatem, « et ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere ». Ecce de coelo Dominus loquens persecutoris sui facta corripuit, nec tamen illico, quae essent facienda, monstravit. Ecce elationis eius fabrica iam tota corruerat, et post ruinam suam humilis aedificari requirebat, et cum superbia destruitur, aedificationis tamen verba retinentur; ut videlicet persecutor immanis diu destructus iaceret, et tanto post in bonis solidius surgeret, quanto prius funditus eversus a pristino errore cecidisset. Qui ergo nulla adhuc agere bona coeperunt, a rigiditate antea suae pravitatis correctionis manu evertendi sunt, ut ad statum postmodum rectae operationis erigantur; quia et idcirco altum silvae lignum succidimus, ut hoc in aedificii tegmine sublevemus: sed tamen non repente in fabrica ponitur, ut nimirum prius vitiosa eius viriditas exsiccetur, cuius quo plus in infimis humor excoquitur, eo ad summa solidius levatur.

At contra admonendi sunt, qui inchoata bona minime consummant, ut cauta circumspectione considerent, quia, dum proposita non perficiunt, etiam quae fuerant coepta, convellunt. Si enim quod videtur gerendum, sollicita intentione non crescit, etiam quod fuerat bene gestum, decrescit. In hoc quippe mundo humana anima quasi more navis est contra ictum fluminis conscendentis: uno in loco nequaquam stare permittitur, quia ad ima relabitur, nisi ad summa conetur. Si ergo inchoata bona fortis operantis manus ad perfectionem non sublevat, ipsa operandi remissio contra hoc, quod operatum est, pugnat. Hinc est enim, quod per Salomonem dicitur: « Qui mollis et dissolutus est in opere suo, « frater est sua opera dissipantis ». Quia videlicet qui coepta

4. *Act.* IX, 4. 32. *Prov.* XVIII, 9.

bona districte non exsequitur, dissolutione negligentiae manum destruentis imitatur. Hinc Sardis ecclesiae ab angelo dicitur: « Esto vigilans, et confirma cetera, quae moritura « erant: non enim invenio opera tua plena coram Deo meo ». Quia igitur plena coram Deo eius opera inventa non fuerant, moritura reliqua etiam, quae erant gesta, praedicebat. Si enim quod mortuum in nobis est, ad vitam non accenditur, hoc etiam extinguitur, quod quasi adhuc vivum tenetur. Admonendi sunt, ut perpendant, quod tolerabilius esse potuisset recti viam non arripere, quam arrepta post tergum redire. Nisi enim retro aspicerent, erga coeptum studium nullo torpore languerent. Audiant ergo, quod scriptum est: « Melius erat eis non cognoscere viam iustitiae, « quam post agnitionem retrorsum converti ». Audiant, quod scriptum est: « Utinam frigidus esses, aut calidus: « sed quia tepidus es, et nec frigidus nec calidus, incipiam « te evomere ex ore meo ». Calidus quippe est, qui bona studia et arripit et consummat: frigidus vero est, qui consummanda nec inchoat. Et sicut a frigore per teporem transitur ad calorem, ita a calore per teporem reditur ad frigus. Quisquis ergo amisso infidelitatis frigore vivit, sed nequaquam tepore superato excrescit, ut ferveat, procul dubio calore desperato, dum noxio in tepore demoratur, agit, ut frigescat. Sed sicut ante teporem frigus sub spe est, ita post frigus tepor in desperatione. Qui enim adhuc in peccatis est, conversionis fiduciam non amittit. Qui vero post conversionem tepuit, et spem, quae esse potuit de peccatore, subtraxit. Aut calidus ergo quisque esse, aut frigidus quaeritur, ne tepidus evomatur: ut videlicet aut necdum conversus adhuc de se spem conversionis praebeat, aut iam conversus in virtutibus inardescat: ne evomatur tepidus, qui a calore, quem proposuit, torpore ad noxium frigus redit.

4. *Apoc.* III, 2. 17. *Apoc.* III, 15.
14. II PET. II, 21.

Cap. XXXV. Quomodo admonendi, qui mala clam, et bona palam faciunt, ac qui versa vice. Aliter admonendi sunt, qui mala occulte agunt, et bona publice; atque aliter, qui bona, quae faciunt, abscondunt, et tamen quibusdam factis publice mala de se opinari permittunt. Admonendi enim sunt, qui mala occulte agunt, et bona publice, ut pensent, humana iudicia quanta velocitate evolant, divina autem quanta immobilitate perdurant. Admonendi sunt, ut in fine rerum mentis oculos figant; quia et humanae laudis attestatio praeterit, et superna sententia, quae et abscondita penetrat, ad retributionem perpetuam convalescit. Dum igitur occulta mala sua divinis iudiciis, recta autem sua humanis oculis anteponunt, et sine teste est bonum, quod publice faciunt, et non sine aeterno teste est, quod latenter delinquunt. Culpas itaque suas occultando hominibus, virtutesque pandendo et unde puniri debeant, abscondentes detegunt, et unde remunerari poterant, detegentes abscondunt. Quos recte sepulcra dealbata speciosa exterius, sed mortuorum ossibus plena Veritas vocat: quia vitiorum mala intus contegunt, humanis vero oculis quorundam demonstratione operum de solo foris iustitiae colore blandiuntur. Admonendi itaque sunt, ne quae agunt, recta despiciant, sed ea meriti melioris credant. Valde namque bona sua diiudicant, qui ad eorum mercedem sufficere humanos favores putant. Cum enim pro recto opere laus transitoria quaeritur, aeterna retributione res digna vili pretio venundatur. De quo videlicet pretio percepto Veritas dicit: « Amen dico vobis, receperunt mercedem suam ». Admonendi sunt, ut considerent, quia dum pravos se in occultis exhibent sed tamen exempla de se publice in bonis operibus praebent, ostendunt sequenda, quae fugiunt; clamant amanda, quae oderunt; vivunt postremo aliis, et sibi moriuntur.

20. Cfr. Matth. XXIII, 27. 28. Matth. VI, 2.

At contra admonendi sunt, qui bona occulte faciunt, et tamen quibusdam factis publice de se mala opinari permittunt, ne cum bona semetipsos actionis rectae virtute vivificant, in se alios per exemplum pravae aestimationis occidant: ne minus quam se proximos diligant, et cum ipsi salubrem potum vini sorbeant, intentis in sui consideratione mentibus pestiferum veneni poculum fundant. Hi nimirum in uno proximorum vitam minus adiuvant, in altero multum gravant, dum student et recta occulte agere, et quibusdam factis ad exemplum de se prava seminare. Quisquis enim laudis concupiscentiam calcare iam sufficit, aedificationis fraudem perpetrat, si bona, quae agit, occultat; et quasi iactato semine germinandi radices subtrahit, qui opus, quod imitandum est, non ostendit. Hinc namque in Evangelio Veritas dicit: « Videant opera vestra bona, et glorificent « Patrem vestrum, qui in coelis est ». Ubi illa quoque sententia promitur, quae longe aliud praecepisse videtur dicens: « Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, « ut videamini ab eis ».

Quid est ergo, quod opus nostrum et ita faciendum est ne videatur, et tamen ut debeat videri praecipitur, nisi quod ea quae agimus et occultanda sunt ne ipsi laudemur, et tamen ostendenda sunt, ut laudem coelestis Patris augeamus? Nam cum nos iustitiam nostram coram hominibus facere Dominus prohiberet, illico adiunxit: « Ut vi- « deamini ab eis ». Et cum rursus videnda ab hominibus bona opera nostra praeciperet, protinus subdidit: « Ut glo- « rificent Patrem vestrum, qui in coelis est ». Qualiter igitur videnda essent, vel qualiter non videnda, ex sententiarum fine monstravit: quatenus operantis mens opus suum et propter se videri non quaereret, et tamen hoc propter coelestis Patris gloriam non celaret. Unde fit plerumque,

16. MATTH. V, 16. 19. MATTH. VI, 1.

ut bonum opus et in occulto sit, cum fit publice, et rursus in publico, cum agitur occulte. Qui enim in publico bono opere non suam, sed superni Patris gloriam quaerit, quod fecit, abscondit, quia solum illum testem habuit, cui placere curavit. Et qui in secreto suo bono opere deprehendi ac laudari concupiscit, et nullus fortasse vidit, quod exhibuit, et tamen hoc coram hominibus fecit: quia tot testes in bono opere secum duxit, quot humanas laudes in corde requisivit. Cum vero prava aestimatio, in quantum sine peccato valet, ab intuentium mente non tergitur, cunctis mala credentibus per exemplum culpa propinatur. Unde et plerumque contigit, ut, qui negligenter de se mala opinari permittunt, per semetipsos quidem nulla iniqua faciant, sed tamen per eos, qui se imitari fecerint, multiplicius delinquant. Hinc est, quod Paulus immunda quaedam sine pollutione comedentibus, sed imperfectis tentationis scandalum sua hac comestione mòventibus dicit: « Videte, ne forte « haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis ». Et rursum: « Et peribit infirmus in tua conscientia frater, propter « quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fra« tres et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Chri« stum peccatis ». Hinc est, quod Moyses, cum diceret: « Non maledices surdo », protinus adiunxit: « Nec coram « coeco pones offendiculum ». Surdo quippe maledicere, est absenti et non audienti derogare: coram coeco vero offendiculum ponere, est discretam quidem rem agere, sed tamen ei, qui lumen discretionis non habet, scandali occasionem praebere.

Cap. XXXVI. De exhortatione multis exhibenda, ut sic singulorum virtutes adiuvet, quatenus per hanc

18. I *Cor.* VIII, 9.
22. I *Cor.* VIII, 11-12.
24. *Lev.* XIX, 14.

CONTRARIA VIRTUTIBUS VITIA NON EXCRESCANT. Haec sunt, quae praesul animarum in praedicationis diversitate custodiat, ut sollicitus congrua singulorum vulneribus medicamina apponat. Sed cum magni sit studii, ut exhortandis singulis serviatur ad singula, cum valde laboriosum sit unumquemque de propriis sub dispensatione debitae considerationis instruere; longe tamen laboriosius est auditores innumeros ac diversis passionibus laborantes, uno eodemque tempore voce unius et communis exhortationis admonitione instruere. Ibi quippe tanta arte vox temperanda est, ut cum diversa sint auditorum vitia, et singulis inveniatur congrua, et tamen sibimetipsi non sit diversa; ut inter passiones medias uno quidem ductu transeat, sed more bicipitis gladii tumores cogitationum carnalium ex diverso latere incidat, quatenus sic superbis praedicetur humilitas, ut tamen timidis non augeatur metus. Sic timidis infundatur auctoritas, ut tamen superbis non crescat effrenatio. Sic otiosis ac torpentibus praedicetur sollicitudo boni operis, ut tamen inquietis immoderatae licentia non augeatur actionis. Sic inquietis ponatur modus, ut tamen otiosis non fiat torpor securus. Sic ab impatientibus extinguatur ira, ut tamen remissis ac lenibus non crescat negligentia. Sic lenes accendantur ad zelum, ut tamen iracundis non addatur incendium. Sic tenacibus infundatur tribuendi largitas, ut tamen prodigis effusionis frena minime laxentur. Sic prodigis praedicetur parcitas, ut tamen tenacibus periturarum rerum custodia non augeatur. Sic incontinentibus laudetur coniugium, ut tamen iam continentes non revocentur ad luxum. Sic continentibus laudetur virginitas corporis, ut tamen in coniugibus despecta non fiat fecunditas carnis. Sic praedicanda sunt bona, ne ex latere iuventur et mala. Sic laudanda sunt bona summa, ne desperentur ultima. Sic nutrienda sunt ultima, ne dum sufficere creduntur, nequaquam tendatur ad summa.

CAP. XXXVII. DE EXHORTATIONE, QUAE UNI ADHIBENDA EST CONTRARIIS PASSIONIBUS LABORANTI. Et gravis quidem praedicatori labor est, in communis praedicationis voce ad occultos singulorum motus causasque vigilare, et palaestrarum more in diversi lateris arte se vertere: multo tamen acriori labore fatigatur, quando uni contrariis vitiis servienti praedicare compellitur. Plerumque enim quis laetae nimis conspersionis existit; sed tamen eum repente tristitia oborta immaniter deprimit. Curandum est itaque praedicatori, quatenus sic tergatur tristitia, quae venit ex tempore, ut non augeatur laetitia, quae suppetit ex conspersione, et sic frenetur laetitia, quae ex conspersione est, ut tamen non crescat tristitia, quae venit ex tempore. Iste gravatur usu immoderatae praecipitationis, et aliquando tamen ab eo, quod festine agendum est, eum vis praepedit subito natae formidinis. Ille gravatur usu immoderatae formidinis, et aliquando tamen in eo, quod appetit, temeritate impellitur praecipitationis. Sic itaque in isto reprimatur subito oborta formido, ut tamen non excrescat enutrita diu praecipitatio. Sic in illo reprimatur repente oborta praecipitatio, ut tamen non convalescat impressa ex conspersione formido. Quid autem mirum, si mentium medici ista custodiunt, dum tanta discretionis arte se temperant, qui non corda sed corpora medentur? Plerumque enim debile corpus opprimit languor immanis, cui languori scilicet obviari adiutoriis fortibus debet, sed tamen corpus debile adiutorium forte non sustinet. Studet igitur, qui medetur, quatenus sic superexistentem morbum subtrahat, ut nequaquam supposita corporis debilitas crescat, ne fortasse languor cum vita deficiat. Tanta ergo adiutorium discretione componit, ut uno eodemque tempore et languori obviet et debilitati. Si igitur medicina corporis indivise adhibita servire divisibiliter potest (tunc enim

8. *conspersio*: natura seu indoles.

vere medicina est, quando sic per eam vitio superexistenti succurritur, ut etiam suppositae conspersioni serviatur), cur medicina mentis una eademque praedicatione apposita morum morbis diverso ordine obviare non valeat, quae tanto subtilior agitur, quanto de invisibilibus tractatur?

Cap. XXXVIII. Quod aliquando leviora vitia relinquenda sunt, ut graviora subtrahantur. Sed quia plerumque, dum duorum vitiorum languor irruit, hoc levius, illud fortasse gravius premit, ei nimirum vitio rectius sub celeritate subvenitur, per quod festine ad interitum tenditur. Et si hoc a vicina morte restringi non potest, nisi illud etiam, quod existit, contrarium crescat; tolerandum praedicatori est, ut per exhortationem suam artificioso moderamine unum patiatur crescere, quatenus possit aliud a vicina morte retinere. Quod cum agit, non morbum exaggerat, sed vulnerati sui, cui medicamentum adhibet, vitam servat, ut exquirendae salutis congruum tempus inveniat. Saepe enim quis a ciborum se ingluvie minime temperans iamiamque pene superantis luxuriae stimulis premitur, qui huius pugnae metu territus, dum se per abstinentiam restringere nititur, inanis gloriae tentatione fatigatur, in quo nimirum unum vitium nullatenus extinguitur, nisi aliud nutriatur. Quae igitur pestis ardentius insequenda est, nisi quae periculosius premit? Tolerandum nunquam est, ut per virtutem abstinentiae interim arrogantia contra viventem crescat, ne eum per ingluviem a vita funditus luxuria extinguat. Hinc est quod Paulus, cum infirmum auditorem suum perpenderet aut prava adhuc velle agere, aut de actione recta humanae laudis retributione gaudere, ait: « Vis non « timere potestatem? bonum fac, et habebis laudem ex illa ». Neque enim ideo bona agenda sunt, ut potestas huius mundi

30. *Rom.* XIII, 3.

nulla timeatur, aut per haec gloria transitoriae laudis sumatur. Sed cum infirmam mentem ad tantum robur ascendere non posse pensaret, ut et pravitatem vitaret simul et laudem, praedicator egregius ei admonendo aliquid obtulit, et aliquid tulit. Concedendo enim lenia subtraxit acriora; ut quia ad deserenda cuncta simul non assurgeret, dum in quodam suo vitio animus familiariter relinquitur, a quodam suo sine labore tolleretur.

Cap. XXXIX. Quod infirmis mentibus omnino non debent alta praedicari. Sciendum vero est praedicatori, ut auditoris sui animum ultra vires non trahat, ne, ut ita dicam, dum plus quam valet tenditur, mentis chorda rumpatur. Alta enim quaeque debent multis audientibus contegi, et vix paucis aperiri. Hinc namque per semetipsam Veritas dicit: « Quis, putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? ». Per mensuram quippe tritici exprimitur modus verbi, ne cum angusto cordi incapabile aliquid tribuitur, extra fundatur. Hinc Paulus ait: « Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam ». Hinc Moyses a secreto Dei exiens coruscantem coram populo faciem velat; quia nimirum turbis claritatis intimae arcana non indicat. Hinc per eum divina voce praecipitur, ut is, qui cisternam foderit, si operire neglexerit, corruente in ea bove vel asino pretium reddat; quia ad alta scientiae fluenta perveniens, cum haec apud bruta audientium corda non contegit, poenae reus addicitur, si per verba eius in scandalum sive munda sive immunda mens capiatur. Hinc ad beatum Iob dicitur:

17. Luc. XII, 42.
22. I *Cor.* III, 1.
24. Cfr. *Exod.* XXXIV, 33.
27. *Exod.* XXI, 33.

« Quis dedit gallo intelligentiam ? » Praedicator etenim sanctus, dum caliginoso hoc clamat in tempore, quasi gallus cantat in nocte, cum dicit : « Hora est iam nos de somno « surgere ». Et rursum : « Evigilate iusti, et nolite pec« care ». Gallus autem profundioribus horis noctis altos edere cantus solet ; cum vero matutinum iam tempus in proximo est, minutas ac tenues voces format ; quia nimirum, qui recte praedicat, obscuris adhuc cordibus aperta clamat, nil de occultis mysteriis indicat, ut tunc subtiliora quaeque de coelestibus audiant, cum luci veritatis appropinquant.

Cap. XL. De opere praedicationis et voce. Sed inter haec ad ea, quae iam superius diximus, caritatis studio retorquemur, ut praedicator quisque plus actibus quam vocibus insonet, et bene vivendo vestigia sequacibus imprimat potius, quam loquendo, quo gradiantur, ostendat. Quia et gallus iste, quem pro exprimenda boni praedicatoris specie in locutione sua Dominus assumit, cum iam edere cantus parat, prius alas excutit, et semetipsum feriens vigilantiorem reddit ; quia nimirum necesse est, ut hi, qui verba sanctae praedicationis movent, prius studio bonae actionis evigilent, ne in semetipsis torpentes opere alios excitent voce : prius se per sublimia facta excutiant, et tunc ad bene vivendum alios sollicitos reddant : prius cogitationum alis semetipsos feriant ; quidquid in se inutiliter torpet, sollicita investigatione deprehendant, districta animadversione corrigant, et tunc demum aliorum vitam loquendo componant : prius punire propria fletibus curent, et tunc, quae aliorum punienda sunt, denuntient ; et antequam verba exhortationis insonent, omne, quod locuturi sunt, operibus clament.

1. Iob, XXXVIII, 36. 5. I *Cor.* XV, 34.
4. *Rom.* III, 11.

SANCTI GREGORII PAPAE

REGULAE PASTORALIS LIBER

PARS QUARTA

Sed quia saepe, dum praedicatio modis congruentibus ubertim funditur, apud semetipsum de ostensione sui occulta laetitia loquentis animus sublevatur, magna cura necesse est, ut timoris laceratione se mordeat; ne qui aliorum vulnera medendo ad salutem revocat, ipse per negligentiam suae salutis intumescat, ne proximos iuvando se deserat, ne alios erigens cadat. Nam quibusdam saepe magnitudo virtutis occasio perditionis fuit; ut cum de confidentia virium inordinate securi sunt, per negligentiam inopinate morerentur. Virtus namque cum vitiis renititur, quadam delectatione eius sibimetipsi animus blanditur: fitque, ut bene agentis mens metum suae circumspectionis abiiciat, atque in sui confidentia secura requiescat; cui iam torpenti seductor callidus omne, quod bene gessit, enumerat, eamque quasi prae ceteris praepollentem in tumore cogitationis exaltat. Unde agitur, ut ante iusti iudicis oculos fovea mentis sit memoria virtutis; quia reminiscendo, quod gessit, dum se apud se erigit, apud humilitatis auctorem cadit. Hinc namque superbienti animae dicitur: « Quo pulchrior es, « descende, et dormi cum incircumcisis ». Ac si aperte diceretur: Quia ex virtutum decore te elevas, ipsa tua pulchritudine impelleris, ut cadas. Hinc sub Ierusalem specie virtute superbiens anima reprobatur, cum dicitur: « Per-

1. Huic quartae parti titulus praemittitur in ed. MAURINORUM atque HURTER: *Qualiter praedicator omnibus rite peractis ad semetipsum redeat, ne hunc vel vita vel praedicatio extollat.*

20. EZECH. XXXII, 19.

*

« fecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit « Dominus, et habens fiduciam in pulchritudine tua forni- « cata es in nomine tuo ». Fiducia quippe suae pulchritudinis animus attollitur, cum de virtutum meritis laeta apud se securitate gloriatur. Sed per hanc eandem fiduciam ad fornicationem ducitur; quia cum interceptam mentem cogitationes suae decipiunt; hanc maligni spiritus per innumera vitia seducendo corrumpunt. Notandum vero, quod dicitur: « Fornicata es in nomine tuo »: quia, cum respectum mens superni rectoris deserit, laudem protinus privatam quaerit, et sibi arrogare incipit omne bonum, quod ut largitoris praeconio serviret, accepit; opinionis suae gloriam dilatare desiderans satagit, ut mirabilis cunctis innotescat. In suo ergo nomine fornicatur, quae legalis thori connubium deserens corruptori spiritui in laudis appetitu substernitur. Hinc David ait: « Tradidit in captivitatem « virtutem eorum, et pulchritudinem eorum in manus ini- « mici ». In captivitatem etenim virtus, et pulchritudo in manus inimici traditur, cum deceptae menti antiquus hostis ex boni operis elatione dominatur; quae tamen virtutis elatio, quamvis plene non superat, utcunque tamen et electorum animum saepe tentat; sed cum sublevatus destituitur, destitutus ad formidinem revocatur. Hinc etenim David iterum ait: « Ego dixi in abundantia mea, non movebor in aeter- « num ». Sed quia de confidentia virtutis intumuit, paulo post quid pertulit, adiunxit: « Avertisti faciem tuam a me, « et factus sum conturbatus ». Ac si aperte dicat: Fortem me inter virtutes credidi, sed quantae infirmitatis sim, derelictus agnovi. Hinc rursum dicit: « Iuravi, et statui « custodire iudicia iustitiae tuae ». Sed quia eius virium non erat manere in custodia, quam iurabat, debilitatem suam

3. EZECH. XVI, 14.
18. *Psal.* LXXVII, 61.
25. *Psal.* XXIX, 7.
27. *Psal.* XXIX, 8.
30. *Psal.* CXVIII, 106.

protinus turbatus invenit. Unde et ad precis opem repente se contulit, dicens: « Humiliatus sum usquequaque, Domine, « vivifica me secundum verbum tuum ». Nonnunquam vero superna moderatio, priusquam per munera provehat, infirmitatis memoriam ad mentem revocat, ne de acceptis virtutibus intumescat. Unde Ezechiel propheta, quoties ad contemplanda coelestia ducitur, prius filius hominis vocatur: ac si hunc aperte Dominus admoneat, dicens: Ne de his, quae vides, in elatione cor subleves, cautus perpende, quod es: ut cum summa penetras, esse te hominem recognoscas, quatenus dum ultra te raperis, ad temetipsum sollicitus infirmitatis tuae freno revoceris. Unde necesse est, ut cum virtutum nobis copia blanditur, ad infirma sua mentis oculus redeat, seseque salubriter deorsum premat; nec recta quae egit, sed quae agere neglexit aspiciat: ut dum cor ex memoria infirmitatis atteritur, apud humilitatis auctorem robustius in virtute solidetur. Quia et plerumque omnipotens Deus idcirco rectorum mentes, quamvis ex magna parte perficit, imperfectas tamen ex parva aliqua parte derelinquit: ut cum miris virtutibus rutilant, imperfectionis suae taedio tabescant, et nequaquam se de magnis erigant, dum adhuc contra minima innitentes laborant; sed quia extrema non valent vincere, de praecipuis actibus non audeant superbire.

Ecce bone vir reprehensionis meae necessitate conpulsus, dum monstrare qualis esse debeat pastor invigilo, pulchrum depinxi hominem pictor foedus aliosque ad perfectionis litus dirigo, qui adhuc in delictorum fluctibus versor. Sed in huius quaeso vitae naufragio orationis tuae me tabula sustine, ut quia pondus proprium deprimit, tui meriti manus me levet.

3. *Psal.* CXVIII, 107.
24. *Ecce* ... Quae sequuntur verba ut conclusionem epistolae ad Iohannem dicatoriae sunt habenda (quam v. p. 3).

TABULA MATERIARUM

REGULAE PASTORALIS LIBER

PARS PRIMA.

PARS SECUNDA.

Pars Tertia.

Pars Quarta.

Bibliotheca Sanctorum Patrum et Scriptorum ecclesiasticorum Theologiae et christianarum Litterarum cultoribus accommodata.

SERIES VII

SCRIPTORES MEDII AEVI

VOLUMEN I.

SANCTI GREGORII MAGNI

EPISTOLAE SELECTAE (PARS II.)

REGULA PASTORALIS

curante sac. prof. NICOLAO TURCHI

ROMAE

Apud Directionem Bibliothecae Ss. Patrum

Via dei Crescenzi, 13-15

M DCCCC VIII

OPERA "BIBLIOTHECAE" IAM EDITA

Ser. I. PATRES APOSTOLICI.

Vol. I. *Doctrina duodecim Apostolorum.* — CLEMENTIS ROMANI *Epistola I ad Corinthios.*

Vol. II. IGNATII et POLYCARPI *Epistolae.*

Vol. III. BARNABAE *Epistola.* — *Epistola ad Diognetum.* — CLEMENTIS ROMANI *Epistola II ad Corinthios.*

Vol. IV. CLEMENTIS ROMANI *Epistolae de Virginitate.* — HERMAE *Pastor* (*Visiones, Mandata*).

Vol. V. HERMAE *Pastor* (*Similitud.*). — PAPIAE *Fragmenta.*

Ser. II. SCRIPTORES GRAECI ANTENICAENI.

Vol. III. IRENAEI *Adversus haereses* (Pars I et II).

Ser. III. SCRIPTORES LATINI ANTENICAENI.

Vol. I. M. MINUCII FELICIS *Octavius.* — Q. SEPT. FLOR. TERTULLIANI *Apologeticum.*

Vol. II. Q. SEPT. FLOR. TERTULLIANI *De praescriptione haereticorum.* — *De testimonio animae.* — *De baptismo.* — *De poenitentia.* — *De oratione.* — *De pudicitia.*

Vol. III. Q. SEPT. FLOR. TERTULLIANI *Adversus Marcionem* (Libri I-III).

Vol. IV. Q. SEPT. FLOR. TERTULLIANI *Adversus Marcionem* (Liber IV).

Vol. V. Q. SEPT. FLOR. TERTULLIANI *Adversus Marcionem* (Liber V). — *Adversus Valentinianos.*

Ser. V. SCRIPTORES LATINI POSTNICAENI.

Vol. I. HILARII PICTAVIENSIS *De Trinitate* (Libri I-IV).

Vol. II. HILARII PICTAVIENSIS *De Trinitate* (Lib. V-VIII).

Vol. III. HILARII PICTAVIENSIS *De Trinitate* (Lib. IX-X).

Vol. IV. HILARII PICTAVIENSIS *De Trinitate* (Lib. XI-XII). — *De Synodis seu De Fide Orientalium.*

Vol. V. AMBROSII MEDIOLANENSIS *De Fide ad Gratianum Augustum* (Libri I-III).

Vol. VI. AMBROSII MEDIOLANENSIS *De Fide ad Gratianum Augustum* (Libri IV-V) — *De Spiritu sancto ad Gratianum Augustum* (Lib. I).

Ser. VII. SCRIPTORES MEDII AEVI.

Vol. I. SANCTI GREGORII M. *Epistolae Selectae* (Pars I et II) — *Regula pastoralis.*

SUB PRELO

Ser. VI. SCRIPTORES SAEC. V ET VI.

Vol. II. AUGUSTINI *Confessiones* curante prof. F. Ramorino.

Ser. II. SCRIPTORES GRAECI ANTENICAENI.

Vol. VII. EUSEBII CAESAREENSIS *Historia Ecclesiastica* curante sac. prof. E. Buonaiuti.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 003390520